

В. Є. Берека, А. В. Галас

**ПРОФЕСІЙНА
КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

2018

УДК 373.21:37.032
П84

Рекомендовано до друку
вченою радою Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти (протокол № 3 від 20.06.2017)

Рецензенти:

Яцук І. П. — доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету початкового навчання і філології
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Каньоса П. С. — кандидат педагогічних наук, доцент, професор,
декан факультету початкового навчання Кам'янець-Подільського
Національного університету імені Івана Огієнка

Сабінська В. В. — методист вищої кваліфікаційної категорії ІМЗ
управління освіти виконавчого комітету
Славутської міської ради, відмінник освіти України

П84 **Професійна компетентність вчителя початкових класів: навчально-**
методичний посібник для вчителів / Автори-упоряд.: В. Є. Берека,
А. В. Галас. — Харків: Вид-во «Ранок», 2018. — 496 с.

ISBN 978-617-09-3345-4

У навчально-методичному посібнику розкриваються наукові підходи формування професійної компетентності педагога, теоретичний аналіз понять «компетенція», «компетентність», взаємозв'язок між цими поняттями, особливості формування професійної компетентності вчителя початкових класів, роль інституту післядипломної педагогічної освіти щодо оновлення професійно-педагогічної підготовки вчителів початкових класів до роботи в умовах нової української школи.

До кожної теми пропонуються навчальні й практичні завдання для самостійної та пошукової роботи педагогів щодо засобів і способів розв'язання професійних проблем.

Презентований досвід роботи педагогічних працівників Хмельниччини може бути використаний як у процесі навчання, так і обміні досвідом із колегами, для вирішення важливих життєвих ситуацій і досягнення конкретної мети.

Роботою можуть скористатися науковці, педагоги-практики, студенти педагогічних ВНЗ, система підвищення кваліфікації вчителів.

УДК 373.21:37.032

© **Берека Є. В., Галас А. В.,**
автори-упоряд., 2017

© **ТОВ Видавництво «Ранок», 2018**

ISBN 978-617-09-3345-4

ПЕРЕДМОВА

Немає нічого важливішого,
ніж власна освіта і освіта близь-
ких людей.

Сократ

На початку III тисячоліття поглиблюються та при-
скорюються загальноосвітні соціально-економічні,
політичні, соціально-культурні процеси, які визна-
чають розвиток людства на сучасному етапі його жит-
тєдіяльності. Глобальні суспільні зрушення мають си-
стематичний, швидкий, незворотний характер. Вони
обумовлені науково-технічним прогресом, швидкою ін-
форматизацією, комп'ютеризацією та демократизаці-
єю суспільного життя. Умови життя, що змінюються,
потребують не стільки пристосування до них, скільки
розвитку особистості, збагачення людської індивіду-
альності згідно з тенденціями розвитку суспільства.

Найбільш відповідальною в цих умовах є роль осві-
ти, яка має безпосередній та найбільший вплив на осо-
бистість і суспільство, є соціальним інститутом, через
який проходить кожна людина, набуваючи при цьо-
му рис особистості, фахівця і громадянина. Завдяки
діяльності вчителя реалізується державна політика
у створенні інтелектуального і духовного потенціалу
нації, розвитку вітчизняної науки, техніки і культури,
збереженні і примноженні культурної спадщини й фор-
муванні людини майбутнього, а також забезпечується
конституційне право громадян України на здобуття по-
вної загальної середньої освіти.

Нова українська школа потребує нових підходів
до навчання, які ґрунтуються на засадах педагогіки

партнерства, співпраці між учнями та вчителями, відходу від авторитарної моделі комунікації, що вимагає переосмислення ролі і педагога, і учня. Новий стандарт, що проголошує професійну свободу для вчительства, покладає на його плечі велику відповідальність. Якісні зміни в освіті неможливі без щасливого, упевненого, компетентного педагога, який користується загальною повагою та має комфортні умови праці. Як свідчать міжнародні дослідження, особистість педагога чи не найважливіша для успіху змін у шкільній системі.

Відповідно до мети нової української школи конкретизовано основні завдання формування педагогічної компетентності фахівця початкової освіти:

- забезпечити оволодіння технологіями самоорганізації та самоактуалізації;
- створити умови для становлення професійної культури фахівця;
- активізувати формування ключових компетенцій вчителя початкових класів;
- формувати професійну мобільність;
- організувати методичну та дидактичну підтримку вчителя початкових класів;
- формувати соціальну активність на основі особистісних якостей та соціальних умінь особистості.

Компетентнісний підхід розглядається як один із важливих концептуальних принципів, який визначає сучасну методологію оновлення змісту освіти.

Під компетенціями розуміємо сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи діяльності), необхідних для якісної продуктивної діяльності.

Компетентність визначаємо як володіння відповідними компетенціями. Аналіз визначення педагогічної компетентності дає змогу стверджувати, що

це — система наукових знань, інтелектуальних і практичних умінь і навичок, особистісних якостей і утворень, яка при достатній мотивації та високому рівні професійності психічних процесів забезпечує самореалізацію, самозбереження та самовдосконалення особистості педагога в процесі професійної діяльності.

Метою формування педагогічної компетентності є забезпечення належної професійної підготовки фахівця в умовах професійної підготовки і підвищення кваліфікації та його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Пропонований навчально-методичний посібник **«Професійна компетентність вчителя початкових класів»** укладений в результаті систематизації й узагальнення наукової та навчальної літератури, на основі особистого осмислення авторами сутності компетентнісного підходу як наукового знання і педагогічної практики, апробований у процесі курсової підготовки вчителів початкових класів в Хмельницькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти.

Відповідно до сучасних освітніх тенденцій та орієнтирів зміст посібника спрямований на формування професійно-компетентного й всебічно освіченого фахівця, здатного професійно сприймати, аналізувати й оцінювати соціально-педагогічні явища, грамотно застосовувати практичні технології, самостійно й творчо опановувати й осмислювати наукові знання, проявляти творчу й дослідницьку ініціативу, професійну мобільність, створення рефлексивного середовища, здатного до розвитку суб'єктів освітнього процесу. Пропоновані теми й питання розкривають широкий спектр науково-теоретичних і практичних завдань для розвитку професійної компетентності педагогічних працівників та їх професійного зростання.

Посібник допоможе вчителям початкових класів за-
своїти засади компетентнісного підходу, усвідомити
його суть, переосмислити роль педагога і учня в сучас-
ному житті.

Автори висловлюють щиру подяку рецензентам —
відомим в Україні фахівцям в галузі педагогіки:

Ящук Інні Петрівні — доктору педагогічних на-
ук, професору, декану факультету початкового навчан-
ня і філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної
академії;

Сабінській Валентині Василівні — методисту ви-
щої кваліфікаційної категорії ІМЗ управління освіти
виконавчого комітету Славутської міської ради, від-
міннику освіти України;

Кулик Оксані Олександрівні — методисту НМЦ до-
шкільної, початкової, спеціальної, інклюзивної освіти
ХОППО.

ТЕМА 1. ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК БАЗОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

- 1.1. Основні дефініції компетентнісного підходу.
- 1.2. Критерії професійної компетентності вчителя початкових класів.
- 1.3. Мета, завдання, сутність, ключові компоненти педагогічної компетентності вчителя початкової школи.
- 1.4. Компетентність у навчанні.
- 1.5. Види діяльності та завдання для самоконтролю знань педагогів.

Ключові

поняття: *компетенції (ключові, загальнопредметні, предметні), компетентність (професійна, педагогічна, інформаційна, комунікативна, психологічна, соціальна), компетентнісний підхід, дефініції, критерії.*

1.1. Основні дефініції компетентнісного підходу

Сучасне суспільство вимагає виховання самостійних, ініціативних, відповідальних громадян, здатних ефективно взаємодіяти під час виконання соціальних, виробничих і економічних завдань. Їх реалізація потребує розвитку особистісних якостей і творчих здібностей людини, уміння самостійно здобувати нові знання та вирішувати проблеми, орієнтуватися в житті суспільства. Саме ці пріоритети лежать в основі реформування сучасної загальноосвітньої школи, головне завдання якої — підготувати компетентну особистість, здатну знаходити правильні рішення у конкретних навчальних, життєвих, а в майбутньому і професійних

ситуаціях. *Актуальним завданням сучасної школи є реалізація компетентнісного підходу в навчанні, який передбачає спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових компетенцій особистості.* Результатом такого процесу має бути сформованість загальної компетентності людини, яка включає сукупність ключових компетенцій і є інтегрованою характеристикою особистості.

Цього вимагає розвиток Європейської системи освіти, яка характеризується визначенням переліку ключових компетентностей, які слід формувати у молодого покоління. За «Рекомендацією Європарламенту та Ради Європи від 18 грудня 2006 р. щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя», ключові компетентності — ті, які кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, вияву активної громадянської позиції, соціального залучення та працевлаштування і які здатні забезпечити життєвий успіх молоді у суспільстві.

Новий стандарт, що проголошує професійну свободу для вчительства, покладає на його плечі відповідальність. Ця відповідальність передбачає, зокрема, добір методів навчання відповідно до освітніх потреб різних учнів та фокусування на розвитку компетентностей для життя, вміння працювати з інформаційно-комунікаційними технологіями та природно інтегрувати їх в освітній процес, а також налагоджувати комунікацію з батьками.

Зміна фокусу навчання у бік практики, інтерактивності та функціональності покладає відповідальність і на учнів, які, вільно висловлюючи свою позицію на уроці, вирішуючи пізнавальні завдання, співпрацюючи з однокласниками в команді, дбають про результат (не тільки про оцінку) у процесі навчання. Серед пропонованих підходів, які допоможуть формувати

компетентності,— проблемне навчання, за якого засвоєння знань не передує формуванню вмінь, а відбувається через потребу дитини вирішити конкретну життєву або змодельовану й наближену до життя проблему. Впровадження інтерактивних методів і навчальних проєктів передбачає суттєву зміну ролі вчительства: вона полягає більше у супроводі освітнього процесу, наданні зворотного зв'язку, підтримці учнів.

Гуманістична парадигма освіти передбачає концентрування навчального процесу не на навчальній дисципліні, а на особистості того, хто навчається. Задля цього сам учитель має бути високого рівня самоактуалізованості, особистісної й громадянської зрілості. Компетентнісний підхід наповнить традиційне навчання особистісно орієнтованим, практично спрямованим, гуманістичним змістом.

В науковий обіг введені основні дефініції компетентнісного підходу — «компетенція» та «компетентність».

Дефініція (від лат. *definitio*)— роз'яснення чи витлумачення значення (сенсу) терміна чи поняття. Метою введення означеного терміна може бути необхідність розширення поняттєвого словника, усунення двозначності, необхідність уточнення терміна чи його теоретичне роз'яснення.

Серед науковців немає їхнього однозначного тлумачення, навіть у нормативних документах вони подаються дещо розмито. Так, у Глосарії термінів ЄФО ці терміни використовуються як тотожні [12, с. 63]. Отже, враховуючи амбівалентність головних дефініцій категоріального апарату, є потреба визначення їхніх сутнісних характеристик.

Насамперед зауважимо, що компетентність і компетенція — це різні поняття.

Компетенція — це суспільна норма, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний

досвід. Компетенція сама по собі не є характеристикою особистості. Нею вона стає в процесі засвоєння і рефлексії учня, перетворюючись у компетентність.

Розглянемо детальніше поняття «компетенція».

Ознакою компетенції є її специфічний предметний або загальнопредметний характер, що дає змогу визначити пріоритети сфери формування (освітні галузі, навчальні предмети, навчальні лінії).

У комплексі компетенції закладено додаткову можливість подати освітні результати системно, що створює передумови для побудови чітких вимірників навчальних досягнень учнів.

Аналізуючи роботи фундаторів компетентнісного підходу в освіті, можна виокремити три етапи становлення і розвитку компетентнісних понять. *Перший етап (1960–1970)* — введення у науковий обіг дефініцій «компетенція» та «компетентність» (Н. Хомський). В цей час з'являються дослідження граматичної компетентності, а пізніше — комунікативної (Д. Хаймс). *Другий етап* характеризується використанням зазначених категорій в теорії та практиці навчання мові, спілкуванню, в менеджменті та управлінні. З'являється праця видатного британського психолога Дж. Равена «Компетентність у сучасному суспільстві» (1984), де подається досить широке тлумачення поняття «компетентність». Вчений включає до складу змістовного поля цієї дефініції велику кількість незалежних компонентів із когнітивної, емоційної сфер тощо. Оригінальність і специфіка концепції компетентності, за Дж. Равеном, полягає у визнанні системоутворюючого значення мотиваційно-ціннісної сфери особистості. «Види компетентності — це внутрішньо мотивовані характеристики, пов'язані з системою особистих цінностей. Основне завдання психологів, педагогів і керівників — зосередити свої

зусилля на оцінці мотивації. Мотивацію в першу чергу визначають особисті цінності» [18, с. 258]. Вчені не лише досліджують компетенції/компетентності, але й визнають їх кінцевим результатом навчального процесу (Н. Кузьміна, Л. Петровська). *Третій етап* (після 1990 р.) характеризується появою значної кількості наукових праць, в яких компетенція/компетентність стають предметом всебічного розгляду (І. Зимня, О. Пометун, О. Овчарук, В. Хутмакер, А. Хуторський, О. Садохін, Н. Бібік, О. Павленко, Ю. Шапран, О. Слюсаренко та ін.).

Компетенції встановлюють вибір системних характеристик для проектування освітніх стандартів, навчальної літератури, вимірників якості освіти. Посилення уваги до компетенцій зумовлене рекомендаціями Ради Європи, які стосуються оновлення освіти, її наближення до замовлення суспільства.

Функції компетенцій в навчанні відображають соціальне замовлення на підготовку молоді, є умовою реалізації особистісних смислів навчання; охоплюють реальні об'єкти навколишньої дійсності для цілеспрямованого застосування знань, умінь і способів діяльності; формують досвід предметної діяльності учня; наявні в різних навчальних предметах і освітніх галузях; є міжпредметними елементами змісту освіти; дозволяють пов'язати теоретичні знання з їх практичним використанням; являють собою інтегральні характеристики якості підготовки і комплексного контролю учнів.

Відповідно до встановлених видів компетентностей виділяють компетенції:

- ключові (мета, рівень змісту освіти);
- загальнопредметні (певні предмети й освітні галузі);
- предметні (стосуються конкретного змісту).

Введення компетенцій у нормативну і практичну складові освіти дасть змогу усунути суперечності між засвоєнням учнями теоретичних знань та їх використанням для рішення конкретних життєвих завдань.

Пізнавально-інтелектуальна компетенція — сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, евристичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

Діагностична компетенція — це вміння вчителя вивчати здібності фізичного, психічного, розумового розвитку, рівня морального, естетичного виховання, умов сімейного життя і виховання дітей.

Прогностична компетенція — це вміння вчителя визначати напрямок своєї діяльності, її конкретні цілі й завдання на кожному етапі виховної роботи і передбачати кінцевий результат.

Організаторська компетенція — це вміння вчителя залучати учнів до певної роботи і співпрацювати з ними задля досягнення поставленої мети.

Інформаційна компетенція. Учитель виступає головним джерелом наукової, світоглядної, морально-естетичної інформації. Для вчителя важливі широта кругозору, ерудиція, глибоке знання предмета викладання, методика викладання, володіння практичною стороною знань, що позитивно позначається на формуванні у школярів умінь і навичок.

Стимулююча компетенція передбачає глибокі знання предмета, ерудицію, моральну культуру, гуманне ставлення до учнів, любов і повагу, теплоту і піклування, щирість у ставленні до учнів.

Оцінно-контрольна компетенція — це вміння вчителя здійснювати зворотний зв'язок у своїй роботі. Під час оцінювання і контролю він може побачити не тільки досягнення у своїй роботі і роботі учнів, а й причини недоопрацювань, зривів, невдач. Отримана інформація дасть змогу провести корекцію в навчанні і вихованні, а також використати нові ефективні засоби і методи.

Аналітична компетенція — це вміння вчителя аналізувати завершену справу: яка її ефективність, чому вона нижча від поставленої мети і т. д.

Психологічна компетенція охоплює вміння вчителя адекватно оцінити власні здібності, можливості, рівень прагнень, психологічні особливості; вибрати найефективніший варіант поведінки в тій чи іншій ситуації; регулювати власні емоційні стани; подолати критичні педагогічні ситуації тощо.

Соціальна компетенція — це здатність педагога адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань про неї, які дають змогу зрозуміти основну закономірність соціальної ситуації, вміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації й упевнено будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуваннями, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності, вміння задовольняти бажання, спираючись на норми.

Громадянська компетенція — це розвиток у педагогів здатностей бути громадянином, який володіє демократичною, громадянською культурою, усвідомлює цінності свободи, прав людини, відповідальності, готовий до компетентної участі в громадському житті.

Комунікативна компетенція — це вміння педагога будувати ефективні комунікативні дії в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії, це знання фахівцем закономірностей різних форм спілкування

і правил поведінки в різних ситуаціях, уміння сформулювати тактичний план і реалізувати його на основі соціальних навичок.

Рефлексивна компетенція — це професійна якість особистості, яка дає можливість ефективно й адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що забезпечує процес розвитку та саморозвитку, сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності й результативності.

Компетенція творчості — це здатність педагога продуктивно організовувати рішення педагогічних проблем неординарними способами, діяти у тій чи іншій сфері відповідно до його інтелектуальної, суто психологічної, комунікативної, психологічної компетентності.

Методична компетенція — це оволодіння знаннями методологічних і теоретичних основ методики навчання різних предметів, концептуальних основ структури і змісту засобів навчання (підручників, навчальних посібників тощо), уміння застосовувати знання в педагогічній і громадській діяльності, виконувати основні професійно-методичні функції.

Дослідницька компетенція передбачає оволодіння науковим мисленням, уміння спостерігати й аналізувати, висувати гіпотези для рішення спірних питань, виконувати дослідницьку роботу, аналізувати наукову літературу.

Наведемо найхарактерніші дефініції, які демонструють понятійний апарат компетентнісного підходу.

Компетентність — це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою вирішення певних життєво важливих проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини.

Професійна компетентність — це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання) так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. На основі цього запроваджено розуміння професійно-педагогічної компетентності як складової багаторівневої, стійкої структури психічних рис педагога, що формуються внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для вчителя особистісних якостей.

Вони встановлюють нові вимоги до трудової діяльності: якості професійної підготовки й професійної компетенції, рівня соціально-професійної мобільності, конкурентоспроможність на ринку праці.

Професійна компетентність вчителя — це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких у педагогічній діяльності дає оптимальний результат.

Педагогічна компетентність — сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, естетичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

Педагогічна майстерність — це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію, високий рівень професійної діяльності на рефлексивній основі. Щоб глибше зрозуміти природу означених понять, звернемося до енциклопедичних джерел і словників, які розкривають їх багатогранність. Латинсько-російський словник поняття *competentia* трактує

як *узгодженість, відповідність, а compete* — як *відповідати, бути годящим, здатним* [34]. У перекладі з англійської *competence* означає *здатність, уміння, компетентність, компетенція, повноправність* [71]. Тлумачні словники англійської мови трактують це поняття як *відповідність, достатність, уміння виконувати певну роботу, завдання та обов'язок; розумові здібності або загальні уміння та навички* [2] [1]; властивість за значенням «компетентний» [55].

Слід зазначити, що в англомовних джерелах застосується також слово *competency* (мн. *competencies*), яке має ті самі значення, що й *competence*. Окрім того, аналіз етимологічної інформації тлумачного словника доводить, що саме *competency* походить від латинського *competentia* [2] [3], а це означає, що його потрібно перекладати як «компетенція».

У тлумачних та енциклопедичних словниках компетенція визначається як «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи» [19] [22]; «коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний; коло чийхось повноважень, прав» [56] [71]; «коло повноважень, наданих законом, статутом або іншим актом конкретному органу або посадовій особі; знання і досвід у певній галузі» [27] [49]; «коло питань, явищ, в яких ця особа авторитетна, має досвід у певній галузі» [52] [46].

Тлумачення поняття «компетентний» в українських та російських словниках, хоча дещо й відрізняються за своїм змістом, але містять загальні аспекти:

1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований;

2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний [71] [10]; знаючий, обізнаний, автори-

тетний в якій-небудь галузі; який володіє компетенцією [12] [72]; обізнаний, визнаний знавець з певного питання; який володіє компетенцією, повноправний [65][63].

За психологічним словником «компетентність» — психологічна якість, що означає силу і впевненість, втілюючи почуття особистої впевненості і корисності, що дає людині усвідомлення своєї здатності ефективно взаємодіяти з оточенням [10][12].

Трактування словниками поняття «компетенції» відображає переважно соціальний бік діяльності суб'єкта й фіксує коло заданих ззовні цілей і способів діяльності. Знання, коло питань, досвід, подані як узагальнені поняття, що не стосуються конкретної особи, не є її особистісним надбанням. Зокрема, у професійній діяльності компетенція суб'єкта визначається посадовими обов'язками й посадовою інструкцією, а в системі освіти — цілями навчальної діяльності суб'єкта освіти і навчальним планом. Поняття «компетентний» стосується особи, яка володіє компетенцією, і є оцінною категорією щодо ефективного виконання своїх повноважень або функцій. Компетентність виступає в українській мові як якість, яка дозволяє (або навіть дає право) особі вирішувати певні завдання, виносити рішення, судження в певній галузі. Основою цієї якості є знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини.

Спершу терміни «компетентність» і «компетенція» як в наукових дослідженнях, так і в практиці роботи використовувалися як синоніми. Пізніше їх стали розрізняти. На думку Ч. Вудруфа, поняття «компетентність» стосується людини. Воно передбачає аспекти поведінки, що стоять за компетентним виконанням роботи. Поняття «компетенція» стосується роботи, сфери

професійної діяльності, в якій людина є компетентною [3].

Лайн М., Сайн М., Спенсер Г. визначили компетенцію як базову якість індивідуума, що визначає ефективно або найкраще виконання ним деяких робіт або дій у певних ситуаціях [4].

На думку англійського науковця М. Армстронга, термін «компетентність», *по-перше*, корисний для опису такого типу поведінки (тих його аспектів), який потрібен організації для досягнення високого рівня ефективності. Це поняття допомагає сконцентрувати увагу на ключових питаннях поведінки, що впливають на результати. *По-друге*, поняття «компетентність» можна використовувати для опису тих знань і умінь, які очікуються від працівника для ефективного виконання його обов'язків [1].

Отже, **компетентність** — це здатність особи вирішувати виробничі завдання, а **компетенція** — стандарти поведінки, які забезпечують цю здатність.

Подамо основні підходи щодо трактування терміна «компетенція».

А. Хуторський зазначає, що компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що стосуються певного кола предметів і процесів і необхідні для якісної продуктивної діяльності стосовно них [80]. З огляду на це науковець вводить у науковий обіг поняття «освітня компетенція» — сукупність смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня стосовно визначеного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно та соціально значущої продуктивної діяльності. Загальноосвітні компетенції потрібні не для всіх видів діяльності, у яких бере участь людина, а тільки для тих, що

охоплюють основні освітні сфери й навчальні предмети [80].

Таке розуміння компетенції співзвучне європейському трактуванню компетенції, що включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної галузі, здатність знати й розуміти), знання, як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання, як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття навколишньої дійсності й життя з іншими в соціальному контексті).

Компетенція як інтегрована цінність знань, умінь і навичок, що забезпечують професійну діяльність, здатність людини реалізовувати на практиці свою компетентність [61].

Компетентність як об’єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань і навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія [31].

Н. Бібік трактує компетенцію як соціально закріплений освітній результат. Тобто компетенції можуть бути виведені як реальні вимоги до засвоєння учнями сукупності знань, способів діяльності, досвіду ставлень з певної галузі знань, якостей особистості, яка діє в соціумі. Дослідниця передає поняття «компетенції» через усталені поняття «готовність до...», «здатність до...» [8].

Компетенція як загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню [7].

Дж. Равен також звертав увагу на те, що компетенції — це мотивовані здатності.

Поняття «компетентність» означає інтегровану характеристику якості особистості, результативний

блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції [2].

На думку Г. Селевка, компетентність — це «інтегральна якість особистості, яка проявляється в загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, набутих в процесі навчання і соціалізації та орієнтованих на самостійну і успішну участь у діяльності» [82].

В. Шадриков вважає, що компетентність — це набуття певних знань, навичок, життєвого досвіду, що дозволяє говорити про що-небудь, робити або вирішувати що-небудь, а також наявність у людини високого рівня ініціативи, здатності організовувати людей для виконання поставленої мети, готовності оцінювати та аналізувати соціальні наслідки своїх дій. Компетентність — «якість особистості або сукупність якостей, мінімальний досвід діяльності в заданій сфері» [18].»

Експерти програми DeSeCo (Definition and Selection of Competencies) трактують компетентність як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання.

С. Шишов та В. Кальней зазначають, що компетентність — це здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань. Компетентність передбачає досвід самостійної діяльності на основі універсальних знань [18].

М. Холодна вважає, що компетентність — це особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дозволяють приймати ефективні рішення у відповідній галузі діяльності. На її думку, знання повинні задовольняти такі вимоги:

- різноманітність (множина різних знань про різне);
- структурованість;
- гнучкість;
- оперативність і доступність;

- здатність до застосування знань у нових ситуаціях;
- категоріальний характер знань;
- володіння не тільки декларативними, а й процедурними та конструктивними знаннями;
- рефлексії, тобто знання про широту і глибину своїх знань [18].

Такої самої думки дотримується і українська дослідниця О. Пометун [53] [56].

А. Хуторський характеризує компетентність у визначеній галузі:

— як поєднання відповідних знань і здібностей, що дають підставу обґрунтовано судити про цю сферу й ефективно діяти в ній. Компетентність — це володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особисте ставлення до неї та предмета діяльності [80];

— як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу («Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнення та освіти» — International Board for Training, Performance and Instruction (ІВТPI). При цьому поняття «компетентність» містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності [1] [3];

— як готовність до діяльності, що базується на досвіді (Г. Селевко) [18].

І. Зимня трактує компетенцію як сукупність знань і правил використання цих знань, а компетентність — як актуальний прояв компетенції, як інтелектуально й особистісно обумовлений досвід соціально-професійної діяльності людини, як знання, на базі яких людина може використовувати компетенції [20].

Відомий педагог М. Боритко визначає компетенцію як створену заздалегідь вимогу до навчальної підготовки того, хто навчається, як характеристику його професійної ролі, а компетентність — як ступінь відповідності цій вимозі, ступінь засвоєння компетенції, як особистісну характеристику людини [18].

Отже, компетентність виступає як якість, особистісне надбання особи, що дозволяє їй вирішувати певні завдання, виносити рішення, судження в певній галузі. Основою цієї якості є знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини. Цим самим підкреслюється інтегративний характер поняття «компетентність». Компетентність характеризує особистість стосовно ступеня відповідності виконаного нею завдання тій вимозі, яка означена компетенцією. Компетентність — це не характеристика якості особистості, а її якість, набута в процесі навчально-пізнавальної та позанавчальної діяльності.

Зауважимо також, що поняття «компетенція» пов'язане зі змістом сфери діяльності, а «компетентність» завжди стосується особи, характеризує її здатність якісно виконувати певну роботу. Тому не можна тлумачити компетентність як сукупність компетенцій, оскільки ці поняття «перебувають» у різних площинах.

Слід також пам'ятати, що термін «компетентність» утворено від прикметника «компетентний» за допомогою суфікса *-ість*, який утворює іменник із зазначенням якості. У відповідності до граматики української мови абстрактні поняття із значеннями якості, які закінчуються на *-ість*, вживаються в однині. Ми вважаємо, що компетентність — це якість особистості, тому цей термін потрібно вживати в однині. Поняття «компетенція» може вживатися як в однині (коли йдеться про яку-небудь галузь діяльності або пізнання), так і в множині (коли йдеться про сукупність галузей).

Таким чином, зазначені терміни потрібно розрізняти. Компетенція характеризує офіційно закріплені повноваження організації чи посади (робочого місця) конкретного працівника і являє собою сукупність прав і повноважень, якими наділений конкретний орган або посадова особа, працівник організації відповідно до чинного законодавства і нормативних актів, статутів, положень, угод, договорів тощо. Компетенція стосується сфери професійної діяльності, в якій працівник компетентний. Вона має безпосереднє відношення до процесу трудової поведінки посадової особи чи працівника організації.

З іншого боку, компетенція — це коло питань, в яких людина добре обізнана (або має певні повноваження). У сфері освіти компетенція — це об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, досвіду, ставлень у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія; компетентність — це інтегративне утворення особистості, що поєднує в собі знання, уміння, навички, досвід і особистісні якості, які обумовлюють прагнення, готовність і здатність вирішувати проблеми і завдання, що виникають в реальних життєвих ситуаціях, усвідомлюючи при цьому значущість предмета і результативну діяльність. Поняття «компетенція» пов'язане зі змістом сфери діяльності, а «компетентність» — з особистістю, зі здатністю особи ефективно діяти в різних ситуаціях. Поняття «компетентність» відображає внутрішній бік діяльності суб'єкта з реалізації тих цілей, які задані в понятті «компетенція». Компетентність виявляється в успішно реалізованій діяльності і включає особисте ставлення до предмета і продукта діяльності.

Принципова, на наш погляд, відмінність компетенції від компетентності полягає в тому, що

компетенція є інституційним поняттям, що визначає статус якої-небудь особи, а компетентність є поняттям функціональним.

Компетенція визначається державою, певними установами або окремими особами, які уповноважені організувати відповідний вид діяльності, а компетентність набувається особою в процесі опанування знань, умінь, навичок, набуття досвіду і вказує на здатність і нахил індивіда до виконання певного виду діяльності.

Існує тісний діалектичний взаємозв'язок компетенції та компетентності. Вони перебувають у гармонії, коли компетенція відповідає вимогам часу, а її носії — суб'єкти — відповідають її вимогам. На зміст компетенції впливають соціальне замовлення, рівень розвитку суспільства і його окремих представників, конкретно-історичні цілі тощо. За умови відставання та невідповідності особистісних морально-ділових рис суб'єкта його новій компетенції, тобто новому колу повноважень виникає конфліктна ситуація.

На формування компетентності впливають сама компетенція та особистісні морально-ділові риси суб'єкта. Якщо вони перебуватимуть у суперечності з компетенцією відповідної посадової особи, то виникне конфлікт між суспільством та особистістю. Рівень професійних, спеціальних знань, які відповідають компетенції, ступінь розвиненості особистісних якостей суб'єкта є передумовою її успішної реалізації.

Особливістю професійної компетентності є стан організованості професійного середовища: чим гірше організована професійна діяльність, тим необхіднішим є професійно компетентний спеціаліст. Таким чином, поняття «компетентність» і «компетенція» взаємопов'язані та взаємообумовлені, але не тотожні одне одному.

1.2. Критерії професійної компетентності вчителя початкових класів

Чи існують критерії професійної компетентності вчителя початкових класів?

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив нам виділити **п'ять критеріїв професійної компетентності вчителя початкових класів**: загальнокультурний, загальнопрофесійний, комунікативний, особовий, саморозвитку і самоосвіти.

1. Загальнокультурний критерій.

Фахівцеві в галузі освітньої діяльності потрібна гарна загальна освіта, він повинен мати широкі і глибокі знання в різноманітних галузях.

Виділяють такі показники професійної компетентності вчителя за загальнокультурним критерієм:

- загальний кругозір;
- інформованість у галузі культурних новинок;
- культура мовлення.

2. Загальнопрофесійний критерій.

Успішне навчання в початковій школі можливо тільки в тому випадку якщо вчитель повно і глибоко володіє змістом навчальних предметів на рівні сучасної науки, а також якщо цей зміст дібраний вчителем у чіткій відповідності до поставленої мети.

Показниками педагогічної компетентності вчителя можна вважати:

- володіння змістом навчальних дисциплін;
- володіння сучасними теоріями і технологіями навчання і виховання;
- знання і реальний облік чинників, що забезпечують успішність педагогічної діяльності.

3. Комунікативний критерій.

Професія вчителя належить до групи професій в системі «Людина — людина». Тому центральною складовою педагогічної діяльності є спеціально організоване спілкування. Інтерес до світу дитинства, потреба в спілкуванні є необхідною передумовою професійного самовизначення вчителя. Ця потреба часто проявляється в прагненні бути наставником малюків, передавати їм необхідний інтелектуальний і моральний досвід, у бажанні дбати і піклуватися про них. Адже дитина молодшого шкільного віку ще не зовсім самостійна і самодостатня. Часто вчитель вимушений виступати в ролі «мами», яка завжди прийде на допомогу в скрутну хвилину, підтримає розгубленого малюка, підкаже, як діяти в тій або іншій ситуації.

4. Особовий критерій.

Якість професійної педагогічної діяльності, як і в будь-якій іншій діяльності, багато в чому визначається тими властивостями, що їх має фахівець, що виконує її. Для успішної праці педагогові необхідно володіти різноманітними особистими властивостями і якостями. Можна згрупувати професійно значущі якості педагога:

— професійна спрямованість особи, особлива зрілість і відповідальність, професійні ідеали, відповідність обраній професії;

— наявність специфічних професійних властивостей: організованість, ініціативність, вимогливість, справедливість, гнучкість, інтелектуальна властивість, креативність;

— наявність специфічних психофізіологічних властивостей: стійкість нервової системи, високий емоційно-вольовий тонус, хороша працездатність і витривалість до психоемоційних навантажень.

5. Критерій саморозвитку і самоосвіти.

Професійний педагогічний потенціал учителя не може бути сформований раз і назавжди.

Професійне вдосконалення в процесі накопичення досвіду практичної діяльності має здійснюватися на основі критичного і вимогливого ставлення педагога до себе і до своєї роботи. Постійне особисте і професійне зростання в ідеалі виступає як невід’ємна риса професіоналізму вчителя.

Показниками професійної компетентності вчителя початкових класів за критерієм саморозвитку і самоосвіти можна вважати:

- самокритичність, вимогливість до себе;
- потреба в оновленні теоретичного і практичного досвіду педагогічної діяльності, схильність до інноваційної діяльності;
- дослідницький стиль діяльності.

Самовдосконалення — систематична, послідовна праця особистості з удосконалення власних позитивних і усунення негативних якостей. Самовдосконалення стилю педагогічної діяльності вчителя початкових класів здійснюється за допомогою двох взаємозалежних нерозривних процесів — самоосвіти та самовиховання.

Структура процесу самовдосконалення складається з чотирьох етапів:

- самоусвідомлення та прийняття рішення здійснювати процес самовдосконалення;
- планування та вироблення програми самовдосконалення;
- безпосередня практична діяльність з реалізації поставлених завдань, пов’язаних із роботою над самим собою;
- самоконтроль та самокорекція цієї діяльності.

Домінуючим блоком професійної компетентності вчителя є такі системні характеристики:

- мотивація (спрямованість особистості та її види);
- якості (педагогічні здібності, характер і його риси, психологічні стани та процеси);
- інтегральні характеристики особистості (педагогічна самосвідомість, індивідуальний стиль, креативність).

Компетентність вчителя не має бути вузькопрофесійною, оскільки від нього вимагається постійне осмислення різноманітних соціальних, психологічних, педагогічних та інших проблем, пов'язаних з освітою. Щоб підтримувати в учнів стійкий пізнавальний інтерес, вчитель має бути обізнаним в усіх сферах життєдіяльності, володіти інформацією про події у світі, різні винаходи та новинки науки і техніки. Для цього потрібно працювати з різноманітними джерелами інформації та спонукати учнів до пошукової діяльності.

«Щоб відкрити перед учнями іскорку знань, учителю треба ввібрати в себе море світла, ні на хвилину не відходячи від променів вічно сяючого сонця знань», — наголошував В. О. Сухомлинський [18].

Представлені критерії оцінки професійної компетентності вчителя початкових класів є одним з можливих підходів до аналізу проблеми педагогічного професіоналізму. Цей підхід не претендує на вичерпну повноту й глибину, але в той самий час дозволяє розробляти основи для зручної і доступної діагностики професійної компетентності вчителя з опорою на показники по кожному з виділених критеріїв.

Продиктований потребами сьогодення високим рівнем вимог до освіти учнів початкових класів може бути реалізований тільки тоді, коли вчитель початкової школи буде високопрофесійним, компетентним

фахівцем у своїй галузі. Такий фахівець повинен не лише сам мати фундаментальну освітню підготовку і володіти професійними знаннями і вміннями, що відповідають рівню сучасної професійно-педагогічної науки. Він повинен усвідомлювати цілі і значення своєї професійної праці в цілісній системі безперервної освіти, бути професійно мобільним, тобто гнучко реагувати на зміни соціальної ситуації розвитку школи, опановувати нові психолого-педагогічні вимоги до педагогічного процесу і нові педагогічні технології. Це означає, що сучасний учитель початкових класів — це творчий суб'єкт професійної педагогічної діяльності.

Оцінка професійної діяльності педагога в системі початкової освіти може здійснюватися з позицій таких підходів:

— вимоги до особи вчителя як сучасного фахівця в галузі освіти;

— специфічні вимоги до педагога початкових класів як учителя і вихователя дітей молодшого шкільного віку;

— система педагогічної культури вчителя.

З точки зору *першого підходу* виділяють дві складові — компетентність і фундаментальність. Під **компетентністю** розуміють глибокі професійні знання і загальну ерудицію. **Фундаментальність** — це глибина знання наукових основ педагогічної діяльності.

Другий підхід, специфічний для початкової школи, включає:

— розуміння місця початкового навчання в системі безперервної освіти (не як «школи грамоти», а як першого ступеня системи безперервної освітньої діяльності, що супроводжує людину усе свідоме життя);

— знання специфічних вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку (конкретність і образність

дитячого мислення; нестійкість уваги, велика рухливість, емоційність тощо);

— розуміння значущості роботи з сім'єю, взаємодія професійного педагога з «нефаховими сімейними вихователями», індивідуальне і групове спілкування з батьками.

Третій підхід — система педагогічної культури вчителя — складається з п'яти компонентів:

1. Емоційний компонент — уміння розуміти емоційний стан і мотиви поведінки дітей (співпереживання).

2. Комунікативний компонент — відкритість для спілкування і співпраці з учнями на уроці і в позаурочній діяльності.

3. Конструктивний компонент — організація діяльності дітей і своєї власної діяльності.

4. Інноваційний компонент — потреба в інноваційній діяльності, в оновленні професійного досвіду, педагогічний пошук.

5. Компонент рефлексії — усвідомлення своєї педагогічної діяльності як головної сфери свого особливого самовизначення, самооцінки свого професійного розвитку.

Наведений перелік свідчить, що згідно з цим підходом компетентність займає одне з провідних місць в загальній системі вимог до професійних характеристик вчителя початкової школи.

Під професійною компетентністю вчителя розуміється інтеграційна система професійно значущих особистісних властивостей, отриманих педагогом як у процесі загальної і спеціальної освіти, так і на основі практичного досвіду, що забезпечує високий рівень професійної педагогічної діяльності. Під високим рівнем професійної педагогічної діяльності розуміється її ефективність, відповідність рівню сучасної науки і вимогам сьогодення.

Важливими елементами внутрішньої структури особистості, закріпленими життєвим досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань, є ціннісні орієнтації.

І як зазначає П. Гуревич, «знання беруться із світу, а цінності творять цей світ» [18, с. 5–12.]. Вивчаючи проблему цінностей, Д. Леонтьєв виділив такі основні цінності, якими керується людина:

- безпосередні цінності етичного порядку (чесність, порядність, доброта, непримиренність до недоліків);
- цінності міжособистісного спілкування (вихованість, життєрадісність, чуйність);
- цінності професійної самореалізації (ретельність, ефективність у справах, тверда воля); індивідуальні цінності (незалежність, відповідальність, конформізм) [18, с. 13–14].

Отже, ціннісна свідомість і самосвідомість, закріплюючись у ціннісних орієнтаціях, впливають на мотивацію педагогічної діяльності. Ціннісні орієнтації, особистісний сенс професії мають принципове значення для формування індивідуального стилю педагогічної діяльності, визначаючи її гуманний, демократичний або авторитарний характер. На основі ціннісних орієнтацій формується мотиваційно-ціннісне ставлення до педагогічної професії, цілей і засобів педагогічної діяльності. Таке ставлення до педагогічної діяльності в кінцевому результаті виражається у педагогічному спрямуванні особистості.

Будь-який компонент структури науково-методичної компетентності не може існувати автономно, він завжди інтегрується з більш масштабними системами. Так, мотиваційний блок науково-методичної компетентності входить до структури загальної особистісної спрямованості, когнітивний — до структури

світогляду. Операційний же компонент входить до ширшого аспекту педагогічної діяльності — процесуального, що дає змогу розглядати реалізацію науково-методичної компетентності у межах діяльнісного і функціонального підходів.

Такий висновок ґрунтується на науковому підході В. Петровського щодо вивчення проблеми діяльності. Він розглядає її через активність до цілепокладання. Сторона цілеспрямованості (синхронний аналіз) є моментом здійснення діяльності, що реалізує певні потреби та мотиви людини, а цілепокладання (діахронний аналіз) народжує нову потребу і відображає її внутрішню динаміку [48].

Отже, науково-методична компетентність учителя на операційно-процесуальному рівні передбачає її вивчення з позиції цілеспрямованості та цілеутворення. Цей компонент структури науково-методичної компетентності охоплює:

- способи дій (засоби, форми, методи, прийоми педагогічного впливу), сформовані на рівні умінь або навичок;
- тактику особистісно зорієнтованої поведінки у процесі взаємодії з учнями;
- прояви педагогічного такту;
- комунікативні здібності;
- вміння безконфліктного рішення педагогічних ситуацій.

1.3. Мета, завдання, сутність, ключові компоненти професійної компетентності вчителя початкової школи

Науковці розробляють і постійно вдосконалюють ключові складові професійної компетентності вчителів, а саме:

1. Продуктивна компетентність — вміння працювати, отримуючи прибуток; здатність виробляти власний продукт, приймати рішення та нести відповідальність за них; готовність та потреба у творчості (Ш. Амонашвілі, М. Коломієць, Н. Кузьміна, А. Орлов, В. Пилипівський, В. Синенко, А. Хуторський, В. Цапок та ін.).

2. Автономізаційна — здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможності; готовність і потреба навчатися протягом усього життя (Ш. Амонашвілі, С. Висоцька, Н. Кузьміна, В. Пилипівський, А. Хуторський, В. Цапок, О. Шиян та ін.).

3. Інформаційна — володіння інформаційними технологіями, вміння добувати, опрацьовувати й використовувати різні види інформації з різноманітних джерел (В. Адольф, Ш. Амонашвілі, В. Введенський, М. Коломієць, А. Орлов, В. Синенко, А. Хуторський та ін.).

4. Предметна — ЗУН в області конкретного предмета, спеціальності (В. Адольф, В. Введенський, С. Висоцька, Т. Добудько, А. Орлов, В. Пилипівський, В. Синенко та ін.).

5. Особистісні якості вчителя — доброзичливість, чуйність, урівноваженість, витонченість, толерантність, рефлексія, людяність та ін. (Ш. Амонашвілі, В. Введенський, М. Коломієць, Н. Кузьміна, А. Орлов, В. Пилипівський, В. Синенко та ін.).

6. Комунікативна — вміння вступати в комунікацію, бути зрозумілим; спілкування без обмежень усно, писемно, рідною й іноземними мовами (В. Введенський, М. Коломієць, Н. Кузьміна, М. Мітіна, В. Пилипівський, А. Хуторський та ін.).

7. Моральна — готовність, спроможність та потреба жити за традиційними моральними нормами (Ш. Амонашвілі, С. Висоцька, М. Коломієць, А. Орлов, В. Пилипівський, В. Синенко та ін.).

8. Психологічна — здатність використовувати психологічні ЗУН в організації взаємодії в освітній діяльності (Ш. Амонашвілі, Т. Добудько, М. Коломієць, А. Орлов, В. Пилипівський, В. Синенко та ін.).

9. Соціальна — вміння жити й працювати з оточуючими; вміння безконфліктно співіснувати (С. Висоцька, Н. Кузьміна, М. Мітіна, В. Синенко, А. Хуторський та ін.).

10. Математична — вміння працювати з числовою інформацією, володіння математичними вміннями (А. Орлов, С. Раков та ін.).

11. Полікультурна — оволодіння досягненнями культури; розуміння інших людей, їх індивідуальності і відмінностей за національними, культурними, релігійними й іншими ознаками (А. Хуторський та ін.).

Більшість науковців серед ключових позицій професійної компетентності вчителів виводять на перше місце саме продуктивну компетентність та розглядають її не лише як вміння працювати, а, насамперед, як здатність до створення власного продукту, прийняття певних рішень, несення відповідальності за них, готовність і потреба у творчості.

Найбільш суттєвою ознакою досліджень В. Синенка є трактування поняття «професійна компетентність вчителя» як інтегрування відповідного рівня

професійних знань, умінь і навичок учителя, його особистісних якостей, що виявляються в результаті діяльності (рівень вихованості і освіченості учнів).

Ми погоджуємося з думкою дослідника, який визначає критерії професіоналізму вчителя: глибокі професійні знання й теоретичні уміння, комплекс практичних умінь і навичок, уміло застосованих на практиці у процесі навчання й виховання. Ми вважаємо правильним висновок вченого про те, що професійна компетентність вчителя є високим рівнем його психолого-педагогічних і науково-предметних знань та вмінь у поєднанні з відповідним культурно-моральним виглядом, що забезпечує на практиці соціально затребувану підготовку підростаючого покоління до життя.

Вчений В. Сериков стверджує, що компетентність учителя виявляється в здатності встановлювати зв'язок між педагогічним знанням і ситуацією розвитку учня, в умінні дібрати адекватні засоби і методи з метою створення умов для розвитку особистості учня.

Професійна компетентність учителя — це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких в педагогічній діяльності дає оптимальний результат. З'ясуємо: які ж якості необхідні людині в будь-якій професійній діяльності?

Дж. Равен, автор книги «Компетентність у сучасному суспільстві», на основі проведених досліджень так відповів на це запитання:

- здатність працювати самостійно без постійного керівництва;
- здатність брати на себе відповідальність за власною ініціативою;
- здатність виявляти ініціативу, не питаючи інших, чи слід це робити;

- готовність помічати проблеми та шукати шляхи їх вирішення;
- уміння аналізувати нові ситуації й застосовувати вже наявні знання для такого аналізу;
- здатність ладити з іншими;
- здатність застосовувати будь-які знання за власної ініціативи;
- уміння приймати рішення на основі здорових суджень.

На думку В. Адольфа, компетентний педагог — це такий фахівець, який володіє ґрунтовними знаннями з будь-якого предмета шкільного курсу навчання.

В. Бондар вважає, що компетентний учитель організовує педагогічну діяльність так, щоб вона була спрямована на отримання усвідомленого результату.

М. Коломієць розглядає означене поняття як сукупність знань, умінь, навичок, які потрібні для успішного виконання його функцій навчання, виховання, розвитку особистості дитини.

В. Синенко трактує професійну компетентність учителя як інтегрування відповідного рівня його професійних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, що виявляються в результаті діяльності.

Навіть незначна кількість наведених нами визначень дала змогу узагальнити суть учителя. Вважаємо, що це єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності.

Низка вітчизняних та зарубіжних науковців намагалися виділити складові професійно компетентного вчителя.

Наприклад, А. Орлов у теорії та практиці професійної діяльності виділяє основні компоненти професійно-педагогічної компетентності:

- етичні установки вчителя;
- систему психолого-педагогічних знань, систему знань у сфері свого предмета;
- загальну ерудицію;
- засоби розумових і практичних дій;
- професійно-особистісні якості.

А. Маркова вважає, що професійно компетентний учитель той, який:

- успішно вирішує завдання навчання й виховання, готує для суспільства випускника з бажаними психологічними якостями;
- задоволений професією;
- досягає бажаних результатів у розвитку особистості учнів;
- має й усвідомлює перспективу свого професійного розвитку;
- відкритий для постійного професійного розвитку;
- відкритий для постійного професійного навчання;
- збагачує досвід професії завдяки професійному навчанню;
- збагачує досвід професії завдяки особистому творчому внеску;
- соціально активний в суспільстві;
- відданий педагогічній професії, прагне підтримувати навіть у складних умовах її честь і гідність, професійну етику;
- готовий до якісної та кількісної оцінки своєї праці, уміє сам це робити.

За аналізом праць науковців нами виділено такі ключові компоненти професійної компетентності вчителя:

1. Інформаційна компетентність.

Передбачає володіння інформаційними технологіями, уміння опрацьовувати різні види інформації. Серед

них уміння й навички роботи з друкованими джерелами, здобувати інформацію з інших джерел, опрацювати її відповідно до цілей і завдань педагогічного процесу.

2. Комунікативна компетентність — це вміння вступати в комунікацію (спілкування), бути зрозумілим, спілкуватися без обмежень. Ці вміння допомагають зрозуміти інших (учнів, учителів, батьків тощо).

3. Продуктивна компетентність — це вміння працювати, отримувати результат, приймати рішення та відповідати за них. Більшість науковців серед ключових компетенцій учителя на перше місце ставлять саме продуктивну компетентність.

4. Автономізаційна компетентність — це здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможності. Адже вчитель перш за все вчиться сам, це вічний учень.

5. Моральна компетентність — це готовність, спроможність і потреба жити за традиційними моральними нормами.

6. Психологічна компетентність — це здатність використовувати психологічні засоби навчання в організації взаємодії в освітній діяльності.

7. Предметна компетентність. До її змісту входить володіння певними засобами навчання у сфері навчального процесу (спеціальність). Це сукупність умінь і навичок, необхідних для стимулювання активності як окремих учнів, так і колективу в цілому. До неї входить уміння вибирати правильний стиль і тон у спілкуванні, управляти їх увагою, темпом діяльності.

8. Соціальна компетентність — це вміння жити та працювати з оточуючими.

9. Математична компетентність — це вміння працювати з числом, числовою інформацією.

Структура особистісних здібностей та рис характеру вчителя, його загальна культура, управлінські та організаторські можливості висуваються на перший план, а вже потім йде кваліфікаційна компетентність, яка передбачає знання, вміння, навички з отриманої спеціальності.

Структура професійної компетентності вчителя початкових класів представлена в сукупності кількох компонентів:

- *мотиваційно-ціннісного* (цілі, цінності, інтерес, потреби, спрямованість майбутнього педагога);
- *змістового* (науково-теоретичні, науково-методичні, психолого-педагогічні, спеціальні, технологічні, управлінські знання; набутий у процесі навчання професійний досвід);
- *операційно-діяльнісного* (гностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні, організаторські вміння);
- *особистісного* (професійно значущі особистісні якості — гуманність, відповідальність, комунікабельність, справедливість, емпатійність, доброзичливість, ерудованість, креативність тощо);
- *рефлексивного* (самооцінка, самоконтроль, самовдосконалення майбутнього вчителя початкових класів).

Теоретичні педагогічні знання передбачають зміст психолого-педагогічних знань, які визначені навчальними програмами. Психолого-педагогічна підготовленість складається зі знань методологічних основ і категорій педагогіки; закономірностей соціалізації і розвитку особистості; суті, цілей і технологій навчання і виховання, законів анатомо-фізіологічного

і психічного розвитку дітей, підлітків, юнацтва. Вона є основою формування гуманістично орієнтованого мислення педагога. Психолого-педагогічні і спеціальні знання є необхідною умовою професійної компетентності. Практичне рішення педагогічних завдань забезпечують уміння і навички, передумовою яких є теоретико-практичні і методичні знання.

Зміст теоретичної готовності вчителя виявляється в узагальненому вмінні педагогічно мислити, що передбачає наявність у педагога аналітичних, прогностичних, проєктивних, а також рефлексивних умінь.

Педагогічні вміння — це сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних знаннях. Частина цих дій може бути автоматизованою (навички).

Аналітичні вміння передбачають уміння аналізувати педагогічні явища, осмислювати роль кожного елемента у структурі цілого і у взаємодії з іншими; знаходити в педагогічній теорії положення, висновки, закономірності, правильно діагностувати педагогічне явище; знаходити способи оптимального рішення педагогічних завдань.

Прогностичні вміння передбачають управління педагогічними процесами; чітку уяву в свідомості вчителя, педагогічне прогнозування результатів педагогічного процесу; оволодіння прогностичними методами, висування гіпотез тощо.

Проєктивні вміння забезпечують конкретизацію цілей навчання та виховання і поетапну їх реалізацію.

Рефлексивні вміння передбачають здійснення педагогічної контрольно-оцінної діяльності, спрямованої на себе, на осмислення і аналіз власних дій.

Зміст практичної готовності вчителя виражається в зовнішніх (предметних) вміннях, тобто в діях, які

можна спостерігати. До них належать організаторські і комунікативні уміння.

Організаторські вміння передбачають залучення учнів до різних видів діяльності й організацію діяльності учнівського колективу, яка перетворює його із об'єкта в суб'єкт виховання. Організаторські уміння педагога бувають мобілізаційними, інформаційними, розвивальними і орієнтаційними.

Мобілізаційні вміння вчителя обумовлені привертанням уваги учнів і розвитком у них стійкого інтересу до навчання, праці та інших видів діяльності.

Інформаційні вміння пов'язані з безпосереднім викладом навчальної інформації з метою її отримання та опрацювання.

Розвивальні вміння передбачають визначення «зони найближчого розвитку» окремих учнів і класу в цілому.

Орієнтаційні вміння спрямовані на формування морально-ціннісних установок вихованців і їхнього наукового світогляду; організацію спільної творчої діяльності, яка розвиває соціально значущі якості особистості.

Комунікативні вміння вчителя — це взаємопов'язані групи перспективних умінь, власне умінь спілкування (вербального), умінь і навичок педагогічної техніки.

Перцептивні вміння допомагають розуміти інших (учнів, учителів, батьків). Для цього необхідно вчити прогнозувати індивідуальну суть іншої людини, визначати її ціннісні орієнтації, які знаходять вираження в її ідеалах, потребах, інтересах.

Уміння педагогічного спілкування — це уміння розподіляти увагу і підтримувати її стійкість; обирати відповідно до класу й окремих учнів найдоцільніші способи поведінки, звернень; аналізувати вчинки

вихованців, визначати мотиви, якими вони керуються, їхню поведінку в різних ситуаціях.

Професійна компетентність учителя обумовлює його педагогічну майстерність. Значущість педагогічної компетентності для педагогічної діяльності зумовлюється її *функціями*:

- педагогічного самовизначення;
- педагогічного самомотивування;
- педагогічного самонавчання та самовдосконалення;
- педагогічної самореалізації;
- педагогічної самопрофілактики та самореабілітації.

Врахування даних функцій у процесі формування педагогічної компетентності забезпечить успішне досягнення мети і вирішення завдань професійної компетентності.

1.4. Компетентність у навчанні

Компетентність у навчанні як характеристика результатів навчання широко використовується в освітніх системах країн Європи, США та Канади.

В останнє десятиріччя проблеми компетентісно орієнтованої освіти розглядаються міжнародними організаціями — ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ООН, Радою Європи, організацією європейської співпраці та розвитку, Міжнародним департаментом стандартів, які узагальнили доробок педагогів з усього світу.

У зарубіжних джерелах компетентність у навчанні часто передають через усталені поняття: «здатність до...», «комплекс умінь», «умілість», «готовність до...», «знання в дії», «спроможність».

Спільним для всіх є розуміння компетентності у навчанні як набутої характеристики особистості, що сприяє успішному входженню молодій людині в життя

сучасного суспільства. Крім того, компетентність у навчанні розглядається нами як інтегральний результат, що передбачає зміщення аспектів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері.

Міжнародні організації, зокрема організація економічної співпраці та розвитку зосереджує зусилля спеціалістів на розробленні технології оцінювання компетентностей. Одержані результати мають слугувати передусім для моніторингу якості освітніх послуг і рівня навчальних досягнень учнів, їх відповідності державним стандартам.

У досвіді країн, які реалізують компетентнісний підхід до освіти протягом тривалого часу, спостерігаються спільні тенденції щодо розробки певної системи компетентностей у навчанні:

- надпредметні, або базові, що опираються на пізнавальні процеси і виявляються в різних контекстах;
- загальнопредметні належать до певної сукупності предметів або освітніх галузей, які відрізняються високим ступенем узагальненості і комплексності;
- предметні — часткові щодо названих вище, яких набувають у процесі вивчення певних предметів.

Зарубіжні й вітчизняні автори (І. Єрмаков, О. Савченко, А. Хуторський) наголошують, що ключові компетентності у навчанні мають рухливу структуру, залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення особистості в соціумі. Компетентностей у навчанні можна спрогнозувати безліч (у сферах: когнітивній, діяльнісній, мотиваційній, соціальній тощо).

Вітчизняні науковці (Л. Парашенко, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко,

Н. Бібік) пропонують такий перелік ключових компетентностей у навчанні:

- навчальна (уміння вчитися);
- громадянська;
- загальнокультурна;
- інформаційна;
- соціальна, здоров'язбережувальна, які деталізуються в комплексі знань, навичок, цінностей, ставлень, здатностей за навчальними галузями й життєвими сферами учнів.

Навчальна компетентність інтегрує особистісні якості учня зі змістовою і процесуальною основою навчання і характеризується розвиненою навчальною діяльністю.

Соціальна компетентність передбачає здатність жити в соціумі (враховувати інтереси і потреби різних груп; дотримуватись соціальних норм і правил; співпрацювати з різними партнерами тощо).

Загальнокультурна компетентність у навчанні стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства у різних аспектах.

Під *здоров'язбережувальною компетентністю* в навчанні розуміють характеристики, властивості учня, спрямовані на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я.

Інформаційна компетентність охоплює компетентності в галузі інформаційних і комунікаційних технологій і передбачає здатність учня орієнтуватись в інформаційному просторі, володіти й оперувати інформацією відповідно до потреб ринку праці.

Громадянська компетентність у навчанні акумулює здатності в сфері суспільно-політичного життя в Україні, захисту власних прав і свобод, виконання громадських обов'язків.

Відповідно до Концепції нової української школи визначено 10 ключових компетентностей:

- Спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами.
- Спілкування іноземними мовами.
- Математична компетентність.
- Компетентності у природничих науках, технологіях.
- Інформаційно-цифрова компетентність.
- Уміння вчитися впродовж життя.
- Соціальна та громадянська компетентності.
- Підприємливість.
- Загальнокультурна грамотність.
- Екологічна грамотність і здоровий спосіб життя.

Компетентнісний підхід у навчанні — це місток, який поєднує школу з реальним світом і тими вимогами, які ставить перед людиною життя. Відповідальність за процес навчання розподіляється між учителями, які створюють ефективне і безпечне навчальне середовище, і учнями, які навчаються на своєму досвіді, від своїх ровесників, через командні завдання, групу взаємодію, навчально-дослідницькі проекти.

1.5. Види діяльності та завдання для самоконтролю знань педагогів

I. Обговорення проблемних питань

1. Проаналізуйте підходи різних науковців до визначення поняття «професійна компетентність учителя».
2. Розкрийте підходи науковців В. Бондаря, Н. Бібік, О. Бідило, М. Вашуленка, О. Савченко, Л. Хомич до сутнісних характеристик професійної компетентності вчителя початкових класів.

3. Конкретизуйте основні завдання формування професійної компетентності педагога.
4. Охарактеризуйте науково-теоретичну структуру професійної компетентності педагога.
5. Обґрунтуйте взаємозв'язок понять «компетентність» і «компетенція».
6. Охарактеризуйте сутність поняття «педагогічна компетентність учителя».
7. У чому полягає сутність компетентності у навчанні?
8. Обґрунтуйте важливу роль компетентнісного підходу у початковій школі.

II. Робота в групах

1. На основі аналізу ключових компетентностей розробіть схему «Педагогічні компетенції вчителя початкових класів».
2. Проаналізуйте функції компетентнісного підходу в навчанні.
3. На підставі компетентнісного підходу розробіть власний проект професійного кодексу вчителя початкової школи. Захистіть його.

III. Тестування

1. Встановіть відповідність.

1	Педагогічна компетентність	1	Сукупність особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких у педагогічній діяльності дає оптимальний результат
2	Педагогічна	2	Сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, став-

2	майстер-ність	2	лень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, естетичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення
3	Професійна компетентність вчителя	3	Комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі
4	Пізнавально-інтелектуальна компетентція	4	Сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, евристичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення
5	Психологічна компетентність	5	Володіння певними засобами навчання у сфері навчального процесу (спеціальність). Сукупність умінь і навичок, необхідних для стимулювання активності як окремих учнів, так і колективу в цілому. Уміння вибирати правильний стиль і тон у спілкуванні, управляти їх увагою, темпом діяльності
6	Предметна компетентність	6	Здатність використовувати психологічні засоби навчання в організації взаємодії в освітній діяльності

2. Доповіть.

Варіант 1

1) Компетенція — це ... норма, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід.

2) Професійна компетентність вчителя — це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та ... знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких у педагогічній діяльності дає оптимальний результат.

3) Педагогічна компетентність — сукупність теоретичних знань, практичних умінь, ... досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, естетичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

4) Пізнавально-інтелектуальна компетенція — сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду ..., що дають змогу здійснювати пошукову, евристичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

5) В. Бондар вважає, що компетентний учитель організовує педагогічну діяльність так, щоб вона була спрямована на отримання...

6) У теорії та практиці професійної діяльності виділяють основні компоненти професійно-педагогічної компетентності: етичні установки вчителя; ..., систему знань у сфері свого предмета; загальну ерудицію; засоби розумових і практичних дій; професійно-особистісні якості.

Варіант 2

1) Актуальним завданням сучасної школи є реалізація компетентнісного підходу в навчанні, який

передбачає ... освітнього процесу на формування і розвиток ключових компетенцій особистості.

2) Ознакою компетенції є її специфічний предметний або загальнопредметний характер, що дає змогу визначити ... формування (освітні галузі, навчальні предмети, навчальні лінії).

3) Введення компетенцій у нормативну і практичну складові освіти дасть змогу усунути суперечності між засвоєнням учнями теоретичних знань та їх використанням для рішення ... завдань.

4) Спільним для всіх є розуміння компетентності у навчанні як набутої характеристики особистості, що сприяє успішному ... молодій людині в житті сучасного суспільства.

5) Компетентність набувається особою в процесі опанування, ..., набуття досвіду і вказує на здатність і нахил індивіда до виконання певного виду діяльності.

6) Компетенція характеризує офіційно закріплені повноваження організації чи посади (робочого місця) конкретного працівника і являє собою сукупність ..., якими наділений конкретний орган або посадова особа, працівник організації відповідно до чинного законодавства і нормативних актів, статутів, положень, угод, договорів тощо.

IV. Індивідуальна самостійна робота

1. Доведіть, що компетенції в навчанні відображають соціальне замовлення на підготовку молоді і є умовою для реалізації особистісних смислів навчання.

2. Доберіть висловлювання відомих педагогів Дж. Равена, А. Хуторського, Н. Бібик, О. Онищук, О. Пометун, О. Савченко щодо засадничих питань взаємозв'язку компетенцій і компетентностей, розробки вимог до компетенцій і їх вимірювання.

V. Самостійна словникова робота

На основі опрацювання довідкової літератури занотуйте у власний словник значення таких понять: «здатність до...», «комплекс умінь», «умілість», «готовність до...», «знання в дії», «спроможність».

VI. Індивідуальне домашнє завдання

1. Напишіть есе «Призначення педагога початкової школи в сучасному суспільстві».
2. Складіть опорний конспект-схему «Компетентнісний підхід в системі початкової освіти».
3. Підготуйте повідомлення «Підходи до визначення компетентного педагога в Україні і світі».
4. Напишіть реферат на тему «Компетенція і компетентність: порівняльний аналіз понять».
5. Складіть бібліографічний довідник до теми «Реалізація компетентнісного підходу у навчанні молодших школярів».

VII. Завдання для роздумів

1. Обґрунтуйте, чи можна вважати педагогічну компетенцію педагогічною творчістю.
2. Розкрийте актуальність педагогічної компетентності на сучасному етапі. Обґрунтуйте власну думку, оперуючи історичним досвідом використання професійної компетентності для вирішення педагогічних проблем.
3. Опираючись на вислів В. Макелвіда про те, що сутністю будь-якої організації, її основою є наявний набір компетенцій всіх працівників компанії, обґрунтуйте значущість і актуальність педагогічної компетентності як теорії та практики.

ТЕМА 2. МОДЕЛЬ, ПРИНЦИПИ, МЕТОДИ ТА ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

- 2.1. Модель педагогічної компетентності.
- 2.2. Принципи формування педагогічної компетентності.
- 2.3. Методи та форми організації навчальної діяльності педагога.
- 2.4. Розвиток компетентності педагога шляхом самоосвіти.
- 2.5. Методичний супровід розвитку професійної компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти.
- 2.6. Види діяльності та завдання для самоконтролю знань педагогів.

Ключові

поняття: *модель, принципи, методи, форми, самоосвіта, методичний супровід.*

2.1. Модель педагогічної компетентності

На думку науковця В. Міжерикова, педагогічна компетентність учителя — це єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення своєї професійної діяльності.

Л. Мітіна пов'язує педагогічну компетентність із гармонійним поєднанням знання предмета, методики й дидактики викладання, умінь і навичок (культури) педагогічного спілкування, а також прийомів і засобів саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації.

Дослідниця І. Колесникова вважає, що педагогічна компетентність — це інтегральна професійно-

особистісна характеристика, що зумовлює готовність і здатність виконувати педагогічні функції відповідно до прийнятих у соціумі в конкретно-історичний момент норм, стандартів, вимог.

Метою формування педагогічної компетентності є забезпечення належної професійної підготовки вчителя початкової освіти та його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Відповідно до мети конкретизовано основні завдання формування педагогічної компетентності вчителя початкових класів:

- забезпечити оволодіння технологіями самоорганізації та самоактуалізації;
- створити умови для становлення професійної культури вчителя початкової школи;
- активізувати формування ключових компетенцій вчителя початкової школи;
- формувати професійну мобільність вчителя початкової школи;
- організовувати методичну та дидактичну підтримку вчителя початкової школи;
- формувати соціальну активність на основі особистісних якостей та соціальних умінь особистості.

У науковій літературі розглядають різні варіанти класифікації видів педагогічної компетентності, які виявляють її структурність, багатогранність, відображають зв'язок з різними галузями науки.

Сучасні дослідники визначають види компетентностей, пов'язані з вимогами до знань та особливостями професійної діяльності:

- загальнопедагогічну;
- професійно-правову;
- соціальну;
- психологічну;

- комунікативну;
- конфліктологічну та ін.

Педагогічна компетентність інтегрує види компетенцій, які розкривають здатності педагога в різних сторонах педагогічного процесу. Мова йде про пізнавально-інтелектуальну, діагностичну, організаторську, прогностичну, інформаційну, стимулюючу, оцінно-контрольну, аналітичну, психологічну, соціальну, громадянську, комунікативну, рефлексивну, творчу, методичну, дослідницьку та інші компетенції.

Пізнавально-інтелектуальна компетенція — це сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, евристичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

Діагностична компетенція — це вміння вчителя вивчати особливості фізичного, психічного, розумового розвитку, рівня морального, естетичного виховання, умов сімейного життя і виховання дітей.

Організаторська компетенція — це вміння вчителя залучати учнів до певної роботи і співпрацювати з ними задля досягнення поставленої мети.

Прогностична компетенція — це вміння вчителя визначити напрямки своєї діяльності, її конкретні цілі і завдання на кожному етапі виховної роботи, і передбачити кінцевий результат.

Інформаційна компетентність. Учитель виступає головним джерелом наукової, світоглядної і морально-естетичної інформації. Для вчителя важливі широта кругозору, ерудиція, глибоке знання предмета викладання, методики його викладання, володіння

практичною стороною знань, що позитивно позначається на формуванні в школярів умінь і навичок.

Стимулююча компетенція передбачає глибоке знання предмета, ерудицію, моральну культуру, гуманне ставлення до учнів, любов і повагу, теплоту і піклування, щиросердність у ставленні до учнів.

Оцінно-контрольна компетенція — це вміння вчителя здійснювати зворотний зв'язок у своїй роботі. Під час оцінювання і контролю він може побачити не тільки досягнення у своїй роботі і роботі учнів, а й причини недоопрацювань, зривів, невдач. Отримана інформація дасть змогу провести корекцію в діяльності з навчання і виховання, а також використати нові ефективні засоби і методи.

Аналітична компетенція — це вміння вчителя аналізувати завершену справу: яка її ефективність, чому вона нижча від поставленої мети і т. п.

Психологічна компетенція охоплює вміння вчителя адекватно оцінити власні здібності, можливості, психологічні особливості; вибрати найефективніший варіант поведінки в тій чи іншій ситуації; регулювати власні емоційні стани, долати критичні педагогічні ситуації тощо.

Соціальна компетенція — це здатність педагога адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань про неї, які дають змогу зрозуміти основну закономірність соціальної ситуації, вміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації й упевнено будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуванням, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності, вміння задовольняти бажання, спираючись на норми.

Громадянська компетенція — це розвиток у підростаючого покоління здатності бути громадянином,

який володіє демократичною громадянською культурою, усвідомлює цінності свободи, прав людини, відповідальності, готовий до компетентної участі в громадському житті.

Комунікативна компетенція — це вміння педагога будувати ефективні комунікативні дії в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії, це знання фахівцем закономірностей різних форм спілкування і правил поведінки в різних ситуаціях, вміння сформулювати тактичний план і реалізувати його на основі соціальних навичок.

Рефлексивна компетенція — це професійна якість особистості, яка дає можливість ефективно й адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що забезпечує процес розвитку та саморозвитку, сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності й результативності.

Компетенція творчості — це здатність педагога продуктивно організовувати вирішення педагогічних проблем неординарним способом, діяти в тій чи іншій сфері відповідно до його інтелектуальної, суто психологічної, комунікативної компетентностей.

Методична компетенція — це оволодіння знанням методологічних і теоретичних основ методики навчання різних предметів, концептуальних основ структури і змісту засобів навчання (підручників, навчальних посібників тощо), вміння застосовувати знання в педагогічній і громадській діяльності, виконувати основні професійно-методичні функції.

Таким чином, здійснивши аналіз наукових джерел, можна зазначити, що професійно-педагогічна компетентність вчителя — це складна, багаторівнева, стійка структура його психічних рис, що формується

внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для вчителя особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки (мобільність, гнучкість і критичність мислення).

*Структура професійно-педагогічної
компетентності учителя*

1. Професійно-педагогічні знання (праксеологічний компонент).

2. Адекватне сприйняття, осмислення та відображення інформації, пізнання і конструювання процесу навчання (гносеологічний компонент).

3. Професійні психологічні позиції, установка вчителя, цінності, професійна позиція учителя (аксіологічний компонент).

4. Педагогічна діяльність — це діяльність не індивідуальна, а спільна (соціальний компонент).

5. Педагогічний процес неможливо уявити без комунікації (комунікативний компонент).

6. Мають бути сформовані педагогічно-професійні якості (особистісний компонент).

7. Педагогічна діяльність має творчий характер (творчий компонент).

8. Реальна оцінка своїх можливостей і результатів діяльності, прагнення до самовдосконалення, до подолання професійних криз (рефлексивний компонент).

Професійно-педагогічна компетентність вчителя — поняття динамічне, багатогранне й багатоаспектне, його зміст змінюється у відповідності до процесів, що відбуваються в суспільстві й освіті. Структура професійної компетентності також повинна періодично видозмінюватися, корегуватися в зв'язку зі стрімким розвитком науки й практики.

2.2. Принципи формування педагогічної компетентності

У філософському плані поняття «принцип» означає фундаментальні положення, первісне начало, найсуттєвішу основу певної концепції або теорії. Педагогічний досвід переконливо свідчить, що фундаменталізація навчання, в основі якої лежить дидактичний принцип науковості,— головний шлях формування компетентних дій учителя. Вчитель, який не має належної фундаментальної бази, не може піднятися до високого творчого рівня. Йому важко орієнтуватися в змінах, що вносяться в навчальні програми і підручники, викладати нові розділи, трансформувати наукову систему знань у навчальну.

1. *Принцип гуманізму* — створення умов для формування кращих якостей і здібностей педагога; гуманізація стосунків між учителями й вихованцями, повага до особистості школяра, розуміння його запитів, інтересів, гідності; виховання гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної.

2. *Принцип демократизації* — усунення авторитарного стилю у спілкуванні. Сприйняття особистості педагога як вищої соціальної цінності, визначення його права на свободу й розвиток педагогічних здібностей.

3. *Принцип педагогічної творчості* — створення умов для розвитку індивідуально-особистісної творчості.

4. *Принцип проблемності* передбачає орієнтацію фахівців на вирішення реальних педагогічних проблем.

5. *Принцип реалізму* передбачає орієнтованість учителя на досягнення реальних педагогічних цілей, оволодіння необхідними для цього засобами й методами.

6. *Принцип педагогічного саморозвитку* передбачає орієнтацію педагога на створення умов для стабільного задоволення власних духовних і педагогічних потреб у саморозвитку й самореалізації. Професійний розвиток учителів буде ефективним, якщо він здійснюється в комплексі зазначених підходів і принципів, має цілісний характер.

7. *Принцип орієнтації на особистість* передбачає вибір змісту методів, форм розвитку, спирається на природну схильність педагога до пізнання, цілеспрямовано актуалізує його духовні потреби та інтереси, сприяє духовній самореалізації.

8. *Принцип технологічної єдності процесу* передбачає формування професійної компетентності вчителя, використання нових технологій навчання.

9. *Принцип діалогізації навчання* — це відмова від монологізму, соціально-орієнтоване спілкування — діалог; розвиток у педагогів уміння бачити сильні і слабкі аспекти співпраці, критично ставитись до отриманої інформації, розрізняти упереджену і неупереджену інформацію, виявляти розбіжності в позиціях учасників діалогу та розуміти позицію співрозмовника.

10. *Принцип безперервності професійного зростання* задовольняє вимоги компетентнісного зростання фахівця, сприяє формуванню професійних якостей особистості, закладає основи індивідуального стилю педагогічної діяльності.

Оскільки навчання — це система, що включає в себе численну кількість підсистем, її мета визначає мету кожної підсистеми. Саме в цьому і полягає сутність програмно-цільового принципу, який об'єднує всі складові частини навчально-виховного процесу в органічно цілісну систему і лежить в основі реалізації системного діяльнісного підходу до планування і керування

процесом навчання. Не набір розрізнених цілей, а система повинна визначати цілісність і самої навчальної дисципліни.

В практичній діяльності вчителя процес реалізації навчальних цілей проходить три етапи:

- 1) цілепокладання;
- 2) цілездійснення;
- 3) цілествердження.

2.3. Методи та форми організації навчальної діяльності педагога

Основою формування професійної компетентності педагогічного працівника загальноосвітнього навчального закладу має стати андрагогічний підхід, який передбачає взаємодію тих, хто навчається на всіх етапах процесу навчання, враховує психологічні особливості та професійний досвід, націлює на розвиток творчості, сприяє його проявам не тільки в період навчання, але й в подальшій професійній діяльності. Такий підхід до навчання в системі підвищення кваліфікації дозволяє кожному спеціалісту окреслювати власну освітню траєкторію, формувати свою особисту позицію через самоаналіз, самооцінку, самоорганізацію в подальшій професійній діяльності, усвідомлено прагнути до розвитку та професійного самовдосконалення.

Формування та розвиток професійної компетентності педагогічних працівників у ході навчання в системі підвищення кваліфікації має розглядатися як цілісний процес їх особистісного і професійного зростання. Догматичний тип навчання, лекційна форма проведення занять, відсутність зв'язку з життям, орієнтація на засвоєння готових знань вже не відповідають очікуванням дорослої людини, яка свідомо налаштована на

професійне зростання. Досвід свідчить, що навчання, орієнтоване на формування та розвиток професійної компетентності спеціаліста, здійснюється ефективно лише за умови налагодження в навчальній групі продуктивного взаємозв'язку між викладачем та слухачами, позитивного психологічного клімату, рівноправного партнерства, побудованого на діалозі, спільній розвивальній діяльності.

Пріоритетними методами навчання в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників стають інтерактивні методи, які головну увагу приділяють практичному закріпленню набутих знань, умінь і навичок. Сьогодні найбільш поширеними є такі методи активного навчання, як тренінги, навчальні групові дискусії, ділові ігри, програмоване навчання. Вони сприяють формуванню ефективних навичок ділового спілкування, міжособистісної взаємодії і тим самим підвищують загальну компетентність вчителя.

Важливою умовою забезпечення ефективного розвитку професійної компетентності педагогічного працівника як показника професійного зростання у процесі підвищення кваліфікації є проектування освітнього процесу на основі:

- організації діяльнісного навчання (тренінги, ділові ігри, диспути, дискусії, діалоги, використання новітніх технологій);
- використання конкретних педагогічних ситуацій як методу відпрацювання ключових компетентностей;
- формування груп з максимальним урахуванням запитів щодо висвітлення окремої проблематики;
- використання різних форм проходження курсового підвищення кваліфікації (очна, заочна, індивідуальна, пролонгована);

- здійснення системи навчальної роботи з кадрами на місцях (консультування, проведення семінарів-практикумів, теоретичних семінарів);
- організація виїзних практичних занять, практики та практикумів, де слухачі набувають практичного досвіду, реалізуючи власні потреби.

Основними шляхами підвищення професійної компетентності педагогів є:

1. Формування методичного середовища.

Професійна взаємодія з колегами, тобто участь у колективних та групових інноваційних формах методичної роботи:

- співпраця у творчих групах, дослідницькій діяльності, організація консультативно-методичних груп, педагогічні чи психологічні тренінги, участь у чатах, форумах щодо розробки актуальних проблем, методичних фестивалів, панорамах, презентаціях, КВК, участь у діяльності навчального закладу (молодого вчителя, педагогічного досвіду, професійної майстерності), методичних дискусіях, методичних аукціонах, методичних діалогах, проблемних столах, педагогічних консиліумах, ділових рольових іграх, дебатах, методичних мостах, клубі творчих педагогів, творчих салонах, освітянських вечорах, аналізі ситуацій, фокус-групах, ігровому конструюванні;
- панорама методичних навичок, захист творчих кооперативних проєктів, програм, передових ідей;
- підготовка й видання друкованих видань.

2. Формування гнучкої системи безперервної освіти педагога:

- інноваційний підхід до вдосконалення рівня професійної компетентності як у атестаційний, так і в між-атестаційний період (участь у проведенні семінарів,

творчих столів, наукових досліджень, розробка та публікація навчально-методичних матеріалів, авторських програм, робота в складі творчих груп, участь у професійних конкурсах тощо);

- самоосвітня діяльність (епізодична і планова): пошук шляхів професійної самореалізації; здійснення безперервного навчання, вивчення передового досвіду колег, проведення відкритих уроків, самоаналіз уроків, обговорення відвіданих уроків, участь у конкурсах тощо;
- цілеспрямована систематична робота *над методичною темою*, збір та укладання *творчого портфоліо* — колекції власної бази кращих уроків, цікавих прийомів, знахідок на уроці та в позаурочній діяльності, власних засобів наочності, дидактичних матеріалів, продуктивних педагогічних технологій, що відображають зусилля вчителя, успіхи або досягнення з тієї чи іншої проблеми, індивідуальної творчої теми. У портфоліо включаються зразки робіт у письмовому чи друкованому вигляді, відеоматеріали, щоденник рефлексії, зразки дитячих робіт, фотографії компонентів навчального процесу;
- *самовиховання*, удосконалення методів, прийомів і форм навчально-виховної взаємодії з учнями; вироблення індивідуально-творчого стилю роботи;
- *рефлексія* власної діяльності (через об'єктивну оцінку прийти до самореалізації);
- самокорекція;
- виконання завдань у міжтестастійний період.

3. Створення інформаційно-освітнього простору з рівноправним доступом всіх педагогів до інформаційно-освітніх ресурсів:

- бібліотека;
- інтернет;

- медіа- та відеотека педагогічного досвіду;
- реєстр програмних педагогічних засобів навчання.

4. Готовність до інноваційної діяльності, пріоритет освітніх технологій:

- апробація сучасних науково-методичних концепцій, виявлення та впровадження освітніх продуктивних технологій навчання і виховання, які допоможуть учням з успіхом виконувати навчальні завдання;
- переведення навчального процесу на технологічний рівень, тобто попереднє проектування процесу навчання з урахуванням дидактичних цілей і заданого рівня засвоєння;
- забезпечення методичного супроводу навчально-виховного процесу: розробка авторських програм;
- системне використання міжпредметних зв'язків і міжпредметної інтеграції;
- поповнення власного арсеналу інноваційними формами уроків: урок-тренінг, урок-дослідження, урок-пошук, урок-мандрівка, урок-практикум, урок-діалог, урок тематичної атестації, активізована лекція та ін.

Таким чином, компетентнісний підхід полягає в зміщенні акценту з накопичування знань, умінь і навичок на формування й розвиток у слухачів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки у ситуаціях педагогічної діяльності. У процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників на сучасному етапі особливе місце посідає стратегія розвитку особистості педагога; його професіоналізму, готовності і вміння створити таку атмосферу, яка б забезпечувала розвиток критичного мислення, творчості, виховувала б соціально відповідальних людей.

2.4. Розвиток компетентності педагога шляхом самоосвіти

Самоосвіта є основою безперервності освіти; вона об'єднує вищу й післядипломну освіту, підвищення кваліфікації в курсовий та міжкурсний періоди. Саме з самоосвіти починається післядипломна освіта педагогів. Самоосвіта настільки тісно пов'язана з усіма без винятку підсистемами післядипломної освіти педагогів (підвищення кваліфікації, отримання нової або спорідненої педагогічної спеціальності, аспірантура), що входять до їх складу і зумовлюють ефективність функціонування кожної. Самоосвіта має і власну цінність як структурний елемент системи післядипломної освіти педагогів і може за певних обставин замінити будь-який із них.

У наукових працях цей термін характеризується як постійна діяльність учителя, спрямована на розширення й поглиблення знань і умінь, підвищення рівня предметної підготовки, постійне вдосконалення своєї професійної діяльності з акцентом на її соціалізацію. Звідси випливає завдання для керівників навчальних закладів, методистів районних/міських методичних кабінетів — забезпечити умови становлення та розвитку шкільної системи самоосвіти, спрямованої на розвиток особистісно і соціально значущих рис особистості вчителя, його професійних компетенцій.

Поняття «самоосвіта» трактується вченими як постійне поповнення професійної та загальнокультурної інформації та систематичне оновлення індивідуального й соціального досвіду.

Самоосвіта є об'єктивною потребою, яка мотивується такими чинниками:

— щоденна робота з інформацією;

- творча атмосфера;
- конкуренція;
- зміни в суспільстві;
- громадська, суспільна думка.

Процес самоосвіти містить такі мотивуючі аспекти: вона є продовженням логічного ланцюга професійної освіти (школа, ВНЗ, післядипломна освіта), а також наслідком «незадоволення» професійною освітою. Тому актуальність самоосвіти педагога зумовлена психологічними аспектами та специфікою вчительської праці: самоосвіта повідомляє істину, яка інтерпретується відповідно до власних, часто застарілих поглядів; педагоги обмежені у часі для отримання інформації в порівнянні з учнями. Систему самоосвіти вчителя можна розглядати як сукупність складових:

Самооцінка — вміння оцінювати свої можливості.

Самооблік — вміння брати до уваги наявність своїх якостей.

Самовизначення — вміння вибрати своє місце в житті, суспільстві, вміння усвідомлювати свої інтереси.

Самоорганізація — вміння знайти джерело пізнання й адекватності своїм можливостям, формі самоосвіти, планувати, організувати робоче місце та діяльність.

Самореалізація — реалізація особистістю своїх можливостей.

Самокритичність — вміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи.

Саморозвиток — результат самоосвіти.

Основними завданнями самоосвітньої діяльності педагога є:

- удосконалення теоретичних знань, професійної компетентності вчителя;
- оволодіння новими формами, прийомами навчання й виховання;

- вивчення та впровадження в практику перспективного педагогічного досвіду, новітніх досягнень педагогіки та психології, нових педагогічних технологій;
- розвиток особистісних здібностей, професійних компетентностей.

В основу організації самоосвіти педагога покладені такі принципи:

- систематичність і послідовність самоосвіти;
- зв'язок самоосвіти з практичною діяльністю педагога;
- взаємозв'язок наукових і методичних знань у самоосвітній праці вчителя;
- комплексне вивчення психолого-педагогічних і науково-методичних проблем;
- відповідність змісту самоосвіти рівню підготовки педагога, його інтересам та нахилам.

Основні етапи процесу самоосвіти

Перший етап — інформаційно-аналітичний.

Другий етап — прийняття управлінського рішення.

Третій етап має на меті постановку цілей і прогнозування результатів.

Четвертий етап — планування діяльності адміністрації.

П'ятий етап — організація діяльності вчителів.

Шостий етап — регулювання і корегування проведеної роботи.

Сьомий етап — аналіз результатів керівництва процесом самоосвіти.

Форми і методи керівництва самоосвітою педагога:

— систематичне пояснення ролі самоосвітньої роботи, організація виступів вчителів з питань обміну досвідом самоосвіти;

- індивідуальні бесіди представників адміністрації з педагогами про основні напрями самоосвіти;
- спільне обговорення керівниками та педагогами методів вивчення важливих розділів і тем програми;
- розробка окремих рекомендацій з метою підвищення педагогічної ефективності уроків та занять;
- надання допомоги вчителям в узагальненні свого досвіду, підготовці доповідей з проблем педагогіки;
- комплектування та поповнення бібліотечного фонду літературою з питань самоосвіти та самовдосконалення, а також новинками психолого-педагогічної літератури;
- проведення циклів лекцій, групових та індивідуальних консультацій, семінарів;
- систематичне підведення підсумків самоосвітньої роботи педагога (співбесіди, звіти на педрадах і засіданнях методичних об'єднань).

Хто не хоче відставати, мусить рухатися вперед і не зупинятись, досягнувши вершини, а підніматися вище. У цьому полягає основна місія сучасного учителя. Труднощі у вчителя в школі найчастіше викликають зовнішні чинники. Вони залежать від рівня його компетентності, а отже, і від його освітньої та моральної підготовленості до педагогічної роботи, його ставлення до обраної справи, ступеня покликання та професійної придатності.

Самоосвіта як процес пізнання передбачає не просте закріплення професійних знань і засвоєння уже відомої наукової інформації, вона має на меті:

- одержання нових наукових методичних знань, практичних навичок;
- поповнення нових знань може здійснюватися на основі попередньої підготовки педагогів;

— самоосвіта повинна сприяти оволодінню педагогом професійними знаннями, необхідними у його практичній діяльності;

— у процесі самоосвіти реалізується потреба особистості у власному розвитку;

— педагог уміє визначити свої сильні та слабкі сторони, володіє способами самопізнання та самоаналізу, є відкритим до змін;

— формує здатність до рефлексії (діяльності особистості, що спрямована на усвідомлення власних дій, почуттів, аналіз цієї діяльності та формулювання висновків);

— програма професійного саморозвитку, самоосвіти містить у собі можливості дослідницької, пошукової, творчої діяльності;

— педагог є готовим до творчості;

— існує зв'язок особистісного та професійного розвитку і саморозвитку.

Самоосвіта педагога — це провідна форма вдосконалення професійної компетентності, що полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу.

Самоосвіта педагога не повинна зводитися до відновлення знань, які він здобув у ВНЗ, мова йде про ознайомлення з новітніми педагогічними та психологічними дослідженнями, пошук нових напрямків у методиці та організації навчально-виховного процесу, розгляд на високому науковому рівні педагогічних проблем, що викликають утруднення в практичній роботі.

«Професійна самоосвіта педагога — свідомо діяльність з удосконалення своєї особистості як фахівця:

адаптування своїх індивідуальних неповторних якостей до вимог педагогічної діяльності, постійне підвищення професійної компетентності та неперервне вдосконалення якостей своєї особистості» [46]. А оскільки навчити самого себе значно складніше, ніж когось, самоосвіта передбачає методичний супровід, який має бути багаторівневим і обов'язково поступовим.

Отже, організація процесу самоосвіти в міжкурсовий період є одним із головних чинників впливу на формування професійної компетентності вчителів в системі післядипломної педагогічної освіти.

2.5. Методичний супровід розвитку професійної компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти

Як свідчать міжнародні дослідження, особистість педагога чи не найважливіша для успіху змін у шкільній системі.

Система професійного розвитку вчителів потребує оновлення, що ґрунтується передусім на посиленні співпраці за чотирма орієнтирами та має відповідати таким вимогам:

— орієнтована на активність того, хто навчається: педагог вільно обирає відповідні можливості професійного розвитку або бере участь у їх формуванні;

— орієнтована на досвід і знання: актуальну інформацію подають у контексті наявного досвіду і знань та з урахуванням потреб учительства;

— орієнтована на оцінювання: дає можливість педагогам отримувати якісний зворотний зв'язок, доброзичливу оцінку діяльності та процесу, щоб підвищити ефективність роботи;

— орієнтована на спільноту: розбудова професійної спільноти зі стійкими горизонтальними зв'язками, що надають підтримку, зокрема на етапі впровадження нових ідей до навчальної діяльності.

Професійне навчання є одним із способів підвищення професійної компетентності фахівців, яке передбачає врахування психологічних особливостей і закономірностей навчання дорослих. Соціально-економічні перетворення в державі, процеси євроінтеграції та інформатизації суспільства визначають нові пріоритети професійної підготовки керівників закладів освіти, вчителів і педагогів в системі післядипломної освіти.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. обумовлює необхідність змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, прискорення інтеграції вітчизняної системи підготовки педагогів у міжнародний освітній простір [41].

Післядипломна педагогічна освіта (ППО) залишається основною ланкою підвищення кваліфікації та поінформованості вчителів, своєрідним випереджувальним механізмом, що забезпечує професійний розвиток педагогів.

Головним критерієм динамічного оновлення системи освіти, зокрема післядипломної, є якість освітніх програм і послуг. Саме від якості надання освітніх послуг навчальними закладами ППО залежить можливість працюючих вчителів реалізувати завдання, що постають перед сучасною школою.

У новій українській школі в умовах педагогіки партнерства та компетентнісного підходу розширюється розуміння підвищення кваліфікації вчителів — від обов'язкових, чітко регламентованих курсів в інститутах післядипломної освіти до навчання впродовж

життя, неперервного професійного зростання через спілкування, обмін досвідом у професійних спільнотах та впровадження нових підходів до організації співпраці на шкільному чи міжшкільному рівні.

Пошук нових форм організації професійної підготовки, а також підвищення кваліфікації вчителів — важливий шлях реформування як вищої, так і післядипломної педагогічної освіти [43]. Оновлення змісту підвищення кваліфікації педагогів шкіл всіх типів визначається рівнем професійної компетентності, кваліфікаційними характеристиками та змістом професійної діяльності педагогів закладів освіти. Основною метою післядипломної педагогічної освіти є розвиток професійної самосвідомості педагогів, формування їхньої готовності до оновлення змісту педагогічної діяльності в умовах модернізації освітньої галузі, забезпечення відповідної науково-теоретичної і практико-орієнтованої підготовки компетентних фахівців. Означена мета реалізується через формування в системі вищої та післядипломної педагогічної освіти загальних суттєвих компонентів професійної компетентності педагога.

На думку І. Зязюна [22], професійна компетентність сучасного педагога містить:

- 1) нормативно-законодавчі знання;
- 2) теоретико-методологічні знання і вміння;
- 3) науково-методичні знання і вміння та практичні навички з основ наук, методик та технологій;
- 4) діяльнісно-особистісні особливості, моральні якості особистості педагога.

Змістова насиченість підвищення кваліфікації педагогів формується на підставі:

— висвітлення провідних напрямів розвитку сучасної освіти, основних концепцій освітньої діяльності (гуманізації, демократизації освіти, компетентнісного

навчання тощо), результатів наукових досліджень у галузі гуманітарних, природничо-наукових знань, сучасних педагогічних технологій, форм і методів засвоєння інформаційних технологій в освіті;

— відкритості змісту освіти, можливості його коригування на підставі діагностики та самооцінки рівня інформаційних потреб керівників освітніх установ;

— орієнтації змісту курсів на виявлення потреб для подальшої самоосвіти;

— модульної побудови навчально-тематичних планів і програм, наявності інваріантних (незалежно від орієнтації на різні категорії спеціалістів) і варіативних модулів;

— урахування вимог до кожної конкретної категорії управлінців, особливостей їх професійних запитів [31].

На думку Н. Протасової, для успішної оцінки підвищення кваліфікації вчителів необхідно реалізувати відповідну модель, що ґрунтується на принципах професійної спрямованості фахівця, особистісної спрямованості педагога, інтегративності, інноваційності та неперервності освіти дорослого населення [48]. Реалізація такої моделі в процесі оцінки якості підвищення кваліфікації педагогів можлива за таких умов:

- впровадження технології модульного навчання;
- інтеграція педагогічних, психологічних і соціально-гуманітарних дисциплін в єдиний навчальний курс на основі модульної структуризації з метою формування нового світобачення сучасних педагогів;
- реалізація модульного дидактичного процесу з використанням інформаційних технологій;
- науково-методичне забезпечення дистанційної освіти, самоосвітньої діяльності вчителів;
- змістовність та наступність курсового та міжкурсового періоду підвищення кваліфікації педагогів.

Різноманітні форми роботи з підвищення кваліфікації вчителів у міжкурсовий період можуть і повинні впливати на розвиток мотивів професійної самоосвіти і самовдосконалення.

Професійне навчання дає досвід встановлення контактів, взаємозалежних ідеологічних і концептуальних відносин зі світом (культура, природа), досвід діалогічної пізнавальної діяльності, соціальних комунікативно орієнтованих відносин і самопізнання. У цьому полягає одна з важливих функцій підвищення кваліфікації педагога у міжкурсовий період — мотиваційно-стимулююча. За даними теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури, визначено функції міжкурсового періоду в підвищенні кваліфікації вчителів, а саме:

— *інформаційно-навчальна* (відбувається постійне розширення і поглиблення знань у галузі теорії та методики педагогічної діяльності: педагоги одержують оперативну інформацію на нарадах, лекціях, семінарах тощо);

— *консультаційна* (у процесі усвідомлення професійного досвіду й самоосвітньої діяльності педагога можуть одразу під час виникнення потреби одержати консультацію методиста, викладача на базі інституту);

— *організаційно-комунікативна* (на базі методичних кабінетів створюється постійно діючий міжкурсовий семінар, який задовольняє потреби педагогів у професійному спілкуванні, обміні досвідом);

— *мотиваційно-стимулювальна* (передусім це активізація самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації у професійній діяльності, особистісне зростання);

— *ціннісно-орієнтаційна/концептуально-світоглядна* (впродовж усього міжкурсового періоду педагоги в ході самоосвіти формують ціннісні і концептуальні засади своєї професійної діяльності; відбувається

усвідомлення вчителями соціальної місії навчального закладу, перспектив його розвитку, що стимулює участь у цільових комплексних програмах розвитку району, міста, ОТГ, а також забезпечує підґрунтя для розробки концепцій, програм та ін.);

— *розвивальна* (різноманітні форми і методи міжкурсової підготовки, самоосвітня діяльність педагогів сприяють розвитку усіх сфер особистості: мотиваційної; ціннісних орієнтацій; концептуального мислення; операційно-технічних компонентів педагогічної діяльності; здатності й готовності до самоосвіти; комунікативної культури тощо);

— *загальнокультурна* (до плану міжкурсової підготовки включаються різні заходи, спрямовані на розширення загальнокультурного світогляду педагогів (лекції, екскурсії, виставки тощо). А це можливо за умови, коли педагогічні працівники будуть включені до постійного самоаналізу результатів власної діяльності, а також порівняння цих результатів із вимогами сучасних досягнень науки, соціального та професійного досвіду.

Відповідно до Концепції Нової української школи, осучаснення методичної підготовки учителів початкових класів методистами науково-методичного центру дошкільної, початкової, спеціальної та інклюзивної освіти Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти здійснюється як комплексний науково-методичний сервіс: маркетинговий, предметно-методичний, консалтинговий, експертний, моніторинговий. Він диференційований за змістом, призначенням та проводиться у традиційних та нетрадиційних (індивідуальних, групових, колективних) формах.

Методичний веб-квест — інноваційна форма роботи з педагогічними працівниками, яка дає змогу створити

інформаційний простір, де кожен педагог може самостійно набувати знань і навичок, сприяє підвищенню його фахової майстерності.

Методистами НМЦ дошкільної, початкової, спеціальної та інклюзивної освіти проведено захист створених мультимедійних презентацій в рамках методичного квесту «Впровадження нетрадиційних форм методичної роботи в закладах освіти Хмельницької області», який проходив за такими етапами:

I етап — ознайомлення з темою та завданнями;

II етап — робота з інтернет-джерелами для вдосконалення використання інформаційного простору мережі Інтернет та розширення сфери творчої діяльності методистів початкової освіти РМК/ММК/НМЦ/ОТГ;

III етап — підсумки роботи веб-квесту.

Працюючи у веб-квесті, методисти початкової освіти:

- познайомились та навчилися працювати з веб-технологіями та хмарними технологіями;
- за допомогою платформи Веб 2.0 могли здійснювати різноманітну діяльність on-line, використовуючи лише браузер: працювати з текстом, електронними таблицями, e-mail, зображеннями, звуком та відео; зберігати файли; спілкуватися з іншими користувачами; одержувати новини тощо;
- всі отримані знання застосовували як у методичній роботі, так і у навчально-виховному процесі для підтримки навчальних предметів, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології;
- ознайомились з новими можливостями Всесвітньої павутини;
- використовували ІКТ для вирішення професійних завдань (в т.ч. для пошуку необхідної інформації, оформлення результатів роботи у вигляді

комп'ютерних презентацій, веб-сайтів, баз даних тощо);

- вдосконалили форми самонавчання і самоорганізації;
- відпрацьовували спільні дії у командній роботі (планування, розподіл функцій, взаємодопомога, взаємоконтроль);
- вчилися знаходити способи рішень проблемної ситуації, визначати найбільш раціональний варіант, обґрунтовувати свій вибір.

Отже, проведений методичний веб-квест — інноваційна форма роботи, в рамках якої методисти-тьютори формували пошукову діяльність вчителів початкових класів, яка перетворює педагогів із пасивних об'єктів навчальної діяльності в її активних суб'єктів, підвищує не лише мотивацію до процесу «здобуття» знань, а й відповідальність за результати та їх презентацію.

З метою надання допомоги молодим вчителям у вирішенні проблем щодо застосування сучасних методик та технологій у навчально-виховному процесі початкової школи працює творча майстерня вчителів-методистів початкової освіти за темою «Інноватика початкової освіти» на базі загальноосвітніх навчальних закладів області.

Учасники творчої майстерні відвідують уроки вчителів-методистів початкових класів, поглиблюють знання нормативно-правової бази. Під час тренінгів за темою «Сучасний урок. Самоаналіз уроку» формується індивідуальний стиль творчої діяльності молодого педагога, вдосконалюються вміння щодо самоаналізу уроку.

Учасникам засідання творчої майстерні презентовано персональні сайти вчителів Хмельниччини, систему роботи з обдарованими дітьми, уроки варіативної складової у початковій школі, роботу з батьками.

Під час проведення тренінгів з питань викладання курсу «Інформатика» вирішуються завдання:

- щодо єдиних підходів в організації та впровадженні курсу «Інформатика» в 2–4 класах;
- надання вчителям початкових класів необхідної підготовки в частині методології викладання предмета «Інформатика» в 2–4 класах;
- поширення інноваційних педагогічних технологій, розробка і популяризація методик викладання відповідно до нових програм і підручників;
- ознайомлення з базою посилань освітніх інтернет-ресурсів, що не містять наукових і методичних помилок;
- надання вчителям додаткових можливостей для більш глибокого оволодіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями.

Під час засідань Обласної школи вищої педагогічної майстерності керівників методичних об'єднань, творчих груп вчителів початкових класів з питань «Сучасний урок у початковій школі» вивчаються проблеми в організації та здійсненні педагогічної діяльності спеціалістів, за участю досвідчених педагогів, розробляється та реалізується індивідуальна траєкторія накопичення і вдосконалення професійної майстерності.

З метою підготовки класоводів 3-х класів до роботи в умовах нової української школи проводяться семінари-тренінги за темою «Підвищення ефективності навчального процесу на засадах компетентнісного підходу», науково-практичні семінари: «Роль методичної служби у формуванні професійної компетентності вчителя», «Особистісно орієнтована освіта як визначальний фактор всебічно розвиненої особистості», «Науково-методичний супровід професійного розвитку педагогів ОТГ в умовах оновлення освіти»,

«Методологічна переорієнтація процесу навчання та виховання на розвиток особистості учня, формування його основних компетентностей», «Сучасні педагогічні методики — інструментарій для реалізації завдань нової української школи», «Сприяння професійному розвитку вчителя методичними службами», постійно діючий семінар класоводів 3-х класів за темою «Теорія і практика професійного зростання сучасного вчителя початкових класів в умовах нової української школи», методична естафета «Формування єдиного освітнього інформаційного простору регіону».

Для організації методичної роботи з педагогічними кадрами області створено віртуальні мережеві співтовариства педагогів, здійснюється спільна робота в Google-документах хмарних технологій, наповнення вікі-простору. Оптимізують зміст навчання педагогів та індивідуалізують освітній процес відеоконференції, Круглі інтернет-столи, вебіари.

Оскільки мережева взаємодія освітніх установ є найефективнішим механізмом модернізації змісту освіти, консалтинговий сервіс здійснюється через створення масштабного інформаційного віртуального методичного простору:

— веб-портали «Довідник методиста початкової освіти», «Вчителю початкової освіти Хмельниччини», «Відкритий урок»; <http://pochschool.blogspot.com/>

— віртуальний диск «Творча скринька», на якому педагоги області розміщують свої творчі доробки й отримують сертифікати.

Для вчителів, методистів, відповідальних осіб з питань освіти в об'єднаних територіальних округах діє дистанційний (електронний) консультпункт. Варто відзначити, що загальна історія перегляду матеріалів налічує більш ніж 53 тисячі користувачів з понад десяти країн світу.

За словами В. О. Сухомлинського, «...немає людей більш допитливих, невгамовних, більш одержимих думками про творчість, як учителі». Оскільки творчість — «це діяльність, результатом якої є щось якісно нове, неповторне, оригінальне і навіть суспільно-унікальне», то кожного керівника закладу чи методиста турбує питання: як сформуванати здібність до творчої роботи, і як підтримувати світоч творчості, щоб він якомога довше не згасав і давав плоди.

2.6. Види діяльності та завдання для самоконтролю знань педагогів

I. Термінологічний диктант

Педагогічна компетентність, класифікація педагогічної компетентності, особливості професійної діяльності, принципи формування педагогічної компетентності, зміст педагогічної компетентності.

II. Тестування

Із запропонованих визначень виберіть правильну й найповнішу відповідь.

1. Пізнавально-інтелектуальна компетенція — це...

а) сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, евристичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення;

б) сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, евристичну діяльність, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення;

в) сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, евристичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

2. Психологічна компетенція охоплює:

а) вміння вчителя адекватно оцінити власні здібності, можливості, рівень вимог, психологічні особливості; вибрати найефективніший варіант поведінки в тій чи іншій ситуації; регулювати власні емоційні стани, долати критичні педагогічні ситуації тощо;

б) здатність педагога адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань про неї, які дають змогу зрозуміти основну закономірність соціальної ситуації, вміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації й упевнено будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуваннями, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності, вміння задовольняти бажання, спираючись на норми;

в) здатність педагога адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань про неї, які дають змогу зрозуміти основну закономірність соціальної ситуації, вміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації.

3. Сучасні дослідники визначають такі види компетентностей:

а) загальнопедагогічну, професійно-правову, соціальну, психологічну, комунікативну;

б) загальнопедагогічну, професійно-правову, соціальну, психологічну, комунікативну, конфліктологічну;

в) загальнопедагогічну, соціальну, психологічну, комунікативну, конфліктологічну.

4. Основними структурними елементами педагогічної компетентності є:

а) теоретичні педагогічні знання, педагогічні вміння;

б) теоретичні педагогічні знання, педагогічні вміння, особистісні якості педагога;

в) теоретичні педагогічні знання, особистісні якості педагога.

5. Значущість педагогічної компетентності для педагогічної діяльності зумовлюється її функціями, до яких належать такі:

а) педагогічного самовизначення, педагогічного самомотивування, педагогічного самонавчання та самовдосконалення, педагогічної самореалізації;

б) педагогічного самомотивування, педагогічного самонавчання та самовдосконалення, педагогічної самореалізації, педагогічної самопрофілактики та самореабілітації;

в) педагогічного самовизначення, педагогічного самомотивування, педагогічного самонавчання та самовдосконалення, педагогічної самореалізації, педагогічної самопрофілактики та само-реабілітації.

6. Принцип гуманізму — це...

а) створення умов для формування кращих якостей і здібностей педагога; гуманізація стосунків між учителями й вихованцями; повага до особистості школяра, розуміння його запитів, інтересів, гідності; виховання гуманної, щирої, людяної особистості;

б) створення умов для формування здібностей педагога; гуманізація стосунків між учителями й вихованцями, повага до особистості школяра, розуміння його запитів, інтересів, гідності; виховання гуманної, щирої, людяної, доброзичливої та милосердної особистості;

в) створення умов для формування найкращих якостей і здібностей педагога; гуманізація стосунків між учителями й вихованцями, повага до особистості школяра, розуміння його запитів, інтересів, гідності; виховання гуманної, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної особистості.

7. Метою формування педагогічної компетентності є...

а) забезпечення належної професійної підготовки вчителя початкової освіти та його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг;

а) забезпечення належної підготовки вчителя початкової освіти та його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг;

а) забезпечення належної професійної підготовки вчителя початкової освіти.

8. Уміння педагогічного спілкування — це...

а) уміння розподіляти увагу і підтримувати її стійкість; обирати відповідно до всього класу й окремих учнів найдоцільніші способи поведінки, звернень; аналізувати вчинки вихованців, визначати мотиви, якими вони керуються, їхню поведінку в різних ситуаціях;

б) взаємопов'язані групи перспективних умінь, власне умінь спілкування (вербального) та умінь і навичок педагогічної техніки;

в) уміння, які допомагають розуміти інших (учнів, учителів, батьків), тому необхідно вчити проникати в індивідуальну суть іншої людини, визначати її ціннісні орієнтації, які знаходять вираження в її ідеалах, потребах, інтересах.

III. Робота в групах

Завдання 1. Назвіть основні поняття компетентнісного підходу в педагогіці та схарактеризуйте їх.

Завдання 2. Назвіть специфічні принципи компетентнісного підходу. Розкрийте їх зміст.

Завдання 3. Розробіть схему «Класифікація педагогічної компетентності».

IV. Обговорення проблемних питань

1. Відомо про наявність у педагога аналітичних, прогностичних, проєктивних, а також рефлексивних умінь. Наведіть приклади прогностичних умінь.
2. Розкрийте зміст поняття «принципи компетентності». Розкрийте зміст цих принципів.
3. Порівняйте поняття «професійна компетентність» і «професійна майстерність».
4. Порівняйте поняття «професійна компетентність» і «педагогічна компетентність». Обґрунтуйте основні структурні елементи педагогічної компетентності.

V. Письмова домашня робота

Складіть і заповніть таблицю «Завдання формування педагогічної компетентності вчителя початкових класів».

VI. Самостійна словникова робота

Знайдіть і занотуйте до власного словника поняття, пов'язані з критеріями професійної компетентності вчителя початкових класів: «загальнокультурний критерій», «загальнопрофесійний критерій», «комунікативний критерій», «особистісний критерій», «критерій саморозвитку і самоосвіти».

VII. Індивідуальне домашнє завдання

1. Напишіть реферат на тему «Формування педагогічної компетентності вчителів початкової школи в системі післядипломної педагогічної освіти».

2. Складіть таблицю-довідку «Принципи формування компетентностей».

3. На основі опрацювання сучасної психолого-педагогічної періодики складіть покажчик статей з проблеми формування педагогічної компетентності педагогів початкової школи.

VIII. Запитання для роздумів

1. Оцініть основні структурні елементи педагогічної компетентності.
2. Науковці стверджують, що під високим рівнем професійної педагогічної діяльності розуміється її ефективність, що відповідає рівню сучасної науки і вимогам сьогодення. Чи згодні ви з цією думкою?
3. Спираючись на думку англійського вченого М. Армстронга про те, що поняття «компетентність» можна використовувати для опису тих знань і вмінь, які очікуються від працівника для ефективного виконання його обов'язків, обґрунтуйте соціальну значущість і актуальність компетентності для вчителя початкових класів.

Завдання для самоконтролю знань педагогів

I. Тестування

1. Визначте відповідність компонентів педагогічної культури вчителя.

1	Емоційний компонент	А	організація діяльності дітей і своєї власної діяльності.
2	Конструктивний компонент	Б	уміння розуміти емоційний стан і мотиви поведінки дітей (співпереживання).

3	Комуні- кативний компонент	В	відкритість для спілкування і співпраці з учнями на уроці і в позаурочній діяльності.
4	Інноваційний компонент	Г	усвідомлення своєї педагогічної діяльності як головної сфери власного самовизначення, самооцінки професійного розвитку.
5	Компонент рефлексії	Д	потреба в інноваційній діяльності, в оновленні професійного досвіду, педагогічний пошук.

2. Виберіть правильні відповіді.

1) Оцінка професійної діяльності педагога в системі початкової освіти може здійснюватися з позицій таких підходів:

а) вимоги до особи вчителя як сучасного фахівця в галузі освіти;

б) улюблений вид спорту;

в) манера одягатися;

г) специфічні вимоги до педагога початкових класів як учителя і вихователя дітей молодшого шкільного віку;

д) тип навчального закладу, який закінчив педагог;

е) система педагогічної культури вчителя.

2) Система педагогічної культури вчителя — складається з таких компонентів:

а) емоційний компонент;

б) політичний компонент;

- в) комунікативний компонент;
- г) компонент фізичного розвитку;
- д) конструктивний компонент;
- е) інноваційний компонент;
- є) компонент рефлексії;

3. *Доповніть.*

1) Під *компетентністю* розуміються глибокі ... знання і загальна ерудиція. *Фундаментальність* — це глибина знання наукових основ педагогічної діяльності.

2) Оцінка професійної діяльності педагога в системі початкової освіти може здійснюватися з позицій таких підходів: вимоги до особи вчителя як сучасного фахівця в галузі освіти; специфічні вимоги до педагога початкових класів як учителя і вихователя дітей молодшого шкільного віку.

3) Один із специфічних підходів для початкової школи включає: розуміння місця початкового навчання в системі безперервної освіти (не як..., а як першого ступеня системи безперервної освітньої діяльності, яка супроводжує людину усе свідоме життя).

4) Під професійною компетентністю вчителя розуміється інтеграційна система ... властивостей, отриманих педагогом як у процесі загальної і спеціальної освіти, так і на основі практичного досвіду, що забезпечує високий рівень професійної педагогічної діяльності.

5) Інноваційний компонент — потреба в інноваційній діяльності, в ... професійного досвіду, педагогічний пошук.

6) ...складовою педагогічної діяльності є спеціально організоване спілкування.

7) Успішне навчання в початковій школі можливе тільки в тому випадку, якщо вчитель ... володіє змістом навчальних предметів на рівні сучасної науки, а також, якщо цей зміст дібраний вчителем у чіткій відповідності до поставленої мети.

8) Професія вчителя належить до групи професій в системі «Людина — людина». Тому центральною складовою ... є спеціально організоване спілкування. Інтерес до світу дитинства, потреба в спілкуванні є необхідною передумовою професійного самовизначення вчителя.

9) Емоційний компонент — уміння розуміти ... стан і мотиви поведінки дітей (співпереживання).

II. Обговорення проблемних питань

1. Розкрийте сутність поняття «компетентний учитель».
2. Ваше ставлення до думки про те, що професійне вдосконалення в процесі накопичення досвіду практичної діяльності має здійснюватися на основі критичного і вимогливого ставлення педагога до себе і до своєї роботи.
3. Конкретизуйте думку про те, що компетентний вчитель початкової школи має володіти групою специфічних професійних властивостей: організованість, ініціативність, вимогливість, справедливість, гнучкість, креативність.
4. Розкрийте особливості показників педагогічної компетентності вчителя за загальнопрофесійним критерієм.
5. Проаналізуйте показники педагогічної компетентності вчителя за загальнопрофесійним критерієм.

III. Робота в групах

1. Дайте характеристику підходам професійної діяльності педагога в системі початкової освіти. Доведіть їх вплив та наведіть приклади.
2. Поясніть, чому фахівець повинен не лише сам мати фундаментальну освітню підготовку і володіти професійними знаннями і вміннями, що відповідають рівню сучасної професійно-педагогічної науки, а й усвідомлювати цілі і значення своєї професійної праці в цілісній системі безперервної освіти, бути професійно мобільним, тобто гнучко реагувати на зміни соціальної ситуації розвитку школи, опановувати нові психолого-педагогічні вимоги до педагогічного процесу і нові педагогічні технології.

IV. Завдання для роздумів

1. Поміркуйте над висловом англійського вченого М. Армстронга, який вважав, що термін «компетентність» корисний для опису того типу поведінки (тих його аспектів), який потрібен організації для досягнення високого рівня ефективності. Це поняття допомагає сконцентрувати увагу на ключових питаннях поведінки, що впливають на результати.
2. Обґрунтуйте потребу високого рівня вимог до освіти учнів початкових класів.
3. Розкрийте, чому саме запропоновані підходи (стор. 33–42) переконують нас, що компетентність займає одне з провідних місць в загальній системі вимог до професійних характеристик вчителя початкової школи.

V. Самостійна словникова робота

Знайдіть різницю між дефініціями «показники» та «критерії». Поясніть, чому ми користуємося поняттям «критерій».

VI. Індивідуальне домашнє завдання

1. Підготуйте доповідь «Критерії професійної компетентності вчителя початкової школи».
2. Підготуйте повідомлення «Основні підходи до оцінки професійної діяльності педагогів в системі початкової освіти».
3. На основі опрацювання монографії Л. Коваль «Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова» підготуйте для роботи на семінарі інформацію на теми: «Світоглядно-філософські концепції компетентнісного підходу»; «Компетентнісний підхід у навчанні молодших школярів». [24]
4. Підготуйте реферат на одну з тем: «Компетентності та їх класифікація», «Ключові компетентності — нова парадигма результату освіти», «Компетентнісний підхід у сучасній освіті».

ТЕМА 3. РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

- 3.1. Місце уроку в системі компетентнісно зорієнтованого навчання.
- 3.2. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні математики молодших школярів.
- 3.3. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні української мови.
- 3.4. Реалізація компетентнісного підходу в освітньому проекті «Освіта для стійкого розвитку».
- 3.5. Роль учителя для забезпечення компетентнісно зорієнтованого змісту навчальних дисциплін.
- 3.6. Види діяльності та завдання для самоконтролю знань педагогів.

Ключові

поняття: компетентнісно зорієнтоване навчання.

3.1. Місце уроку в системі компетентнісно зорієнтованого навчання

Урок — дзеркало загальної педагогічної культури вчителя, мірило його інтелектуального багатства, показник його світогляду, ерудиції.

До хорошого уроку вчитель готується все життя.

В. О. Сухомлинський

З уроку починається навчально-виховний процес, уроком він і закінчується. Усе інше в школі відіграє хоча й важливу, але допоміжну роль, доповнюючи

та розвиваючи все те, що закладається на уроках. Кожний новий урок — це сходинка в знаннях і розвитку учня, новий внесок у формування його розумової й моральної культури, у розвиток ключових і предметних компетентностей.

Урок — не самоціль. Це інструмент виховання й розвитку, формування компетентної життєтворчої особистості. І якщо ми хочемо перевести нашу школу в режим розвитку, ми повинні досконало опанувати цей інструмент, навчитися більш раціонально його використовувати, досконало освоїти керування ним.

Урок у школі був і залишається основною формою організації навчальної роботи, за допомогою якої здійснюється виховання й розвиток компетентної особистості.

Життєздатність, життєстійкість уроку пояснюється тим, що він являє собою живу, рухливу процесуальну систему, що постійно змінюється й удосконалюється й у якій відображаються всі різноманітні багатопланові сторони й моменти навчально-виховного процесу.

Урок як основна форма навчання постійно зазнає змін; вимоги до його організації й проведення висувуються відповідно до запитів сучасного суспільства.

Сьогодні, в процесі бурхливого розвитку освіти, в ході запровадження компетентнісно орієнтованого навчання виникає потреба по-новому подивитися на сучасний урок, на його структуру, форми, технології проведення.

Жак Делор, голова комісії з освіти ЮНЕСКО, сформулював чотири основні цілі освіти XXI ст.: вміти жити, вміти працювати, вміти жити разом, вміти вчитися.

Школа повинна організовувати навчальний процес так, щоб сприяти розвитку предметних, загальнопредметних та ключових компетентностей учнів.

На компетентнісному уроці необхідно враховувати інтереси і потреби учнів, розвивати мотиваційну, емоційну, волюву сфери.

Вчителю потрібно структурувати свою діяльність відповідно до мотиваційної діяльності учнів. Тому прогнозування мотиваційного поля є необхідною передумовою успішності навчальної діяльності на уроці. Змістове поле компетентнісного уроку обумовлює відповідність матеріалу уроку вимогам Державної програми, віковим особливостям учнів, науковим вимогам, особливостям сприйняття інформації дітьми.

Зміст навчального заняття умовно можна поділити на складові відповідно до завдань формування певних компетентностей:

- теорія — поняття, процеси, формули, факти і т. п.;
- практика — уміння і навички, що відпрацьовуються під час вивчення певної теми, практичне й оперативне застосування знань у конкретних ситуаціях;
- виховання — моральні цінності, категорії, оцінки, формування яких можливе на основі матеріалу певної теми [59].

Сучасний урок відрізняється використанням діяльнісних методів і прийомів навчання — таких, як навчальна дискусія, діалог, відеообговорення, ділові та рольові ігри, відкриті запитання, мозковий штурм і т. д. Ефективним є вирішення компетентнісно орієнтованих завдань, які:

- формують ключові компетенції;
- розвивають мотивацію: із пасивного слухача учень перетворюється в активного учасника;
- активізують творчі і пізнавальні здібності;
- змінюють емоційну тональність спілкування із учителем: на уроці виникає атмосфера взаємної

поваги, доброзичливості, зацікавленості у спільній діяльності;

- зберігають стійкий інтерес до предмета протягом усіх років його вивчення;
- дозволяють зорієнтуватися, як отримані знання і уміння можна застосувати в практичній діяльності, у новій ситуації.

Розвитку компетентностей на уроці сприяє застосування сучасних навчальних технологій:

- інформаційно-комунікаційних, інтерактивних, ігрових, диференційованого, проблемного, розвивального, проектного вивчення;
- гуманно-особистісна технологія;
- теорія рішення винахідницьких завдань (ТРВЗ) та ін.

Застосування цих технологій сприяє розвитку пізнавального інтересу школярів, інформаційному збагаченню та формуванню в них необхідних здібностей, орієнтує на здобуття подальшої освіти з використанням сучасних технологій навчання, створює умови для підвищення й доступності освіти.

Сучасний урок, зорієнтований на реалізацію компетентнісного підходу в навчанні, має вирішувати ряд завдань, зокрема:

- підвищення рівня мотивації учнів;
- використання суб'єктивного досвіду, набутого учнями;
- ефективне та творче застосування набутих знань та досвіду на практиці;
- формування в учнів навичок отримувати, осмислювати та використовувати інформацію з різних джерел;
- здійснення організаційної чіткості та оптимізації кожного уроку;

- підвищення рівня самоосвітньої та творчої активності учнів;
- створення умов для інтенсифікації навчально-виховного процесу;
- наявність контролю, самоконтролю та взаємоконтролю за процесом навчання;
- формування моральних цінностей особистості;
- розвиток соціальних та комунікативних здібностей учнів;
- створення ситуації успіху.

Вимоги до структури уроку включають:

- чітко визначені цілі та завдання уроку;
- визначення типу уроку, органічний зв'язок всіх частин уроку;
- зв'язок уроку з попереднім уроком та перспектива на наступний урок;
- вибір оптимальних, виходячи із цілей і завдань уроку, методів вивчення і закріплення нового матеріалу;
- оптимальність домашнього завдання, форма, обсяг, запис у щоденнику, врахування індивідуальних особливостей.

Сучасний урок повинен захоплювати учнів, пробуджувати інтерес до навчальної діяльності, формувати навчально-пізнавальні вміння, здатність до самоорганізації, самонавчання, самоперевірки, самоконтролю, рефлексії, виховувати соціально активну, цілеспрямовану, культурну, ерудовану особистість, здатну співпрацювати в колективі.

З огляду на це обов'язковими структурними компонентами (етапами) сучасного уроку в початковій школі мають бути:

- а) організаційний момент;

- б) мотивація навчання;
- в) визначення теми і мети уроку;
- г) навчально-пізнавальна діяльність учнів;
- ґ) застосування мовних знань і умінь;
- д) мовленнєво-творча діяльність;
- е) підсумок уроку.

Педагог зобов'язаний на уроці дотримуватися цілого ряду вимог. [54]

Вимоги до підготовки та організації уроку припускають:

- підготовку та використання демонстраційного і роздавального матеріалу;
- можливість для учнів одержувати частину завдань самостійно під керівництвом педагога;
- використовувати контроль і самоконтроль учнів у процесі виконання навчальних завдань;
- перевірку і самоперевірку після виконання ними завдання;
- при підготовці виділити складні моменти нової теми, продумати методичку їхнього пояснення.

Урок повинен:

- сприяти розвитку пізнавальних процесів в учнів (сприйняттю, пам'яті, уваги, мислення, мовлення);
- формувати якості особистості (дисциплінованість, акуратність, ініціативність і т. д.);
- формувати позитивне ставлення учнів до навчання.

Вимоги до техніки проведення уроку припускають:

- певний ритм і темп уроку, оптимальний для учнів класу;
- сприятливий психологічний клімат на уроці (взаємна доброзичливість, готовність учителя прийти на допомогу учневі і т. д.);

- взаємна співпраця вчителя й учнів, педагогічний такт;
- використання різних видів діяльності учнів, підтримання інтересу до уроку.

Реалізація прагнення провести заздалегідь урок краще за сьогоднішній розпочинається з його підготовки. Учитель має володіти добре розвиненими навичками моделювання, проектування, конструювання уроку.

Етапи (модулі) конструювання вчителем уроку з точки зору компетентнісного підходу:

- чітке визначення місця уроку і в змістовому, і в методичному аспектах у межах навчального курсу, розділу, теми;
- формулювання загальної мети вивчення матеріалу;
- вибір педагогічних методів, прийомів, технологій, використання яких забезпечить досягнення поставленої мети найбільш раціональним шляхом;
- визначення виховних і розвивальних завдань;
- прогнозування результатів;
- опрацювання змістової частини матеріалу;
- визначення методів, прийомів роботи;
- прогнозування навчальних та загальних компетентностей, які формуються на уроці.

Створення конструктора (конспекту) уроку:

- чітке формулювання мети, завдань, типу, форми проведення уроку;
- конкретизація методів, прийомів;
- запис дій учителя та передбачення дій учнів;
- раціональний розподіл часу;
- виділення структурних елементів навчальної діяльності.

Загальнопедагогічні вимоги до уроку

1. Пріоритет особистості учня в організації освітнього процесу.
2. Врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів.
3. Орієнтація на процес навчання.
4. Орієнтація на особистісні досягнення учнів.
5. Тривимірне навчання.
6. Створення емоційно-актуального фону уроку.
7. Педагогічний такт і культура мовлення.
8. Пізнавальна самостійність учнів.
9. Чітке визначення освітніх, виховних і розвивальних завдань уроку.
10. Безперервний рух уперед.

Дидактичні вимоги до уроку

1. Раціональне використання кожної хвилини уроку.
2. Раціональна єдність словесних, наукових і практичних методів навчання.
3. Використання активних методів навчання.
4. Зв'язок з раніше вивченим, досвідом, набутим учнем.
5. Формування вмінь учнів самостійно здобувати знання і застосовувати їх на практиці.
6. Індивідуалізація, диференціація та інтенсифікація навчального процесу.
7. Використання на рівні з предметами, що традиційно склалися, комплексних дисциплін.
8. Використання сценарних варіантів уроків, які забезпечуються різноманітними носіями інформації.
9. Заохочення прагнень учнів знаходити свій спосіб роботи з навчальним матеріалом.
10. Організоване закінчення уроку.

Психологічні вимоги

1. Врахування психологічних особливостей кожного учня.
2. Нормальний психічний стан і стійкий настрій вчителя і учнів.
3. Розумна вимогливість і доброзичливість учителя до учнів.
4. Педагогічна етика і психологічний такт.

Шляхи удосконалення уроків

У процесі навчання, в результаті якого в учнів формується система знань, умінь і навичок, одночасно формуються пізнавальні здібності та мислення, які можуть бути ефективними тільки за умови їх пізнавальної самостійності, яка керується і спрямовується вчителями.

Тому одним із шляхів удосконалення уроків теоретичного навчання є формування в учнів пізнавальної активності.

Умовою високого рівня пізнавальної активності є глибоке розуміння навчального матеріалу, свідоме виконання дій, високий рівень самостійності, усвідомлення необхідності вивчення навчального матеріалу, виконання завдань високої складності.

Способами підвищення пізнавальної активності учнів в процесі теоретичного навчання можуть бути:

- ситуації пізнавальних проблем перед вивченням нового матеріалу;
- зв'язок навчального матеріалу з життям і досвідом учнів;
- проблемне викладання нового навчального матеріалу;
- проведення евристичних бесід;

- створення для учнів умов, в яких їм необхідно са-
мостійно здобувати знання;
- стимулювання і розвиток творчих інтересів і здіб-
ностей учнів;
- широке застосування запитань продуктивного
характеру;
- використання елементів програмного навчання;
- комплексне використання різноманітних форм
і методів з урахуванням цілей і змісту навчання.

Навчання буде розвивальним за умови відповіднос-
ті рівня розвитку учнів та навичок самостійної роботи
і пізнавальної активності. Індивідуальна самостійна
робота характеризується безперервністю, тому прово-
дити її слід на всіх етапах навчання в залежності від ці-
лей уроку, складності матеріалу, рівня знань учнів.

Основними шляхами удосконалення уроків теоре-
тичного навчання є посилення організаційної чіткос-
ті уроку, підвищення пізнавальної активності і само-
стійності учнів, формування у них мотивів навчання
і мотивація навчальної діяльності, здійснення між-
і внутрішньопредметних зв'язків, удосконалення тех-
нології та структури уроків.

**У структуру компетентнісно спрямованого уроку
слід вносити такі зміни:**

- конкретизувати загальну мету уроку;
- визначити предметні та ключові компетентності,
формуванню яких буде присвячений даний урок;
- формулювати освітні, розвивальні цілі й визначити
очікувані результати;
- здійснювати мотивацію навчальної діяльності. Ба-
жано, щоб учні під керівництвом учителя з'ясували,
чи готові вони до вивчення теми, чого їм бракує, що
саме вони повинні вміти й знати, щоб успішно вико-
нати основне завдання;

- бажано в залежності від структури уроку розподіляти зміст на навчальні ситуації: теоретичні знання, знання способів діяльності, знання в дії або вміння тощо;
- необхідно до кожної навчальної ситуації формулювати цільове завдання й відповідно до нього добирати методи навчання, адекватні дидактичним функціям (засвоєнню, формулюванню, узагальненню) та змісту навчального матеріалу (теоретичний, практичний);
- чітко визначити завдання: що учень повинен навчитися робити саме на цьому уроці (діяльнісний підхід);
- розрізняти зміст освіти (чому навчаю) і зміст навчального матеріалу (за допомогою чого навчаю);
- відповідно до змісту навчального матеріалу та методів роботи добирати оптимальні форми організації пізнавальної діяльності;
- ефективно добирати навчальний матеріал для засвоєння учнями запланованої одиниці змісту освіти (без надлишку чи недостачі навчального матеріалу);
- обов'язково при виборі змісту, методів і форм орієнтуватися на цільову установку та уявний очікуваний результат спільної діяльності;
- забезпечувати здійснення рефлексії навчальної діяльності. Учні повинні вчитися рефлексувати (аналізувати) власну діяльність, оцінювати її, порівнювати досягнуті результати на уроці з очікуваними;
- при оцінюванні учнів враховувати саме набуття ними предметних компетентностей, умінь вирішувати проблеми, пов'язані з даною навчальною темою.

У дидактичному вимірі результат компетентної освіти можна підкреслити таким виявом індивіду-

альності учня: знання — «Я знаю, що...», діяльність — «Я вмію це зробити... Я можу... Я роблю...», творчість — «Я створюю... Я придумую...», емоційно-ціннісна сфера — «Я прагну... Я хочу...». Ключові компетентності слід формувати через спеціально підготовлений зміст, технології і розвивально збагачене середовище, яке має такі ознаки: відкритість, цілісність, емоційну комфортність, суб'єктність навчальної взаємодії.

Таким чином, компетентнісний підхід дозволяє системно осучаснити всі складові навчального процесу, починаючи з його мети і змісту. Це сприяє зосередженості вчителя і учнів на результативній складовій навчання, підвищує можливості для практико-зорієнтованої освіти, мотивації дітей до навчання.

3.2. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні математики молодших школярів

Сучасна початкова школа не може залишатися осторонь від процесів модернізації освіти, які відбуваються нині в усьому світі і в Україні зокрема. Початкової ланки освіти стосуються всі світові тенденції та інновації: особистісно орієнтований підхід, інформатизація, інтеграція тощо. До них належить і компетентнісний підхід, поява якого пов'язана, насамперед, з кризою освіти, що полягає в суперечності між програмовими вимогами до учня, запитами суспільства і потребами самої особистості. Адже довгий час у вітчизняній системі освіти домінував знаннєвий підхід, результатом навчання якого була сукупність накопичених учнем знань (як інформації), умінь і навичок.

Сучасне інформаційне суспільство формує нову систему цінностей, в якій володіння знаннями, уміннями і навичками є необхідним, але недостатнім результатом

освіти. Від людини вимагається вміння орієнтуватися в інформаційних потоках, освоювати нові технології, самонавчатися, шукати і використовувати нові знання, володіти такими якостями, як універсальність мислення, динамізм, мобільність.

Ідея компетентнісного підходу — одна з відповідей на запитання: який результат освіти необхідний особистості і затребуваний сучасним суспільством? Формування компетентності учня на сьогоднішній день є однією з актуальних проблем освіти і може розглядатися як вихід із проблемної ситуації, що виникла через суперечність між необхідністю забезпечити якість освіти та необхідністю вирішити цю проблему традиційним шляхом.

Розглянемо предметні компетентності, якими має володіти молодший школяр. Насамперед виокремимо математичну компетентність, яка визначається як особистісне утворення, що характеризує здатність учня створювати математичні моделі процесів навколишнього світу, застосовувати досвід математичної діяльності під час вирішення навчально-пізнавальних та практико-зорієнтованих завдань.

Математична компетентність молодшого школяра передбачає розвиток логіко-математичного, критичного мислення дитини, здатності використовувати математичні факти і закономірності для формування вміння розуміти, оцінювати, робити вибір, вирішувати проблеми в повсякденних життєвих ситуаціях.

Оволодіння учнями предметними математичними компетенціями складає основу формування математичної компетентності. Поняття «математична компетентність» на сучасному етапі розвитку педагогіки визначається і як ключова, і як предметна. Так, Європейська довідкова система рекомендує розглядати математичну

компетентність рівнозначно із базовими компетентностями у галузі науки і техніки як ключову. У її документі «Ключові компетентності для навчання впродовж життя» подається таке визначення: «Математична компетентність — це здатність застосовувати додавання, віднімання, множення, ділення та пропорції в усних та письмових обчисленнях у повсякденних ситуаціях... Математична компетентність включає — різною мірою — здатність та бажання використовувати математичні способи мислення (логічне та просторове) та викладу (формули, моделі, конструкції, графіки, діаграми) [69]».

У Концепції нової української школи математичну компетентність визначено як культуру логічного і алгоритмічного мислення; уміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для вирішення прикладних завдань у різних сферах діяльності; здатність до розуміння і використання простих математичних моделей; уміння будувати такі моделі для вирішення проблем. Метою математичної освітньої галузі є розвиток логіко-математичного, критичного мислення дитини, здатності використовувати математичні факти і закономірності для формування вміння розуміти, оцінювати, робити вибір, вирішувати проблеми в повсякденних життєвих ситуаціях. У проекті Державного стандарту початкової загальної освіти визначено основні змістові лінії: «Лічба», «Числа. Дії з числами», «Просторові відношення. Геометричні фігури», «Робота з даними», «Вимірювання величин».

Відповідно до загальних цілей учень:

- аналізує ситуації і виокремлює проблеми, які можна вирішувати із застосуванням математичних прийомів; розмірковує, висуває гіпотези, обґрунтовує, логічно їх доводить або спростовує;

- моделює процеси і ситуації, що відбуваються в природі і суспільстві;
- використовує різні джерела інформації;
- розробляє стратегії вирішення і вирішує різні проблемні завдання, використовуючи, зокрема, і засоби ІКТ;
- оцінює необхідність та пізнає форми об'єктів, просторові відношення в навколишньому світі для вирішення життєвих проблем.

У структурі предметно-математичної компетентності виділяється обчислювальна складова, яка являє собою готовність учня застосовувати обчислювальні вміння та навички у практичних ситуаціях.

Наприклад, аналіз способів додавання й віднімання чисел у межах 100 без переходу через розряд свідчить, що для свідомого виконання учні мають добре знати нумерацію чисел у межах 100, таблиці додавання одноцифрових чисел у межах 10 і відповідні випадки віднімання та засвоїти правила, які є теоретичною основою прийомів обчислення.

Перелічимо найпоширеніші ситуації, що виникають у повсякденному житті, і для вирішення яких потрібні математичні знання та вміння:

— уміння вести підрахунки (лічба, обчислення), використовувати для обчислень відомі формули та правила;

— вміння читати та інтерпретувати інформацію, подану у різній формі (таблиці, графіки, діаграми);

— вміння доказово міркувати і пояснювати свої дії, доводити істинність чи хибність тверджень;

— вміння знаходити довжину, площу, об'єм, масу реальних об'єктів під час розв'язування практичних задач;

— вміння користуватися креслярськими інструментами.

Це загальні вміння, які потрібні кожній людині впродовж її життя. На різних етапах становлення особистості, в професійному і соціальному аспектах її життя вони виявляються і використовуються неоднаковою мірою. Проте їх формування і розвиток відбувається у роки шкільного навчання, в початковій ланці зокрема.

Оскільки компетентність особистості формується упродовж тривалого часу (навіть упродовж життя), то в контексті початкового навчання слід говорити про базові аспекти математичної компетентності. Міра їх сформованості визначається шляхом оцінювання рівня засвоєння відповідних предметних і загальнопредметних умінь.

Проведений аналіз наукових публікацій (О. Леонт'єв, А. Тихоненко, Ю. Трофименко та ін.) дозволив об'єднати уміння та способи діяльності, які формуються у процесі навчання математики, в групи умінь, необхідних у повсякденному житті, а саме:

- уміння здійснювати обчислення;
- уміння користуватися інформацією, поданою у різних формах;
- уміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати дані;
- уміння визначати довжини, площі, об'єми реальних об'єктів.

Згідно з цим переліком можна виокремити відповідні складові математичної компетенції — обчислювальну, інформаційно-графічну, логічну, геометричну.

Предметна математична компетентність учнів виявляється у таких ознаках:

- цілісне сприйняття світу, розуміння ролі математики у пізнанні дійсності;

- розпізнавання проблем, які вирішуються із застосуванням математичних методів;
- здатність розв'язувати сюжетні задачі, логічно міркувати, виконувати дії за алгоритмом, обґрунтовувати свої дії;
- уміння користуватися математичною термінологією, знаковою і графічною інформацією;
- уміння орієнтуватися на площині та у просторі;
- здатність застосовувати обчислювальні навички й досвід вимірювання величин у практичних ситуаціях.

Основу обчислювальної складової математичної компетентності утворює готовність учня застосовувати обчислювальні вміння та навички у практичних ситуаціях. У змісті початкової математичної освіти до їх числа, зокрема, відносять вміння порівнювати числа, виконувати арифметичні дії з ними; знаходити значення числових виразів; порівнювати значення однойменних величин і виконувати дії з ними тощо.

До інформаційно-графічної складової віднесемо уміння, навички, способи діяльності, пов'язані із графічною інформацією:

- читати й записувати числа;
- подавати величини в різних одиницях вимірювання;
- знаходити, аналізувати, порівнювати інформацію, подану в таблицях, схемах, на діаграмах;
- читати й записувати вирази із змінними, знаходити їх значення;
- користуватися годинником і календарем як засобами вимірювання часу тощо.

Логічна складова компетентності забезпечується здатністю учня:

- виконувати логічні операції у процесі розв'язування сюжетних задач, рівнянь, ребусів, головоломок;

- розрізняти істинні й хибні твердження;
- розв'язувати задачі з логічним навантаженням;
- описувати ситуації у навколишньому світі за допомогою взаємопов'язаних величин;
- працювати з множинами тощо.

Геометрична складова виявляється у володінні просторовою уявою, просторовими відношеннями (визначати місцезнаходження об'єкта на площині і в просторі, розкладати і переміщувати предмети на площині); вимірювальними (визначати довжини об'єктів навколишньої дійсності, визначати площу геометричної фігури) та конструкторськими вміннями і навичками (зображувати геометричні фігури на аркуші в клітинку, будувати прямокутники, конструювати геометричні фігури з інших фігур, розбивати фігуру на частини).

Найефективнішими прийомами вивчення геометричного матеріалу є лабораторно-практичні, зокрема, моделювання фігур з паперу, паличок, дроту; креслення, вимірювання тощо. При цьому важливо забезпечити різноманітність об'єктів для того, щоб варіюючи неістотні ознаки (колір, розмір, розміщення на площині тощо), допомагати дітям виділити і засвоїти істотні ознаки — форму предметів, властивості фігур тощо.

Там, де можливо, вивчення геометричного матеріалу на уроці слід пов'язувати з вивченням арифметичного і алгебраїчного матеріалу, хоч формування геометричних уявлень і понять є самостійною і досить специфічною лінією роботи.

Розкриваючи геометричний матеріал учням 1–4 класів, слід враховувати, що перші уявлення про форму, розміри і взаємне положення предметів у просторі діти накопичують ще в дошкільний період.

Головне завдання навчальної роботи над геометричним матеріалом у початкових класах полягає в тому,

щоб дати учням чіткі зорові геометричні образи прямої і її відрізків, кутів, фігур, геометричних тіл, розглянути деякі їх властивості і використати ці знання для озброєння учнів практичними навичками.

Сьогодні геометричні знання у людській діяльності набувають особливої значущості, спектр їх застосування широкий — хімія, фізика, астрономія, географія, архітектура, будівництво, мистецтво тощо. Курс геометрії, який вивчається в основній і середніх ланках школи, закладає міцні підвалини для подальшого професійного становлення спеціалістів, які пов'язуватимуть свою діяльність із застосуванням геометрії. Основу геометричної складової математичної компетентності складають уміння орієнтуватися в просторі, вимірювальні й конструкторські вміння, здатність застосовувати ці вміння у життєвих ситуаціях.

Перші уявлення про геометричні тіла діти дістають у дошкільному віці. У початкових класах для розвитку цих уявлень можна використати уроки математики, малювання, а також моделювання з пластиліну на уроках трудового навчання, прогулянки та екскурсії.

У початкових класах учням слід дати поняття про такі геометричні тіла, як куля, куб, циліндр, прямокутний паралелепіпед, конус та піраміда.

Можливі такі види роботи з геометричними тілами:

- розглядання предметів, моделей, малюнків, що мають певну геометричну форму;
- поступове введення назв геометричних тіл;
- знаходження в навколишньому середовищі предметів відповідної назви;
- моделювання геометричного тіла з пластиліну;
- виділення деяких елементів тіла (вершини, ребра, грані, основи);
- малювання на папері за зразком і вказівками вчителя.

Оснoву геометричної складової математичної компетентності складають уміння орієнтуватися в просторі, вимірювальні і конструкторські вміння, здатність застосовувати ці вміння у життєвих ситуаціях. У початковій школі геометрія вивчається як пропедевтичний курс. Метою ознайомлення молодших школярів з елементами геометрії є підготовка їх до вивчення систематичного курсу в основній школі, здатності використовувати набуті знання і вміння під час вивчення інших предметів та для вирішення життєвих завдань.

Формування компетентностей відбувається на основі теоретичних знань і практичних умінь, набутих учнями на уроках математики та з інших предметів, у позашкільній діяльності.

Оволодіння учнями зазначеними складовими компетенції у системі забезпечує формування у них предметної математичної компетентності як цілісного особистісного утворення.

3.3. Реалізація компетентнісного підходу у навчанні української мови

Метою навчання української мови в умовах компетентнісного підходу є формування предметних компетенцій, змістове наповнення яких впливає зі змісту ключових.

Нагадаємо, що ключові компетенції формуються в процесі реалізації цілісного змісту освіти загальноосвітньої школи, а професійні — передбачені змістом конкретного предмета і набуваються впродовж конкретного року або ступеня навчання.

Формування ключових компетенцій реалізується в освітніх галузях і навчальних предметах. При цьому кожен предмет забезпечує реалізацію тих складових

змісту ключових компетенцій, для формування яких має необхідні умови. З огляду на свою специфіку предмет «Українська мова» спроможний забезпечити формування і розвиток таких ключових компетенцій, як: комунікативна, соціальна, загальнокультурна, уміння вчитись.

Для забезпечення ключової комунікативної компетенції в учнів необхідно сформувати готовність до спілкування з іншими людьми. З цією метою у процесі навчання української мови школярі повинні оволодіти:

- різними видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо);
- мовою як способом спілкування.

Ключова соціальна компетенція передбачає здатність діяти в життєвих ситуаціях відповідно до соціальних норм і правил. Для цього на уроках української мови в учнів формується здатність:

- продуктивної співпраці з різними партнерами в групі та команді;
- виконання різних соціальних ролей;
- вміння брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання.

Загальнокультурна ключова компетенція стосується сфери розвитку культури особистості в усіх її аспектах. Реалізація цієї компетенції в процесі навчання української мови передбачає перш за все формування:

- культури міжособистісних відносин;
- толерантної поведінки;
- моральних якостей;

а також ознайомлення з:

- культурною спадщиною українського народу;
- найважливішими досягненнями національної науки й культури;

— визначними подіями та постатями в історії України.

Ключова компетенція «вміння вчитись» виявляється у здатності учня організовувати і контролювати свою навчальну діяльність. Ця компетенція реалізується на уроках української мови шляхом формування мотивації навчатися і здатності:

- організовувати свою працю для досягнення результату;
- виконувати розумові операції та практичні дії;
- володіти вміннями й навичками самоконтролю та самооцінки.

На основі визначеної мети компетентісно орієнтованого навчання української мови і дібраного змісту тих ключових компетенцій, формування яких спроможний забезпечити цей предмет, можна визначити предметні компетенції. Їх ми виділяємо чотири, а саме: мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна.

Мовленнєва компетенція включає:

- здатність розуміти зміст і головну думку усних і письмових висловлювань;
- здатність вести діалог з дотриманням правил мовленнєвого етикету;
- вміння будувати повноцінні в комунікативному відношенні усні і письмові зв'язні висловлювання, які відображають знання учнів про предмет розмови, їхні думки, почуття, наміри;
- вміння налагоджувати взаємодію з оточуючими, будувати відповідним чином свої висловлювання.

Мовна компетенція передбачає володіння:

- доступним і необхідним обсягом мовних знань;
- здатністю застосовувати мовні засоби у власному мовленні відповідно до орфоепічних, лексичних,

граматичних, орфографічних, синтаксичних, стилістичних норм літературної мови.

Соціокультурна компетенція покликана сприяти загальнокультурному розвитку молодших школярів, адаптації їх до життя в певному соціальному середовищі, а тому передбачає:

- знання про свою державу Україну;
- здатність використовувати в мовленнєвій практиці знання про особливості української національної культури, звичаї, традиції, свята;
- знання і використання у власному мовленні найбільш відомих малих українських фольклорних форм;
- уміння успішно користуватися мовою під час виконання різноманітних соціальних ролей;
- знання формул національного мовленнєвого етикету і вміле використання їх під час спілкування;
- дотримання етичних правил спілкування з представниками різних вікових груп і статусів;

Здатність вирішувати за допомогою мови різні навчальні та життєві проблеми.

Діяльнісна компетенція передбачає володіння загальнонавчальними уміннями і навичками, які поділяються на чотири групи:

- *навчально-організаційні* — здатність розуміти визначену вчителем мету навчальної діяльності, організувати робоче місце, раціонально розподіляти час, планувати послідовність виконання завдання, організувати навчальну діяльність у взаємодії з іншими її учасниками (у парі, малій групі);
- *навчально-інформаційні* — здатність самостійно працювати з підручником, шукати нову інформацію з різних джерел, користуватися довідковою літературою, зосереджено слухати матеріал, зв'язно, послідовно, доказово відповідати, вести діалог;

— *навчально-інтелектуальні і творчі* — здатність аналізувати, узагальнювати, встановлювати та пояснювати причинно-наслідкові зв'язки, вилучати зайве, групувати й класифікувати за певними ознаками, висловлювати аргументовані критичні судження, доводити власну думку, переносити знання й способи діяльності в нову ситуацію, застосовувати аналогію;

— *контрольно-оцінні* — уміння використовувати різні способи перевірки та контролю своєї діяльності, знаходити і виправляти помилки, оцінювати власні навчальні досягнення.

Відповідно до зазначених предметних компетенцій основними завданнями початкового курсу української мови є:

— формування в учнів мотивації вивчення української мови;

— гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності — слухання, говоріння, читання і письмо;

— формування комунікативних умінь;

— опанування найважливіших функціональних складових мовної системи;

— соціально-культурний розвиток особистості;

— формування вміння вчитися.

До ключових компетентностей, визначених Концепцією Нової української школи, належить:

Спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами.

У процесі навчання на першому освітньому рівні ця компетентність виявляється передусім через уміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко й аргументовано пояснювати факти, а також через любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення

ролі мови для ефективного спілкування, готовність уживати українську мову в різних життєвих ситуаціях.

Метою мовно-літературної освітньої галузі є розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому і суспільному житті, у міжкультурному діалозі, бачити її передумовою життєвого успіху; плекання здатності спілкуватися рідною мовою (якщо вона не українська), зберігати і збагачувати культурну спадщину.

У проекті Державного стандарту початкової загальної освіти визначено мету мовної освітньої галузі:

— розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому і суспільному житті, у міжкультурному діалозі, бачити її передумовою життєвого успіху;

— плекання здатності спілкуватися рідною мовою (якщо вона не українська), зберігати і збагачувати культурну спадщину.

Визначено основні змістові лінії: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовлення», «Театралізуємо».

Відповідно до загальних цілей учень:

- взаємодіє з іншими усно, сприймає і використовує інформацію для досягнення життєвих цілей в різних комунікативних ситуаціях;

- аналізує, інтерпретує, критично оцінює інформацію в текстах різних видів та використовує її, сприймає текст як засіб збагачення особистого емоційно-чуттєвого досвіду;

- висловлює думки, почуття та ставлення, взаємодіє з іншими письмово та в режимі онлайн, дотримується норм української мови;

- аналізує, інтерпретує та оцінює медіатексти, створює власні медіатексти;
- досліджує індивідуальне мовлення — своє та інших, використовує це для мовної творчості та розвитку власної мовної особистості <http://mon.gov.ua/citizens/zv%E2%80%99yazki-z-gromadskistyu/konsultacziyi-z-gromadskistyu/gromadske-obgovorennya-2017.html>.

Компетентнісно зорієнтований зміст початкового курсу української мови і державні вимоги до навчальних досягнень учнів визначено у Концепції нової української мови, проекті Державного стандарту початкової загальної освіти.

Слід підкрестити, що у державних вимогах до навчальних досягнень учнів робиться акцент на застосування загальнонавчальних, мовних, мовленнєвих і комунікативних завдань, адаптації школярів до соціального середовища. Важливим напрямом реалізації компетентнісного підходу в навчанні української мови є добір ефективних методів, прийомів навчання і форм організації навчальної діяльності.

Компетентнісно орієнтоване навчання української мови вимагає застосування методів, які передбачають активну діяльність учнів.

До таких належать:

- продуктивні (вивчений мовний матеріал застосовується в мовленнєвій практиці);
- евристичні або частково пошукові (окремі елементи нових знань учень знаходить завдяки вирішенню пізнавальних завдань);
- проблемні (учень усвідомлює проблему і знаходить шляхи її вирішення);

— інтерактивні (активна взаємодія всіх учнів, під час якої кожний школяр осмислює свою діяльність, відчуває свою успішність).

Щоб успішно формувати компетентну особистість, сучасний педагог повинен володіти певними властивостями. Назвемо лише декілька найактуальніших:

— успішно вирішувати свої власні життєві проблеми, проявляючи ініціативу, самостійність і відповідальність;

— усвідомлювати мету компетентісно орієнтованого навчання;

— планувати урок з використанням усього розмаїття форм і методів навчальної діяльності і, насамперед, усіх видів самостійної роботи, діалогічних, евристичних і проблемних методів;

— пов'язувати навчальний матеріал з повсякденним життям та інтересами учнів;

— залучати до обговорення попередній досвід школярів;

— демонструвати учням рольові моделі на прикладі реальних людей, літературних персонажів;

— оцінюючи навчальні досягнення школярів, брати до уваги не тільки продемонстровані знання і вміння, а, насамперед, здатність застосовувати їх у навчальних і життєвих ситуаціях. Отже, реалізація компетентісного підходу в навчанні молодших школярів української мови буде успішною за умови комплексного забезпечення усіх складових навчального процесу, а саме: чіткого визначення цілей навчання, добору відповідного змісту навчання, оновлення навчально-методичного забезпечення, добору ефективних методів, прийомів навчання і форм організації навчальної діяльності, відповідної професійної підготовки вчителя.

3.4. Реалізація компетентнісного підходу в освітньому проекті «Освіта для стійкого розвитку»

Освітній проект «Освіта для стійкого розвитку» ґрунтується на засадах сталого розвитку, які спрямовані на покращення людського життя при збереженні сталості підтримуючих екосистем.

Мета проекту — ознайомити педагогічну громадськість України з досвідом, методологією і технологіями формування в учнів навичок та умінь будувати власне життя, життя сім'ї та місцевої громади з урахуванням потреб стійкого розвитку.

Основна ідея курсу полягає у реалізації в навчально-виховному процесі основних принципів сталого розвитку:

- збереження взаємозв'язку між цінностями і поведінкою особистості;
- активності суб'єкта і поліпотребнісної мотивації до діяльності;
- єдності змісту і повсякденного життя дітей.

Передбачається досягнення у звичках, поведінці та стилі повсякденного життя учнів змін, спрямованих на раціональне ставлення до використання ресурсів планети і їх свідоме заощадження, позитивне сприйняття майбутнього.

Методологічні основи курсу поєднують діяльнісний, особистісно орієнтований і компетентнісний підходи до організації навчально-виховного процесу, а саме:

— зміст навчання розроблено відповідно до актуальних та доступних для розуміння школярів початкової школи проблем ресурсозбереження і стабільної життєдіяльності;

— найважливішою складовою навчання визнається самостимулювання і мотивування учнів до висування ними особистісно і суспільно значущих цілей власної діяльності та їх реалізація, надання учням свободи вибору форм і способів цієї діяльності;

— навчально-пізнавальну діяльність учнів зосереджено на особистому ставленні та рішеннях щодо власного стилю життя і поведінки, які змінюються у контексті планетарних потреб людства;

— на уроках і в позаурочний час організовується системна пошуково-дослідницька діяльність школярів;

— характерною особливістю змісту є міждисциплінарність, пов'язана із глобальністю і всебічністю стійкого розвитку як явища.

Реалізація змісту курсу сприяє формуванню та розвитку у молодших школярів ключових компетентностей, а саме:

— *громадянської* — здатності критично мислити, брати участь в обговоренні, аргументувати думку, приймати рішення та виявляти громадянську позицію в ситуаціях, пов'язаних з питаннями стійкого розвитку, використовувати моделі поведінки, які задовольняють спільні інтереси особистості та суспільства;

— *соціальної* — здатності активно слухати інших, ефективно спілкуватись і співпрацювати в парі та малій групі, відповідати за результати спільної діяльності;

— *уміння вчитися* — здатності міркувати, порівнювати, узагальнювати, спостерігати, самостійно шукати інформацію з різних джерел, виконувати нескладні дослідження щодо використання ресурсів та їх збереження у сім'ї та суспільстві, набувати індивідуального досвіду самоорганізації, навчальної рефлексії;

— *загальнокультурної* — здатності застосовувати методи самовиховання, зорієнтовані на систему індиві-

дуальних і загальнолюдських цінностей, для розробки та реалізації моделей екологічно доцільної та ресурсозбережувальної поведінки.

Серед предметних компетентностей, які формуються у процесі вивчення курсу, основоположними є *природознавча* та *суспільствознавча*, що виявляються у здатності учнів вирішувати доступні особистісно і соціально значущі практичні проблеми, пов'язані з екологічними об'єктами довкілля та суспільного життя.

Під екологічною компетентністю розуміють:

— здатність особистості приймати рішення і діяти так, щоб завдавати довкіллю якомога меншої шкоди;

— прояв екологічної культури особистості у її «зоні відповідальності» («зоною відповідальності» є та частина довкілля, у якій кожна конкретна людина здійснює власну діяльність і тому може реально впливати на її стан);

— характеристику, що дозволяє сучасній особистості відповідально вирішувати життєві ситуації, підпорядковуючи задоволення своїх потреб принципам сталого розвитку;

— здатність особистості до ситуативної діяльності у побуті та природному оточенні, коли набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в уміння приймати рішення і виконувати адекватні дії, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля;

— здатність застосовувати екологічні знання й досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної і побутової діяльності.

Загалом екологічну компетентність можна визначити як набуте цілісне особистісне утворення, що у процесі самореалізації в усіх сферах буття виявляє здатність особистості самостійно, оперативно і ефективно мобілізувати знання і досвід задля виокремлення екологічних проблем чи відповідної життєвої ситуації, прийняття рішень і діяльність на основі пріоритету екологічних цінностей, усвідомленого почуття власної причетності до екологічних проблем і відповідальності за результати своїх дій і вчинків в інтересах особистої екологічної безпеки, практичного поліпшення стану навколишнього середовища та сталого розвитку.

Стосовно екологічної компетентності, яка розглядається в контексті освіти в інтересах сталого розвитку, компетентнісний підхід разом з особистісно орієнтованим і системно-діяльним підходами інтегрується в еколого-гуманістичний підхід, який сприяє особистісному зростанню учнів на основі еколого-орієнтованих цінностей в умовах навчальної і соціально значущої діяльності з виявлення і вирішення екологічних проблем. Застосування компетентнісного підходу цілком відповідає меті і завданням її якісного оновлення.

Формування екологічної компетентності школярів вимагає доповнення змісту освіти відомостями про проблеми найближчого до учнів довкілля, до яких школярі безпосередньо причетні. Тобто ще одна умова успішного формування екологічної компетентності учнів — це застосування форм і методів педагогічного впливу, що охоплюють експеримент і пошук, розвивають аналітичні та інтелектуальні уміння, здатність критично осмислювати явища, інформацію та досвід, знаходити і обґрунтовувати варіанти вирішення життєвих ситуацій.

У вихованні використовують можливість створення «виховних ситуацій», довготривалих виховних впливів на дитину. Робота з батьками передбачає:

— встановлення і підтримку постійних контактів і зв'язків з ними, побудову постійних позитивних взаємостосунків з учнями та їх батьками;

— ознайомлення їх зі змістом та методикою навчально-виховного процесу (для спільного вироблення єдиних вимог до дітей, узгодженості сімейного і шкільного екологічного виховання, організації інтерактивних форм і методів);

— формування педагогічно правильної виховної позиції батьків.

Взаємодія школи і сім'ї ґрунтується на кількох принципах:

— поєднання форм масової, групової і індивідуальної роботи;

— позитивний досвід екологічного виховання дітей у сім'ї;

— послідовність і неперервність;

— взаємний вплив вчителів на батьків, батьків на вчителів і батьків одне на одного.

Соціальна компетентність вимагає від особистості як принциповості, вміння відстояти власну думку, протистояти небажаному впливу, так і толерантності, й уміння пристосовуватися, і, більш того, ефективно діяти в соціальних умовах, що постійно змінюються; вимагає як досить високого рівня оптимізму, що надає віру в успіх, так і достатнього рівня песимізму, який надає змогу реально оцінити себе та свої знання, щоб уникнути зайвої ейфорії, змушує ліквідувати прогалини в знаннях та вміннях, що гальмують справу.

Крім того, соціальна компетентність вимагає вміння зважувати на соціальні норми та права інших людей. Все це вказує на ситуативний характер прояву соціальної компетентності. Тому формування і становлення

соціальної компетентності особистості є розгортанням її життєвого потенціалу.

Загальновідомо, що у молодших школярів навчальна діяльність формується шляхом набуття досвіду культури поведінки в соціальному оточенні, співпраці в різних видах діяльності. Входження учнів у суспільство забезпечується соціальною компетентністю. На уроках сталого розвитку соціальна компетентність формується на основі використання інтерактивних технологій — роботи в малих групах, у парах, участі в проєктах, застосуванні інформаційно-комунікативних технологій тощо.

3.5. Роль учителя для забезпечення компетентнісно зорієнтованого змісту навчальних дисциплін

Реалізація компетентнісно зорієнтованого змісту потребує оновлення навчально-методичного забезпечення навчального процесу, тобто створення нових підручників, посібників, дидактичного матеріалу, мультимедійних засобів тощо.

Компетентнісний підхід у навчанні вимагає, щоб сучасні навчальні засоби виконували не тільки інформаційну, а й мотиваційну і розвивальну функції.

Для виконання інформаційної функції навчальні засоби повинні містити передбачений навчальною програмою матеріал, призначений для реалізації змістової лінії, а також завдання, які передбачають розвиток навчальної діяльності.

З метою забезпечення мотивації учнів в навчальних засобах мають бути використані:

- цікавий навчальний матеріал;
- ілюстрації;

- дидактичні ігри;
- вправи, що передбачають цікавий для учнів процес виховання;
- завдання, що спонукають до пошуку значущих для учнів результатів тощо.

Для реалізації розвивальної функції сучасні навчальні засоби мають містити систему завдань, спрямованих на розвиток пізнавальних здібностей учнів, а саме — на оволодіння мисленнєвими операціями (аналіз, порівняння, узагальнення, доведення тощо), а також на формування здатності застосовувати набуті знання, способи дій, досвід у нових нестандартних ситуаціях.

Крім того, компетентісно орієнтовані навчальні засоби повинні готувати дітей до самонавчання. З цією метою в них мають бути алгоритми міркувань, пам'ятки, схеми, таблиці, зразки виконання завдань і т. ін.

Крім того, необхідно, щоб навчальні засоби містили:

- цілісну систему завдань і вправ, доступних для учнів певної вікової категорії;
- диференційований матеріал з урахуванням рівнів розвитку дітей;
- раціональне співвідношення завдань для тренування і творчого використання;
- завдання, що передбачають роботу в парі й групі, фронтальну та індивідуальну;
- завдання на вільний вибір тощо.

Важливим чинником успішної реалізації компетентісного підходу в навчанні учнів початкової школи є добір ефективних методів, прийомів навчання і форм організації навчальної діяльності.

Метод навчання — це спосіб взаємодії діяльності учителя й учнів, спрямований на вирішення навчально-виховних завдань.

Компетентнісно орієнтоване навчання в початковій школі вимагає методів, які передбачають активну діяльність учнів. До таких належать:

— продуктивні (вивчений навчальний матеріал застосовується на практиці);

— евристичні або частково пошукові (окремі елементи нових знань учень знаходить завдяки вирішенню пізнавальних завдань);

— проблемні (учень усвідомлює проблему і знаходить шляхи її вирішення);

— інтерактивні (активна взаємодія всіх учнів, під час якої кожний школяр осмислює свою діяльність, відчуває свою успішність).

Остання група методів найбільше відповідає вимогам компетентнісно орієнтованого навчання, оскільки організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співпраці, взаємодії.

Інтерактивні методи сприяють розвитку здібностей кожної особистості, дають можливість кожній дитині продемонструвати свої навчальні досягнення в конкретних ситуаціях, порівнювати свій рівень розвитку з іншими учасниками навчального процесу.

Однак використання інтерактивних методів у початковій школі потребує від учителя їх ретельного попереднього аналізу на предмет доступності й доцільності застосування в початкових класах, а також прогнозування результатів. Враховувати при цьому потрібно той чинник, що використання інтерактивних методів потребує від учнів підготовки, яку молодші школярі здебільшого ще не одержали.

Використання інтерактивних методів можливе за умови готовності учнів до виконання тих розумових

і практичних дій, які передбачає той чи інший метод. Над формуванням такої готовності педагог повинен працювати заздалегідь.

Кожному методу відповідають ті чи інші прийоми навчання. Крім загальнодидактичних (пояснення, співставлення, аналіз, узагальнення, систематизація знань тощо), у практиці навчання використовуються предметні прийоми, які визначаються конкретною темою і метою навчального матеріалу. Цінними є прийоми, що спонукають учнів до активної діяльності, пошуку шляхів вирішення поставлених завдань чи проблем.

Комунікативно спрямоване навчання в молодшій школі вимагає урізноманітнення форм організації навчальної діяльності. При цьому перевага надається формам, які створюють таку навчальну ситуацію, коли кожний учень має можливість висловитись, виявити себе в комунікативному процесі. Найбільш цінними з точки зору компетентнісного підходу є індивідуальна навчальна діяльність, робота в парах, групах.

Дуже важливо, щоб використання тих чи інших методів, прийомів, форм навчання не було «даниною моді». Їх добір і використання слід підпорядковувати змісту і меті навчального предмета, враховуючи при цьому вікові особливості учнів молодшого шкільного віку, їх можливості і здібності.

Одним із найважливіших чинників успішного запровадження компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів є готовність учителя до реалізації поставленої мети.

Оновлення освіти потребує від педагогів вмiлого використання як традиційних, так і інноваційних форм діяльності. Сучасна школа потребує сучасного учителя. Яким він має бути? Компетентна, оптимістична, гуманна, інтелігентна, креативна, творча особистість — таким має бути учитель теперішнього і майбутнього.

Л. Гінзбург зазначав: «Високий професіоналізм — це творчість, що стала професією». [4]

Професіоналізм — сукупність (поєднання) компетенцій, які дають змогу реалізувати професійну діяльність у сучасних соціально-економічних умовах, застосувати їх з метою підвищення якості освіти та гармонійного розвитку учнів.

Які компетенції свідчать про професіоналізм педагогів?

Методологічні; правові; комунікативні; професійно-педагогічні; дидактичні; виховні; інформаційні; науково-предметні; методичні.

Вимоги до особистості учителя початкових класів:

1) вимоги як до сучасного спеціаліста: фундаментальність (глибина знань наукових основ);

— компетентність (глибокі професійні знання і загальна ерудиція).

2) специфічні вимоги до вчителя:

— розуміння місця початкової освіти в системі безперервної освіти;

— знання вікових особливостей дітей;

— розуміння значущості роботи з сім'єю.

3) система педагогічної культури вчителя (п'ять компонентів):

— перцептивний компонент (вміння розуміти емоційний стан і мотиви поведінки дітей, здатність до емпатії, тобто співпереживання);

— комунікативний компонент (відкритість для спілкування і співпраця з учнями);

— конструктивний компонент (організація діяльності дітей і своєї власної діяльності);

— інноваційний компонент (потреба в інноваційній діяльності, педагогічний пошук);

— рефлексивний компонент (усвідомлення своєї педагогічної діяльності як головної сфери свого особистісного самовизначення, самооцінка свого професійного розвитку).

Показники готовності до професійної педагогічної діяльності

1. Уміння вирішувати професійно-педагогічні проблеми:

— загальний рівень освітньої підготовки вчителя (вибір стилю спілкування, врахування вікових та індивідуальних особливостей);

— реалізація професійних знань (виявлення причин неуспішності учня, підготовка і проведення різних форм позакласної виховної роботи і т. д.).

2. Сформованість основних функцій педагогічної діяльності: діагностична, прогностична, організаторська, конструктивно спроектована, інформаційна, комунікативна, дослідницька, контрольна-оцінна.

3. Сформованість професійно значущих властивостей особистості:

— компетентність;

— здатність до педагогічного спілкування.

Рівні методичної компетентності учителя початкових класів

— **Емпіричний.** У вчителя наявна певна сума знань, але у своїй практичній діяльності він керується готовими розробками, рекомендаціями, не вміє самостійно аналізувати й конструювати навчальний процес.

— **Конструктивний.** Учитель на теоретичній основі обмірковує мету своїх дій, бажаних результатів, умов їх досягнення. Педагог може теоретично проаналізувати запропоноване й обмірковано обрати послідовність застосування педагогічного інструментарію.

— **Творчий.** Учитель самостійно конструює навчальний процес, вільно використовуючи в практичній діяльності теоретичні основи педагогіки, відшукує обґрунтоване рішення будь-якого педагогічного та дидактичного завдання, орієнтується на розвиток учнів і саморозвиток.

Щоб успішно формувати компетентну особистість, сучасний педагог повинен володіти певними якостями. Найактуальнішими з них є:

— уміння успішно вирішувати свої власні життєві проблеми, виявляючи ініціативу, самостійність і відповідальність;

— усвідомлювати мету компетентісно орієнтованого навчання;

— планувати урок з використанням усього розмаїття форм і методів навчальної діяльності і насамперед усіх видів самостійної роботи, діалогічних, евристичних і проблемних методів;

— пов'язувати навчальний матеріал з повсякденним життям та інтересами учнів;

— залучати до обговорення попередній досвід школярів;

— демонструвати учням рольові моделі на прикладі реальних людей;

— оцінюючи навчальні досягнення школярів, брати до уваги не тільки продемонстровані знання і вміння, а передусім здатність застосовувати їх у навчальних і життєвих ситуаціях.

Професійна компетентність учителя — це сукупність ключових, базових і спеціальних компетентностей, що проявляються на професійно-діяльнісному, комунікативному й особистісному рівнях:

а) *ключові* — необхідні для виконання будь-якої професійної діяльності (інформаційно-комунікативні, соціально-трудова, мовні, культурні, здатність учитися);

б) *базові* — відображають специфічний характер педагогічної діяльності (організаційний, дидактичний компоненти, здатність до педагогічного мислення, когнітивно-креативний, психологічний, оцінювальний, консультативний компоненти і здатність до розвитку впродовж усього життя);

в) *соціально-предметні* — рівень володіння предметом і розвиток дослідницької компетентності учителя.

Етапи технології розвитку професійної компетентності:

- початкове діагностування;
- навчання;
- курсова підготовка;
- тренінги;
- майстер-класи;
- участь у роботі методичного об'єднання;
- самоосвіта;
- підсумкове діагностування.

Основою формування компетентностей слугує *досвід учнів*, який вони здобувають, взаємодіючи з фізичним, духовним і соціальним довкіллям, *уміння*, які формуються в різному *навчальному середовищі* — у школі, родині, у різних соціальних ситуаціях і які мають стати поштовхом до засвоєння знань і формування ставлень, а також *потреби*, які мотивуватимуть до постійного навчання.

Ключові групи компетентностей є наскрізними у змісті всіх освітніх галузей та слугують підставою до їхньої інтеграції.

Реалізація компетентнісного підходу в навчанні школярів буде успішною за умови комплексного забезпечення усіх складових навчального процесу, а саме: чіткого визначення цілей навчання, добору

ефективних методів, прийомів навчання і форм організації навчальної діяльності, відповідної професійної підготовки вчителя.

3.6. Види діяльності та завдання для поточного контролю знань педагогів

I. Обґрунтування проблемних питань

1. Обґрунтуйте, чому реалізація компетентнісного підходу потребує оновлення навчально-методичного забезпечення навчального процесу, тобто створення нових підручників, посібників, дидактичного матеріалу, мультимедійних засобів тощо.

2. Підтвердіть на прикладах, чому для реалізації розвивальної функції сучасні навчальні засоби мають містити систему завдань, спрямованих на розвиток пізнавальних здібностей учнів, а саме — на оволодіння мисленнєвими операціями (аналіз, порівняння, узагальнення, доведення тощо), а також на формування здатності застосовувати набуті знання, способи дій, досвід у нових нестандартних ситуаціях.

3. Охарактеризуйте найактуальніші якості педагога, необхідні для успішного формування компетентної особистості.

4. Обґрунтуйте думку про те, що реалізація компетентнісного підходу в навчанні школярів буде успішною за умови комплексного забезпечення усіх складових навчального процесу, а саме: чіткого визначення цілей навчання, добору відповідного змісту навчання, оновлення навчально-методичного забезпечення, добору ефективних методів, прийомів навчання, форм організації навчальної діяльності, відповідної професійної підготовки вчителя.

5. Доведіть, що всі світові тенденції та інновації — особистісно орієнтований підхід, інформатизація, інтеграція — стосуються початкової ланки освіти.

6. Охарактеризуйте найпоширеніші ситуації з повсякденного життя, для вирішення яких потрібні математичні знання та вміння.

7. З якою метою здійснюється ознайомлення молодших школярів з елементами геометрії?

8. Які компетентності формуються в учнів в процесі вивчення української мови?

9. Охарактеризуйте реалізацію компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів шляхом започаткування освітнього проекту «Освіта для стійкого розвитку».

II. Допишіть текст

1) На основі визначеної мети компетентнісно орієнтованого навчання української мови і дібраного змісту тих ключових компетенцій, формування яких спроможний забезпечити цей предмет, можна визначити... Їх ми виділяємо чотири, а саме: мовленнєва, мовна, соціокультурна і діяльнісна.

2) З метою забезпечення мотивації учнів в навчальних засобах мають бути використані: цікавий навчальний матеріал; ... дидактичні ігри; вправи, що передбачають цікавий для учнів процес виховання; завдання, що спонукають до пошуку значущих для учнів результатів тощо.

3) Мовна компетенція передбачає володіння: ... необхідним обсягом мовних знань; здатністю застосовувати мовні засоби у власному мовленні відповідно до орфоепічних, лексичних, граматичних, орфографічних, синтаксичних, стилістичних норм літературної мови.

4) У структурі предметно-математичної компетентності виділяється обчислювальна складова, яка являє

собою готовність учня застосовувати обчислювальні вміння та навички у...

5) Метою ознайомлення молодших школярів з елементами геометрії є підготовка їх до вивчення ... курсу в основній школі, здатності використовувати набуті знання і вміння під час вивчення інших предметів та для вирішення життєвих завдань.

6) Уміння вчитися — це здатність ... порівнювати, узагальнювати, спостерігати, самостійно шукати інформацію з різних джерел, виконувати нескладні дослідження щодо використання ресурсів та їх збереження у сім'ї та громаді, набувати індивідуального досвіду самоорганізації, навчальної рефлексії.

III. Тестування

1. Що найбільше захоплює вас у професії вчителя?

- а) можливість реалізувати свої здібності;
- б) можливість відчувати себе авторитетною, шанованою людиною;
- в) можливість спілкуватись з дітьми, допомагати їм у вирішенні їхніх проблем;
- г) можливість займатись науково-дослідницькою діяльністю;
- д) можливість навчати дітей, передавати їм свої знання;
- е) *можливість допомогти дітям вирости добрими, чесними людьми.*

2. Що ви можете сказати про те, як зазвичай плануєте проведення уроку?

- а) виникає декілька варіантів його побудови, довго зважую, на якому з них доцільніше зупинитись;
- б) одразу вибудовую структуру уроку, швидко складаю план;
- в) користуюсь методичними розробками, план не складаю.

3. Під час уроків ви:

а) можете легко спостерігати за власною поведінкою;

б) лише інколи можете дивитись на себе збоку.

4. Плануючи урок (виховний захід), ви попередньо обмірковуєте свої професійні дії та поведінку?

а) так, завжди вибудовую лінію своїх дій;

б) ні, тому що інколи не знаєш, як проходитиме урок;

в) не думала про це.

5. Якщо ви буваєте незадоволені проведенням уроком, то, насамперед, аналізуєте:

а) свої професійні дії;

б) активність учнів, їхню роботу на уроці;

в) доцільність використання методів і прийомів навчання;

г) засоби навчання.

6. Чи володієте ви методами самоспостереження та самоаналізу?

а) володію;

б) вважаю, що володію достатньо;

в) важко відповісти.

7. Що найскладніше для вас під час аналізу педагогічної взаємодії?

а) аналіз мети, завдань;

б) аналіз методів, технологій;

в) аналіз своїх дій;

г) аналіз результатів педагогічної діяльності;

д) аналіз особливостей поведінки всіх дітей;

е) *все однаковою мірою складно.*

8. Після проведення уроків ви:

а) часто в думках повертаєтесь до проведених уроків, намагаєтесь уявити, що б було, якби ви діяли по-іншому, переглядаєте варіанти своєї поведінки і вчинки дітей;

б) переключаєтесь на інші проблеми, домашні справи, займаєтесь чимось іншим, цікавішим для вас, і про роботу вже не думаєте;

в) *ваші думки спрямовані у завтрашній день, ви плануєте майбутні уроки.*

IV. Робота в групах

1. Працюючи в групах, розкрийте такі питання: *перша група* — яка мета ознайомлення молодших школярів з елементами геометрії; *друга група* — якими ключовими компонентами повинні оволодіти учні початкової школи в процесі вивчення української мови; *третьа група* — мета, завдання, зміст курсу «**Освіта для стійкого розвитку**»

2. Письмові завдання.

1 група. Складіть компетентнісно зорієнтовані завдання з математики для учнів 1, 2, 3, 4 класів.

2 група. Складіть компетентнісно зорієнтовані завдання з української мови для учнів 1, 2, 3, 4 класів.

3 група. Складіть компетентнісно зорієнтовані завдання з літературного читання для учнів 1, 2, 3, 4 класів.

V. Практичне завдання

1. Запропонуйте заходи, спрямовані на запровадження компетентнісно орієнтованого навчання в початковій школі.

2. Опишіть досвід компетентнісно орієнтованого навчання у вашій школі.

VI. Індивідуальне домашнє завдання

1. Опрацюйте наукові дослідження О. Савченко з проблем компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів. Випишіть цікаві міркування з означеної проблеми.

2. Доберіть матеріал для виступу на батьківських зборах «Компетентнісний підхід в навчанні молодших школярів».

3. Напишіть реферат на тему «Роль учителя для забезпечення компетентнісно зорієнтованого змісту навчальних дисциплін».

VII. Завдання для роздумів

1. Що ви розумієте під професіоналізмом?

2. Що у вашому розумінні є компетенції?

3. Доведіть, що професійна компетентність учителя з часом змінюється. Чи потрібно її розвивати?

4. Що розуміють під професійною компетентністю педагога?

5. Назвіть форми роботи з підвищення професійної майстерності педагогів початкової школи.

6. Назвіть 5 критеріїв професійної компетентності учителя початкових класів.

7. Які складові методичної компетентності вчителя (загальнометодичні та спеціальні) ви знаєте?

Висновки

Компетентнісний підхід — це орієнтир національної системи освіти. Для того щоб він повною мірою став реальним, необхідна екстраполяція його ідей на педагогічний процес. Оскільки особливістю компетентнісного підходу є нова мета навчання, очевидним стає те, що відповідно до неї мають бути адаптовані всі компоненти навчального процесу. Тільки за умови охоплення всього педагогічного процесу можна досягти формування компетентності учнів як інтегрованого результату навчання.

Запровадження такого підходу не має бути одностороннім, в цьому процесі повинні брати участь всі ті, хто перебуває у педагогічному співтоваристві: вчителі,

учні, батьки, соціальні партнери. Тільки взаємодія і взаєморозуміння приведе до бажаного результату. Національна освіта і наука прагнуть досягти подальшого прогресу у світі сучасних знань з певної проблеми. Саме педагогічні працівники мають стати основною рушійною силою відродження та створення якісно нової національної освіти.

Деякі зарубіжні дослідники (Р. Хайгерті, А. Мейхью та ін.) розглядають будь-якого професіонала як носія шести типів професійних компетенцій, що сукупно становлять ядро (інваріант) професійної кваліфікації. До них відносять:

- технічну компетенцію;
- комунікативну компетенцію;
- контекстуальну компетенцію (володіння соціальним контекстом, у якому існує професія);
- адаптивну компетенцію (здатність передбачати й перетворювати зміни в професії, пристосовуватися до професійних контекстів, що змінюються);
- концептуальну компетенцію;
- інтегративну компетенцію (уміння мислити в логіці професії, розставляти пріоритети і вирішувати проблеми у відповідному професійному стилі тощо).

Нова школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін. Результатом професійної підготовки учителів початкових класів є, передусім, формування вчителя гуманістичної орієнтації; учителя, який здатний нести відповідальність за долю дитини, її життя, духовний і психологічний комфорт, за її захист; учителя, який спрямовує свою педагогічну діяльність на організацію гуманного педагогічного процесу в початковій школі; учителя-гуманіста, який має адекватні цінності, гнучке професійне мислення, розвинуту професійну гуманну спрямованість.

ЗРАЗКИ ПЕРСПЕКТИВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ

Л. С. Попадюк

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

Треба так перебудувати навчально-виховний процес, щоб учні не були пасивними об'єктами його; щоб вони брали активну участь в ньому під керівництвом педагога.

Григорій Ващенко

Актуальність проблеми. Традиційно освіта розглядається як засвоєння учнями певної суми знань, умінь, навичок, зумовлених Державними стандартами та програмами з того чи іншого предмета. Але ринок праці висуває сьогодні вимоги не стільки до рівня теоретичних знань потенційного працівника, скільки до його рівня відповідальності, професійної компетентності і комунікабельності, які він може продемонструвати.

Щоб бути успішною людиною в сучасному світі, недостатньо володіти певною сумою знань у тій чи іншій галузі. Важливо, щоб дитина, яка закінчує школу і йде у доросле життя, не була пасивним об'єктом впливу, а могла самостійно знайти потрібну інформацію, обмінятися думками щодо певної проблеми з іншими людьми, брати участь у дискусії, знаходити аргументи і контраргументи, виконувати різноманітні ролі.

Компетентний випускник початкової школи має високий рівень мотивації, характеризується високою

навчальною й соціальною активністю, готовністю до самостійної розумової діяльності.

Вчені дослідники, вчителі-новатори вважають, що у центрі уваги сучасної освіти мають бути не стільки навчальні предмети, скільки *способи мислення і діяльності школяра*. Тобто необхідно навчити дитину критично мислити, вирішувати складні проблеми шляхом аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати і враховувати альтернативні думки, приймати виважені рішення, дискутувати, спілкуватися з іншими людьми.

Перед сучасною школою постає завдання виховати особистість, здатну до життєтворчої діяльності. Така особистість зуміє правильно обрати свій шлях у житті, зважаючи на власні можливості; буде ставити перед собою завдання самовдосконалення й саморозвитку, що стане запорукою успіху в різних сферах діяльності. Сучасний світ пред'являє високі вимоги до діяльності людини; конкурентоспроможною може бути лише посправжньому компетентна особистість.

Фундаментальність початкової освіти — не лише у міцно засвоєних учнями уміннях, навичках, а й ключових компетентностях, які мають стати найважливішим надбанням розвивальної шкільної освіти. Це такі компетентності:

- уміння вчитися;
- здоров'язбережувальна;
- загальнокультурна;
- громадянська;
- підприємницька;
- соціальна;
- інформативно-комунікативна.

Формування кожної з них вимагає системного впливу. Отже, з урахуванням впровадження в навчально-виховний процес початкової школи компетентнісного

підходу постає питання добору методів, форм і засобів навчання, використання яких дозволить найбільш оптимально формувати в молодших школярів ключові компетентності.

Тема дослідження: «Формування ключових компетентностей в учнів початкових класів засобами інтерактивного навчання».

Гіпотеза дослідження. Застосування в навчально-виховному процесі інтерактивних педагогічних технологій дозволить вирішити основне завдання сучасної початкової освіти — навчити дітей вчитися, тобто: вміти зрозуміти — запам'ятати — засвоїти — внести до власної ціннісної системи — стати компетентною.

Мета дослідження. З'ясувати ефективність інтерактивних педагогічних технологій щодо формування в молодших школярів основних ключових компетентностей.

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі завдання:

- з'ясувати суть компетентнісного підходу до навчання та особливості його впровадження в початковій школі;
- проаналізувати та дібрати методи, форми і засоби навчання, використання яких дозволить формувати в учнів основні ключові компетентності;
- з'ясувати ефективність застосування інтерактивних педагогічних технологій щодо формування в учнів основних ключових компетентностей.

Основна ідея дослідження. Як відомо, в основу інтерактивних педагогічних технологій покладено принцип взаємонавчання, адже учні виступають не пасивними, а активними учасниками навчально-виховного процесу. Саме цей підхід дозволяє формувати в учнів мовленнєву та комунікативну компетентності.

Його застосування в роботі з молодшими школярами вчить учнів самостійності, відповідальності, критичному мисленню. Отже, *основною ідеєю дослідження є з'ясування того, які інтерактивні технології і як саме дозволяють формувати в учнів молодших класів компетентності, яких потребує життя:*

- соціальні (навички роботи в групі);
- інформаційні (уміння самостійно здобувати інформацію);
- комунікативні (вдосконалення спілкування в групі);
- компетентності саморозвитку та самоосвіти;
- здоров'язберезувальні (уміння дотримуватися принципів здорового способу життя).

Якщо раніше робилася ставка на здобуття знань, то нині — на вміння оперувати здобутими знаннями, використовувати їх на різних рівнях власного життя. Працюючи над науково-методичною проблемою щодо використання інтерактивних технологій навчання для формування ключових компетентностей учнів молодших класів, керуюсь основними засадами розвивального (Д. Ельконін, В. Давидов, О. Дусавицький, В. Паламарчук), особистісно орієнтованого (О. Савченко, С. Подмазін), колективного (Л. Качина, Н. Бібік), інтерактивного (О. Пометун) та життєтворчого навчання (І. Єрмаков).

Інноваційна значущість пропонованого досвіду полягає в тому, що, враховуючи вимоги до розвитку системи освіти та викликане ними впровадження в навчально-виховний процес початкової школи компетентнісного підходу, для сучасного вчителя надається така педагогічна технологія, яка дозволить поєднати систему особистісно-компетентнісного навчання з класно-урочною системою.

Практична значущість досвіду полягає у впровадженні особистісно-компетентнісного навчання через використання інтерактивних педагогічних технологій та творчих завдань, які спрямовані на виховання гуманних якостей особистості, формування в школярів ключових і предметних компетентностей.

Технології реалізації ідеї дослідження. Серед великої кількості традиційних і інноваційних педагогічних технологій мою увагу привернули інтерактивні технології навчання. Як відомо, *інтерактивне навчання* (за О. Пометун) — це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності учнів, яка має на меті створення комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

З'ясувавши особливості використання інтерактивної педагогічної технології в початковій школі, я розпочала активно впроваджувати цю методику в практику своєї роботи. Адже саме інтерактивні форми і методи дають можливість створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою необхідність, зможе розкрити свої здібності й продемонструвати знання, відчути впевненість у собі. Учні початкових класів добре навчаються лише за умови, коли їм цікаво, коли вони переживають хоча б невеликий успіх. Тож із перших днів роботи в школі я намагаюся створити ситуацію успіху, підбадьорити учня, який зазнав невдачі, похвалити навіть за незначний крок уперед. Починаючи працювати з класом, я поступово вводжу елементи інтерактивного навчання, починаючи з найпростіших форм і методів навчання, таких як «Мікрофон», робота в парах, впровадження технології ігрового та проблемного навчання.

Вивчивши основні ідеї інтерактивного навчання, я з'ясувала, що для успішного застосування інтерактивних технологій на уроках потрібно дотримуватися правил організації інтерактивної роботи учнів. Тому я намагаюсь, щоб до роботи були залучені різною мірою всі учні, дбаю про психологічну підготовку учнів, стимулюю учнів за активну участь у роботі, надаю їм можливості для самоорганізації. Приміщення готую таким чином, щоб учні мали змогу легко пересуватися під час роботи малих груп. Під час уроку дотримуюсь регламенту та процедури, проявляю терплячість до будь-якої точки зору, уважно вислуховую всіх учасників, поважаючи їх.

Проте інтерактивні технології як технології взаємонавчання використовую дуже обережно, намагаючись не перетворити їхнє застосування в самоціль.

Як відомо, *інтерактивний урок складається з п'яти етапів:*

- I. Мотивація.
- II. Оголошення, представлення теми та очікування навчальних результатів.
- III. Надання необхідної інформації.
- IV. Інтерактивна вправа.
- V. Рефлексія (підбиття підсумків), оцінювання результатів уроку.

На етапі мотивації використовую прийоми, що створюють проблемні ситуації, викликають у дітей здивування, зацікавленість до знань та процесу їх сприйняття. Наприклад, проводжу вправу «Вилучи зайве»: добираю гасло уроку; вставляю в текст гасла окремі слова (назви цифр, тварин, рослин тощо) та записую зашифроване гасло на дошці; пропоную учням вилучити зайві слова і прочитати девіз уроку.

На II етапі інтерактивного уроку зашифрую тему уроку за допомогою чисел та дій з ними, пропоную виконати обчислення та розшифрувати тему уроку за заданим ключем (вправа «Загадкові будиночки»).

На етапі надання необхідної інформації часто використовую вправу «Інтерв'ю за три кроки»: учні класу знайомляться з новим текстом, оповіданням; далі учні об'єднуються у групи по 4 особи, а в групі — в пари; кожен учасник проводить інтерв'ю зі своїм партнером по парі; учні в парі міняються ролями; пари знову об'єднуються в групи по 4 особи; кожен учень розповідає, що нового і цікавого він дізнався від свого партнера.

Готуючись провести з учнями *інтерактивну вправу*, пропоную їм спочатку виконати підготовчі завдання: прочитати, продумати, виконати самостійно завдання на повторення. Інтерактивні вправи, які проводяться на уроці (а їх зазвичай не більше двох), добираю таким чином, щоб їх виконання дало учням «ключ» до засвоєння теми.

Вчу дітей вільно висловлювати свої думки. Цьому сприяє інтерактивний метод «Мікрофон». Даний метод використовую як на етапі актуалізації знань учнів, так і під час узагальнення навчального матеріалу. Тримавши в руках символічний «мікрофон» учень швидко і чітко відповідає на поставлене запитання. Далі знову говорить тільки той, у кого в руках мікрофон. Цей метод використовую майже на всіх уроках. За допомогою цієї вправи на уроці читання з'ясовую думку учнів щодо прочитаного, перевіряю домашнє завдання, підводжу підсумки уроку. На уроці української мови даний метод застосовую з метою повторення вивченого матеріалу, виявлення ставлення дітей щодо доцільності вивчення поданого матеріалу.

На уроках математики для інтенсивної перевірки знань учнів найчастіше використовую технологію «Корусель». А також на ранкових зустрічах, перервах з метою виявлення вміння говорити одне одному компліменти, слова ввічливості.

Інтерактивний метод «Обери позицію» використовую на уроках з курсу «Я і Україна», предмета «Основи здоров'я», уроках розвитку зв'язного мовлення, на виховних годинах під час обговорення певних ситуацій. На уроках читання, української мови, курсу «Я і Україна» часто використовую «Сенкан», «Гронування», «Кубування», «Діаграму Вена». Також використовую «Пресконференцію», «Мозковий штурм», «Інтерв'ю». Знайомі моїм учням і такі інтерактивні методи навчання, як «Обговорення проблеми у спільному колі», «Незакінчені речення», «Метод ПРЕС», «Навчаючи — вчуся» («Кожен навчає кожного», «Броунівський рух»), «Навчальні пари» («Змійка», «Ескалатор»), «Два-чотири — усі разом» («Снігова куля»), «Ротаційні (змінювані) трійки», «Ажурна пилка», «Акваріум», «Коло ідей», метод «РОФТ».

В своїй роботі постійно поєдную парну та індивідуальну форми роботи з дітьми, що дає хороші результати. Роботу в парах застосовую під час виконання учнями вивчення вірша напам'ять, під час рольового читання, вивчення ними нового правила, або таблиці множення. Під час роботи в парах учні можуть перевірити знання одне одного, обмінятися думками і лише тоді висловлювати свої ідеї класу. Це сприяє розвитку мовлення учнів, взаємо- і самоперевірки, вміння висловлювати і відстоювати свою думку. Проводячи підсумки по темах у вигляді тестів, учні після виконання обмінюються роботами та перевіряють їх. Під час проведення уроків використовую роботу в парах у вигляді гри. Наприклад,

під час роботи над удосконаленням навичок швидкого читання дітям дуже подобається гра «Котик і мишка». Першою починає читати «Мишка». Коли вона прочитає декілька слів або перше речення, починає читати «Котик». Він намагається наздогнати «Мишку». Гра припиняється, коли обидва учні читають одне і те саме.

При організації групової роботи пам'ятаю, що особливо цінним в цій формі організації навчання є те, що учні мають можливість брати на себе ролі, а саме: експертів, співрозмовників, мислителів, партнерів, друзів тощо. Організоване таким чином навчання дає можливість учням вчитись доводити твердження, відстоювати думку, набувати досвіду спілкування, розвивати творчі здібності, формувати свою особистість.

Наприкінці інтерактивного уроку особливу увагу приділяю *рефлексії*. Цей етап уроку надає можливість повернутися до очікуваних результатів навчання та перевірити, чи досягнуті вони. Під час підведення підсумків:

- використовую відкриті запитання: *як? чому? що?*;
- прошу висловити власну думку;
- наполягаю на описовості, а не на оціночності;
- прошу говорити про зроблене, а не про те, що могло бути зроблене;
- розбираємось із причинами (*чому? як? хто?*), шукаємо альтернативні теорії (*Чи є інша можливість?*), добираємо інші приклади (*Де ще відбувалось щось подібне?*).

Наприкінці інтерактивного уроку проводимо спокійне глибоке обговорення за підсумками інтерактивної вправи.

При підготовці до інтерактивного уроку:

— глибоко вивчаю і продумую матеріал, у тому числі додатковий, наприклад тексти, зразки поробок, приклади, ситуації, завдання для груп тощо;

— старанно планую і розробляю заняття, визначаю ролі учасників, готую запитання та можливі відповіді, виробляю критерії оцінки ефективності уроку;

— продумую мотивацію учнів до навчання, добираючи найцікавіші для них випадки, проблеми;

— оголошую очікувані результати (цілі) заняття і критерії оцінки роботи учнів;

— добираю різноманітні методи для привернення уваги учнів, налаштування їх на роботу, підтримання дисципліни, необхідної для нормальної роботи класу.

Для розвитку мислення школярів застосовую на уроках *проблемні завдання*. Найявні в них суперечності викликають дискусію, спонукають до роздумів, пошуків і певних висновків. Такі вправи не тільки розвивають мислення учнів, а й підсилюють упевненість, віру в свої сили і здібності.

На кожному уроці читання я працюю над проблемою вдосконалення навичок швидкісного та виразного читання. Тому використовую вправи на розвиток мовного апарату та кута зору учнів. Це такі, як: робота зі скоромовками, чистомовками, читання «деформованих» текстів, пірамід слів. На уроках я використовую ігри: «Дощик», «Буксир», «Хто більше», «Хто швидше», адже гра робить працю привабливішою і цікавішою.

Спонукають учнів до активного мислення на уроці різноманітні цікаві вправи, ребуси, кросворди, загадки. Головним об'єктом моєї уваги є творча особистість учня. Тому я в своїй роботі велику увагу приділяю розвитку творчих здібностей школярів. На кожному уроці я здійснюю диференційований та індивідуальний підхід до учнів. Для цього використовую різнорівневі завдання з предметів.

Привчаю дітей до самоконтролю і взаємоконтролю. Практикую різні форми оцінювання знань, умінь і навичок учнів. До оцінювання знань я часто залучаю учнів, що сприяє підвищенню їхньої активності.

Аналіз результатів дослідження. Працюючи над даною науково-методичною проблемою, я постійно здійснювала моніторинг рівня сформованості в моїх учнів ключових компетентностей. Для цього використовувала такі методи: педагогічне спостереження, соціологічне опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), тестування, створення педагогічних ситуацій, індивідуальне і групове самооцінювання, вивчення продуктів творчої діяльності учнів тощо. В результаті цих дій було з'ясовано, наприклад, що у моїх учнів покращилось уміння організувати своє робоче місце, орієнтуватися у часі та берегти його, планувати свої дії, доводити роботу до кінця.

Учні стали доброзичливішими, уважнішими, допомагають одне одному у навчанні, проявляють почуття радості за успіхи інших. Працюючи в пошуку найбільш результативних методів роботи, я дійшла висновку, що процес формування умінь і навичок стає набагато результативнішим, якщо організувати навчання у співпраці, яка ґрунтується на спільній діяльності і взаєморозумінні вчителя і учнів. Саме таке навчання, з використанням інтерактивних технологій, сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, підвищує інтелект дитини, зміцнює її віру у власні здібності, стимулює активність і творчість.

Отже, з'ясувавши суть компетентнісного підходу до навчання, особливості його впровадження в початковій школі, проаналізувавши методи, форми і засоби навчання, використання яких дозволить формувати в учнів основні ключові компетентності, була встановлена

ефективність застосування інтерактивних педагогічних технологій щодо формування в учнів основних ключових компетентностей. Гіпотеза про те, що застосування в навчально-виховному процесі інтерактивних педагогічних технологій дозволить вирішити основне завдання сучасної початкової освіти — формувати в учнів молодших класів основних ключових компетентностей, підтвердилась.

Г. О. Никончук

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Без високої культури читання, наголошував В. О. Сухомлинський, немає ні школи, ні справжньої розумової праці. Читання є основою опанування всіх наук, розвитку людського інтелекту. У цьому складному процесі беруть участь зір, мислення, мовлення, сприйняття, пам'ять, уява, слухові та звукові аналізатори. Дітям складно поєднувати водночас зорове сприйняття букв і вимову звуків, слів, речень, усвідомлювати прочитане, визначати ставлення до нього.

Читацька компетентність молодшого школяра — це комплекс читацьких знань, умінь і навичок, які дають можливість школяреві свідомо здійснювати пошук книг, добір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань.

Не володіючи технікою читання, дитина втрачає до нього інтерес, погано розуміє і засвоює зміст, швидко стомлюється. На швидкість читання впливають багато факторів: рівень мовленнєвого розвитку, кут зору читача, вміння артикулювати, постановка дихання, характер тексту, образ слова. Вдосконаленню цього процесу

сприяють стимуляція до швидкого читання, систематичне регулювання швидкості. Якщо послідовно приділяти увагу цим факторам, швидкість читання збільшується на 50–100 %.

Якими прийомами можна розширювати обсяг поля зору, розвивати артикуляцію, відпрацьовувати постановку дихання, темп, вчити розуміти словосполучення, оцінювати мовленнєвий розвиток учнів, щоб досягти максимальних показників?

Розвиток аналізаторів: зорового, мовленнєвого, слухового

Відпрацьовувати інформацію у ході читання допомагають три блоки. *Перший* — зоровий аналізатор (сприйняття тексту рухом очей), *другий* — мовленнєвий (текст артикулюється), *третій* — слуховий (слухається мовленнєвий переказ сприйнятого). Важливу роль відіграє образ слова, оскільки воно пов'язане з певним змістом. Часто, бачачи слово при багаторазовому читанні, ми сприймаємо і букви, і його загальну форму, і слова у вигляді окремих образів та цілих частин фраз. Від ступеня розвитку зорового, мовленнєвого та слухового аналізаторів залежить і активність пізнавальної діяльності. Мовленнєвому розвитку учнів (особливо в 1-х класах) сприяють ігри, що є перехідним етапом до навчальної діяльності.

«Якщо ми хочемо навчити думати, треба навчити придумувати», — слушно казав Дж. Родарі.

Ігри, які пропонуються школярам під час уроків

Оберіть слово

Мета. Визначити рівень мовленнєвого розвитку і збагатити активний словник учнів новими словами.

Пропонуємо дібрати до слів-предметів по 2–3–4 — слова-ознаки або слова-дії. Наприклад: *весна* —

рання, затяжна, стрімка; книга — цікава, товста, старовинна, художня; ялинка — гарна, струнка, зелена; питання — складне, просте, риторичне.

Яке слово довше

Мета. Розвивати фонематичний слух; членувати слова на склади, звуки; визначати послідовність звуків.

Рекомендуємо пари слів, наприклад: *година чи хвилина, змія або черв'як, день чи ніч, зима або весна.*

Створіть нове слово

Мета. Відпрацьовувати техніку читання (проговорування) одно-, дво-, трискладових слів, наголос; збагатити словник; закріпити вимову голосних та приголосних (твердих і м'яких звуків).

Пропонуємо дітям слова, а до них завдання:

1. Прочитайте одно-, двоскладові слова, з наголосом на першому або другому складі; поясніть багатозначність або значення наведених слів: *бак, рак, мак, лак, біб, гак; дуб, зуб, чуб, куб; жук, сук, лук, бук; лити, пити, шити, жити, бити; сила, пила, шила; чайка, майка, гайка, байка.*

2. Замініть букву, що позначає голосний звук: *бак, бік, бук, бик, бек; дім, дам, дим; лук, лик, лак; нас, ніс; булка, білка, балка.*

3. Прочитайте слова, що різняться буквеним складом: *обберуть — обдеруть; летить — злетить; поповз — заповз.*

Слова зі слова

Мета. Розвивати зоровий, слуховий та мовленнєвий аналізатори, відпрацьовувати звуко-буквений аналіз.

Пропонуємо до слів (*кіт, універсам, тканини*) завдання:

а) із букв поданих слів складіть нові;

б) прочитайте слова, де є збіг приголосних ППГ, ПППГ; з наголосом на третьому складі.

Розширення кута зору

В процесі читання очі рухаються стрибкоподібно. Сприйняття тексту відбувається в мить зупинки очей. Хто читає добре, швидко — потребує менших зупинок, ніж той, хто читає повільно. Це пояснюється різною величиною кута зору. Вона визначається кількістю слів, сприйнятих читачем за час однієї фіксації: у гіршому випадку — 1–2, у кращому — 5–6 слів. *Завдання вчителя* — розширити зону ясного бачення, особливо периферичний (бічний) зір.

Для цього рекомендуємо вправи з числовими таблицями Шульте і Лезера зі складовими пірамідами. Таблиця Шульте являє собою квадрат 20×20 см, поділений на 25 частин (клітинок), в кожна з яких вписано числа від 1 до 25. Таблиця Лезера — це прямокутник 20×40 см, поділений на 50 частин (клітинок), куди теж вписані числа від 1 до 50.

Суть вправи полягає в тому, щоб показати олівцем розташовані в таблиці числа з наростанням натурального ряду, не переміщуючи погляду за межі центральної клітинки. Час опанування таблиць відповідно 25 с (перша) і 50 с (друга). Цими вправами виробляємо навички використання периферичного поля зору, а також концентрується увага школяра, формується випереджувальний логічний пошук, системність сприйняття. Добру основу для міцної навички читання й розширення кута зору можна забезпечити використанням складових пірамідок. Такі вправи цінні тим, що дають змогу учневі, фіксуючи погляд на середній лінії піраміди, читати прямі й зворотні склади, розміщені по краях кожної сходинки, розширюючи таким чином кут зору, необхідний для швидкого читання.

Для роботи з класом учитель пропонує демонстраційні таблиці-піраміди, а кожному вихованцеві — індивідуальну (подібні схеми значно менших розмірів).

Зосередивши погляд на вертикальній лінії, діти прочитують склади, слова згори донизу і навпаки.

Подолання регресій

В ході читання очі рухаються не лише зліва направо, а й навпаки, тобто регресивно. Завдяки цьому виправляється невдале попереднє сприйняття, але так затримується процес, знижується швидкість читання. Як позбутися регресій? Аркушем цупкого паперу закриваємо прочитані рядки. Це усуває можливість мимовільної регресії, прискорить читання, але не розуміння тексту. Щоб, позбуваючись регресії, досягти очікуваного розуміння, треба уважно вивчити зміст, вибрати невідомі чи важкі слова — як для усвідомлення, так і для прочитання (скажімо, слова з багатьма приголосними). Перед читанням записуємо їх на дошці, розбираємо разом з учнями, особливо приділивши увагу слабшим школярам. Чим менше в тексті складних слів для дитини, тим краще рухається її погляд, рідше відволікаючись на несподівані перепони, тобто робить менше зупинок. Про це доцільно пам'ятати: перед кожним важким словом учень зупиняється, розглядає його, намагається прочитати (іноді кілька разів). Внаслідок цього знижується темп, втрачається час, логічний зв'язок слів.

Усунення негативних факторів

Відомо, що багато учнів початкових класів не вміють під час читання регулювати своє дихання. Частина з них ще погано артикулюють при вимовлянні окремих звуків, скажімо [л], [р], [к], [ш], [ч] та їх сполучень. Тут знадобляться скоромовки, такі як *«Хто про Прокопа, хто про Прокопиху, хто про Прокопових дітей»*.

Робота зі скоромовками цікава, хоча й важка. Але вона завжди корисна, оскільки в ході її активно

тренуються органи мовлення. Проговорювати скоро- мовки треба спочатку повільно, а далі швидше й швид- ше, однак, щоб язик не заплітався, щоб вимова була чіткою і чистою, без «проковтування» звуків. Скоро- мовки налагоджують ритмічність дихання.

Слухові та зорові диктанти

Розвитку пильності зору та уважності, які необхідні для швидкого читання, сприяють такі вправи:

— прочитайте речення і підкресліть спочатку сло- ва, що позначають предмети, дії, ознаки, потім слова зі збігом приголосних та голосних;

— прочитайте речення, знайдіть і підкресліть букви, що позначають голосні, приголосні, і ті, що не вимовля- ються, сполучення *жа, ша, ща, жу, чу, шу, жи, чи, ши*.

Зорові диктанти доцільно чергувати зі слуховими, оскільки між ними існує певний взаємозв'язок. Коли проводяться вправи для розвитку зорового сприйняття, одночасно вдосконалюються і слухові. Для цього доби- раємо речення або невеликі тексти з підручника. Про- говорюємо чи записуємо на дошці і показуємо на корот- кий час без повтору. Це спонукає дітей зосередитися, прочитати уважно і швидко, а потім відтворити. Слухо- ві і зорові диктанти рекомендуємо проводити один-два рази на 10 днів. Обсяг речень збільшуємо поступово, а час показу або читання обмежуємо. Тексти пропонує- мо приблизно такі:

1 клас

Тане сніг. Іде дощ. Небо похмуре. Миколка гарно чи- тає. Поле спорожніло.

2 клас

Читай книгу. Зеленіють сади. Рома йшов зі шко- ли. Наша сім'я живе дружно. Був теплий літній день.

3–4 класи

Київ — столиця нашої Батьківщини. Школярі поливають саджанці. Треба бути чесним і правдивим. Влітку наша сім'я відпочивала на Дніпрі.

На уроках читання учні мають володіти різноманітними прийомами і методами. Це — беззвучне (з гальмуванням внутрішнього проговорювання), вгос, пошепки, комбіноване, під лічбу, під удари метронома читання. Застосовують суцільне і вибіркоче читання добре відомого тексту, з'ясовують важкі, невідомі слова. Відпрацюванню цих прийомів сприяють ігри, запропоновані на заняттях.

1. «*Поза — розслабитися*». При слові *поза* діти налашттовуються, зайнявши правильне положення для інтенсивного читання; при слові *розслабитися* — відводять очі вбік, знімаючи напруження м'язів. Відпочинок 5–10 с.

2. «*Засічка — кидок*». При слові *кидок* усі починають читати для фіксування часу; коли пролунає слово *засічка* — школярі зупиняються, помічаючи останнє засвоєне слово. Відводять погляд. Відпочинок 5–10 с.

3. «*Буксир*». Спочатку веде учитель, беручи на буксир увесь клас. Потім сильніший учень — слабших товаришів. Тривалість 2–3 хвилини, повторюючи 3–4 рази за урок.

4. «*Блискавка*». Вправи спрямовані на прискорення сприйняття тексту. Школярі читають тексти у звичному для себе темпі. При слові *блискавка* вмикається метроном найвищої швидкості. Діти квапляться дочитати. Після зупинки метронома переказують опановане.

5. «*Розсипані склади*». З поданих складів утворюють слова.

6. «*Луна*». Один школяр (сильніший) веде, а інший, як луна, повторює читання першого.

На кожному такому уроці не лише беруть участь і розвиваються слухові, зорові та мовленнєві аналізатори, а й формуються уміння та навички правильного, свідомого, виразного читання.

Висновки

Систематично використовуючи такі прийоми на уроках читання, можна розвинути у дітей швидкість читання. Адже діти, які швидко читають, грамотно пишуть, мають багатий словниковий запас, логічно мислять, вміють сформулювати і довести свою думку, успішно навчаються з переважної більшості предметів.

В. В. Ковальська

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ — УМІННЯ ВЧИТИСЯ

Ми живемо у суспільстві змін, які ставлять нові вимоги до людини. Соціально успішною є особистість, яка хоче і уміє вчитись протягом усього життя, вміє знаходити інформацію, сприймати, працювати з нею, осмислювати, аналізувати, класифікувати, сублімувати власні думки, творити, різнобічно розвиватись. А це можливо за необхідної умови — здатності працювати, навчатися самостійно.

Початкова ланка освіти — фундамент шкільного навчання, адже саме тут закладається основа для формування особистості майбутнього громадянина. Вона покликана забезпечити подальше становлення і різнобічний розвиток особистості дитини, цілеспрямовано виявляти й розвивати її здібності в різних видах діяльності, створити умови для повноцінного засвоєння базового рівня освіти й уміння вчитись.

Компетентнісний підхід у навчанні є актуальною проблемою сьогодення, особливо у початковій школі.

Ключова компетентність — уміння вчитися — набуває пріоритетного значення у початкових класах. Вона формується в усіх освітніх галузях. Основою цієї компетентності є опанування молодшими школярами загальнонавчальних і пізнавальних умінь та навичок.

Вміє вчитися той учень, який сам:

- визначає мету діяльності або приймає поставлену вчителем;
- проявляє зацікавленість у навчанні;
- докладає вольових зусиль;
- організовує свою працю для досягнення результату, добирає або знаходить потрібні знання, способи для розв'язування задачі;
- виконує у певній послідовності сенсорні, розумові або практичні дії, прийоми, операції;
- усвідомлює свою діяльність і прагне її вдосконалити;
- має вміння і навички самоконтролю і самооцінки.

Із свого багаторічного вчительського досвіду мені відомо, що у кожної дитини поступово формується здатність і прагнення копіткої роботи. Одному це вдається легше, іншому — важче. Тому я намагаюся організувати навчальну діяльність таким чином, щоб кожен учень відчув силу успіху, що надихає. Стараюсь вчасно підтримати школяра, похвалити його навіть за незначний крок до пізнання.

Сьогодні необхідно, щоб учні не просто запам'ятали навчальний матеріал, а запитували, досліджували, творили, інтерпретували та дебатовали за його змістом, тому що учні, які мислять критично, зазвичай навчаються з цікавістю.

Щоб процес навчання був емоційнішим, результативнішим, обов'язково має існувати зворотний зв'язок.

Співпраця між учителем і учнями — запорука успішної роботи. Тому важлива роль відводиться нестандартним урокам із використанням інтерактивних вправ. Наприклад, урок-подорож, урок-гра, урок-конкурс, урок-аукціон, урок-конференція, урок-дослідження, урок-презентація проектів, урок — мультимедійна презентація проектів.

Для забезпечення мотивації учнів використовую:

- ілюстрації;
- цікавий матеріал;
- дидактичні ігри;
- вправи, що передбачають цікавий для учнів процес виконання;
- завдання, що спонукають до пошуку значущих для учнів результатів.

Компетентнісно орієнтовані навчальні засоби повинні готувати дітей до самонавчання. З цією метою готую для учнів алгоритми міркувань, різноманітні пам'ятки, опорні схеми, таблиці, зразки виконання завдань, які допомагають залучити кожного учня до активної діяльності на всіх уроках, довести уявлення з нової теми до формування понять, стійких навичок.

Молодшим школярам важко відстоювати свою точку зору, свою позицію, ставити запитання, бути ініціативними у здобутті знань. Індивідуальні, парні та групові форми організації навчальної діяльності створюють ситуації, коли кожен учень має можливість висловитися, проявити себе у комунікативному процесі.

Одним із найефективніших способів пізнання є *дослідницький підхід до предмета вивчення*, коли не дають готових висновків, а надають змогу висунути свої гіпотези або самостійно знайти правильну відповідь. Знання, набуті у процесі такої праці, зберігаються

у пам'яті значно міцніше, оскільки вони не пасивно за-
своюються, а здобуваються активними зусиллями.

Ще Сократ говорив: «Поставити дитину у безви-
хідь — означає поставити її у більш сильну позицію,
оскільки вона тоді захоче дізнатися про щось нове
й не зможе бути задоволеною; перебуваючи в стані не-
знання, вона неодмінно захоче вийти з такого стану,
тобто — дізнатися».

Глибокий пізнавальний інтерес пробуджує *проблемна ситуація*. Індивідуальна активізація здійсню-
ється шляхом використання варіативних завдань, які
диференціюються. Діти з різним рівнем пізнавальних
можливостей залучаються до вирішення проблем, по-
різному оволодівають пошуковими вміннями, включа-
ються у творчу діяльність.

Також на уроках використовую методику «Школи
ейдетики», яка розвиває асоціативне мислення.

Для формування та розвитку пізнавальних здібнос-
тей доречним є застосування на уроках рольових ігор,
що дають учневі змогу проявити свої творчі здібності,
акторський талант та глибше зрозуміти матеріал, який
вивчається. Наприклад, літературне читання, 4 клас:
Г. Тютюнник «Біла мара». Учні розігрують театралізо-
ване дійство до однієї з частин твору.

Гра для дитини — перша можливість проявити се-
бе, самовиразитись і самоствердитись. В іграх не тіль-
ки відображають реальне життя, а й перебудовують
його. Гра робить дитяче шкільне життя цікавим, радіс-
ним, емоційним, плідним, а навчально-виховну робо-
ту — творчою та ефективною.

Найчастіше на уроках використовую такі ігри:
«Так чи ні», «Складовий аукціон», «Живі речен-
ня», «Інтерв'ю», «Знавці», «Дуель», «Я — тобі, ти —
мені».

У своїй педагогічній діяльності постійно використовую метод проектів. Адже, працюючи над створенням проектів, учні навчаються критично мислити, чітко усвідомлювати, де і яким чином можна застосувати набуті знання, генерувати нові ідеї, грамотно працювати з інформацією, бути комунікабельними, постійно самовдосконалюватися. Цей метод дозволяє найповніше враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, навчити застосовувати свої знання на практиці для вирішення життєвих і особистих проблем.

Наприклад, учням 2-го класу після вивчення тем «Рослини» і «Тварини» (природознавство) пропонується створити такі проекти: «Тварини — частина живої природи», «Що ми знаємо про мурашку?», «Як звірі готуються до зими», «Кімнатні рослини», «Країна квітів». З літературного читання (2 клас) можна виконати такі проекти: «Улюблена іграшка», «Весняні квіти у поезії».

Саме в період формування ключової компетентності «вміння вчитися» важливим є розвиток таких навичок, як пізнавальна та творча активність, готовність до співпраці, взаєморозуміння.

У розвитку пізнавальної активності учнів велику роль відіграють творчі завдання. Наприклад, учням 2-го класу після знайомства з твором Ю. Смаліч «Квіти — землі окраса» пропоную скласти поетичний букет із улюблених весняних квітів. За твором В. Чухліба «Гайдарики» — написати сценарій п'єси (літ. чит., 4 клас). Учні 4-го класу по закінченню вивченої теми «Прислівник» пропоную скласти і записати казку про прислівник і його роль у мовленні, а після теми «Текст» — написати легенду про тополю.

Починаючи з 2-го класу, на уроках літературного читання мої учні складають чистомовки. При вивченні

теми «Рідна домівка, рідна сім'я — тут виростає доля моя» діти склали таку чистомовку:

Ту-ту-ту — я люблю свою хату.
То-то-то — де квітів багато.
Ну-ну-ну — велику родину.
Ну-ну-ну — нашу неньку Україну.

А на уроці позакласного читання «Край мій рідний» була складена така чистомовка:

Ай-ай-ай — де б ти не був, але знай.
Ай-ай-ай — що наймиліший
твій рідний край.
На-на-на — твоя хата та родина.
На-на-на — наша рідна Україна.

Кожен урок намагаюсь будувати так, щоб підтримувати в учнів стійкий інтерес та бажання творити, пізнавати. Добираю завдання з логічним та творчим навантаженням, які розвивають логічне мислення, увагу, пам'ять, уяву, фантазію, творчі здібності дітей. А саме: ігри та задачі логічного характеру, анаграми, ребуси, головоломки, метаграми.

Намагаюся використовувати набір активних методів навчання, прийомів та різноманітних вправ, які спрямовані на формування ключової компетентності «вміння вчитися». На уроках математики пропоную творчі завдання, які потребують нестандартного рішення, «пастки». «Пастка» — це завдання, які не мають розв'язку або складені не за правилами. Вони спонукають дітей думати, аналізувати, діяти не за аналогією, а самостійно.

Завдання «Каталізатор», яке виявляє недостатність знань дитини, мотивує її до пошуку інформації, спонукає брати участь у навчальному діалозі з іншими людьми та вчителем.

У своїй роботі використовую складання віршів у стилі сенкан. Це допомагає узагальнити інформацію, визначити головні ідеї, думки та формулювати їх кількома словами. Виконуючи це завдання, кожен учень має можливість включитися в роботу і продемонструвати власний досвід.

Наприклад:

* * *

Сніг
Білий, сипучий.
Падає, кружляє, застеляє.
Він нашу землю прикрашає.
Зима.

Також використовую метод «Рюкзак», який дає можливість залучити кожного учня до роботи на уроці. Він полягає в тому, що кожен учень стисло записує на папері відповіді на запитання: «Які з тих знань, умінь способів дій, що отримали на уроці, вони візьмуть із собою для використання на інших уроках, у житті, під час виконання домашніх завдань тощо?»

Особливо цінною вважаю роботу в групах та парах. Добираю такі завдання, які дають змогу висловити думку кожному членові групи. Діти відчувають власну індивідуальність, свій внесок у виконання спільного завдання.

У своїй роботі часто користуюся *методом шести капелюхів мислення*, який дозволяє структурувати і зробити набагато ефективнішою будь-яку розумову діяльність, як особисту, так і колективну, особливо для ситуацій розв'язання проблем та прийняття рішень.

З метою застосування учнями здобутих у процесі навчальної діяльності знань, умінь і навичок у позаурочний час організую різноманітні виховні заходи: конкурси ерудитів, знавців навчальних предметів та

інтелектуальні ігри «Що? Де? Коли?», «Україно, цвіти у любові й добрі», «Квітни, мово солов'їна», «Зірковий час», «Найрозумніший».

Реалізація освітньої компетентності «вміння вчитися» буде успішною за умови комплексного забезпечення усіх складових навчального процесу, а саме: чіткого визначення цілей навчання, добору відповідного змісту, оновлення навчально-методичного забезпечення, застосування ефективних методів, прийомів навчання і форм організації навчальної діяльності.

Висновки

У сучасному світі потрібні сильні особистості. Їх сила у доброзичливості й умінні контактувати з різними людьми, у високому професіоналізмі та здатності до самовдосконалення та інноваційної діяльності, у вмінні не перекидати свій тягар на чужі плечі, а самостійно вирішувати свої проблеми, у здатності програвати, не озлоблюючись, спостерігати за успіхом друга, не заздрячи.

Мої вихованці поступово стають особистостями, які звикли самостійно вчитися, уміють шукати джерела інформації, шляхи вирішення завдань, не губляться у нових ситуаціях.

Я хочу, щоб кожна дитина стала повноцінним, творчим суб'єктом діяльності, вільною і самодостатньою особистістю, яка зможе створити своє щастя власними руками.

Для подальшої плідної роботи планую широко впроваджувати інноваційні технології у своїй урочній та позаурочній навчально-виховній роботі, намагатимусь створювати найбільш комфортні психологічні умови в класі.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Початкова школа покликана давати старт становленню особистості, здатної до життя в сучасному швидкозмінному світі. Відповідно до вимог Державного стандарту початкової загальної освіти структура змісту початкової освіти охоплює різні рівні знання про навколишній світ і способи навчальної діяльності, досвід творчої діяльності, цінності.

На зміну знаннєвій парадигмі початкової освіти прийшла особистісно-діяльнісна, результативно-компетентнісна освіта, яка має забезпечити формування компетентнісної особистості молодшого школяра на основі оволодіння ним предметними і ключовими компетентностями.

Українські вчені О. Овчарук, О. Локшина, Н. Бібік, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачова на основі вивчення зарубіжного досвіду й потреб розвитку української школи визначили таку сукупність ключових компетентностей:

- уміння вчитися (навчальна);
- громадянська;
- загальнокультурна;
- компетентність з інформаційних і комунікаційних технологій;
- соціальна;
- підприємницька;
- здоров'язбережувальна.

Предметна компетентність — це сукупність знань, умінь і характерних якостей, що дають змогу учневі автоматично виконувати певні дії в межах конкретного

предмета для вирішення навчальної проблеми (завдання, ситуації).

Сукупність компетентностей відображається в цілях і змісті Державного стандарту, а найбільшою мірою — у державних вимогах до навчальних досягнень учнів. Реалізація ключових і предметних компетентностей у змісті початкової освіти здійснюється через виявлення можливостей конкретного предмета для формування кожної з них.

Мета педагогічної діяльності вчителя сьогодні — сформувати компетентну особистість молодшого школяра на основі розвитку пізнавального інтересу, навчити самостійно мислити, дати необхідні для цього знання, вміння та навички.

Читацька компетентність є результатом взаємодії знань, умінь і навичок, читацького досвіду та ціннісних уявлень учнів, що виявляються в процесі повноцінної навички читання, і поєднує чотири характеристики читацької діяльності — технічну, когнітивну, комунікативну й ціннісну.

Формування ключових і предметних компетентностей можливе за умови здійснення діяльнісного підходу, який має знайти відображення у структурі уроку літературного читання. Тому всю систему уроків читання підпорядковує реалізації мети: формувати в учнів предметні та ключові компетентності.

Предметні компетентності

навчальна:

— ознайомити учнів із жанрами літературних творів, навчити практично розрізняти їх, формувати читацькі навички шляхом спеціальних вправ та в процесі роботи над текстом; вміння диференціювати ознаки доброго і злого;

розвивальна:

— розвивати мовлення, мислення, уяву, увагу, спостережливість, фантазію, пам'ять, творчий підхід до поставленої проблеми;

виховна:

— виховувати любов до Батьківщини, доброзичливе ставлення до людини, бажання творити добро, любов і бережливе ставлення до природи, тварин тощо.

Ключові компетентності

- *вміння вчитися* — організувати своє робоче місце; орієнтуватися в часі та берегти його, швидко шукати інформацію, планувати свої дії, доводити роботу до кінця;

- *громадянська компетентність* — знання своїх прав і обов'язків;

- *здоров'язберезувальна* — дбайливе ставлення до свого здоров'я і здоров'я оточуючих;

- *соціальна* — продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі, використовувати різні ролі і функції в колективі, виявляти ініціативу тощо;

- *загальнокультурна* — дотримуватися норм мовленнєвої культури, зв'язно висловлюватися.

Готуючись до певного уроку згідно з календарним планом, мету уроку конкретизую і диференціюю відповідно до змісту тексту, що вивчається на ньому, орієнтуючись на ключові і предметні компетентності.

Кожен урок розпочинаю з емоційного налаштування:

* * *

Пролунав дзвінок, починаємо урок
З чарівної казки, з маминої ласки.
Успіхів всім — мої побажання,
Ось і настав час для читання.
Тож девіз тепер згадаймо

І урок розпочинаймо!
Виразно читаємо,
Чітко відповідаємо,
Мовлення своє розвиваємо.
Продзвенів і змовк дзвінок,
Починається урок.
Всі тихесенько сідайте
І роботу починайте.
Урок почнемо без зупинки
З мовленнєвої розминки.

Такі налаштування вчать учнів берегти час, не гаяти жодної хвилини, швидко організовуватися до роботи.

Традиційною на уроках літературного читання стала вправа «Очікування», де учні висловлюють свої припущення, що вивчатиметься на уроці, чого вони навчаться, про що нове дізнаються, висловлюють свої бажання, про що б хотіли дізнатися.

Це сприяє розвитку мислення, мовлення, ініціативи молодших школярів, творчого підходу до поставленої проблеми.

Досить ефективно для розвитку мовлення, дикції, збагачення словникового запасу, розвитку пам'яті дітей та формування виховної компетентності є мовленнєва розминка, де учні вивчають різні скоромовки та чистомовки.

Ось деякі з них, що використовуються на уроках літературного читання в 3-му класі.

Чистомовки

Ма-ма-ма — прийшла холодна зима.

Ло-ло-ло — снігу намело.

Ем-ем-ем — саночки візьмем.

Дем-дем-дем — на гірку підем.

Ок-ок-ок — тихо падає сніжок.

Ам-ам-ам — їсти нічого пташкам.
Мо-мо-мо — ми їм зерняток дамо.
Ћи-ки-ки — будуть раді всі пташки.

Скоромовки

* * *

Щиро щиглик щебетав
Щойно на ліщині,
Щиросердно він бажав
Щастя Україні!

* * *

І щовечора й щоднини
Щедрим нивам Батьківщини
Рясний дощ полоще щічки,
Щоб вродив врожай пшенички.

* * *

Хвастався хом'як пихатий:
Є хазяйство в мене й хата,
В холодильнику харчі,
Три хлібини у печі.

Велику роль у реалізації предметних та ключових компетентностей в учнів відіграє використання інтерактивних методів навчання та методу проєктів, різноманітних ігор, ребусів, кросвордів. Так, вивчаючи твір А. Дімарова «Для чого людині серце?» (3 клас), на етапі «Мотивація навчальної діяльності» використовую інтерактивний метод «Асоціативний кущ» (на слайді — зображення серця).

Ставлю запитання учням.

— Назвіть слова, які спадають вам на думку, коли ви чуєте слово «серце». (*Душа, любов, почуття, людина, орган, життя, добро, двигун, кров...*)

— Діти, а чому ви пов'язали слово «серце» зі словом «життя»? (Гра «Мікрофон»).

Далі пропоную вправу «Обери позицію».

— Уявіть, що вчені винайшли серце без почуттів, яке здатне працювати вічно. Хто вважає, що краще жити вічно з винайденим ученими серцем, позбавленим почуттів, покажіть червоний «світлофор». А хто думає, що краще жити зі справжнім, сповненим людськими почуттями серцем, стільки, скільки воно зможе працювати, покажіть зелений «світлофор».

— Сьогодні ми будемо працювати над твором А. Дімарова «Для чого людині серце?». Можливо, після ознайомлення з твором хтось із вас змінить свою думку.

На етапі «Усвідомлення отриманих знань» школярі виконують інтерактивну вправу «Коло думок».

— Яке серце називають добрим?

— Що означає вислів «жорстоке серце»?

— Чи можна вважати дерев'яного чоловічка героєм?

— Як ви розумієте слова лікаря про те, що люди мають різні серця?

— Поміркуйте: яким би був кінець казки, якби дерев'яний чоловічок вибрав якесь інше серце?

— Чи можна зустріти в сучасному житті випадки самопожертви? (*Учасники АТО, правоохоронці, пожежники та окремі люди, які врятували інших*).

Потім учні працюють у групах.

I група

Прочитайте, складіть план казки. Чи все тут правильно?

План

1. Незвичайна гостя.
2. Лікар, що міняє серце.
3. Нелегкий вибір.
4. Плем'я дерев'яних чоловічків.
5. Життя чоловічка з серцем.
6. Полум'яне серце зігріває хлопчика.

II група

Вправа «Визнач характер».

Скласти характеристику дерев'яного чоловічка.

Слова для довідки: чуйний, жорстокий, байдужий, злий, милосердний, хитрий, співчутливий, безсердечний, заздрісний, здатний на самопожертву.

III група

Розподіли за групами:

«Добре», «Погано».

На всіх уроках літературного читання використую дидактичні та інтелектуальні ігри. Гра — це одна з найважливіших сфер життєдіяльності дитини, могутній засіб її повноцінного розумового розвитку. Адже, як зазначав М. Стельмахович, «Гра вчить зосереджувати зусилля, керувати собою, бути точним, дотримуватись правил поведінки, діяти з урахуванням вимог колективу». Гра допомагає поліпшити успішність і здоров'я, гармонізує діяльність дітей, зацікавлює їх та є одним із найважливіших для учнів методів навчальної діяльності, що сприяє формуванню предметних та ключових компетентностей.

Ігри сприяють розвитку мовлення та мислення, навчають спостерігати, порівнювати, співставляти, класифікувати, описувати, узагальнювати. Вони розвивають кмітливість, допитливість, вміння вчитися.

Опрацьовуючи казки І. Я. Франка, пропоную учням такі ігрові завдання:

Відшукай пару

(Казка «Три міхи хитроців»)

Відшукай пару до частини прислів'я.

Яку дружбу заведеш,... а лихого стережись.

З добрим дружись,... таке й життя поведеш.

Брехнею недалеко,... в біді.
Друзі пізнаються,... зайдеш.

Злови слово (Казка «Лисичка та Журавель»)

— Уважно послухайте текст і зловіть слова, в яких немає звука [ж].

Плутанка

Прочитайте порівняння. виправте помилки.
Полохливий, як лисиця.
Голодний, як ведмідь.
Неповороткий, як їжак.
Колючий, як вовк.
Хитрий, як заєць.

Відгадай літери

Подув вітер, і букви, що позначають голосні звуки, знялися і полетіли в небо, як повітряні кульки. Допоможіть повернути їх назад.

Т_к в_н л_ст_вс_, кр_т_вс_,
Т_к В_вч_с_п_д д_бр_вс_,
Щ_ п_в_р_л_в_н_

Заповни анкету

Лисичка та Вовк хочуть вступити до нашої школи. Але для цього треба подати свою характеристику. Допоможіть цим героям її скласти.

В о в ч и к	Л и с и ч к а
Руда	Сірий
Працьовита	Не хоче працювати
Полюбляє медок	Сором'язливий

Вовчик	Лисичка
Старанний	Довірливий
Кмітлива	Чесний
Винахідлива	Улеслива
Лінива	Має пишний хвіст
Брехлива	Хитра
Злодійкувата	Жадібна

Важливого значення для формування компетентності учнів надаю розвивальним творчим вправам. Робота над такими вправами реалізує пізнавальну потребу молодшого школяра, потребу у враженнях, спілкуванні, самореалізації та самоактуалізації, орієнтує не на результат, а на спосіб дії. Творчі вправи спонукають дитину до результатів, пробуджують віру у власні сили і творчі можливості, прищеплюють інтерес до навчання. У своїй практиці використовую такі вправи з читання, як «Відгадай слово», «Плутанина слів», «Слова навпаки», «Коригування», «Незавершене речення» та ін.

Відгадай слово

Перший звук у слові *кріт*, другий — у слові *міст*, третій у слові *торт*.

Яке слово утворилося? (*Кіт*)

Плутанина слів

амк — ... (мак), орга — (гора), рокли — ... (ролик), ногм — ... (гном), рокуц — ... (цукор), улгоб — ... (голуб).

Слова навпаки

Запишіть 5 односкладних слів, які б від перестановки звуків (1-го і останнього) набули нового значення.

Наприклад: *мир — Рим.*

Кіт — тік, лік — кіл, рік — кір, бук — куб.

Метаграма

Не цвірінькає — співає,
Жовто-чорне пір'я має.
З лісових густих кущів
До родини горобців
Пташка в гості прилітає,
Як харчів не вистачає.
Після «С», як замість «и»,
Букву «у» напишем ми,
Будем мати запашну
Гарну ягоду смачну.

(*Синиця — суниця*)

Коригування

Викресліть в реченні певні літери і прочитайте сховане слово (*Молодці*).

Наприклад, всі літери «ес».

СсМссосслссоссдссссі.

Незавершене речення

Закінчити речення, додавши якомога більше другорядних членів.

У лісі ростуть

Дівчинка співає

Навесні в лісі

Піктограма

Зачитую текст. Пропоную учням зобразити кожний смисловий фрагмент у вигляді малюнка. Потім діти переказують текст, користуючись своїми «піктограмами».

Використовуючи розвивальні творчі вправи, дотримуюся таких вимог: підпорядкованість тематиці, навчально-виховній меті уроку; відповідність дитячому світогляду, віковим та індивідуальним особливостям.

Висновки

Розвиток сучасних технологій потребує набагато вищого рівня сформованості вміння читати, ніж раніше. Стрімке зростання обсягу інформації, яку потрібно засвоїти для успішної подальшої життєдіяльності, потребує підвищення темпу читання, швидкості та якості розуміння прочитаного і прийняття рішення. Читання стає основою освіти і провідною навичкою самоосвіти людини упродовж життя.

Між ключовими і предметними компетентностями існує міцний взаємозв'язок: без предметних компетентностей не можна сформуванати якісні ключові компетентності, які, у свою чергу є міжпредметною основою для всіх навчальних досягнень учнів та їхньої соціальної адаптації.

У формування ключових та предметних компетентностей учнів робить свій внесок кожна освітня галузь, забезпечуючи цим практичні і розвивальні результати початкової освіти стосовно кожного молодшого школяра.

Отже, починаючи з мети і змісту навчального процесу, компетентнісний підхід дає можливість осучаснити всі його складові. Це підвищує можливості практично орієнтованої освіти. Мотивації дітей до навчання сприяє зосередженість вчителя та учнів на результативній складовій навчання.

Н. В. Гайдук

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ЯК УМОВА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проблема формування комунікативної компетентності є однією з найважливіших у системі початкового навчання. Вироблення в учнів навичок практичного володіння рідною мовою вміння правильно будувати висловлювання в усній і письмовій формі є основним завданням, яке постає перед школою.

Державний стандарт початкової загальної освіти дає визначення комунікативної компетентності як здатності особистості застосовувати у конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями.

Метою викладання української мови в початкових класах є удосконалення мовленнєвих та комунікативних умінь учнів на основі засвоєння елементарного курсу граматики та практичного використання набутих знань в усному та писемному мовленні.

Багато наукових праць, досліджень присвячено пошукові дидактичних шляхів розвитку мовленнєвих і комунікативних умінь молодших школярів у процесі навчання мови і мовлення. Основою комунікативно-мовленнєвих умінь є частково мовленнєві (звуковимовні, орфоепічні, лексичні, граматичні) та загальномовленнєві уміння (слухати, розуміти, говорити, читати, писати).

Робота в цьому напрямку методично значуща, оскільки формування комунікативних умінь сприяє становленню особистості й підвищує якість висловлювання як продукту мовленнєвої діяльності.

«Заговори, щоб я тебе побачив» — афоризм Сократа нагадує про надзвичайну роль мовленнєвої культури у всебічному розвитку особистості.

У кожного педагога є улюблений предмет, розділ чи тема, якою він добре володіє, має глибоку теоретичну підготовку, стежить за інноваціями даного курсу і за любовки передає свої знання та вміння вихованцям.

Люблю рідну мову, рідне слово, милуюсь літературними зразками класиків та сучасних письменників, захоплююсь поезією, люблю природу і намагаюсь розвивати у своїх вихованців творче мислення, уміння усно і письмово висловлювати свої думки, розкривати багатство, милозвучність і красу рідної мови. Сподіваюсь, система розроблених мною занять і вправ з розвитку мовлення розширить кругозір моїх вихованців, буде умовою їхньої комунікативної діяльності. Зрештою будуть забезпечені основні комунікативні функції: допомога у встановленні міжособистісних стосунків в дитячому середовищі; побудова оптимальних взаємозв'язків «учитель–учень», «батьки–учень», «учень–учень»; допомога у налагодженні стосунків з оточуючими людьми, соціумом; сприяння налагодженню та підтриманню сприятливого психологічного клімату для колективу в цілому і для кожного вихованця в класі зокрема.

З метою розвитку частково мовленнєвих умінь уже в 1-му класі використовую вправи на диференціацію звуком форми слова.

1. Визначити, який звук змінюється. Додати до ряду слово, замінивши відповідний звук.

Нора — гора — кора; зірка — дірка — гірка;
галка — гілка — голка; сир — тир — мир.

2. Послухайте слова. Змініть у словах один або два звуки так, щоб утворилось нове слово.

Пічка — (нічка, річка); лис — (лось, ліс);
рулет — (букет, буфет); вага — (вата, нога).

3. Перетворити слово «ніч» на слово «рак»; змінюючи в кожному слові тільки одну букву.

Ніч — річ — рік — рак.
Лід — ліс — лис — рис.
Сир — син — лин — лан — лак — бак.
Кит — кіт — кут — кум — куц.

4. Останній звук попереднього слова є першим звуком наступного слова.

Моряк — кора — абрикос — село — озеро — океан і т. ін.

5. Останній склад попереднього слова є першим складом наступного слова.

Молоко — ко-рова — ва-ліза — за-мок.
Машина — ша-фа — фа-ра — ра-ма — ма-лина — на-мисто.

6. Збери розсіпані слова.

ГИБ	КІЛ	КИН
ОРК	БА	ЖАК
(грибок)	(білка)	(книжка)

7. Який склад з'їв Буквоїд?

...са, ...да, ...ець, ...кий, ...ок.

8. У яких казкових героїв, назви закінчуються на (К), на (А) тощо?

Зайчик, вовчик, Колобок, півник.
Лисичка, баба, внучка, дочка, сорока.

Велике значення мають вправи для розвитку загального поняття про будову слова та словотвір.

Наприклад:

1. Прочитайте складені слова, поясніть їх значення та назвіть слова, від яких вони утворилися.

Носоріг = ніс + ріг.

Косоокий = косий + око.

Доброзичливий = добро + зичити.

2. Складіть основи двох слів і поясніть значення утворених слів.

Зорі + падати = зорепад.

Ліс + парк = лісопарк.

Сніг + ходити = снігохід і т. ін.

Надзвичайно важливою для розвитку мовлення та мовленнєвих умінь є словникова робота. Вона спрямована на збагачення активного і пасивного словника учнів, вироблення навичок свідомого оволодіння новими словами. У початкових класах лексика як самостійний розділ науки про мову не вивчається. Учні засвоюють лише деякі лексичні відомості, практично ознайомлюються з прямим і переносним значенням слова, багатозначністю, синонімією й антонімією. Ці знання мають стати основою для подальшого удосконалення засобів вираження думок в усному і писемному мовленні.

У 1-му класі пояснюють учням значення окремих слів, практично, без уживання термінів. Учні спостерігають явище омонімії (*коса, ключ, лист*) і багатозначності. Привчають першокласників стежити за своїм мовленням, правильно вживати слова. У 2-му класі школярі спостерігають за вживанням образних слів, співставляють слова, близькі за значенням. У 3-му класі продовжуємо спостереження за значенням слів — прямим і переносним, випадками багатозначності, знайомимо

з синонімами, антонімами, з окремими фразеологізмами. У 4-му класі знання учнів про слово розширюємо внаслідок практичного використання різних лексем в усному і писемному мовленні та спостереження за їх вживанням у художніх текстах.

Звичайно, основним джерелом поповнення словника учнів є навколишнє середовище: мова батьків, ровесників, телепередач. Але, як на мене, позитивним і надійним джерелом збагачення словника учнів є цілеспрямована робота вчителя, в арсеналі якого є твори художньої літератури, тексти підручників, спеціально розроблені словникові вправи. Під час виконання словникових вправ звертаю увагу дітей на яскравість, образність мови народних казок, загадок, прислів'їв, навчаю дітей вибирати потрібні слова для власних висловлювань.

Для пояснення незрозумілих слів використовую такі способи:

- демонстрація предмета чи малюнка;
- використання контексту;
- найпростіший словниковий аналіз;
- тлумачення слів.

Пояснення слів шляхом демонстрації здійснюю у такий спосіб: показ натуральних предметів; показ макетів, муляжів; показ малюнків, слайдів. Пояснення значення слова шляхом використання контексту здійснюю за допомогою різних прийомів.

1) Самостійне пояснення значення слова учнями, наприклад слово «чемно» учні пояснюють як «ввічливо», «з повагою».

2) Введення невідомого слова в контекст. Наприклад, щоб пояснити слово «гурт», вводимо його в речення: *У тіні яблуньки сидів гурт малюків.*

3) Розчленування загального поняття на часткові (*тканини — це сукно, сатин, шовк, ситець; цитрусові — це апельсини, лимони, мандарини*).

4) Підведення часткових понять під загальні (*цемент, пісок, цегла — будівельні матеріали; муха, оса, гедзь — комахи*).

5) Розгорнутий опис (*Колектив — це група людей, зв'язаних спільною працею, спільними інтересами; Батьківщина — це країна, в якій живуть народжені в ній люди, що є її громадянами*).

6) Добір слів-синонімів. Пояснення шляхом добору синонімів буде ефективним, коли діти добре знають значення слів. Так, слово *рубіновий* треба пояснити не словами-синонімами *багряний* чи *пурпурний*, а знайомим дітям словом *червоний*.

7) Добір синонімів (значення слова *темрява* стає зрозумілим через співставлення його зі словом *світло*; *смуток — радість*).

8) Пояснення шляхом перекладу з російської мови (*шкарпетки — носки; ковзани — коньки*).

9) З'ясування значень незнайомих слів за допомогою довідкових матеріалів (тлумачний словник, енциклопедії, виноски в читанках).

Цікавим для дітей є ознайомлення з прямим і переносним значенням слів. В 1–2 класах вони спостерігають за вживанням у текстах слів з переносним значенням, в 3-му класі знайомляться із терміном «пряме і переносне значення слова». Як вчитель, ставлю перед собою завдання: навчити дітей розрізняти пряме і переносне значення слів та вживати їх у мовленні. Починаємо роботу із спостереження над спеціально дібраними реченнями чи текстом, до лексичного складу яких входять прикметники, адже саме вони нерідко вживаються в переносному значенні, виконуючи роль епітетів.

Так, пояснюючи переносне значення прикметника *шовковий*, пропоную для спостереження за його значенням такі речення: *Вітер колише трави шовкові* (П. Тичина) та *У нашої Оксаночки таке хороше вбраннячко: шовкова спідничка, білі черевички* (Н. Забіла). Щоб школярі переконалися в тому, наскільки виразнішим стає мовлення від використання того чи іншого слова, вжитого в переносному значенні, вчитель вдається до порівняння двох речень з нейтральним в одному і образним в другому синонімами: *У моєї мами працюючі руки. У моєї мами золоті руки.*

Яскравості, образності й емоційності додають мовленню стійкі вислови — фразеологізми. Програмою початкового курсу української мови не передбачено вивчення фразеологізмів. Однак у 4-му класі учні спроможні зрозуміти їх значення і використовувати у власних висловлюваннях. Фразеологізми становлять невід’ємну частину українського фольклору і складають національне багатство мови. Вони точно, образно характеризують або називають усі прояви навколишнього світу. Навчити дітей володіти цим багатством — важливе завдання вчителя початкових класів. Найефективніший прийом ознайомлення з фразеологізмами — це усвідомлення їх значення у контексті. Пропоную завдання:

1. Прочитайте вірші. Поясніть значення виділених висловів.

* * *

Що за гвалт зчинився
На подвір’ї зранку?
Загубила гудзик
Гава біля ганку.
З дерева за нею

Гедзь спостерігав.
І порадив гаві
Не ловити гав.

І. Січовик

(Марно витрачати час, бути неуважним)

* * *

Посварилися ми з братом.
Брат мовчав і я мовчав,
А дідусь обох повчав:
— Що це ви *розбили* глека?
Так до бійки недалеко!
Братик, плачучи, сказав:
— Глека я не розбивав!..
Ну й дідусь мій Веремій!
Що він каже? Зрозумій!..

Г. Бойко

(Розірвати дружні стосунки, посваритися)

2. Доповніть кожне речення одним із написаних у стовпчику висловів.

Я дуже хочу купити тобі цей годинник, але він нам...	слід пропав.
Ходімо додому, бо там мама...	вітром здуло.
Не встигли хлопці отямитися, як Петрика, мов...	десятою дорогою.
Поки сварилися Круть і Верть, а квочки й...	не по кишені.
Ми так боялися діда Петра, що його хату обходили...	місця собі не знайде.

3. Замініть вислови правого стовпчика словосполученнями з лівого.

Дружно жити	Душа в душу
Привертати увагу	Збитися з ніг
Дуже втомитися	Ні живий ні мертвий
Цілодобово	Ламати голову
Дуже переляканий	Зелена вулиця
Напружено думати	Зачепити за живе
Вільний шлях	Впадати в око
Дуже хвилюватися	Ні вдень ні вночі

4. Яке з цих словосполучень є стійким виразом, тобто фразеологізмом, а яке ні?

Пекти картоплю	Пекти раків
Замилювати очі	Замилювати пляму
Замовити словечко	Замовити товар
Дзвонити зубами	Дзвонити дзвоником
Крутити носом	Крутити парасолькою

5. Замініть підкреслені вислови близькими за значенням словами і словосполученнями.

Знати <u>як свої п'ять пальців</u>	дуже темно
Не бачити <u>як своїх вух</u>	повільно
На дворі <u>хоч в око стрельни</u>	ніколи
Працює <u>як віл у ярмі</u>	невідомо коли
Дав <u>як кіт наплакав</u>	добре
Ходить <u>як сонна муха</u>	багато
Прийде <u>як рак свисне</u>	мало

6. Замініть підкреслені вирази одним словом.

Ходімо додому, бо там мати місця собі не знайде.

Ліг я на ліжко і заснув як убитий.

Увесь Дністер знав як свою долоню.

Сергій ходив як осіння хмара.

Вони росли як горох при дорозі.

Слова для довідки: хвилюється, міцно, досконало, сумно, беззахисно.

7. Замініть вислови близькими за змістом дієсловами.

Брати за душу (*хвилювати*), тримати у голові (*пам'ятати*), бити тривогу (*турбуватися*), тремтіти як осиковий лист (*боятися*), продавати зуби (*сміятися*), накивати п'ятами (*втікати*), ні живий, ні мертвий (*переляканий*), ламати голову (*обдумувати*), зуб на зуб не потрапляє (*змерзнути*), мов у воду впасти (*зникнути*), вкласти всю душу (*старатися*), крутити носом (*вередувати*).

Благодатним полем для роботи над фразеологізмами є фольклор — прислів'я і приказки, загадки, скоромовки. Учні залюбки збирають вислови, пояснюють значення і походження образних фразеологічних одиниць: «робити з мухи слона», «писати вилами по воді», «накивати п'ятами» тощо. Роль учителя — зацікавити дітей цією справою, стимулювати їхню діяльність.

Під час добору фразеологізмів необхідно враховувати вікові можливості учнів. Як на мене, в 2-му класі кількість фразеологізмів, які розглядаються, не повинна перевищувати два, в 3-му класі — два-три, в 4-му класі — три-чотири, щоб така робота не стомлювала школярів, а фразеологізми запам'ятовувалися.

Удосконалення граматичного ладу мовлення

Перестав місцями слова так, щоб вийшли речення.
Горобчик, гнізда, Із, випорхнув.

На, ростуть, підвіконні, квіти.

Слід боротися з неправильним поєднанням слів у словосполученнях і реченнях, неправильним чергуванням звуків у основі слова, помилковим утворенням порівняльного ступеня прикметників.

З метою уникнення таких помилок, використовую такі вправи:

1. Побудова речення із прийменниками на основі практичних дій (просторова уява).

Книга лежить на столі.	Люстра висить над столом.
Кішка спить під столом.	Читач сидить за столом.

2. Вживання займенників *він, вона, воно, вони*.
Побудова речень із ними (за ілюстраціями).

3. Закінчіть речення за запитаннями.

Сосна росте (*де?*). Соловей літає (*де?*).

Ірина співає (*як?*). Бджілка літає (*коли?*).

4. Назвіть явище природи, яке описують такі слова.

Іде, мрячить, накрапає — (дощ).

Пливуть, вкривають небо, закривають сонце — (хмари).

Дме, свище, завиває — (вітер).

5. Складіть речення правильно.

Щодня, квіти, я, поливаю.

Мову, вчить, Олег, рідну.

Пісні, по, лунали, радіо.

Вишила, рушнику, квіти, на, Олена.

6. Прочитайте вірш. Вставте пропущені закінчення слів.

Духмян(о) пахне матіола
І чорнобривці розцвіл(и) навколо.
Журавлик над криниц(ею) схилився,
Джерельн(ої) води напився.
Навколо чути птах(ів) голос(и),
Немає в світ(і) ліпшої краси.

7. Вставте пропущені в реченні слова.

Діти пішли (...) лісу. (...) саду щebetав соловейко.
(...) камінцях діти побачили ящірку. (...) кущем сидів зайчик.

8. Складіть речення за малюнком.

9. Робота з деформованим текстом.

Працюючи над розвитком зв'язного мовлення дітей, орієнтую їх на те, що в залежності від мети й ситуації про одне й те саме можна сказати по-різному. З метою вироблення таких умінь практикую такі вправи:

1. Прочитай текст. Дай йому заголовок. До виділених слів добери слова, протилежні за значенням, щоб весела картина літнього дня змінилася на похмуру.

По небу пливли легенькі білі хмари. Із-за них весело виглядало радісне сонечко. Дув легенький вітер. Все навкруги чекало теплового погожого дня.

2. Порівняй два тексти. Що в них спільного і відмінного?

Білка — господиня лісу. Її чорні оченята так і вишукують гриби чи шишки, горіхи чи смачне насіння. Рудий хвіст-віяло — справжня окраса білочки. Спритна, хитра, запаслива — справжня господарочка.

Білочка — дикий звірок. Голова невелика, округла, вуха досить довгі, стоячі. Тіло гнучке, завдовжки

понад 20 см. Хвіст густо вкритий шерстю. Білка добре пристосована до деревного способу життя.

3. Опиши дятла за запитаннями.

- Де живе птах?
- Яке в нього пір'я?
- Які дзьоб та кігті?
- Яке значення має хвіст?
- Чим живиться дятел?
- Яку приносить користь?

З метою розвитку творчих здібностей учнів уже в 1-му класі намагаюсь формувати уявлення про віршоване мовлення. Щоб складати вірші, треба вміти спостерігати, помічати навкруги найдивовижніше, найяскравіше, вміти добирати влучні слова та римувати їх. З перших уроків, коли діти виділяють голосні й приголосні звуки, розпочинаємо роботу над римою.

Гра «Складовий аукціон»

Мета: розвиток чуття рими.

Са — оса, коса, роса;

ок — листок, сніжок, дружок, пеньок;

ить — біжить, кричить, мовчить.

Уточняємо, що таке рима. Рима — це співзвучність віршованих рядків. Римувати — означає добирати слова для одержання рими.

Гра «Допоможи Незнайкові складати вірші»

Мета: вчити дітей розрізняти звукову і змістову сторони мовлення.

Гра «Ланцюжок рим»

Діти стають у коло. Називаючи слово, гравець кидає м'яч іншому гравцеві, той має дібрати риму до почутого слова і перекинути м'яч іншому. Дібравши всі

можливі рими, гравці вибирають нове слово. Під час гри діти придумали такі рими:

Нічка — річка, пічка, січка.

Киця — водиця, паляниця, пшениця, криниця, телиця, попелиця.

Гра «Четвертий зайвий»

Мета: вчити дітей розпізнавати ланцюжок слів-рим.

Хата — багата, робота, завзята.

Корова — здорова, нова, бідова.

Синиця — лисиця, кропивниця, дівиця.

Гра «Підкажи словечко»

Мета: вчити дітей самостійно добирати слово-риму.

Осінь

Коли вона загляне в сад —
Наллється соком ... (*виноград*)
І кислі яблука ренет
Солодкі стануть, наче ... (*мед*).

І. Кульська

* * *

Хом'ячок наш захворів,
Хтось холодним ... (*напоїв*).
Хом'ячкові нудно в ліжку,
Ходить в гості сіра ... (*мишка*).

І. Січовик

Журавель

Журавель для баранця
Накосив стіжок ... (*сінця*),
Та й майструє ясельця,

Не собі, для ... (баранця).
Хай баранчик — добрий гість —
Із яселець сіно ... (їсть).
Хай не смикає він стіч,
Бо зламати може ... (річ).

М. Стельмах

Гра «Рядки переплутались»

Мета: вчити дітей виділяти рими, звертати увагу на зміст висловлювання.

* * *

У півника-когутика (1)
Два круті горбочки. (4)
А на спині в верблюдика (3)
В шпорах чобіточки, (2)

* * *

Народився із землі, (1)
І з'явився на столі. (3)
Зарум'янивсь на вогні (2)

4. Доповни речення і склади науковий опис миші.

Миша — тварина з ряду Голова ..., а вуха Лапки Особлива ознака — дуже ..., ... хвіст. Забарвлення волосяного покриву

5. Прочитай текст.

Вітаючись з людьми, злегка посміхнись, передай свій гарний настрій перехожому.

Емоції, як правило, передаються від однієї людини до іншої. Сердита, розгнівана людина всім псуватиме настрої і, навпаки, усміхнена, весела людина даруватиме радість перехожим.

Отже, вітаючись, намагайся усміхнутись, даруй людям гарний настрій.

- а) Визнач тип тексту.
 - б) З яких частин складається роздум?
 - в) Що передує висновку в тексті-роздумі?
6. **Доповни наведені нижче речення.**

- Я люблю читати казки, бо
- Коли в мене не виходить задача, то я
- Щоб бути здоровим, треба
- Кожному приємно, коли
- Я маю гарні оцінки, тому що

7. **Гра «Впізнай мене».**

Склади опис рослини, тварини, предмета так, щоб усім було зрозуміло, про кого або про що йдеться.

Це кущ з родини розових. Він колючий, недоступний. Влітку він вкривається рожевими шестипелюстковими квітами. На місці квітки утворюється плід — зелена видовжена кулька. Восени вона червоніє. Чай із цим плодом має лікувальні властивості. (*Шипшина*.)

8. **Прочитай подані речення. Вибери з них ті, що тобі подобаються, і склади з них текст на тему «Помічники».**

Кожного дня мама на роботі. Машини — помічники людини. Олег і Оля люблять допомагати мамі. Вони прибирають в хаті, годують курей. Наймудріші машини не можуть працювати без людини. Діти бережуть свої речі, самі чистять взуття, пришивають гудзики. Олег і Оля — мамині помічники.

9. **Прочитай текст. Визнач його тему і мету. Яке речення не відповідає меті висловлювання?**

Грає хвилями золоте пшеничне поле. З краю в край міряють безмежний простір комбайни. Радіють щедрим намолотам комбайнери. Дозрівають в садах червонощокі яблука. Нелегка хліборобська праця, але почесна і необхідна. Адже без хліба немає життя.

10. Прочитай текст. Виправ помилки, пов'язані з не-виправданим повторенням одного й того самого слова.

Біжить серед лісу струмочок. Водичка в струмочку чиста й холодна. Струмочок віддзеркалює вербички, що купають коси в чистій воді струмочка. Прибігають до струмочка лісові мешканці втамувати спрагу. (*струмочок, водойма, блакитна стрічка*).

11. Прочитай текст і план до нього. Розташуй частини тексту за пунктами плану.

1) Чому плакав Сергійко?

2) Думалось йому: в очах товаришів побачить радість і привітність, та їхні очі були спокійні і незворушні.

3) — А ти виконав домашнє завдання? — тільки й запитав сусіда по парті.

4) — Виконав, — тихо сказав Сергійко і заплакав.

5) Три тижні не був у школі Сергійко: хворів. Скучив за товаришами і вчителькою.

6) Радісний, збуджений прийшов хлопчик до школи.

7) Ось і його парта, ось і товариші.

За В. О. Сухомлинським

План

1. Сергійко довгий час не був у школі.

2. Радісний прийшов хлопчик до школи.

3. Сергійкові дуже хотілося, щоб зраділи його товариші.

4. Чому заплакав хлопчик?

12. Прочитай. Які помилки є в тексті?

Ромашки

В полі розквітли чарівні білі квіти. Поле стало схожим на чарівний білий килим. Вони схожі на безліч маленьких сонечок. Це розквітли польові ромашки.

13. Визнач слово, яке неоправдано повторюється. Якими словами його можна замінити?

Такі вправи привчають учнів до точного висловлювання думок, до самоконтролю. Вони стимулюють мовленнєве чуття, виховують пильність щодо мовної і мовленнєвої грамотності.

Верба — моє улюблене дерево. Верба красива навесні, коли розпускає ніжні сережки. Влітку верба приваблює тихим шарудінням листочків. Посади вербу біля криниці, хай милує око перехожим.

14. Відкоригуйте текст так, щоб вийшла інструкція на тему: «Як зварити борщ».

Одного разу Тетянка вирішила здивувати маму — зварити борщ. На городі висмикнула червонощокого бурячка, натеребила квасолі, начистила картоплі. А як забути за морквину і капустину? Найбільше клопоту було із цибулею, коли її чистила та нарізала до розжареного на сковорідці сала. Не забула Тетянка і про томат, і про сметанку, й зелень. Пишалась мала господарочка, раділа й матуся.

Приблизна інструкція

Готуємо необхідні овочі: квасолі, порізані соломкою буряк і моркву, нарізану кубиками картоплю, пошатковану капусту. В названій послідовності овочі треба варити на невеликому вогні. Робимо заправку: до нарізаного кубиками і розжареного на сковорідці сала додаємо дрібно посічену цибулю, томат-пасту. Тушкуємо і кладемо до зварених до напівготовності овочів. Додаємо зелень і часник. До столу подаємо зі сметаною.

15. Опишіть дану ситуацію більш детально.

Дівчатка пішли в цирк. Особливо їм сподобався виступ гімнастів під куполом цирку і виступ дресированих тигрів.

Під час роботи над текстами на уроках з «Літературного читання» не залишаю поза увагою описи. Їх використовую для усних зорово-слухових вправ. Протягом кількох хвилин учні читають уривок, потім переказують його зміст, намагаючись використати всі наявні тут засоби мови. Привертаю увагу дітей до образних висловів. Ця робота поживляє дітей, пробуджує їхню фантазію. Інколи заучуємо невеличкі прозові уривки, щоб засвоїти мову письменника і збагатити свій активний словник. Ось деякі описи, над якими працюємо на уроках літературного читання. В. О. Сухомлинський «Рання осінь» (опис поля); Г. Гнатюк «Відлітають журавлі» (опис осіннього дня); Л. Воронкова «Нащо дубам листя взимку» (опис осіннього лісу); М. Коцюбинський «Сніг іде» (опис сніжинки); О. Копиленко «Взимку» (опис зимового дня); Т. Коломієць «Пригріває сонечко» (опис бурульки); Е. Шим «Хліб» (опис хліба), «Як розпускається мак» (опис маку).

Читаючи описи справжніх майстрів, сама одержую естетичну насолоду, дивуюсь спостережливості й таланту письменників описувати побачене. Намагаюсь навчити дітей описувати предмети рослинного, тваринного світу, явища природи, людей, їхню діяльність. При цьому користуюсь такими правилами:

1. Дати дітям можливість всебічно вивчити описуваний об'єкт. Мають працювати всі аналізатори: зір, слух, нюх, смак, дотик (в міру можливого). Часто урокам-описам передують бесіди, спостереження, екскурсії.

2. Дати учням наукові відомості про цей об'єкт і можливий художній матеріал (загадки, вірші, казки, оповідання, описи).

3. Збагатити тематичний словник дитини словами-синонімами, ознаками, діями (конкретними і образними).

4. Дати чи запам'ятати одержану інформацію, пропустити її через свою увагу і лише тоді запропонувати описати той чи інший предмет, явище.

Готуючись до опису півника, попросились у двір до Антоніни Іванівни, яка живе неподалік школи і має курей та півня. Півень — відомий дітям птах. Але як цікаво спостерігати разом! Трошки навідних питань від учителя — і діти виплескують чудові порівняння, конкретні та образні ознаки, дії птаха. Вони чують його голосне ку-ку-рі-ку, чують квоктання, коли він скликає сімейку до здобичі. Пощастило ще й погладити зозулястого в руках Антоніни Іванівни.

Загадки про півника-когутика:

* * *

Що за птах стоїть в лозі
На оранжевій нозі?
В голубім безхмарнім небі
Майорить червоний гребінь.
Відчайдух і забіяка...
Як же звуть такого птаха?

* * *

Хто цей молодець, що весь день співає?
Носить гребінець, а чуба не має!
Двічі родився, у школі не вчився,
А години знає.

Пригадали казки «Колосок», «Про курочку і неслухняного півника», «Котик і півник», «Бременські музиканти».

Слухали учні вірші І. Макоти «Півень», Л. Квітко «Куди йде півень?», оповідання М. Магери «Хазяїн», «Забіяка».

Спільно з дітьми склали такий тематичний словник.

Слова-синоніми: півник, когутик, господар, велетень, вожак, будильник, забіяка, співак, артист, охоронець.

Конкретні ознаки: білий, червоний, великий, зозулястий, голосистий, сильний.

Образні ознаки: гордий, уважний, чваньковатий, розумний, хитрий, гоноровий, працьовитий, пильний.

Конкретні дії: ходить, перелітає, кукурікає, дзьобає, шукає.

Образні дії: охороняє, водить, будить, лякає, керує, господарює.

Образні вислови та порівняння: гребінь, мов жар, масляна голівка, шовкова борідка, гострі очі, хвіст як помело, як райдуга, як віяло, гострі шпори.

В результаті маємо такі роботи:

- Півень — гарний птах. У нього на голові червона квітка — це гребінь. Дзьоб міцний, пазурі гострі. Дуже красивий в цього велетня хвіст. На ньому різні кольори веселки. Він дбає про курочок, але б'ється з чужими півнями.

- Півник красивий і розумний. В нього пір'ячко шовкове. Очі, як намистинки. Хвіст, наче пишне віяло. Він встає рано і будить людей, тому його називають будильником.

Програмою з української мови передбачено розвиток діалогічного мовлення молодших школярів. Ця робота виконується учнями самостійно або з опорою на різні допоміжні матеріали: план, ключові словосполучення, речення, початок чи кінець висловлювання, малюнок чи серія малюнків. Для організації діалогічного мовлення намагаюся створити такі ситуації, які б спонукали дітей до говоріння. З цією метою використовуємо сюжетно-рольові ігри, в яких умовно визначається місце дії (клас, магазин, перукарня, лікарня,

бібліотека, транспорт), співрозмовник (товариш, мама, гість з іншого міста, продавець, бібліотекар, тренер і т. д.). Важливою умовою ведення діалогу на ту чи іншу тему є попередньо організована екскурсія до бібліотеки, аптеки, шкільної їдальні чи буфету.

Для розвитку усного діалогічного мовлення практикую роботу в парах та групах. При цьому намагаюся прищеплювати школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника. Для формування діалогічного мовлення пропоную завдання такого типу:

- спостерігати за поданим діалогом;
- реконструювати текст у діалог;
- скласти власний діалог відповідно до життєвих ситуацій.

Приклади деяких вправ

1) Вчитель читає дітям вірш, у якому міститься діалог, а потім просить переказати розмову дійових осіб.

2) Вчитель читає текст, в якому відсутній діалог, і просить на його основі скласти діалог.

3) Учням пропонуються пари співрозмовників (*зайчик — їжачок, білочка — дятел, хворий — лікар, покупець — продавець*), їм потрібно розіграти можливі імпровізовані діалоги.

4) Учитель пропонує учням готовий діалог, а завдання полягає в тому, щоб учні склали його схему, наприклад:

-?
-?
-?
-?

5) Складання діалогу за поданою схемою.

Це завдання протилежне до попереднього.

6) З якого твору діалог?

Одна група учнів пропонує іншій діалог. Однокласники мають відповісти: з якого твору цей уривок, міжким відбувається розмова?

7) Культура спілкування.

Кожна пара учнів отримує завдання із зазначеним місцем розмови. Завдання: розіграти діалог, дотримуючись культури спілкування.

Намагаюся пропонувати учням ситуації, наближені до життя (запропонувати товаришеві цікаві розваги, попросити татуся про допомогу в тій чи іншій справі, розважити малюка, який загубив іграшку тощо). Велику увагу приділяю формуванню вміння звертатися, вітатися, прощатися залежно від віку співрозмовника і обставин спілкування.

Багаторічний досвід роботи з молодшими школярами показує, що достатньо результативним в плані розвитку комунікативної активності учнів є розігрування мовленнєвих ситуацій. При цьому виділяю такі етапи проведення роботи:

1. Презентація ситуації (словесний опис її умов).
2. Обговорення, формування реплік героїв.
3. Призначення учнів на ролі.
4. Розігрування ситуації.

Ситуація «У магазині»

Пропоную кожному з учнів уявити ситуацію, що на його день народження мама хоче приготувати смачні страви, щоб пригостити друзів, але деяких продуктів бракує (тут можна ускладнити завдання: продуктів, назви яких починаються на ту чи іншу букву, або назви яких є трискладовими словами та ін.). Мама попросила сходити до магазину і придбати їх. Учні розігрують

діалог, який міг би відбутися в магазині. Підготовчі запитання:

- Які слова ви найчастіше чуєте в магазині?
- Як попросити продавця показати необхідний вам товар?
- Що треба сказати, отримавши покупку?

Потім проводиться гра «Магазин». Решта дітей (глядачі) аналізують поведінку учасників гри.

Ситуація «Розмова по телефону»

Після бесіди, в ході якої ознайомлюю учнів з культурою телефонної розмови (тон розмови, початок, закінчення), проводимо розігрування телефонної розмови на основі такої мовленнєвої ситуації: «Уяви, що твого однокласника не було в школі. Зателефонуй йому, поцікався, що сталося». Розігруємо декілька варіантів ситуації: слухавку бере мама однокласника, його брат, з яким ти знайомий, сам однокласник.

Відпрацьовуючи мовленнєвий етикет, спочатку діалог ведуть учитель і підготовлений учень (у двох варіантах). Обирається правильний варіант, а потім два учні ведуть між собою діалог за зразком.

Ситуація «Розмовляємо зі старшими»

Розігруванню цієї ситуації передую повторення слів звертання до людей різного віку. Після цієї роботи опишую ситуацію: «Тебе попросили зайти до сусідів позичити певну річ. Як ти звернешся до них з проханням?»; «Ти хочеш дізнатися у перехожого, котра година. Як ти звернешся до незнайомої дорослої людини?»; «Дорослі люди розмовляють. Серед них твоя мама, бабуся або вчителька, до якої тобі терміново треба звернутись. Як ти це зробиш?».

Ситуація «Розмова в бібліотеці»

Перед розігруванням цієї ситуації доречно колективно відвідати бібліотеку, пригадати назви і функції її відділів, правила поведінки. Пропоную дітям лише висловлювання бібліотекаря.

Завдання: за даною опорою побудуйте діалог.

— Доброго дня.

—

— Яку книжку ти прочитав?

—

— Хто її написав?

—

— Що найбільше сподобалося в книжці?

—

— Яку книжку хотів би прочитати?

—

— Ти можеш сам її знайти чи допомогти?

—

Ситуація «Знайшли їжачка»

Вербально описую ситуацію: дві подружки, повертаючись із саду, побачили їжачка. Оленка зраділа й поклала його в кошик, щоб віднести додому. Катруся зупинила подругу і щось сказала. Оленка витягла їжачка з кошика і відпустила.

Завдання: Як ви гадаєте, яка розмова відбулася між дівчатками? Відновіть цю розмову.

Ситуація «Розбита чашка»

Опис ситуації: Даринка ненароком розбила чашку. Вона дуже хвилювалася, що скаже мама, коли повернеться з роботи.

Завдання: Побудуйте діалог між мамою і дочкою. Інтонацією передайте хвилювання Даринки.

Мовленнєве спілкування пронизує всі види діяльності. На всіх уроках (зокрема на уроках трудового навчання, малювання, можна організувати роботу в парах, яка вимагає від учнів уміння спілкуватися у процесі спільної праці) і в позаурочний час (на перервах під час правильно організованої ігрової діяльності, під час екскурсій до бібліотеки, музею тощо) намагаюся створити мовленнєві ситуації, які б спонукали учнів до спілкування, виходячи з теми та мети уроку, наявного матеріалу. Важливо, щоб робота над формуванням комунікативного мовлення здійснювалася комплексно і поетапно (від формування частково мовленнєвих та загальномовленнєвих до комунікативно-мовленнєвих умінь), а також систематично.

Розвиток поетичних здібностей молодших школярів

Відомо кожному дорослому, не лише педагогу, як полюбляють малюки вірші, як люблять їх слухати, без труднощів запам'ятовують та із задоволенням читають. Цікаві за змістом, невеликі за обсягом, гарно римовані, емоційні віршовані твори допомагають дитині пізнавати навколишній світ, розвивають інтерес до книг, мислення, пам'ять, сприяють розвитку комунікативної діяльності.

Розвиток творчої особистості в процесі навчання і виховання є одним із соціально значущих завдань сучасної школи. Люди, здатні творити, цікаві у спілкуванні, більш комунікабельні, відкриті. Дитина обов'язково має пізнати шлях творчого пошуку адже, за словами І. Г. Песталоцці, «...кожен пізнає лише те, що спробує зробити сам».

В. О. Сухомлинський писав: «В дитинстві кожна дитина — поет... Дати дитині радість поетичного нахнення, розбудити в її серці живе джерело поетичної

творчості — це така ж важлива справа, як навчити читати і розв'язувати задачі». Для введення молодшого школяра в літературну поетичну творчість є всі передумови. *По-перше*, в дітей цього віку розвинені здібності до сюжетно-рольової гри, *по-друге*, молодший школяр багато в чому «першовідкривач», йому властиве почуття новизни і здивування щодо навколишнього світу.

Різні типи уроків (урок-гра, урок-екскурсія, урок-свято, урок-конкурс), творчі п'ятихвилинки, ігри сприяють розвитку мовленнєвих умінь і формуванню творчої особистості. Намагаюсь на кожному уроці використовувати поетичне слово.

Вірші-привітання

* * *

Вітаю вас, мої любі,
У світлій затишній оселі.
Нехай урок наш для вас буде,
Як пісня — дзвінкий та веселий.

* * *

Продзвенів дзвінок,
Починається урок.
З маминої ласки,
Із шкільної казки.
Отож всі сідайте
Та «12» заробляйте.

* * *

Привіт, привіт тобі, мій друже,
Я скучив за тобою дуже.
Не бачив цілі вихідні, —
Аж два таких предовгих дні!

* * *

От і знову дзвоник лунає,
Мелодійно і срібно звучить.

Він до класу дітей закликає,
Щоб успішно діток учить.

* * *

Підросли ви всі і зміцніли,
І цікавістю очі горять.
Дай нам, Боже, здоров'я і сили,
Щоб багато нового пізнати!

Вірші-запрошення та мотивація навчальної діяльності

* * *

Я вам рада, любі діти,
І вітаю щиро вас.
І запрошую ласкаво
На урок читання в клас.

* * *

Сідайте діти! В класі ми
Зустрілись з вами знову.
Про нашу мову чарівну
Поведемо розмову.
Будемо навчатись мови золотої
У трави-веснянки, у гори крутої,
У струмка веселого, що постане
річкою,
В пагінця зеленого, що зросте
смерічкою.

* * *

Сьогодні нас вітає Країна Математика!
Ігри, приклади, задачі — все для вас!
Бажаю вам кмітливості!
За роботу, в добрий час!

* * *

Зошит свій я відкриваю
Та під нахилом кладу,
Я від вас не потаю —
Ручку я ось так тримаю.
Сяду рівно, не зігнузь,
За роботу враз візьмусь!

Вірші-фізкультхвилинки

* * *

Встаньте, діти, посміхніться,
Землі нашій поклоніться
І до сонця потягніться,
Веретеном покругіться.
Раз — присядьте, два — присядьте
І за парти тихо сядьте.

* * *

Крильця пташки розправляють,
Їх до сонця підіймають.
Потім можна політати
І коماشок поганяти.
На галявину злетілись,
Там зернят смачних наїлись.
Потім знову полетіли,
У гніздечку тихо сіли.

Вірші-цінування

* * *

Ось і пролунав дзвінок —
Закінчився наш урок.
За роботу по заслuzі
Щиро дякую вам, друзі!

* * *

Всі ми разом міркували,
Самостійно працювали.
І старанно всі писали,
Помилки не допускали.
Постарались всі — це факт,
Вийшов добрий результат.

Що дають дітям поетичні рядки на уроці?

- Створюють позитивний емоційний фон уроку.
- Створюють атмосферу щирого спілкування.
- Мотивують учнів на активну діяльність.
- Тактовно спрямовують діяльність дітей.
- Розвивають естетичний смак, чуття прекрасного.

Пізніше знайомлю дітей із ритмом — другою особливістю віршованого мовлення. Плесканням в долоні учні виділяють наголошений склад. Письмово наголошений склад позначають так: (/), ненаголошений — (-). В процесі роботи використовуємо правило визначення ритму вірша: розставте наголос, знаками запишіть схему ритму (/ , -), «проплескайте» ритм. Наприклад:

Облітав журавель

/ — / / — /

Сто морів, сто земель.

/ — / / — /

Облітав, обходив,

/ — / / — /

Ноги, крила натомив.

/ — / — / — /

П. Воронько

Пі час роботи над ритмом і римою ефективним є складання чистомовок. Цей вид роботи сприяє виробленню дикції, забезпечує засвоєння норм літературної вимови, наголосу.

Ра-ра-ра — ось висока гора;
ра-ра-ра — в ній глибока нора.

Діти успішно самі складають чистомовки:

Ву-ву-ву — ми побачили сову;
ша-ша-ша — траву скубе лоша.

Гра «Розсипанка»

Мета: скласти рядки знайомих віршів із розсипаних слів:

1.	ходить	журавель	де йде	не хочу
2.	скажи мені	ловити	сто морів	гаєм
3.	облітав	ходить зима	сонце	спати
4.	метелика	мати	я	сто земель

Надзвичайно важливими у віршуванні є засоби мовленнєвої виразності: порівняння, епітети, метафори. На літературних зразках таких майстрів слова, як Т. Шевченко, Н. Забіла, Л. Українка, Д. Павличко, М. Підгірянка, А. Костецький, Г. Бойко, Т. Коломієць, Л. Костенко вчу дітей добирати порівняння, епітети.

Кожна ягідка в калини,
Як червона
Багряніють грона в листі,
Мов

Слова для довідки: жаринки племенисті, намистина.

В 4-му класі знайомлю учнів із важливим фактором написання віршів — розміром. Основні із них — **ямб** і **хорей**. На прикладі відомих дітям віршів знайомлю їх

із ямбом (наголос в стопі падає на другий склад) і хорем (наголос падає на перший склад).

* * *

Скрекоче сорока сороці:
— А я у сорочці сорочій!

Сорока сороці скрекоче:
— А в мене намисто сороче!

Н. Забіла

Вправи на знайомство із видами римування: перехресним, парним

* * *

Соловейко навесні	А
Сипле співи голосні.	Б
Соловейку, щечечи,	А
Мене співам научи	Б

Г. Бойко

* * *

Яблуні уже одквітували,	А
Вишні і черешні одцвіли.	Б
Як мої батьки не бідували,	А
А таки садок уберегли.	Б

Б. Луків

Роботу по віршуванню будую за тематичними циклами:

- Здрастуй, школо!
- Рідний край.
- Природа.

Неабияку радість приносять дітям вірші, героями яких є вони самі. Інтерес, радість, сміх — таке емоційне піднесення позитивно впливає на ставлення до поезії в цілому. Діти прагнуть творити за аналогією, стають уважнішими одне до одного, вчаться розуміти добрий

гумор, переконуються у значимості кожного слова.
Прочитайте деякі із присвят моїм маленьким друзям.

Олечці

Твоя рука в моїй руці
Тремтить, мов пташенятко,
Разом виводимо слова,
Непросто це і важко.
В напрузі пальчики твої
Вкриваються росою,
Не бійся, крихітко моя,
Я поруч, я з тобою.
Ми разом, мила дівчинко,
Виводимо слова,
Сторінка за сторінкою
Рядками ожива.
І на сторінці зошита
Красується оцінка,
А перший клас — лише одна
Твого життя сторінка.

Оленочці

Скільки в тебе ніжності,
Трепету, жалю.
Твоє чуйне серденько,
Мабуть, з кришталю.
Помилилась трішечки,
Як у цю же мить —
Кришталева сліззонька
На очах бринить.
Буду тебе, дівчинко,
Ніжить і любить,
Кришталеве серденько
Щоби не розбить.

Тетянці

Тихий, ніжний, милозвучний
У Тетянки голосок.
Так, мабуть, говорить сонце
У гайочку до квіток.
Так, мабуть, щебече пташка
У гніздечку до пташок.
Тихий, ніжний, милозвучний
У Тетянки голосок.

Лесі

Мов водичкою відерце,
Добром повне твоє серце.
Твоя ніжність, доброта
Лід у племінь оберта.

Жені

Дивне ти дитятко,
Ти — моя загадка,
Хоч часу не гаю,
Та не відгадаю.
Мрійник ти, а чи хитрун?
Фантазер, а чи пустун?
Щастя й горе ти моє,
Зізнавайся: хто ти є?

Сергійкові

Горобина темна нічка
Дарувала тобі вічка,
А в них — іскри чарівні —
Це від ясної зорі.
Сонце бризнуло теплом,
Обернулося добром,

Поселилося довіку
У душі твоїй, Сергійку.

Вові Зайцю

Не той Заєць, що у лісі,
Не той, що у полі,
А той Заєць, що у класі,
А той, що у школі.

Стрибай, бігай, веселися,
Зайчику, у полі;
Сиди, слухай, не вертися,
Зайчику, у школі.

Маєш, Зайчику, у полі
Дозвілля нівроку.
А тут спробуй дочекати
До кінця уроку.

Болять Зайчику у полі
Від стрибання ніжки,
А тут хоч би потупати,
Пробігтися трішки.

Сховався в лісі за кущиком,
Сиди, посміхайся.
А від ока учительки
Спробуй заховайся.

Не той Заєць, що у лісі,
Не той, що у полі,
А той Заєць, що у класі,
А той, що у школі.

Завжди пам'ятаю: аби народжувалась поезія, треба торкнутись струн дитячої душі, тобто дати дітям можливість емоційно пережити побачене, почуте.

Тоді народиться думка, «одягнеться» в слово, ляже на папір. Основна мета моєї роботи спрямована на виховання поетів. Відкрити перед дитиною двері у світ поезії — означає наповнити її добротою, любов'ю, чуйністю, якими вона все життя буде щедро ділитися з людьми.

Робота над складанням загадок

І педагогам, і батькам відомо, як діти люблять відгадувати загадки, а ще краще загадувати їх одноліткам та дорослим. Загадка вчить дітей бути надзвичайно уважними до предмета чи явища, які є об'єктом загадки, вміти спостерігати, виділяти суттєві ознаки, уявляти, фантазувати. Вже в 1-му класі ми не просто відгадуємо загадки, а ставимо дітям запитання: «Як ви зуміли розгадати загадку?» або: «Які слова загадки допомогли здогадатись, про що йде мова?» Діти називають чи то ознаки, які називались в загадці, чи то дії предмета — відгадки.

* * *

Червонясту шубку має,
По гілках вона стрибає.
Хоч сама мала на зріст,
Та великий має хвіст.
Як намисто оченята,
Хто це? Спробуй відгадати. (Білка)

Діти легко відгадають загадку. Тоді прошу відповісти на запитання:

— Які ознаки білочки названі в загадці? (*Червоняста шубка, мала на зріст, великий хвіст.*)

— А може це лисичка? (*Ні. Лисичка по гілках не стрибає.*)

Відомо, що діти інколи не дослуховують загадку до кінця, поспішаючи з варіантом відповіді.

Почувши першу фразу загадки:

* * *

Маленьке, сіреньке
По полю стрибає,
(*Вигукують: «Зайчик!»*)
Огріхи у зошиті
Мерщій витирає.

І діти замислюються. Незабаром чую правильну відгадку — гумка. Або ще:

* * *

Хто, скажіть, цей молодець,
Що весь день співає?
(*Чую: «Радіо! Соловейко!»*)
Носить гарний гребінець,
А чуба не має.

І тут слідує правильна відповідь — півень.

Висновок: відгадуючи загадку, уважно прислухайтесь до всіх ознак та дій предмета-відгадки.

Такі застереження вчать дітей бути уважними, витриманими, небайдужими до мовленого слова.

Роботу над складанням загадок ділю на три етапи. *Перший:* розглядання предмета, про який будемо складати загадку, чи ілюстрації з його зображенням; його усний опис (форма, розмір, колір, смак, запах, додаткова інформація). *Другий:* висновок про суттєві особливості, тобто ті, що вирізняють його серед інших предметів. *Третій:* складання загадки.

Наприклад, складемо загадку про калину.

Усний опис предмета: червоненька, кисла, кругленькі ягоди, схожі на горошини, мають лікувальні властивості, росте біля українських хат, цвіте білим цвітом.

Висновок: червона, кисла, лікувальна.

Загадка

Червоненька, кисленька,
Як горошинка кругленька
Хто з нею чай випиває —
Той застуду подолає.

Наведу ще приклад. Складаємо загадку про сонце.

Усний опис предмета: кругле, гаряче, високе, далеке, яскраве; сходить, заходить, зігріває, посміхається, єдине, недоступне.

Висновок: одне-єдине, світить, гріє, кругле.

Загадка

Золотистий м'ячик
По небу качається,
Усім посміхається.
Усіх загріває,
А до себе не підпускає.

На першому етапі діти люблять творити за аналогією, тобто підставляючи в дану загадку ознаки іншого предмета-відгадки.

На другому етапі розглядаємо предмет, про який будемо складати загадку, добираємо прикметники, влучні вислови, робимо висновки про суттєві ознаки.

На третьому етапі учні самостійно виділяють ознаки предмета і складають загадку. Діти можуть складати загадки на задану тему (про осінь, зиму, про тварин, звірів, транспорт тощо) або із поданим словом, наприклад, *м'який*.

* * *

М'який клубочок
Котиться не хоче,
Сів та й муркоче. (*Кім*)

* * *

М'який, як вата,
Білий, як цукор. (*Сніг*)

Складаємо загадки на уроках читання, мови, розвитку зв'язного мовлення, природознавства, трудового навчання, образотворчого мистецтва.

Влаштуємо конкурси на найкращого загадکارя.
Ось деякі загадки, складені моїми вихованцями:

* * *

Високо у небі
Пташина літає.
Разом з трактористом
Сонце зустрічає. (*Жайворонок*)
Настуся Г.

* * *

Хоч не шию я ніколи,
Голочок маю доволі,
Настромляю на голки
Груші, яблука, сливки. (*Їжак*)
Мирослав Б.

* * *

Цілий день стрибаю,
Спокою не знаю.
Черв'яків і мошок
Дзьобиком шукаю.
Знаю пісню «Ців-ців-ців»,
Мої братці — ... (*горобці*).
Катруся М.

* * *

Б'ють, товчуть,
А він не плаче,
Тільки вище
Й вище скаче. (*М'яч*)

Катруся Г.

* * *

Їх у нас — 33,
33 рідних сестри.
У книжках вони живуть,
Інформацію несуть. (*Букви*)

Діана Г.

* * *

Ця маленька вереда
Усім людям набрида.
Тільки вона задзижчить,
Кожен рад її убить. (*Муха*)

Аліна К.

* * *

Берізка коси розпускає,
Сніжок струмком уже стікає,
Лелека з Африки вертає.
Коли таке буває? (*Навесні*)

Софія М.

* * *

Маленька, тоненька,
Фігурка — краса.
За мною ще тягнеться
Довга коса.

Сюди і туди я петляю,
І штопаю я, і летаю. (*Голка*)

Настуся Г.

* * *

Він і вона —
Світло і темнота.
Він працює, спокою не знає,
Вона спить, відпочиває. (*День і ніч*)

Настуся Г.

* * *

Я сонцю завжди радий,
Я сонцю рідний брат.
Жовту голову маю,
До сонця повертаю. (*Соняшник*)

Ангеліна М.

* * *

Вони під листям червоніли,
Та раптом взяли й полетіли,
А перед тим ще посиніли,
Бо *y* на *и* перемінили.

(*Сунички, синички*)

Діана Г.

**Розвиток зв'язного мовлення
на основі культурної спадщини
В. О. Сухомлинського**

Методична спадщина В. О. Сухомлинського досить багатогранна і глибока. Він торкається проблем формування мовленнєвої культури як учнів, так і вчителів,

конкретних методичних питань щодо різних мовленнєвих рівнів. Вчитель повинен зробити рідне слово основою духовного світу дитини. Адже рідна мова одна-єдина на все життя, тому треба знати, берегти, збагачувати її. У своєму записнику В. О. Сухомлинський занотовує: «Дві рідні мови — це так само безглуздо, якби ми намагалися уявити, що одну дитину народили дві матері. У дитини є одна мати. Рідна. До смерті. До останнього подиху». Цими словами видатний педагог висловив своє педагогічне кредо, яке безпосередньо визначає і мою життєву позицію. У багатьох працях видатного педагога («Слово рідної мови», «Джерело невмирущої криниці», «Слово про слово», «На трьох китах») знаходимо відповіді на актуальні питання: як навчити дитину сприймати, розуміти слово і вдало використовувати його в усному й писемному мовленні.

Сухомлинський радить вести дітей до невичерпного і вічно нового джерела знань — у природу: в сад, у ліс, на берег річки, в поле; звертати увагу на найтонші відтінки кольорів, звуків, рухів; розкривати дітям людську працю як творчість. Усе це має відображення в слові.

Поетична творчість, переконував педагог, — найвищий ступінь мовної культури. Вона доступна кожному і не є привілеєм особливо обдарованих за умови, якщо учитель відкриває перед дітьми красу навколишнього світу й красу слова.

Добра обізнаність Сухомлинського з особливостями мовлення учнів дала йому змогу визначити оптимальний варіант творчих робіт з мови. Ось деякі теми творів, що їх писали його учні:

1 клас. Шкільний сад. Квіти біля школи. Вечірня зоря. Перша весняна квітка. Рибки у акваріумі.

2 клас. Літо і осінь. Журавлі в синьому небі. Їжачок готується до зими. Як зерно стає хлібом.

3 клас. Схід сонечка. Як працюють бджоли. Осінні квіти. Перший сніг. Моє цуцня. Весняний дощ.

4 клас. Сонячна галявина в лісі. Якою людиною я хочу стати. Куди відлітають лелеки.

Сухомлинський писав: «Учитель покликаний використовувати всі можливості, щоб саме в роки дитинства донести до свідомості й серця найтонші відтінки барв, пахощі слова, щоб рідне слово стало духовним багатством дитини».

Керуючись ідеями Сухомлинського про роль мовлення у розвитку особистості дитини, її почуттів, мислення, прагну розширити і збагатити досвід вихованців. Читання книги природи — це просто цікаві, захоплюючі екскурсії, це уроки милування, споглядання, мислення, фантазії, словесної творчості. Звичними для моїх вихованців є «Хвилини доброти», на яких обговорюються різні життєві ситуації, описані в оповіданнях Сухомлинського.

Перерви, позакласні заходи, екскурсії, години мислення в природі, виховні години мають великі можливості у розвитку комунікативної активності школярів. Продумані та сплановані, вони забезпечують неабиякі можливості спілкування.

В позаурочний час діти вільніше почувуються, стаються активнішими, емоційнішими, свої почуття та емоції прагнуть озвучити, і тут вчитель має бути не лише організатором, а й учасником дитячих бесід, забав. Такі хвилини спілкування розширюють кругозір дітей, збагачують активний словник, сприяють набуттю норм культури спілкування з використанням міміки, жестів, дають можливість балакучим виговоритись, мовчазним — подолати страх перед спілкуванням. З цією метою я розробила плани тематичних хвилин спілкування.

Сучасний зміст початкової освіти, визначений Державним стандартом, виокреслює провідною, з чотирьох визначених, мовленнєву лінію. Такий підхід аргументує актуальність навчання, спілкування з акцентом на формування мовленнєвих, зокрема, комунікативних умінь.

Методологічною основою мого досвіду є реалізація мовного кодексу, який заповідав В. О. Сухомлинський: формування вже з шкільної лави мовної особистості з високою емоційно-мовленнєвою культурою.

Переконана, що розвиток комунікативної компетентності школярів слід починати з розвитку власних мовленнєвих можливостей. З цією метою постійно підвищую кваліфікаційний рівень, дбаю про ріст загальної обізнаності. У стосунках з вихованцями повсякчас проявляю коректність, доброзичливість, уникаю категоричних тверджень.

Вважаю, що необхідною умовою реалізації мовленнєвого потенціалу дітей є батьківська дієвість, яку намагаюсь всесторонньо підтримувати (залучення батьків до проведення годин спілкування, свят, екскурсій, відвідування уроків). Радію з того, що працюю в час, який поряд з нормативністю надає широкі можливості для творчості, варіативності, демократичності. Розвиток зв'язного мовлення, формування комунікативної компетентності й надалі залишається для мене цікавою й до кінця нереалізованою темою, робота над якою приносить задоволення, а головне — є результативною.

Найбільша в світі розкіш — це людське спілкування.

Антуан де Сент-Екзюпері

Л. В. Сторожук

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ. ПЛЕКАЄМО ЧЛЕНА СУСПІЛЬСТВА

Головне завдання вчителя початкових класів полягає в тому, щоб навчити дитину вчитися, формувати такі якості:

- вміти спостерігати;
- думати;
- висловлювати свою думку;
- читати;
- писати.

Враховуючи те, що кожна дитина — це особистість, вчитель має вивчити індивідуальні особливості кожної дитини і працювати з дітьми, спираючись на свою мудрість, професійну майстерність, творчість.

Одним із найактуальніших завдань сучасної освіти в Україні і кожного вчителя зокрема є формування людини-громадянина, для якого демократичне суспільство стане осередком розкриття творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів.

Державі потрібна свідома, соціально активна особистість, готова до участі в процесах державотворення, до самостійного життєвого вибору на основі гуманістичних цінностей, до співпраці у громадянському суспільстві.

Освіта України стоїть на шляху демократичних перетворень, тому перед нею постають нові завдання. Найголовніше з них — формування особистості громадянина правового демократичного суспільства.

Громадянська освіта — вимога часу, яка стала пріоритетним завданням для демократичних країн.

Сучасне реформування освіти в Україні вимагає нових підходів до змісту громадянської освіти.

Формування громадянської культури — одна з найважливіших проблем педагогічної науки та навчально-виховної роботи.

Метою громадянського виховання є формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, сформованої особистості, що розкривається через систему завдань:

- визначення і забезпечення прав людини як гуманістичної цінності;
- формування національної свідомості і почуття патріотизму;
- утвердження гуманістичної моралі та формування соціальної активності.

Громадянська освіта має бути спрямована на формування в учнів громадянської свідомості, яка допомагає краще орієнтуватися у складних процесах суспільного життя, виборі життєвих цінностей.

У книзі «Народження громадянина» В. О. Сухомлинський розглядав формування громадянської компетентності на основі людяності й гуманізму.

Першочерговою умовою успішного формування рис громадянина педагог вважав: організацію емоційно насиченого, діяльного життя школи, розвиток громадянської активності кожного індивіда.

Щоб упровадити цю ідею в життя, вчитель сам має стати для учнів взірцем громадянина і патріота своєї держави, адже дуже дієвими, особливо у вихованні маленьких дітей, є соціально-психологічні методи (наслідування, приклад, переконання).

Такому вчителю мають бути притаманні:

- визначена чітка громадянська позиція, що базується на повазі до основ конституційного ладу держави;

- демократичний стиль педагогічної роботи — розуміння й сприйняття розмаїття думок і точок зору, уміння чути та підтримувати власну думку дитини, висока комунікативна культура;

- знання і використання на практиці сучасних інтерактивних технологій, що передбачає залучення учнів до творчої участі в освітньому процесі.

Щоб досягти поставленої мети і стати успішною людиною, учень має набути компетентності у різних сферах: духовній, економічній, соціальній, політичній тощо. Саме ці сфери є основою громадянської компетентності людини, вони є міцним фундаментом, який закладається в початковій школі.

Під громадянською компетентністю розуміють здатність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного громадянського суспільства.

Формування громадянських компетентностей — складний і довготривалий процес. Дані компетентності (соціальні та пов'язані з цінностями) дитина набуває передусім у сімейному колі: від батьків та членів родини.

Розрізняють структурні компоненти громадянської компетентності.

Знаннєвий

а) Знання, які стосуються правил колективного життя, демократичних умов встановлення цих правил, про взаємодію влади, суспільства, особистості;

б) знання про свою національну культуру, історію, традиції, звичаї, мову;

в) знання про сучасний світ (міжнародні відносини);

г) знання принципів і цінностей прав людини.

Ціннісний

- а) Повага до Батьківщини, народу, держави, її символіки, традицій, мови;
- б) почуття власної гідності;
- в) повага до таких цінностей, як права людини, свобода, рівність, солідарність;
- г) визнання та дотримання законів, уміння орієнтуватись у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні та визначати власну позицію.

Діяльнісний

- а) Здатність робити вибір у ситуаціях реального життя;
- б) здатність співпрацювати з органами державної влади та місцевого самоврядування;
- в) здатність до порозуміння з іншими, здатність до співпраці; здатність розробляти та впроваджувати спільні проекти;
- г) уміння розв'язувати конфлікти.

Процесуально-особистісний

- а) Здатність критично і незалежно мислити;
- б) здатність брати на себе відповідальність;
- в) здатність робити свідомий вибір для прийняття рішення;
- г) здатність брати участь у дебатах;
- д) здатність поважати погляди інших людей.

Ефективність формування громадянської компетентності залежить від вибраних педагогом технологій, форм і методів.

Пріоритетну роль у своїй педагогічній діяльності відводжу активним методам і формам, що ґрунтуються на демократичному стилі, сприяють формуванню

критичного мислення, ініціативи, творчості, розвивають уміння міркувати, аналізувати, ставити запитання, шукати власні відповіді, робити висновки, брати участь у громадському житті.

Найбільш ефективними для формування громадянської компетентності є колективні творчі справи, використання проектних, інтерактивних, інформаційно-комунікативних технологій.

Пріоритетними аспектами у цій роботі я вважаю:

- методи формування свідомості особистості (бесіди, розповіді, пояснення, диспути, дискусії, екскурсії, читання науково-популярної, художньої літератури, метод прикладу, робота з батьками); наприклад, година спілкування до Дня Соборності України, Свято Святого Миколая, бесіда «Символи і символіка української держави», екскурсія «Історія села, його культура і традиції» (відвідування музею с. Самчики), «Твої права і обов'язки», «Сторінками Конвенції», «Азбука маленького громадянина»;
- методи організації діяльності й формування досвіду суспільної поведінки (громадська думка, громадське доручення, створення виховних ситуацій, безпосередня участь у громадському житті;
- методи стимулювання поведінки й діяльності (метод проблемних ситуацій, змагання, моральні й матеріальні заохочення).

Найбільші можливості у здійсненні завдань громадянської компетентності містять програми предметів «Літературне читання» та «Я у світі».

На кожному уроці у центрі уваги потрібно ставити щоденні проблеми учнів та їхніх батьків. При можливості старатися наводити приклади із сьогодення. Наприклад, під час вивчення теми «Рідна домівка,

рідна сім'я — тут виростає доля моя» у 2-му класі учні, опрацьовуючи оповідання В. Осеєвої «Сини», використовують метод «Займи позицію». Під час уроку вони вчаться захищати власну позицію і вислуховувати інших. Дуже важливо звертати увагу на теми для того, щоб проводити інтегровані уроки.

Цікавими для дітей є нетрадиційні уроки узагальнення вивченого: уроки-свята, уроки-зустрічі, уроки-екскурсії. Так, після вивчення розділу «Рідна домівка, рідна сім'я — тут виростає доля моя» проводиться урок узагальнення вивченого матеріалу у вигляді уроку-свята «Шануй батька й неньку» або «В родиннім колі ми усі єдині».

Як вказано в педагогічному словнику: *«Громадянськість — це усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства і почуття відповідальності за їх становище»*. Звідси громадянське виховання спрямоване на формування особистості, яка відповідально ставиться до власних громадянських обов'язків, глибоко усвідомлює, що від її дій залежить як власне життя, так і доля близьких людей, народу і держави.

Висновок

Отже, в процесі громадянського виховання формується громадянин держави, від суспільної активності якого залежатиме доля нашої країни, її майбутнє.

Сьогодні доцільно звертатися до педагогічних ідей і досвіду В. О. Сухомлинського, прислухатись до його мудрої поради: «Займіться перспективою становлення Людини-громадянина».

Навчаючи дітей, стараймося виховувати справжнього патріота своєї землі, який буде жити і творити в майбутньому.

Л. В. Грановська

ПРАКТИКА ПОСЛІДОВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Реформування системи освіти набуло нині глобального характеру. Оновлені цілі освіти здобули своє відображення у зміні структури навчального року, термінів навчання, у Державному стандарті початкової, базової та повної середньої освіти, реформуванні системи оцінювання.

Завданням сучасної школи є виховання компетентної особистості, яка володіє не тільки знаннями, професіоналізмом, великими моральними якостями, але й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи знання і беручи на себе відповідальність за дану діяльність.

Щоб стати компетентним в майбутньому, треба сформувати «загальні компетенції» в школі, в різних видах діяльності, живучи повноцінним шкільним життям.

Працюючи над темою компетентнісного підходу до навчання й виховання дітей молодшого шкільного віку, за основу своєї діяльності я взяла виконання чотирьох основних принципів, на яких базується сучасна освіта: навчити дітей жити разом, навчити дітей отримувати знання, навчити дітей працювати, навчити дітей жити змістовно, гідно.

Перед собою ставлю певні цілі для застосування компетентнісного підходу у навчанні й вихованні дітей молодшого шкільного віку:

1. Учитель повинен глибоко знати кожного учня. (До роботи залучаю практичного психолога.)

2. Клас-кабінет — це творча лабораторія не тільки вчителя, але й учнів, які в ньому навчаються.

3. Навчання дітей пов'язую з їх життєвою компетентністю.

4. Здійснюю постійний взаємозворотній зв'язок «сім'я — учень — вчитель».

5. Використовую різні форми заохочення.

6. Передбачаю, на якому етапі уроку потрібна диференціація.

7. Передбачаю обсяг завдань і системність вправ.

Учні початкових класів добре навчаються лише за умови, коли їм цікаво, коли вони переживають хоча б невеликий успіх. Тож із перших днів роботи в школі я намагаюся створити ситуацію успіху, підбадьорити учня, який зазнав невдачі, похвалити навіть за незначний крок уперед. Починаючи працювати з класом, я поступово вводжу елементи інтерактивного навчання, починаючи з найпростіших форм і методів навчання таких, як «Мікрофон», робота в парах, впровадження технології ігрового та проблемного навчання.

Вивчивши основні ідеї інтерактивного навчання, я з'ясувала, що для успішного застосування інтерактивних технологій на уроках потрібно дотримуватися правил організації інтерактивної роботи учнів. Тому я намагаюсь, щоб до роботи були залучені різною мірою всі учні, дбаю про психологічну підготовку учнів, стимулюю їх за активну участь у роботі, надаю можливості для самоорганізації. Приміщення готую таким чином, щоб учні мали змогу легко пересуватися під час роботи малих груп. Під час уроку дотримуюсь регламенту та процедури, проявляю терпимість до будь-якої точки зору, уважно вислуховую всіх учасників.

Проте інтерактивні технології як технології взаємонавчання використовую дуже обережно, намагаючись не перетворити їхнє застосування в самоціль.

Як відомо, інтерактивний урок складається з п'яти етапів:

I. Мотивація.

II. Оголошення, представлення теми та очікування навчальних результатів.

III. Надання необхідної інформації.

IV. Інтерактивна вправа.

V. Рефлексія (підбиття підсумків), оцінювання результатів уроку.

На I етапі використовую прийом, що створюють проблемні ситуації, викликають у дітей здивування, зацікавленість до знань та процесу їх сприйняття. Наприклад, проводжу вправу «Вилучи зайве»: добираю гасло уроку; вставляю в текст гасла окремі слова (назви цифр, тварин, рослин тощо) та записую зашифроване гасло на дошці; пропоную учням вилучити зайві слова і прочитати девіз уроку.

На II етапі інтерактивного уроку зашифрую тему уроку за допомогою чисел та дій з ними, пропоную виконати обчислення та розшифрувати тему уроку за заданим ключем (вправа «Загадкові будиночки»).

На III етапі часто використовую вправу «Інтерв'ю за три кроки»: учні класу знайомляться з новим текстом, оповіданням; далі учні об'єднуються у групи по 4 особи, а в групі — в пари; кожен учасник проводить інтерв'ю зі своїм партнером по парі; учні в парі міняються ролями; пари знову об'єднуються в групи по 4 особи; кожен учень розповідає, що нового і цікавого він дізнався від свого партнера.

Готуючись провести з учнями *інтерактивну вправу (IV етап)*, пропоную їм спочатку виконати підготовчі завдання: прочитати, продумати, виконати самостійно завдання на повторення. Інтерактивні вправи, які проводяться на уроці (а їх зазвичай не більше двох),

добираю таким чином, щоб їх виконання дало учням «ключ» до засвоєння теми.

Учу дітей вільно висловлювати свої думки. Цьому сприяє інтерактивний метод «Мікрофон». Даний метод використовую як на етапі актуалізації знань учнів, так і під час узагальнення навчального матеріалу. Тримавши в руках символічний «мікрофон», учень швидко і чітко відповідає на поставлене запитання. Далі знову говорить учень, який тримає в руках мікрофон. За допомогою цього методу на уроці читання з'ясовую думку учнів щодо прочитаного, перевіряю домашнє завдання, підводжу підсумки уроку. На уроці української мови даний метод застосовую з метою повторення вивченого матеріалу, виявлення ставлення дітей щодо доцільності вивчення поданого матеріалу.

Найчастіше на уроках математики для інтенсивної перевірки знань учнів використовую метод «Карусель».

В своїй роботі постійно поєдную парну та індивідуальну форми роботи з дітьми, що дає хороші результати. **Роботу в парах** застосовую під час вивчення учнями вірша напам'ять, під час рольового читання, вивчення ними нового правила або таблиці множення. Під час роботи в парах учні можуть перевірити знання одне одного, обмінятися думками і висловити свої ідеї. Це сприяє розвитку мовлення учнів, взаємо- і самоперевірки, вміння висловлювати і відстоювати свою думку.

Під час організації **групової роботи** пам'ятаю, що особливо цінним в цій формі організації навчання є те, що учні мають можливість брати на себе ролі, а саме: експертів, співрозмовників, мислителів, партнерів, друзів тощо. Організоване таким чином навчання дає можливість учням вчитись доводити твердження, відстоювати думку, набувати досвіду спілкування, розвивати творчі здібності, формувати свою особистість.

Особливу увагу приділяю **рефлексії** (*V etan*) наприкінці інтерактивного уроку. Цей етап уроку надає можливість повернутися до очікуваних результатів навчання та перевірити, чи досягнуті вони. Під час підведення підсумків використовую відкриті запитання (*Як? Чому? Що?*); прошу висловити власну думку; наполягаю на описовості а не оцінності; прошу говорити про зроблене, а не про те, що могло бути зроблене; розбираємось із причинами (*Чому? Як? Хто?*), шукаємо альтернативні теорії (*Чи є інша можливість?*), добираємо інші приклади (*Де ще відбувалось щось подібне?*).

Наприкінці інтерактивного уроку проводимо спокійне глибоке обговорення за підсумками інтерактивної справи.

Для розвитку мислення школярів застосовую на уроках проблемні завдання. Наявні в них суперечності викликають дискусію, спонукають до роздумів, пошуків і певних висновків. Такі справи не тільки розвивають мислення учнів, а й підсилюють упевненість, віру в свої сили і здібності.

На кожному уроці читання я працюю над проблемою вдосконалення навичок швидкісного та виразного читання. Тому використовую справи на розвиток мовленнєвого апарату та кута зору учнів. Це такі, як: робота зі скоромовками, чистомовками, читання «деформованих» текстів, пірамід слів. Спонукають учнів до активного мислення на уроці різноманітні цікаві справи, ребуси, кросворди, загадки.

Привчаю дітей до самоконтролю і взаємоконтролю. Практикую різні форми оцінювання знань, умінь і навичок учнів. До оцінювання знань я часто залучаю учнів, що сприяє підвищенню їхньої активності.

Використовуючи інтерактивні методи для формування в учнів ключових компетентностей, досягла таких

результатів: учні на уроках швидше сприймають новий матеріал, кожне завдання виконують із задоволенням.

Учні стали доброзичливішими, уважнішими одне до одного, допомагають одне одному у навчанні, проявляють почуття радості за успіхи інших. Працюючи в пошуку найбільш результативних методів роботи, я дійшла висновку, що процес формування вмінь і навичок стає набагато результативнішим, якщо організувати навчання у співпраці, яке ґрунтується на спільній діяльності і взаєморозумінні вчителя і учнів. Саме таке навчання, з використанням інтерактивних технологій, сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, підвищує інтелект дитини, зміцнює її віру у власні здібності, стимулює активність і творчість.

Висновки

Компетентність — це не специфічні предметні вміння та навички, а конкретні життєві знання, необхідні людині будь-якої професії, віку. Досить довгий час школу обвинувачували в тому, що вона не готує дитину до життя. У сучасному стрімкому світі витратити час спочатку на навчання, а потім на підготовку до життя — то просто гаяти його. А нинішній світ особливо потребує сильних особистостей. Їх сила у доброзичливості і вмінні контактувати з різними людьми, у високому професіоналізмі і здатності до самовдосконалення, у вмінні не перекладати свій тягар на чужі плечі, а самостійно вирішувати свої проблеми, у здатності програвати, не озлоблюючись, спостерігати за успіхом друга, не заздрячи. Ця сила іншого ґатунку, вона здатна принести дитині щастя.

Я впевнена, що наші учні досягнуть успіху в житті, зможуть щастя своє створити власними руками. Школа лише думає про майбутнє, а її учні його збудують.

Я хочу, щоб у дитячому світі життєтворчості було завжди сонячно. І завершую свої роздуми словами східного поета, філософа Каміна Джибрана.

* * *

Ваші діти — це ваші діти.
Це сини і доньки самого життя.
Вони прийшли завдяки вам,
але не від вас.
Ви можете дати їм свою любов,
але не свої думки.
У них є свої власні думки.
Ви можете дати кров їхнім тілам,
але не їхнім думкам.
Тому що їхні душі живуть
у завтрашньому дні,
куди ви не можете потрапити навіть
у ваших мріях.
Ви можете прагнути бути
схожими на них,
але не намагайтесь
зробити їх такими, як ви,
бо життя не рухається назад
і не зупиняється у вчорашньому дні.

С. А. Мельничук

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД В ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

Сучасний період розвитку суспільства, оновлення всіх сфер його соціального і духовного життя потребує якісно нового рівня освіти. Якщо говорити про дитину, то їй сьогодні потрібні не тільки знання, але й достатній рівень життєвої компетентності для успішної адаптації

в сучасному світі. Сучасна початкова школа не може залишатись осторонь від процесів модернізації освіти.

У пошуках відповіді на питання, як саме підготувати компетентну особистість, здатну знаходити правильні рішення у конкретних ситуаціях (як в навчальних, так і в життєвих), дійшла висновку, що саме компетентнісний підхід є результативною складовою засвоєння змісту початкової освіти.

Досвід роботи засвідчив, що найбільше відповідають вимогам компетентнісного підходу методи інтерактивного навчання, оскільки використання рольових ігор, моделювання життєвих ситуацій сприяє формуванню в учнів соціально-трудова компетенцій. Поняття компетентності значно ширше за поняття «знання», «уміння», «навички», бо концентрують у собі стереотипи, гнучкість мислення, самостійність, волю якості, цілеспрямованість.

Вважаю, що для того щоб з вихованця сформувати компетентну особистість, самому потрібно володіти певними якостями.

В першу чергу я, як вчитель, повинна успішно вирішувати свої власні життєві проблеми; демонструвати учням приклади реальних людей, а саме — відомих дітям людей, випускників нашої школи; пов'язувати навчальний матеріал з повсякденним життям; залучати попередній досвід школярів. В роботі використовую різноманітні форми і методи: різні види самостійної роботи, евристичні бесіди, проблемні ситуації і т. ін.

Впроваджуючи даний метод, починаю свою роботу з простих інтерактивних технологій: робота в парах, в малих групах.

Перевагу цього методу вбачаю в тому, що:

- учні вчаться працювати в групі;
- формується доброзичливе ставлення до опонента;

- за короткий час засвоюється багато нового матеріалу;
- формуються навички толерантного спілкування, вміння аргументувати свою точку зору, знаходити альтернативне рішення проблеми.

Під час роботи використовую такі вправи: обговорити завдання; визначити думку партнера з того чи іншого питання; зробити аналіз роботи одне одного; сформулювати підсумок теми. Стараюсь створити такі умови взаємодії, які б психологічно мотивували в учнів потребу висловлюватись щиро і безпосередньо. Таким чином діти демонструють вміння мислити, пробують поглянути на себе з іншого боку.

Щоб даний метод був ефективний, вибираю форми роботи більш доцільні для певного класу. На уроках рідної мови та читання пропоную такі вправи, як *«Криголами»* — спеціальні психологічно обґрунтовані вправи, які використовуються на початку занять. Вони *«ламають кригу»* відчуженості, згуртовують учнів, сприяють формуванню товариськості.

Для створення доброзичливої, щирої атмосфери на початку уроку доречна вправа *«Друзі про мене»*. Для засвоєння нових знань використовую дидактичні ігри. Подобається молодшим школярам ситуаційна вправа *«Хвилинка фантазії»*. На уроках математики пропоную *«Математичні вузлики»*.

Однією з основних форм вважаю дискусію. Завдяки участі в дискусії учні мають змогу:

- орієнтуватися в умовах спілкування;
- усвідомлювати тему обговорення;
- здобувати інформаційний матеріал;
- аргументувати свої висловлювання;
- уважно слухати інших;
- слідкувати за регламентом.

Висновки

Завдяки компетентнісному підходу в навчанні молодших школярів учні засвоюють усі рівні пізнання, у них формуються навички культури спілкування, удосконалюються вміння робити аналіз, синтез, висновки. Формуються навички ораторського мистецтва. Розвиваються такі якості, як співпраця, вміння відстоювати свою точку зору, йти на компроміс. Компетентність — це той ланцюжок, який пов'язує знання та діяльність. Саме в наших руках є можливість формувати допитливу особистість, яка активно пізнає світ, вміє вчитися, поважає цінності сім'ї та суспільства, вміє слухати і чути партнера, поважає свою і чужу думку, готова самостійно діяти і відповідати за свої вчинки.

Н. Д. Травінська

ПРАКТИКА ПОСЛІДОВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Сьогодні суспільству необхідні учні та випускники, готові змінюватись та пристосовуватись до нових потреб і реалій суспільства, сприймати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись упродовж життя. Якраз сучасному розумінню мети освіти і відповідають поняття «компетенція» і «компетентність». Початкова ланка освіти є першим рівнем освоєння ключових компетентностей.

Компетенція — це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності).

Компетентність — це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності.

Компетентність за А. Хуторським — це реально сформовані особистісні якості людини та мінімальний досвід діяльності.

Освітня компетентність — це здатність учня здійснювати складні культуровідповідні види діяльності, це особистісна якість, що вже склалася.

За набуття ключових компетентностей відповідальними є школа, сім'я, ЗМІ, релігійні і культурні організації.

Предметна компетентність — це сукупність знань, умінь та характерних рис у межах предмета, що дозволяє особистості виконувати певні дії через власне ставлення.

Мовна компетентність — це знання основ науки про мову, знання про мову як систему, володіння способами і навичками дій з вивченим та виучуваним мовним матеріалом.

Комунікативна (мовленнєва) компетентність забезпечує розуміння чужих і створення власних висловлювань у певній послідовності відповідно до мети й обставин спілкування, вміння й навички успішної комунікації.

На досягнення такого результату навчання, як компетентність впливають продуктивні методики та технології навчання. Учитель повинен:

- виховувати активного учня;
- ставити дітей в ситуації, які вимагають виявлення та пояснення розбіжностей між фактами та наявними знаннями;
- навчати дітей вчитися;
- навчити мислити, для цього слід частіше ставити запитання «Чому?»;
- вчити учнів, що знає тільки той, хто застосовує знання на практиці;
- привчати думати та діяти самостійно;

- розвивати творче мислення аналізом проблем, використанням творчих завдань;
- слідкувати за способом та формою висловлення думки;
- вказувати на перспективи навчання;
- враховувати життєвий досвід учнів, їх інтереси, особливості розвитку;
- заохочувати дослідницьку роботу;
- враховувати індивідуальні особливості учнів, об'єднувати їх у диференційовані групи з однаковим рівнем;
- пояснювати важливість знань, умінь, навичок, необхідних для подальшого життя.

Головним є не предмет, якому ми навчаємо, а особистість, яку ми формуємо.

Організація педагогічного процесу на засадах компетентісно орієнтованого підходу до навчання неможлива без визначення провідних принципів оцінювання рівня сформованості компетентності учнів.

Серед найбільш суттєвих підходів до оцінювання компетентності учнів є:

- значущість (оцінюються лише найбільш передбачені результати діяльності та навчання учнів);
- адекватність (оцінка має бути адекватною цілям та результатам навчання, діти готові застосовувати знання в житті);
- об'єктивність;
- інтегрованість (оцінювання має сприяти оптимізації процесу навчання);
- відкритість; зрозумілість.

Формуванню компетентності сприяють:

- колективні та групові форми роботи;
- формування самооцінки учнів;
- метод проектів;

- дебати;
- створення портфоліо.

Для формування оцінки рівня сформованості ключових компетентностей необхідно використовувати інноваційні технології, наприклад:

- тести з відкритим завданням;
- залучення учнів у дослідницьку діяльність;
- постановка та розвиток проблемних завдань;
- диспути;
- рішення ситуативних завдань;
- мультимедійне навчання;
- навчальні проекти.

Для розвитку ключових предметних компетентностей використовуються прогресивні методи і прийоми навчання.

Метод навчання — це спосіб взаємної діяльності учителя й учнів, спрямований на рішення навчально-виховних завдань. Наприклад:

Компетентнісно орієнтоване навчання української мови вимагає застосування методів, які передбачають активну діяльність учнів. Це:

- продуктивні (вивчений матеріал застосовується на практиці);
- евристичні (елементи нових знань учень знаходить, вирішуючи пізнавальні завдання);
- проблемні (учень сам вирішує проблему);
- інтерактивні (активна взаємодія всіх учнів, під час якої кожний школяр осмислює свою діяльність, відчуває свою успішність).

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співпраці, взаємодії.

Інтерактивні методи сприяють розвитку здібностей кожної особистості, дають можливість кожній дитині продемонструвати свої навчальні досягнення в конкретних ситуаціях, порівнювати свій рівень розвитку з іншими учасниками навчального процесу.

Кожний метод має свої прийоми навчання. Є **загальнодидактичні** прийоми (пояснення, співставлення, аналіз, узагальнення, систематизація знань тощо) і **предметні**, які визначаються конкретною темою і метою навчального матеріалу.

Наприклад, під час вивчення теми «Текст» використовуються такі предметні прийоми: відновлення деформованого тексту, продовження тексту за поданим зачином, побудова різних типів тексту тощо. Цінними є прийоми, що спонукають учнів до активної діяльності, пошуку шляхів вирішення поставлених завдань чи проблем.

1. *Застосування методу «Три капелюхи»* під час вивчення притчі «У пригоді» в 4-му класі.

— Я надягнула на себе зелений капелюх і побачила себе в ролі мишки і

— Я відчула, що

— Я уявила, як

2. *Застосування методу «Прес»* під час вивчення міфу «Гнів Перуна» за Сергієм Плачиндою у 4-му класі при підведенні підсумків.

— Я вважаю, ...

— Тому що ...

— Наприклад, ...

— Отже, ...

3. *Застосування методу «Прес»* на уроках літературного читання.

Народне прислів'я говорить: «Козацькому роду нема переводу». *Чому?*

Дай прес-відповідь:

- Я вважаю, ...
- Тому що ...
- Наприклад, ...
- Отже, ...

4. *Завдання для малої групи.*

Вам потрібно вибрати для кожного роль і зіграти її.
Назвіть три кроки підготовки до цієї ролі.

5. *Застосування методу «Навчаючи — вчуся!».*

Групи готують українські народні пісні.

Завдання:

- представлення пісні;
- пояснення назви.

Проблемне питання:

- Чому в пісні багато пестливих слів?

6. *Завдання для малої групи.*

Чи згоден ти з тим, що і від малої мурашки може бути велика користь?

Придумай:

- Три поради для лева.
- Три поради для мишки.

7. *Рефлексія.*

Доповни речення:

- Мене здивувало те, що...
- Я не знав раніше, що...
- Хочу дізнатися більше про...
- Викликає захоплення образ...

8. *Застосування методу «Мікрофон».*

Об'єднайтеся у групи. Кожна група ставить питання за темою уроку (питання, яке спонукає мислити). Відповідь з іншої групи у мікрофон.

9. *Метод проектів* — основна технологія формування ключових компетентностей учнів, яка дозволяє використовувати найменші затрати ресурсів,

створювати умови діяльності, максимально наближені до реальних. **Метод проектів** передбачає уміння створювати і розвивати власні задачі; стимулює практичну діяльність учня; спрямований на самостійну діяльність учня — індивідуальну, парну, групову.

Проект «Ми живемо в Євразії»

Мета проекту: поглибити знання про материк Євразія, стимулювати бажання школярів постійно знайомитися з країнами Євразії, залучати до цього батьків; сприяти розвитку навичок пошукової та науково-дослідницької діяльності учнів; прищеплювати гордість за державу, яка розташована в центрі Європи, — Україну.

Вид проекту: колективний.

Учасники проекту: учні 4-А класу (19 дітей), батьки учнів.

Керівник проекту: класний керівник 4-А класу Травінська Надія Дмитрівна.

Термін реалізації: _____

Завдання проекту:

- виховувати шанобливе ставлення до всіх країн материка Євразія;
- активізувати пошукову роботу школярів;
- залучати до роботи батьків;
- познайомити школярів з країнами Євразії, їх тваринним та рослинним світом;
- поглибити знання про Україну та маленьку її часточку — Теофіпольщину;
- спонукати дітей до вміння працювати з атласом та різними видами карт;
- розвивати творчі здібності учнів.

Очікувані результати:

- поглибити знання про країни материка Євразія;
- відтворити карту Євразії з назвами країн;

- підготувати розповідь про рідний край;
- формувати пізнавальний інтерес до різних країн, різних націй і народностей.

Шляхи реалізації проекту:

1. Збір загальної інформації про Євразію.
2. Підготовка розповідей про країни Європи та Азії.
3. Створення карти, наклеювання назв країн. Використання методу «Збери пазли».
4. Організація виставки малюнків «Прапори різних держав».
5. Перегляд уривків із фільмів про різні країни.
6. Створення малої карти Теофіпольського району та розповіді про рідний край.

Г. А. Ерматова

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Реалії сьогодення вимагають від системи освіти таких підходів, за яких би здійснювалося формування цілісної особистості, яка володіє низкою компетенцій, необхідних для життя в умовах постійних змін. Цілеспрямована робота в системі шкільної освіти надає можливість сформувати в учнів такі знання, уміння, навички, установки, які допоможуть їм вільно орієнтуватися в суспільстві, в інформаційному просторі, конкурувати на ринку праці, правильно вирішувати складні питання, тобто здобути досвід, необхідний для життя в соціумі. Звичайно, такий досвід варто формувати ще з раннього дитинства, а з віком його вдосконалювати, адже соціокультурні умови вимагають, щоб цей процес

був неперервним. На мою думку, найефективніше цього можна досягти на уроках літературного читання.

У процесі навчання відбувається становлення читача, який здатний до самостійної читацької, творчої діяльності; здійснюється його мовленнєвий, літературний, інтелектуальний розвиток; формуються морально-естетичні уявлення і поняття; збагачуються почуття; виховується потреба у систематичному читанні.

О. Я. Савченко вказує на те, що саме метою початкового курсу «Читання» є формування у молодших школярів першооснов читацької культури, емоційно-оцінного ставлення до змісту прочитаного, формування особистості засобами художнього слова.

Погоджуюся з видатним педагогом у тому, що читання рідною мовою є потужним засобом виховного і розвивального впливу на особистість дитини. Воно залучає молодших школярів до скарбів духовності і культури, літературних надбань українського народу і народів світу, сприяє моральному, етичному та естетичному розвитку.

Читацька компетентність молодшого школяра — це володіння комплексом читацьких знань, умінь і навичок, які дають змогу учневі свідомо здійснювати пошук книжок, добирати інформацію для вирішення навчально-пізнавальних завдань і виявляються у процесі формування повноцінної навички читання, розуміння текстів різних жанрів, обізнаності з колом читання (доступного дітям цього віку), формування особистісних ціннісних суджень щодо прочитаного.

Актуальною стає проблема розвитку читацької самостійності молодших школярів, оскільки саме рівень сформованості навичок самостійної роботи з книгою є передумовою інтелектуального та духовного зростання учня. Зрозуміло, що неможливо з перших днів

навчання сформувати читацьку компетентність без правильно організованої і серйозно поставленої роботи учнів з книгами з доступного кола читання, без виховання в дітей бажання і звички у вільний час звертатись до книги, читати ті, які підходять саме конкретній дитині, а не комусь іншому.

Завдання учителя початкових класів не тільки навчити свідомо, правильно, виразно читати, розуміти, аналізувати твори, але й формувати у дітей соціальні, морально-етичні цінності через художні образи літературних творів; розвивати мовлення учнів; формувати вміння створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого); розвивати творчу літературну діяльність школярів; формувати у них навички самостійної роботи з різними типами і видами дитячих книжок; вміння здійснювати пошук, добір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань.

Успішно вирішити їх можна за умови добре спланованих уроків. Для більшої ефективності уроку читання використовую: варіативність його побудови, застосування емоційно привабливих елементів (ігрового сюжету, девізів, музики, творів образотворчого мистецтва і краєзнавчого матеріалу), також заохочую дітей до використання короткочасних проєктів та ін. Вважаю, що формуванню читацької компетентності також сприяють збагачення словникового запасу і розвиток мовлення учнів, становлення оптимального читання (навички швидкого, свідомого, правильного читання), виразне читання, розвиток творчих здібностей, мислення, бібліотечна робота, індивідуальна робота, інновації, досвід.

Багато зусиль я докладаю, навчаючи дітей *осмислено читати*. Не секрет, що навіть першокласники, які

пшойно навчилися читати, відразу ж втрачають бажання це робити. Ось тому я зрозуміла — важливо не тільки підтримувати у дітей зацікавлення, а й розвивати його від уроку до уроку.

Спочатку я працюю над темпом читання, адже він сприяє розумінню прочитаного. Основними шляхами вдосконалення техніки читання вважаю збільшення слухового та зорового сприйняття тексту, розширення кута зору, вироблення навичок антиципації (передбачення наступного слова), формування стійкої уваги, подолання регресії під час читання, збагачення словникового запасу учнів, розвиток артикуляційного апарату дитини.

У своїй роботі приділяю увагу розвитку оптимального читання: коли увага спрямована не на процес читання, а на сприйняття змісту прочитаного. Вважаю, що головним прийомом, який забезпечує розвиток навички читання, є *багаторазове звертання до тексту, перечитування його із новим завданням*. Ось тоді дитина відкриває в ньому щось нове, на що не звернула уваги під час попереднього читання.

При вивченні букв у 1-му класі я застосовую такі види роботи:

1) за допомогою загадок, ребусів, скоромовок відгадуємо з дітьми, яку букву будемо вивчати на уроці;

2) робота над правильною вимовою звуків, що вивчаються;

3) придумування слів із даним звуком у різних позиціях;

4) гра «Спіймай даний звук у слові»;

5) слухання казок про букви;

6) закреслити в тексті букву, яку вивчаємо (*перед уроком дітям роздаються уривки з газетних*

публікацій, в текстах яких діти закреслюють ту букву, яку вивчають на уроці);

7) викладання букви із лічильних паличок;

8) ліплення букви із пластиліну (діти, коли ліплять букву, водночас мислять). Вони можуть не тільки прочитати букву, слово (ліплять ціле слово), проаналізувати, а й поторкати пальчиками.

Велику допомогу на уроках читання мені надає книга Валерія Едигея «Вчись читати, малюк». Робота з відновлення деформованих слів та речень забезпечує концентрацію уваги, осмислене запам'ятовування, швидкість, гнучкість, самостійність мислення дітей, здатність до передбачення, відчуття цілого, творче мислення, лінгвістичні здібності, стимулює сам процес читання.

У своїй роботі для формування читацької компетентності на уроках літературного читання я використовую різноманітні прийоми:

1. Робота над розвитком артикуляційного апарату, справи на постановку дихання.

Кожний урок читання розпочинаю з мовних вправ (5–7 хвилин). Учні тренують органи мовлення, вчать-ся регулювати дихання, розвивають та удосконалюють артикуляцію, навички антиципації тощо.

а) Читання груп слів на одному диханні.

б) Фонетичні зарядки.

Що просить сказати лікар, коли дивиться горло? Як гелгоче гусак? Як дудять у дудку? Як дзижчить джміль? Дмухнули на кульбабку. Погасили свічку. Як співають комарики?

в) Робота зі скоромовками.

Діти вчать-ся читати скоромовку на одному диханні. Також вчу учнів володіти власним голосом. Прочитати

скоромовку повільно і тихо; швидко і тихо; швидко і голосно; повільно і голосно, з різною інтонацією (весело, сумно, запитально, радісно, здивовано). Завдяки скоромовкам не лише налагоджується дихання, а й поліпшується артикуляція окремих звуків.

2. Ігрові прийоми навчання читати.

Усім відомо, що саме процес читання на початковій стадії надзвичайно важкий для дітей і потребує від них значних розумових зусиль. А використання гри дає можливість навчатися у більш легкій, невимушеній формі. Ігри, які я проводжу на уроках читання, умовно поділяю на такі види:

- ігри добукварного періоду;
- ігри букварного періоду;
- ігри, що сприяють виробленню і вдосконаленню навичок читання.

В добукварний період діти ознайомлюються з реченням, словом, голосними та приголосними звуками, спостерігають за утворенням цих звуків, а також ознайомлюються з умовними позначеннями вищезгаданих термінів. Тут я використовую розрізну «Азбуку в картинках». Для цього розрізаю їх на окремі картки, наклеюю на картон і складаю в коробки по буквах. Ці картки дають можливість провести ігри при ознайомленні дітей з термінами «склад», «звук». Проводжу такі ігри: «Добери слово» (в якому 1, 2, 3 склади), «Добери слово з потрібним звуком».

Ігри на уроках читання проводжу і в букварний період навчання грамоти. Для гри «*Буква до букви в гості прийшла*» застосовую букви розрізної азбуки, набірне полотно. Для гри «*Яке слово задумане?*» виготовляю таблицю з кишеньками. Діти вставляють туди пропущені букви і відгадують задумане слово. (Д..м — дим, дім, дам...) Для гри «*Станьте, букви, в хоровод*» виго-

товляю два круги з однією кишенькою в меншому з них. А на більшому крузі пишу букви, що позначають голосні звуки. В кишеньку вставляю букву, що позначає приголосний звук. Указкою показую букву, яка позначає голосний звук, а діти читають склади.

Для вироблення уважності корисно проводити гру «Читання з Незнайком». Читаю текст, навмисне змінюючи деякі слова. Учні ж повинні виправляти помилки і читати слова, надруковані в підручнику. Ця гра дає можливість виробляти уважність, пошквалювати роботу учнів на уроці, а головне — вчити їх стежити, коли читає інший. Як різновид вибіркового читання проводжу гру «Дочитай далі». Читаю слово із твору, а учні, відшукавши його, дочитують далі. Хто знайде швидше, той одержує бал. Перемагає та команда, гравці якої одержать найбільше балів.

Гра «Ланцюжок». Клас об'єднує у команди. Кожен учень читає по одному реченню, а решта повинна уважно стежити за читцем. Якщо хтось не може продовжити читання, то «ланцюжок» вважається перерваним, і далі читає інший учень.

Гра «Передай естафету» подібна до попередньої гри. Учень читає речення і називає ім'я дитини, яка має продовжити читання (тобто передає естафету).

Гра «Лото». Для проведення цієї гри слід виготовити картки з малюнками (по 6 на кожній) зі словами — назвами цих малюнків. Картки з написаними словами учням потрібно накладати на малюнки. Хто це зробить швидше, той переможець.

3. Ігри, які сприяють виробленню і вдосконаленню навичок читання.

Гра «Торбинка» (багаторазовечитаннянашвидкість).

Гра «Вовк і Заєць». Учень «Заєць» починає читати. Коли він прочитав одне речення, починає читати учень

«Вовк», який старається «наздогнати» читанням учня «Зайця».

Гра «Небо і земля». Учні починають читати мовчки або вголос у довільному темпі. За командою «Небо!» раптово припиняють читати і помічають очима те місце, де застала команда, а очі піднімають догори і відривають від тексту. За командою «Земля!» продовжують читати від поміченого місця.

Гра «Буксир». Учні починають читати текст мовчки, а одночасно з ними виразно і вголос цей самий текст читає вчитель або учень, який добре читає. Його темп має бути дещо швидшим від середнього. Читаючи за вчителем або учнем, решта дітей має встигати читати мовчки.

Гра «Фотооко». Показую слово одну секунду, діти відгадують слово.

Гра «Розвідка». На дошці записую складні або незрозумілі слова. Після опрацювання цих слів діти шукають їх у тексті.

Гра «Рибки». Мовчазне читання учнями тексту, кожен — у своєму темпі, при цьому діти можуть ворухити губами.

Гра «Актори». За завданням учителя прочитати здивовано, байдуже, захоплено, роздратовано, злякано і т. ін.

Гра «Диктор телебачення». Учень читає текст, періодично відриваючи погляд, щоб подивитися на глядачів.

Користь застосування ігор на уроках читання загальноновизнана. Вони сприяють розвитку в дітей креативного мислення, спостережливості, вчать порівнювати, аналізувати, робити висновки, узагальнення. Гра знімає нервові перевантаження, допомагає вчителю

естетично оформити навчальний матеріал, а дітям емоційно сприйняти його. Саме завдяки ігровим формам занять вдається залучити пасивних учнів до систематичної розумової праці, дати змогу дитині відчувати успіх, повірити в свої сили.

Повноцінному усвідомленню тексту сприяє виразність прочитаного, тому так важливо на кожному уроці приділяти увагу вправам на формування виразності читання. Передусім це зразок виразного, емоційного читання вчителем, слухання аудіозаписів, інтонування речень, аналіз тексту, конкурс читців. На уроках проводжу поетичні хвилинки, хорову декламацію. Під час читання формую вміння власним голосом передавати інтонацію, характер, настрій персонажа. Звертаю увагу на міміку і жести. Створюємо сценарії, мультфільми, ілюстрації до твору, пропоную замінити кінцівку або придумати продовження твору. Діти можуть пропонувати свій варіант бачення твору, його змісту, фантазувати, якими епізодами вони б доповнили твір, якби були авторами.

З учнями інсценуємо твори або епізоди з них. Впевнена, що кожен урок може дарувати почуття радості, захоплення, якщо розвивати на ньому творчі здібності, мислення учнів. Основну увагу потрібно приділити осмисленню прочитаного. Дослідження засвідчили, що в початковій школі є потреба систематично, з нарощуванням складності та достатньої частотності, пропонувати дітям визначити послідовність подій у тексті, головну думку прочитаного, висловити оцінні судження, встановити причинно-наслідкові зв'язки тощо. Вдосконалення навичок правильного, свідомого, виразного, швидкого читання, застосування творчих завдань сприяють не лише захоченню до роботи з текстами, книгами, але й допомагають пізнавати великий і складний

світ навколо себе маленькій людині, що прагне самоствердитися в ньому і виявити себе як особистість.

Невід'ємною складовою у формуванні читацької компетентності є *уроки позакласного читання*. Їх **основна мета** — сформувати навички читання та читацьку самостійність учнів, виробити позитивне ставлення школярів до читання з власної ініціативи. Отже, чим раніше дитина візьме в руки «свою» книгу, тим швидше процес читання перетвориться в насолоду, осмислення — у потребу читати. Тому формувати самостійного читача, розвивати пізнавальні інтереси потрібно з першого тижня перебування дитини в школі. До кінця 4-го класу всі учні мають оволодіти навичками та вміннями, які необхідні активному читачеві, технікою читання, орієнтовними та гігієнічними вміннями, а головне — вони мають полюбити книжку та самостійне читання. З метою раціонального проведення уроків роботи з дитячою книжкою, крім класних занять, передбачаю бібліотечні, які проводяться у шкільній та дитячій сільській бібліотеках, а також літературні ранки, вікторини, екскурсії і т. ін. Мої учні відвідують бібліотеки, стежать за новинками дитячих видавництв, ознайомлюються з газетами та журналами для дітей. Роблять презентації книг, створюють свою бібліотеку. У класі є власна дитяча бібліотечка.

Обізнаність у доступному колі читання розширює сферу пізнавальних інтересів школярів, бажання прочитати книгу, яку вибрав сам. Вміння користуватися нею розширює творчу уяву дитини, привчає думати про книжки і їхніх героїв, про тих, хто пише книги, про людей, про своє місце серед них. Тому беззаперечним є той факт, що виховання в учнів любові до книги, вироблення в них глибоких читацьких інтересів — одне

з головних завдань, яке стоїть перед учителем. Тому я намагаюсь ґрунтовно продумувати методику і зміст уроків позакласного читання, спеціально добираю тексти для окремих учнів чи групи учнів, враховуючи їхній мовленнєвий розвиток.

З метою впровадження ідей особистісно зорієнтованого навчання застосовую на уроках різні моделі співпраці дітей (парна, групова робота, ігрові прийоми, інсценізація, зміна ролей), завдання різної складності, залучення учнів до літературної творчості та самооцінки тощо.

Щоб підтримати інтерес до читання, впроваджую різноманітні форми уроків: урок-гра, урок-змагання, урок-казка, урок-подорож, урок-КВК, урок-вікторина, урок-свято та ін.

Ш. О. Амонашвілі говорив: «Поганий вчитель, коли більшість учнів не хоче читати, а коли зацікавлені читанням, то ти хороший учитель, а якщо в класі всі дітлахи люблять читати, то ти ще й хороший вихователь». Тому уроки читання намагаюся будувати так, щоб діти були зацікавлені читанням, вміли слухати, читати вголос та мовчки, розуміли прочитане, за допомогою емоцій, жестів, інтонації вміли передати душевний стан героїв, співпереживати, узагальнювати, робити висновки, а отже — творчо мислити.

Якщо діти осмислено, швидко, виразно читають, переказують прочитане, будують усні та письмові монологічні висловлювання, складають текст, беруть участь у діалозі в процесі обговорення прочитаного, уміють ставити запитання, висловлювати свою думку, вміють працювати з книжкою, висловлюють оцінні судження, то вважаю, що читацьку компетентність у своїх школярів я сформувала.

В. А. Нетяга

**ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ
НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ЯК ЗАСІБ
ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна ціною життя Героїв Небесної Сотні, зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває патріотичне виховання дітей та учнівської молоді.

Актуальність формування громадянської компетентності особистості в сучасному українському суспільстві значною мірою зумовлюється потребою державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні можливості для розвитку і застосування їхніх потенційних здібностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей як умови реалізації найголовнішої соціально-психологічної потреби у самовизначенні та самоствердженні.

Формування громадянської компетентності включає в себе взаємопов'язану діяльність вчителів і учнів з метою засвоєння системи знань, спрямованих на формування і розвиток громадянських почуттів і відповідних ним рис поведінки, а саме: любові до Батьківщини, відданості їй, активної праці на благо Вітчизни, примноження традицій свого народу, бережливого ставлення до історичних пам'яток, традицій, звичаїв рідної України, прагнення до зміцнення честі та гідності своєї держави, мужності, готовності захищати

Батьківщину, дружби з іншими народами, поваги до звичаїв, культури інших країн і народів, прагнення до співпраці з ними.

Введення підростаючого покоління до системи цінностей демократичного (громадянського) суспільства передбачає оволодіння історичним матеріалом. Для молодших школярів актуальним є використання історичного матеріалу не лише на уроках суспільно-гуманітарного циклу, а й на уроках математики.

Дослідження методичних підходів до запровадження історичного матеріалу на уроках математики завжди є актуальною проблемою і є дуже важливим з методичної сторони. Це дає можливість вчителю, знайомлячись з історією розвитку тих чи інших ідей, знаходити багатющий матеріал для пропедевтики формування громадянської свідомості учнів молодшої школи шляхом створення завдань з використанням фактичного історичного матеріалу. При цьому історичний матеріал має задовільняти хоча б один із таких принципів: *педагогічної доцільності, освітньої цінності, дидактичної значущості або методичної ефективності*. Оптимальним є варіант реалізації всіх цих принципів одночасно.

Подібне комплексне використання історичного матеріалу на уроках математики дозволяє одночасно формувати в учнів і спеціальні прийоми діяльності, і загальнонавчальні вміння (працювати з інформацією: добирати, аналізувати, класифікувати, порівнювати і т. ін.; комунікативні вміння), і смислове ставлення до досліджуваного матеріалу.

Завданням учителя є вчити дітей приймати нестандартні рішення, творчо підходити до вирішення тієї чи іншої проблеми, контролювати та оцінювати результати своєї діяльності.

Використання історичного матеріалу на уроках математики виконує такі завдання:

- розвивати почуття ідентифікації себе з українським народом;
- виховувати любов до свого народу й України;
- формувати повагу до державної мови, символіки, національних святинь;
- поглиблювати свідоме засвоєння учнями знань з історії, які сприяють розвитку когнітивного компонента громадянськості;
- стимулювати розвиток громадянських якостей молодших школярів.

Історичний матеріал може бути використаний на будь-якому етапі уроку. Важливе місце у навчанні учнів математики займають завдання історичного змісту. Учитель може їх використовувати на уроках під час:

- актуалізації знань;
- проведення усного рахунку;
- вивчення нового змісту за темою уроку;
- проведення самостійної роботи;
- вивчення цікавого матеріалу («Це цікаво знати»);
- проведення історичних пауз.

Для своїх повідомлень учитель може вибирати різні форми викладу матеріалу. Наприклад, розповідь вчителя, лаконічна довідка, коротка бесіда, вирішення завдань, екскурс, дослідна робота учнів.

Розуміючи, що серед названих форм викладу матеріалу особливе місце займає розповідь учителя, я найчастіше застосовую її для повідомлення окремих важливих історичних відомостей. Емоційність подачі матеріалу сприяє кращому його засвоєнню учнями. Якщо школяр глибоко переживає події, викладені в тексті нового матеріалу, то вивчення такого матеріалу зіграє

позитивну роль у його становленні. Такий матеріал краще засвоюється і відтворюється.

При вивченні історичного матеріалу використовують проблемний підхід. Пояснення нового матеріалу розпочинають з постановки проблеми, яка логічно випливає з раніше вивченого і веде до необхідності більш високого ступеня пізнання навколишнього світу. Такий підхід до подання історичного матеріалу викликає велику цікавість учнів до математики.

При доборі змісту історичного матеріалу я дотримуюсь таких вимог:

- дібраний матеріал повинен підсилювати мотивацію введення нового матеріалу;
- гармонійно вливатися в зміст уроку;
- бути доступним для учнів з урахуванням їхніх вікових особливостей;
- повинен бути розвивальним, цікавим та пізнавальним.

Активно використовують сюжетні задачі, в яких описано деякий життєвий сюжет, а саме — кількісний бік реальних процесів, явищ та ситуацій, і міститься вимога знайти шукану величину за даними величинами та зв'язками між ними. Одним із видів таких задач є задачі з історичним змістом. Сюжет таких задач містить відомості з історії або числа, що описують фактичні історичні події.

Задача 1

Святослав Хоробрий правив з 947 року по 972 рік, а час правління його сина Ярополка Святославича — з 972 по 978 рік. На скільки років більше правителем Русі був батько, ніж син?

Задача 2

На козацькій чайці було 30 гребців, які розміщувались у 5 рядів, а на турецькій галері гребці

розміщувались у 6 рядів. Скільки гребців було на турецькій галері, якщо в одному ряді було на 2 гребці більше, ніж на козацькій чайці?

Питання про цілі розв'язування сюжетних задач є центральним в методиці навчання математики. Я вважаю, що вони, з одного боку, складають специфічний розділ програми, зміст якого учні повинні засвоїти, з іншого — виступають як дидактичний засіб навчання та формування комплексу компетентностей учнів, зокрема громадянської.

Крім розв'язування завдань та сюжетних задач з використанням історичного матеріалу, доцільним вважаю використовувати хвилинки-цікавинки, де повідомляю дітям певні історичні факти, які містять числові значення, тим самим пов'язуючи історію з математикою.

- *У давнину в Київській Русі лише у місті Києві було представлено від 40 до 60 різних ремесел. Найпоширенішими серед них були теслярство, ковальство, гончарство, кожум'яцтво.*

- *У Другій світовій війні в результаті бойових дій Київ було зруйновано на 85 %, Харків — на 70 %.*

Використання історичного матеріалу на уроках математики також є пропедевтикою для вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу в середній школі, де учень продовжує вчитися висловлювати і пояснювати власну точку зору, шанувати національну історію, культуру, мову, традиції; поважати закони України; права інших людей.

Працюючи над проблемою «Використання історичного матеріалу на уроках математики як засіб формування громадянської компетентності молодших школярів», навчаю дітей працювати творчо, враховуючи їхні інтереси, ціннісні орієнтації.

Розвиваючи пізнавальну сферу учнів, створюю необхідні передумови для успішного вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу в середній школі.

Використовуючи історичні відомості під час вивчення математики, формую пізнавальний інтерес, підвищую рівень мотивації, роблю навчання доступним і захопливим, а засвоєння знань — більш якісним і міцним.

Досвідом своєї роботи ділюсь з колегами, систематично виступаю перед вчителями на семінарах, конференціях, беру участь у виставках педагогічних ідей. Розроблена мною методика з даної теми міститься у веб-просторі за посиланням:

<https://issuu.com/kp.nvk9/docs/6517988bdec656> <https://issuu.com/kp.nvk9/docs/6517988bdec656>

В. М. Бродовська

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ**

Єдина справжня розкіш — це розкіш людського спілкування.

Антуан де Сент-Екзюпері

Актуальність обраної теми пояснюється потребами сучасного суспільства у всебічно розвиненій особистості, здатній переконливо та аргументовано доводити власну думку, недосконалістю вмінь і навичок молодших школярів складати діалогічні висловлювання.

Практична спрямованість питання обумовлена сучасними тенденціями в освіті. Сьогодні школа повинна забезпечити формування і розвиток інтелектуальної, творчої та ініціативної особистості, здатної жити

і спілкуватися в принципово нових умовах, реалізувати себе у житті.

Спілкування без мовлення складне і неможливе, бо мова — це віконечко, через яке дитина бачить світ. Мова відіграє величезну роль в житті людини. Батьки вчать своїх дітей говорити, а я, як вчитель, повинна формувати їх мовленнєво-комунікативні здібності.

Я поставила перед собою такі завдання:

- розробити уроки у формі діалогічної взаємодії, рольової гри (структуру, можливості, основні вимоги до упорядкування матеріалу, що вивчається);
- продемонструвати можливі форми і види комунікативних вправ, що сприяють розвитку діалогічного мовлення;
- використовувати комунікативні вправи, завдання, побутові ситуації, мовленнєві ігри;
- у процесі спостереження виявити найефективніші методи і прийоми роботи над розвитком в учнів початкових класів діалогічного мовлення;
- проаналізувати матеріал підручників для початкових класів;
- дослідити стан уживання учнями формул мовленнєвого етикету, українських звертань, дотримання правил спілкування, норм літературної вимови.

«Що посієш, те й пожнеш», — говорить народна мудрість. Це беззаперечна істина. Психологи стверджують, що слід знати потреби дитини, а вже потім визначити завдання, які потрібні дитині для її всебічного розвитку.

В початкових класах суттєве значення має мовленнєва активність дітей. Деякі діти соромляться говорити, уникають участі в бесіді, не відповідають на прямі запитання вчителя, особливо, якщо не володіють достатнім запасом слів.

Мовленнево-комунікативна готовність дитини — це достатній запас слів, правильна вимова звуків, володіння граматичною структурою мовлення та навичками спілкування, розвиток фонематичного слуху, словникового запасу, зв'язного мовлення.

Для визначення потреби молодших школярів у спілкуванні використовується методика «Дерево».

Малюнок дитини яскраво відображає рівень її комунікативних якостей, з ким вона спілкується і яким чином. Основними характеристиками рівня комунікативних якостей учня є те, як він зображує себе в класі, на якому місці, з ким він себе малює. Високим показником рівня комунікативних здібностей є те, що дитина зображує в класі ситуацію спілкування себе з друзями або з учителем.

Для усунення емоційного напруження та подолання проблем у спілкуванні з однолітками в адаптаційний період проводиться ряд занять з використанням комунікативних вправ. Їх мета:

- створити умови, що допоможуть учителю і учню краще зрозуміти одне одного;
- розвивати вміння висловлювати свої почуття;
- створити умови для самовираження;
- подолати проблеми в спілкуванні з однолітками.

В 1-му класі я приділяю багато уваги правильному і чіткому промовлянню звуків, вивченню скоромовок, поспівок, хоровому читанню, декламуванню.

Покращення результатів вдалося досягти внаслідок використання інтерактивних технологій спілкування та системної роботи над удосконаленням мовленнево-комунікативних навичок. Цьому покращенню також сприяла робота з розвитку мовлення з майбутніми школярами, додаткові заняття з першокласниками та застосування комунікативних вправ у роботі.

Успіх у розвитку мовлення приходить тільки тоді, коли в учнів з'являються мотиви для виступів, коли в них є потреба говорити і писати. Я використовую спеціальні завдання, що сприяють активізації діалогічного і монологічного мовлення, розвитку словотворчості та немовних засобів спілкування (етична грамота правильного спілкування, мовні ігри та цікаві завдання для розвитку комунікативних здібностей, мовні перлинки для кожної дитинки).

«Дитина лише там чогось досягає, де вона вірить у свої сили», — ось думка Л. Фейєрбаха. Для кожної дитини створюю ситуацію успіху, виділяю кожне, хоч і маленьке, її досягнення. Дитина відчувається окриленою успіхом, прагне працювати ще краще.

Для залучення до мовленнєвої діяльності використовую:

- спеціальні завдання для підвищення мовленнєвої активності дітей (скоромовки, чистомовки, поспівки, приказки);
- мовленнєві ігри;
- складання загадок;
- комунікативні розминки («Ранкові зустрічі»);
- метод проектів («Сходинки до творчості»).

На уроках створюються ситуації, коли школярі відчувають користь від своїх розповідей, повідомлень, творів. Цьому сприяють збірки власних творів, випуск газети в класі, журнали відгуків про прочитані книги, а також усні виступи перед класом, на зборах, ранках.

Діти отримують належну допомогу при складанні творів. Для заохочення започатковано проект «Сходинки до творчості», який включає в себе створення власних збірок. Долаючи такі сходинки до творчості, діти вчаться цінувати й любити рідне слово, відчувати його красу, збагачувати свій словниковий запас, формувати

звукову культуру мовлення, розвивати власне зв'язне мовлення.

Якщо хочеш досягти результатів, працювати потрібно, керуючись словами народної мудрості: «Не навчайте дітей так, як навчали вас, адже вони народились в інший час».

На екскурсіях пропоную дітям стати під дерева і послухати, як вітерець заплутався між листочками, а вони легенько стукаються один з одним і про щось розмовляють. Такий незвичайний підхід до опанування мислення пробуджує думку дитини. Для розвитку творчого мислення ставлю учням запитання: «Поміркуй і дай відповідь: які почуття викликає в тебе одинока квіточка пізньої осені?». Діти висловлюють свої думки. Так збагачується словниковий запас учнів, однамітне завдання перетворюється на цікаве і нетипове.

Завдання кожного вчителя можна описати словами А. Дістервега: «Велика різниця — говорити самому чи викликати на розмову інших. Останнє — мистецтво справжнього вчителя...».

Спілкування — це не просто передача інформації однієї особи іншій. Спілкування — це необхідна умова розвитку людини в суспільстві.

Ефективність роботи над формуванням діалогічного мовлення школярів залежить від багатьох умов: впливу сім'ї, школи, зовнішнього середовища, індивідуальних розумових, психологічних та вікових особливостей дитини тощо.

Формування, розвиток навичок мовленнєвої діяльності передбачає роботу над побудовою діалогічних висловлювань.

Метою розвитку діалогічного мовлення молодших школярів передусім є: залучення учнів не просто до систематизованих результатів людського пізнання, а й до

процесу цього пізнання, який розгортається як безперервний діалог.

Для оволодіння мовним знанням необхідна добре продумана система навчально-тренувальних вправ, у процесі виконання яких будуть формуватися й вдосконалюватися діалогічні мовленнєві вміння і навички.

Уміння будувати свої висловлювання, вступати в діалог залежить від словникового запасу дітей. Важливу роль у збагаченні словника учня відіграють оточення і умови, серед яких він живе. Ті чи інші елементи діалогічного мовлення учень черпає з мови батьків, рідних, знайомих, читаючи навчальну і художню літературу, наслідуючи мову вчителів. Але найбільш збагачується словник кожного учня в процесі навчання в школі — на уроках української мови та інших дисциплін.

Кожна освічена людина, яка хоче мати друзів у житті, повинна вільно володіти діалогічним мовленням. Недарма Т. Г. Шевченко писав: «Ну що б, здавалося, слова... Слова та голос — більш нічого. А серце б'ється-ожива, як їх почує!».

Мовлення неможливе без певних умов. Без потреби висловити свої почуття, думки, прагнення не заговорила б жодна людина. Отже, умовою розвитку мовлення учнів є створення ситуацій, що викликають у школярів потребу, бажання і необхідність висловитись. Іншою умовою висловлювання є наявність змісту матеріалу для вправ, турбота про те, щоб дитяче мовлення було змістовним. За умови спеціально організованої діяльності діти вчать самостійно створювати й вирішувати мовні завдання, правильно висловлювати думки, спостереження залежно від мети, місця, обставин.

У процесі навчання доцільно вдаватися до дидактичних, сюжетно-рольових ігор, створювати ігрові ситуації, які б охоплювали різноманітні сфери дитячого спілкування.

З. П. Боднарчук

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Самоосвітня компетентність особистості — це готовність і здатність особистості до самостійного, систематичного, цілеспрямованого пізнання дійсності, освоєння соціального досвіду людства. Це інтегрована якість особистості, яка ґрунтується на навичках самоосвітньої діяльності та визначає готовність особистості до самоосвіти, самонавчання, самовдосконалення, самовибору, самореалізації упродовж життя з усвідомленням особистих і суспільних потреб. Це готовність і здатність особистості до самоосвітнього розвитку, самостійного творення себе.

Самоосвітню компетентність необхідно формувати уже з перших днів навчання в школі, коли дитина починає усвідомлювати себе частиною соціуму, як морального й духовного феномена. Учитель початкової школи покликаний спонукати учнів до постійного прагнення знань, навчання протягом життя.

Проблема формування готовності до самоосвіти зводиться до виховання в особистості прагнення постійно вдосконалювати свої знання, уміння самостійно здійснювати пізнання та його організовувати. Підготовка учнів до самоосвіти — це рішення проблеми оволодіння всіма компонентами самоосвітньої діяльності.

Головна мета сьогодення — виховати особистість, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, уміє творчо застосовувати набуті знання, самостійно мислити та приймати сміливі нестандартні рішення, генерувати оригінальні ідеї, здобувати інформацію з різних джерел, поповнювати й оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної та творчої діяльності.

В. О. Сухомлинський відзначав: «Усе, що учень може взяти сам, не можна йому давати».

Що головніше для учнів: глибокі й міцні знання, розвиток інтелектуальних і творчих сил чи формування здатності до саморозвитку? Які якості необхідно сформувати в школяра протягом навчання в школі? Висновок однозначний: школа повинна допомогти кожній дитині стати щасливою людиною — знайти своє місце в житті, придбати вірних друзів, побудувати родину, самореалізуватися в обраній професії. Отже, основні завдання освіти сьогодні — не тільки озброїти випускника фіксованим набором знань, а й сформувати в нього вміння й бажання вчитися протягом життя.

Конструктивно виконати завдання освіти ХХІ століття допомагає *особистісно-діяльнісний метод навчання*, за яким у центрі перебуває учень як особистість, з його мотивами, цілями, неповторним психологічним складом. Виходячи з інтересів дитини, рівня її знань і умінь, учитель визначає завдання занять та формує, спрямовує й корегує весь освітній процес розвитку особистості уже в початковій школі. У цьому зв'язку мета кожного уроку при реалізації особистісно-діялісного підходу формується з позиції кожного конкретного учня й усього класу. Іншими словами, уже з 1-го класу учня необхідно націлити на те, щоб наприкінці уроку він відповів собі: чого сьогодні навчився, чого не знав або не міг зробити ще вчора? Спрямовані до учнів завдання, зауваження, запитання в умовах особистісно-діялісного підходу покликані стимулювати їх пізнавальну активність.

Концепцію «навчання через діяльність» запропонував американський вчений Дж. Дьюї. Основні принципи його системи — це врахування інтересів учнів, учення через навчання думки і дії, пізнання й знання —

наслідок подолання труднощів, вільна творча робота і співпраця. Одним із провідних сучасних науковців, які підтримали і розвинули систему роботи щодо використання технології особистісно-діяльнісного підходу в навчанні, є Людмила Петерсон. Головне в діяльнісному методі — самодіяльність, тобто діяльність самих учнів. Потрапляючи в проблемну ситуацію, діти самі шукають з неї вихід. Функція вчителя має лише направляючий і корегуючий характер. Дитина повинна довести право існування своєї гіпотези, відстояти свою точку зору.

Використання діяльнісного підходу до навчання створює необхідні умови для розвитку вміння учнів самостійно мислити, орієнтуватися в новій ситуації, знаходити свої підходи до вирішення проблем. У навчальному процесі підвищується емоційна реакція учнів на процес пізнання, мотивація навчальної діяльності, інтерес до оволодіння новими знаннями, вміннями та до їх практичного застосування. Все це сприяє розвитку творчих здібностей школярів, усного мовлення, вміння формулювати й висловлювати свою точку зору, активізує мислення. Кожен учитель прагне до того, щоб його учні були успішними людьми, а без знань, без вміння самостійно вчитися і вдосконалюватися неможливо самореалізуватися.

Актуальність досвіду полягає в тому, що теоретичні напрацювання апробовані на уроках і приведені в систему роботи, яка сприяє формуванню й розвитку самоосвітньої компетентності. Робота здійснюється поетапно з переходом учнів з класу в клас. Практична діяльність учнів організована так, щоб сформувати у них комплекс навчальних операцій, необхідних для самоосвітньої роботи.

Об'єктом досвіду є навчально-виховний процес в початкових класах.

Предметом досвіду є процес формування саморозвитку молодших школярів, формування в них самоосвітньої компетентності.

Інноваційна значущість полягає в тому, що в процесі саморозвитку формується людина мисляча, компетентна, здатна самостійно приймати рішення й вільно обертатися в сучасному комп'ютерно-інтернетному просторі.

Практична значущість досвіду вбачається у використанні учителем різних форм і методів організації навчально-виховного процесу, спрямованого на саморозвиток молодших школярів, формування самоосвітньої компетентності. Сутність досвіду полягає в гармонійному розвитку і саморозвитку молодших школярів протягом навчання й виховання в початковій школі та формування на цій основі самоосвітньої компетентності.

Технологія досвіду містить у собі різноспрямовані форми, методи, прийоми навчально-виховної діяльності учителя-методиста початкових класів, які сприяють рішення таких завдань:

- формування основи самоосвітньої діяльності;
- підвищення ефективності кожного уроку, його практичне спрямування на розвиток й саморозвиток молодшого школяра;
- стимулювання пізнавального інтересу учнів початкових класів;
- залучення дітей до виконання творчих завдань та участі в інтелектуальних заходах;
- проведення розвивально-пізнавальних ігор;
- створення ситуації успіху, умов для отримання почуття радості й задоволення від самостійно-пошукової роботи.

Процес формування самоосвітньої компетентності має свої особливості відповідно до віку дитини, тому

розроблено комплекс навчальних операцій, необхідних для самоосвітньої роботи кожного класу.

Основні завдання з формування в учнів навичок самоосвіти вирішуються саме на уроці. Серед них виділяється такий важливий напрям, як самостійна робота з книгою. При цьому учень здійснює нескладний аналіз прочитаного, встановлює причиново-наслідкові зв'язки, робить умовисновки за прочитаним. Завдання для самостійної роботи логічно пов'язуються з літературним матеріалом уроку. Зміст їх на різних структурних етапах такий, що у сприйнятті матеріалу беруть участь різні види пам'яті: зорова, слухова, моторна. Усі завдання спрямовуються на розвиток логічного мислення, містять перешкоди, подолання яких потребує волевих зусиль та систематичного навчання. Самостійна робота — одна з найскладніших форм навчальної діяльності, тому учитель готує до неї учнів за допомогою чітких, стислих інструкцій, вказівок, показу зразка, колективної роботи.

Наприклад, готуючись до уроку на тему «Твори всесвітньо відомого казкаря Г. К. Андерсена», учні отримали завдання: поновити у пам'яті біографічні відомості про автора прочитаних творів; організувати книжкову виставку; навчитись коротко переказувати прочитане; добре орієнтуватися в колі книг казкаря, щоб розпізнати казки за малюнками, опорним блоком слів, початком твору; підготуватися до інсценізації окремих епізодів казки (робота в групах), постановка живих картинок. Усі завдання складались так, щоб учень не зміг обмежитись прочитанням однієї книги, а хоча б кількох.

В. О. Сухомлинський стверджував, що гра — це велика сила. Дитина в процесі гри саморозвивається, покращує свою винахідливість і кмітливість. У процесі

проведення уроків з елементами гри реалізуються ідеї співдружності, змагання, самоуправління, пробуджується інтерес дітей до навчання, прагнення самостійно знайти правильну відповідь на запитання. Спонукає, а не керує, заохотити, допомогти визначити напрям освіти — таке кредо креативного вчителя. У методичній скарбниці зібрано багато матеріалу, який використовується під час уроків, цікавих дитячих ранків, занять в гуртках, свят тощо. Зокрема, часто використовуються завдання зі світу цікавої лексикології та фразеології. При цьому дітям прищеплюється любов до рідної мови, прагнення знати її якнайкраще, користуватися її багатствами. Різноманітні дидактичні ігри з творчими завданнями поживляють урок, викликають зацікавлення в учнів, збагачують їхній словниковий запас, розвивають мовлення, логічне мислення та уяву.

У сучасному інформативному світі існує велика кількість джерел інформації. Слід навчити учнів самостійно знаходити потрібну інформацію, критично опрацьовувати різні джерела, володіти інформаційними вміннями; орієнтуватися в книжці, її структурних елементах; працювати в бібліотеці; працювати з таким джерелом інформації, як Інтернет.

Отже, стежина до старших класів починається з перших днів навчання дитини в школі. За чотири роки навчання в початковій школі потрібно сформувати особистість, у якій закладений фундамент усебічних компетентностей, розуміння свого призначення в житті, вміння працювати самостійно, творчо й наполегливо за моделлю випускника початкової школи.

Навчально-пізнавальну діяльність учнів доцільно будувати в такій послідовності:

цікаво → шукаю → знаю → вмю.

Саме ж навчання слід робити не простішим, а зрозумілішим для учнів початкової школи. У роботі з формування самоосвітньої компетентності слід використовувати завдання, привабливість яких забезпечується не зовнішніми прийомами навчання, а самим їх змістом.

Найбільше сприяють формуванню і розвитку самоосвітньої компетентності творчі завдання, оскільки у процесі їх виконання учень створює певний навчальний творчий продукт. Це може бути оформлений результат своєї діяльності: мультимедійна презентація, складання оповідань на основі власних спостережень за явищами природи чи за поведінкою тварин тощо. Ці теми є близькими і зрозумілими для молодшого шкільного віку, тож учні охоче працюють над ними.

Учитель покликаний забезпечувати педагогічні умови для формування в кожній дитини самоосвітньої компетентності та її розвитку в процесі навчання.

С. В. Івановська

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

«Компетентнісний підхід — дієвий інструмент інтенсивного розвитку кожної людини, що є джерелом інноваційних змін в освіті», — так визначила О. Савченко сутність компетентнісного підходу у навчально-виховному процесі на сучасному етапі реконструкції освіти.

Я вважаю, що вже в початковій школі разом із обов'язковим засвоєнням і формуванням базових знань, таких як письмо, читання і рахування, необхідно починати формувати інформаційно-комунікаційну компетентність, бо, за твердженням психологів, вік

учня 1–4 класів є віком формування специфічних якостей особистості, пов'язаних із розумовим розвитком. Фундамент, що закладається в початковій школі, дає або не дає можливості оволодівати новими знаннями на наступних ступенях освіти.

Зміст та методика викладання будь-якого навчального предмета мають певні специфічні риси стосовно формування компетентностей учнів.

Інформаційна компетентність в навчальній діяльності дозволяє:

— навчати дітей працювати з підручником, словниками, зошитами з друкованою основою;

— пропонувати пам'ятки «Як розв'язувати задачі», «Як писати твір», «Як виконувати домашнє завдання»;

— сприяти формуванню вміння опрацьовувати інформацію на підставі аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення тощо;

— під час підготовки до уроків позакласного читання вчити користуватися художньою літературою, енциклопедіями, репродукціями;

— на уроках «Я у світі» навчати дітей користуватися картами, таблицями, складати плани, використовувати малюнки, алгоритми, діаграми, маршрутні листи;

— на уроках математики навчати дітей користуватися таблицями, схемами, згортати інформацію (скорочений запис умови задачі);

— навчати дітей діалогу як засобу отримання інформації одне від одного;

— співпрацювати зі шкільною бібліотекою;

— передбачати проведення усних журналів, зустрічей з цікавими людьми, інтелектуальних ігор,

екскурсій, відвідування музеїв, персональних виставок, творчих майстерень;

— стимулювати знайомство учнів з дитячою періодикою: «Пізнайко», «Казковий вечір», «Барвінок» тощо;

— стимулювати учнів до роботи з комп'ютером.

Інформаційна компетентність у виховній роботі спрямована на:

— створення шкільного інформаційного центру, випуск шкільної газети чи інформаційного бюлетеня;

— організацію лекторських груп по класах;

— співпрацю з бібліотекою;

— стимулювання учнів до оволодіння комп'ютерною грамотністю;

— проведення зустрічей зі співробітниками правоохоронних органів, служби охорони здоров'я, державної адміністрації;

— стимулювання пошуково-дослідницької роботи учнів, створення «Книги пам'яті» тощо.

Лише тоді, коли учень сам є активним учасником навчального процесу, уміє користуватися своїми знаннями, ділитися ними з іншими, поглиблює процес пізнання, він вчиться вчитися, а отже, вчиться жити.

Працюючи над формуванням інформаційних технологій в учнів початкових класів, використовую різні форми й методи роботи — стандартні і нестандартні, запозичені з передового досвіду минулих років, а також сучасні інноваційні методи та технології.

Основна мета початкової школи в тому, щоб навчити дитину вчитися, здобувати знання, використовувати їх на практиці і орієнтуватися у надзвичайно широкому інформаційному просторі.

Сьогодні діти молодшого шкільного віку є обізнаними глядачами, але, на жаль, слабо обізнаними

читачами. Читання перестало бути у дітей улюбленим заняттям. Тому приділяю велику увагу формуванню читацької діяльності, яка є основою для формування комунікативної та інформаційної компетентностей. З 1-го класу навчаю своїх вихованців працювати з книгою.

Уроки роботи з дитячою книгою, які передбачені чинною програмою, знайомлять дітей з цікавими книгами, різними за змістом і жанром. В ігровій формі презентую дітям нові книги (відповідно до віку), спонукаю їх до самостійного читання. Методичний посібник «Книга вчить, як на світі жить» (конспекти уроків та їх мультимедійний супровід для роботи з дитячою книгою) — це узагальнення моєї роботи, яка спрямована на реалізацію освітньої і виховної мети літературного читання, а також сприяє формуванню у школярів початкового уміння самостійно спілкуватися з дитячою книжкою, пізнавальної компетентності, самопізнання, загальнокультурному розвитку.

На уроках позакласного читання формую вміння самостійно працювати з книгами, різними за жанром і тематикою, довідковою літературою, уміння здійснювати пошук, добирати потрібну інформацію, виховую потребу у читанні. У своїй роботі використовую не традиційні посібники для позакласного читання, а організовую уроки на тему «Розкажи про книгу, яку читаєш», бібліотечні уроки, уроки обговорення книги, яку прочитали, розігрування окремих епізодів. Завдяки такій роботі в учнів значно підвищується читацька діяльність. Вони, по-перше, краще читають, у них поліпшується техніка читання, по-друге, — стають постійними читачами шкільної та міської бібліотек.

Велику увагу приділяю роботі зі словниками, складанню алгоритмів, роботі з таблицями і схемами,

пам'ятками. Учні, маючи перед собою послідовність дій у вивченні того чи іншого поняття, можуть самостійно виконувати завдання, доповнювати і допомагати одне одному.

На уроках української мови цікаво організовую роботу зі словниками. Учень знаходить відповіді на свої запитання і ділиться ними з іншими учасниками навчального процесу. Тут поєдную індивідуальну, парну, групову і колективну роботу, створюю сприятливе середовище, в якому теорія і практика засвоюються учнями одночасно.

Залучаю своїх вихованців до роботи над спільними проектами на уроках природознавства, основ здоров'я, у виховній роботі.

Проект, безумовно, розвиває мислення, мовлення, вміння формулювати свої думки, виступати перед аудиторією. Учні стають учасниками ситуації, де вони повинні:

- доводити власну думку, наводити на її захист аргументи, докази;
- користуватися здобутими знаннями;
- ставити запитання вчителю, товаришам, з'ясовувати незрозуміле, поглиблювати процес пізнання;
- рецензувати відповіді однокласників, інші творчі роботи, давати поради;
- ділитися своїми знаннями з іншими;
- допомагати товаришам, коли вони відчують утруднення, пояснювати незрозуміле;
- спонукати до знаходження не одного рішення, а кількох, самостійно зроблених;
- вільно вибирати завдання, переважно пошукового і творчого характеру;
- урізноманітнювати діяльність, включати в пізнання елементи праці, гри та спілкування;

- виконувати завдання-максимум, розраховане на читання додаткової літератури, першоджерел, тривалі спостереження.

Намагаюсь бути активним учасником проекту «Відкритий світ», який успішно реалізує кілька років поспіль наш колектив. Використовую у своїй роботі мультимедійні засоби.

Інформаційні компетентності — це складні утворення, формування яких не можливе у межах однієї дисципліни. Широкі можливості має кожен вчитель, організовуючи навчально-виховний процес і цікаве дозвілля учнів в позаурочний час. Тому намагаюсь створити сприятливе інформаційно-комунікаційне середовище, в якому учень є не тільки спостерігачем, а й активним учасником.

Кожен сучасний учитель повинен пам'ятати: «Учень — це не посудина, яку потрібно заповнити, учень — це факел, який треба запалити!»

Усвідомлюю, що маю справу з найскладнішим, не оціненим, найдорожчим, що є в житті, — з людиною, що від вміння вчителя, від його майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя.

Основна мета початкової школи в тому, щоб навчити дитину вчитися, здобувати знання, використовувати їх на практиці і орієнтуватися у надзвичайно широкому інформаційному просторі.

Подальші дослідження буду спрямовувати на формування в учнів початкових класів інформаційних компетентностей, щоб допомогти їм орієнтуватися в умовах «інформаційного обвалу», уміти оцінити якість інформації, швидко її обробити й за необхідності застосувати. Саме таких умінь вимагає сучасне суспільство від майбутніх випускників.

А. В. Пасімішина

**ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ
ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

На сучасному етапі розвитку системи освіти України «пріоритетом є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують подальше вдосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві» (Національна доктрина розвитку освіти. Розділ ІХ «Інформаційні технології в освіті»).

Інформаційно-комунікаційна технологія навчання (ІКТ) — це сукупність методів і технічних засобів реалізації інформаційних технологій на основі комп'ютерних мереж і засобів забезпечення ефективного процесу.

Застосування сучасних інформаційних технологій у початковій школі сприяє більш активному і свідомому засвоєнню учнями навчального матеріалу.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у початковій школі сприяє розвитку самостійності і творчих здібностей учнів, забезпечує зворотний зв'язок в процесі навчання, робить навчання цікавішим, а головне — ефективним. ІКТ дозволяють моделювати досліджувані процеси або явища, створювати сприятливу атмосферу для спілкування, посилюють міжпредметні зв'язки, роблять урок більш наочним і цікавим. Грамотне використання будь-яких засобів інформаційних технологій на уроках тягне за собою

розвиток особистості дитини: інтелекту, пам'яті, уваги, є для дітей потужним мотиваційним стимулом. Тому комп'ютер має великі можливості щодо вдосконалення навчального процесу.

Перед початковою школою стоїть важлива проблема забезпечення максимального розвитку творчих та пізнавальних здібностей кожної дитини.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на уроках в початковій школі, на мою думку, значно підвищує інтенсивність навчального процесу, засвоюється набагато більша кількість матеріалу, ніж це робилося за той самий час в умовах традиційного навчання.

Нові інформаційні технології в освіті дають змогу ефективно організувати пізнавальну та творчу діяльності учнів з використанням нових навчальних засобів, розвиток яких здебільшого пов'язаний з використанням ІКТ. Їх використання як нових засобів навчання допомогли мені підвищити мотивацію навчання, активізувати пізнавальну та творчу діяльності учнів, урахувати їх індивідуальні можливості та вподобання.

Я вважаю, що нові ІКТ особливо актуальні в початковій школі. Учні 1–4 класів мають наочно-образне мислення, тому застосовую якомога більше якісного ілюстративного матеріалу, залучаючи до процесу сприйняття нового не лише зір, уяву, але й слух, емоції. Таким чином, використання ІКТ на уроках у початковій школі виступає одним із засобів формування творчої компетентності молодших школярів.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури я виділяю основні шляхи розвитку творчої компетентності учнів:

- вирішення творчих завдань;
- впровадження розвивальних творчих ігор;

- індивідуальний підхід у навчанні;
- проблемний підхід;
- самостійна робота творчого характеру;
- впровадження технічних засобів навчання.

Використання інформаційно-комунікативних технологій на уроках у початковій школі як засобу формування творчої компетентності молодших школярів, на мою думку, є доцільним на будь-якому етапі вивчення теми та на будь-якому етапі уроку. Основне завдання методики використання ІКТ — формування інформаційного середовища, яке забезпечує досягнення педагогічних цілей і проводиться за допомогою цілого комплексу засобів навчання.

Використання ІКТ дозволяє мені:

- проводити уроки на високому естетичному і емоційному рівні (анімація, музика);
- забезпечити наочність;
- залучити велику кількість дидактичного матеріалу;
- підвищити обсяг виконуваної роботи на уроці в 1,5–2 рази;
- забезпечити високу ступінь диференціації навчання (індивідуально підійти до учня, застосовуючи різнорівневі завдання).

Систематичне використання комп'ютера, зокрема мультимедійних презентацій, на уроці сприяє:

- підвищенню якісного рівня використання наочності на уроці;
- зростанню продуктивності уроку;
- реалізації міжпредметних зв'язків;
- логізації і структуруванню навчального матеріалу, що значно підвищує рівень знань учнів;
- зміні ставлення школярів до комп'ютера: вони починають сприймати його не як сучасну іграшку,

а як універсальний інструмент для ефективної роботи в будь-якій галузі людської діяльності.

Що дають такі уроки учням?

- Викликають інтерес до предмета;
- сприяють кращому сприйняттю матеріалу будь-якої складності;
- підвищують якість навчання;
- створюють базу для засвоєння знань в основній школі;
- допомагають виконувати завдання, які ставлять перед ними вчителі.

Завдяки використанню презентацій у школярів спостерігається:

- концентрація уваги;
- включення всіх видів пам'яті: зорової, слухової, моторної, асоціативної;
- зростання мотивації до навчання.

Фундаментом моєї роботи є опора на активне впровадження ІКТ, що забезпечує: формування навичок роботи з інформацією, дослідницьких навичок, умінь приймати оптимальне рішення; розвиває комунікативні і творчі здібності та дозволяє дати дитині стільки інформації, скільки вона потребує. Людина, яка володіє технологіями та інформацією, має інший, новий стиль мислення, принципово інакше підходить до оцінювання проблеми, що виникла, до організації своєї діяльності. Використання ІКТ технологій у навчально-виховному процесі дозволяє мені формувати та розвивати в учнів такі компетентності: саморозвиток та самоосвіту, інформаційну, комунікативну, полікультурну, а за умови залучення прикладних комп'ютерних програм, ще й компетентності продуктивної творчої діяльності.

Під час проведення уроків та виховних заходів я широко використовую програмні засоби навчання та мультимедіа: презентації, відеоролики, комп'ютерні програми тощо.

Я переконана, що знання, засвоєні без інтересу, не забарвлені власним позитивним ставленням, емоціями, не є корисними. Комп'ютер є найпотужнішим стимулом для прояву зацікавленості та творчості дітей. Екран привертає увагу, якої не можливо досягти, працюючи з класом фронтально. Дія навчального матеріалу на учнів багато в чому залежить від якості та ступеня ілюстративності матеріалу. Саме тому одне із завдань, яке я ставлю перед собою, — викликати інтерес учнів до навчання, активізувати їх розумову та творчу діяльність.

Навчальний матеріал легше засвоюється і найдовше зберігається в пам'яті в тому випадку, коли учень не пасивно сприймає те, що говорить учитель, а активно діє під час вивчення матеріалу.

Комп'ютерна презентація завжди викликає цікавість в учнів. Мотивація навчальної діяльності зростає в декілька разів. Презентація звільняє учителя від традиційного використання дошки. Етапи уроку, основні тези і весь необхідний ілюстративний матеріал, чітко і наочно виконані на слайдах, сприяють концентрації уваги учнів і активізації їхньої діяльності. Дидактичні можливості та методичні варіанти застосування мультимедійних засобів навчання досить широкі й різноманітні. Я використовую їх в різних ситуаціях (перед вивченням чи після вивчення навчальної теми, на початку або наприкінці уроку, у поєднанні з іншими засобами навчання). У різних ситуаціях мультимедійні засоби навчання, які я використовую, мають різні дидактичні функціональні призначення: служать опорою

(слуховою, зоровою) для подальшого засвоєння учнями знань, ілюстрацією або засобом повторення та узагальнення навчального матеріалу, замінують традиційний посібник — книгу. У будь-якому випадку мультимедійний засіб навчання є основним або додатковим джерелом знань та уявлень.

Таким чином, подання навчального матеріалу у вигляді мультимедійної презентації скорочує час навчання, вивільняє ресурси здоров'я дітей. Аналіз моїх занять із застосуванням ІКТ дає змогу зробити висновки про підвищення пізнавальної мотивації, збільшення привабливості навчального матеріалу. Молодших школярів притягає новизна проведення уроків з використанням ІКТ. У класі під час таких уроків створюється обстановка реального спілкування, учні охоче виконують завдання, допомагають одне одному. Завдяки використанню ІКТ діти, які зазвичай не є активними на уроках, охоче висловлюють свою думку, розмірковують. Учні зацікавлені в отриманні більш високого результату, готові і прагнуть виконувати додаткові завдання.

Використовуючи сучасні інформаційні технології, я приділяю велику увагу здоров'язбережувальним технологіям. Тому не менш важливим та необхідним мультимедійним доповненням будь-якого уроку є *фізкультхвилинки, руханки, вправи для очей, вправи для рук та пальчиків*, які дуже подобаються дітям і сприяють не тільки збереженню і зміцненню фізичного здоров'я, а й знімають нервову напругу.

Упроваджуючи ІКТ на уроці, я пам'ятаю, що інформаційні технології в освіті є не самоціллю, а засобом, спрямованим на вирішення завдань реальної зміни якості освіти, підвищення ефективності навчального процесу. Використовуючи мультимедійні технології

у навчальному процесі початкової школи, я враховую такі фактори:

- особливості психофізичного розвитку учнів молодшого шкільного віку;
- особливості навчально-пізнавальної та творчої діяльності молодших школярів;
- дидактичний потенціал ІКТ, орієнтованих на початкову школу;
- методичні особливості використання ІКТ у навчанні;
- вимоги до впровадження ІКТ у навчальному процесі початкової школи.

Творче використання інформаційних технологій дозволило підвищити інформаційну культуру учнів, активізувати їх у процесі навчання, що привело до виникнення стійкого інтересу до навчання, підвищення якості знань. Таким чином, використання сучасних освітніх технологій, зокрема ІКТ відкрило нові можливості для реалізації потреб особистості в розвитку творчого потенціалу, сприяло формуванню ключових компетентностей, дозволило стимулювати учнів до активної участі в різноманітних конкурсах.

Е. С. Орловська

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ОСНОВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Інтеграція України у світовий простір ставить перед суспільством завдання: створити таку систему освіти нового покоління, яка буде відповідати викликам нового тисячоліття, забезпечувати випереджальний загальноцивілізаційний розвиток нової генерації — дітей інформаційної епохи, здатних мислити і діяти системно, з повагою до світу, різноманітності життя

у біосфері, з високим рівнем відповідальності за майбутнє всього живого на Землі. Саме ці пріоритети лежать в основі реформування сучасної загальноосвітньої школи, головне завдання якої — підготувати компетентну особистість, здатну знаходити правильні рішення конкретних навчальних, життєвих, у майбутньому професійних ситуаціях, готову обирати демократичні принципи співіснування.

Важливо, щоб дитина, яка закінчує школу і йде у доросле життя, не була пасивним об'єктом впливу, а могла самостійно знайти потрібну інформацію, обмінятися думками щодо певної проблеми з іншими людьми, брати участь у дискусії, знаходити аргументи й контраргументи, виконувати різноманітні ролі.

Компетентний випускник початкової школи — учень, який має високий рівень мотивації, характеризується високою навчальною й соціальною активністю, готовністю до самостійної розумової діяльності.

Сучасний світ пред'являє високі вимоги до діяльності людини, конкурентоспроможною може бути лише по-справжньому компетентна особистість.

Фундаментальність початкової освіти — і у міцно засвоєних учнями вміннях, навичках, і у ключових компетентностях, які мають стати найважливішим надбанням розвивальної шкільної освіти. Формування кожної з них вимагає системного впливу. Отже, з урахуванням впровадження в навчально-виховний процес початкової школи компетентнісного підходу, постає питання добору методів, форм і засобів навчання, використання яких дозволить найбільш оптимально формувати в молодших школярів ключові компетентності.

Метою комунікативної компетентності є формування культури усного та писемного мовлення як засобу вільного спілкування та самовираження.

Щоб учні вміли спілкуватися усно і письмово, використовую на уроках таке:

- діалоги, монологи;
- інсценізую казки;
- усний опис картини;
- проводжу нестандартні уроки, ділові та інтелектуальні ігри;
- розширюю словниковий запас учнів через роботу зі словниками;
- пропоную складання словосполучень та речень, проводжу роботу з відновлення деформованого тексту;
- використовую мовні інтерактивні технології та прийоми педагогічної техніки;
- організую роботу зі складання пам'ятки щодо адекватного спілкування і відпрацювання з дітьми конструкцій «Я вважаю», «Перепрошую», «Я певен», «Дозвольте».

Інформаційні компетенції передбачають оволодіння вмінням здобувати різноманітну інформацію, осмислювати й використовувати її. Тому в навчально-виховній діяльності вчу дітей працювати з підручником, словниками, зошитами з друкованою основою; пропоную пам'ятки «Робота над текстом», «Учись читати правильно», «Учись читати виразно», «Учись переказувати близько до тексту», «Короткий переказ»; вчу дітей діалогу як засобу отримання інформації одне від одного; стимулюю знайомство учнів з дитячою періодикою; стимулюю учнів до роботи з комп'ютером.

Компетенції саморозвитку та самоосвіти пов'язані з потребою і готовністю постійно навчатися, виконувати творчі завдання. Тому залучаю дітей до виконання творчих завдань та участі в інтелектуальних заходах, практикую диференційовані домашні завдання.

Навчання повинно бути цілісним творчим процесом. Освіта має стати переважно самоосвітою, виховання — самовихованням, розвиток — саморозвитком.

Повинен відбуватися вільний пошук себе, процес самопізнання і самовизначення, що є першими кроками до особистого успіху, рушійною силою якого є внутрішня потреба, спрямована на те, щоб найповніше задовольнити свої інтелектуальні і духовні потреби, матеріальні запити, а також, що дуже важливо, ефективно самореалізовуватись, стверджуючись у процесі роботи як у власних очах, так і в очах однолітків.

В основі навчально-виховного процесу лежить завдання — поступове забезпечення подальшого життєвого успіху особистості. У ньому значну увагу приділяють формуванню вміння вступати в контакт і організовувати співпрацю під час спілкування, швидко і правильно орієнтуватися в будь-якій ситуації, брати на себе певну роль і діяти в її межах, бути готовим до ризику.

Отже, діти вчаться жити у світі, який постійно розширюється в процесі дорослішання, крокувати в ньому без батьківської опіки. Це сприяє розвитку схильності до винахідливості, а потім до перетворення соціального середовища.

Навчаю так, щоб кожен учень розумів, що навчання для нього є життєвою необхідністю, що кожна людина знайде місце в житті, якщо оволодіє всім необхідним для реалізації своїх життєвих планів.

Ще В. О. Сухомлинський у своїй книзі «Серце відаю дітям» писав: «Життєдайним повітрям для слабенького вогника прагнення до знань є тільки успіх дитини в навчанні, тільки горде усвідомлення і переживання тієї думки, що я роблю крок уперед, піднімаюсь крутою стежиною пізнання». Тому головним є не предмет, якому ми навчаємо, а особистість, яку ми

формуємо. Не предмет формує особистість, а вчитель своєю діяльністю.

Сьогодні слід допомагати учням оволодівати найбільш продуктивними методами навчально-пізнавальної діяльності, навчати їх учитися. У таких умовах основоположним принципом навчання є диференціація й індивідуалізація навчання та виховання. Тому з перших днів перебування дитини в школі створюю в класі атмосферу інтелектуального пошуку, творчості, вчу дітей розуміти і вирішувати проблемні ситуації, надаю дітям можливість щоденно відчувати радість від пізнання і творчої діяльності.

Ефективним засобом здійснення індивідуального підходу до навчання учнів початкових класів для вчителя є:

1. Знання індивідуальних особливостей учнів.
2. Уміння аналізувати навчальний матеріал, виявляти можливі труднощі, з якими зустрінуться різні групи учнів.
3. Складання розгорнутого плану уроку, зважаючи на індивідуальні особливості учнів.
4. Здійснення оперативного зворотного зв'язку.
5. Дотримання педагогічного такту.

Тому на уроках прагну, щоб учні не тільки механічно засвоювали готове, а могли самостійно робити вибір, вирішуючи навіть незначне, але проблемне питання. Детально продумую кожен етап уроку, кожне завдання індивідуальної чи спільної роботи, максимально використовую матеріал підручника. Глибоко обдумую, які вправи підручника використати для диференційованої роботи. Проте у підручнику не завжди вистачає матеріалу для такої роботи, тому використовую додаткову літературу.

Для виконання творчих, цікавих спільних завдань часто використовую малюнки казкових героїв (Незнайко, Мудра Сова, Собачка, Півник, Котик, Буратіно). Кожного разу міняю казкових героїв, ставлю перед учнями різні завдання:

- допоможіть Незнайкові скласти речення із розсипаних слів;
- поясніть Мурчику, Гавчику і Когутику, як правильно писати їх клички;
- перевірте, чи правильно Буратіно виконав це завдання.

Взявши за основу своєї діяльності систему індивідуально диференційованого підходу до учнів у процесі навчання, створюю сприятливі умови для розвитку кожної дитини. Мене турбує, як не допустити відставання слабких дітей і водночас не стримувати темпу зростання сильних учнів. Прагну:

- кожній дитині, навіть найслабшій, дати міцні знання;
- у кожному вихованцю бачити неповторну особистість, індивідуальність;
- кожную хвилину перебування учня в класі перетворити для нього на радість.

У цьому мені допомагає **диференційований підхід до навчання**.

Протягом багатьох років черпала «золоті зерна» з методичної літератури,— ознайомлювалась із досвідом учителів-новаторів. Ще Я. Коменський писав: «На кожному предметі слід зупинятися до тих пір, доки він не стане зрозумілим». Це якраз стосується слабких учнів. У використанні диференційованого підходу до навчання велику роль відіграє заохочення. Тому не забуваю про роль позитивних емоцій, адже дитина

молодшого шкільного віку постійно потребує схвалення, визнання, підбадьорення, заохочення, підтвердження правильності дій. Це спонукає її до подальшої роботи, розвиває увагу, пам'ять, мислення. Так, у класі створюється обстановка не тільки гарних особистісних взаємин, а й ділових, в яких виявляються і формуються найважливіші якості людини.

Обов'язок вчителя — завжди вести дітей вперед, спрямовувати їх. Стародавня мудрість говорить: «Учень — це не посудина, яку потрібно заповнити, учень — це факел, який треба запалити».

Щоб навчальний процес відбувався за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів, на сучасному етапі вводяться інтерактивні методи навчання. Адже організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Під час інтерактивного навчання учні вчать бути демократичними, спілкуватися з іншими, конструктивно мислити, приймати продумані рішення.

Саме інтерактивні методи дають змогу створювати навчальне середовище, в якому учні формують характер, розвивають світогляд, логічне мислення, шукають зв'язок між новими та вже отриманими знаннями; мають змогу робити відкриття; формують свої власні ідеї та думки за допомогою різноманітних засобів; навчаються співпраці. Тобто інтерактивні методи є одними із шляхів формування життєвих компетентностей.

Найважливіша цінність суспільства — життя і здоров'я дитини. У своїй роботі використовую найрізноманітніші форми і методи навчання, спрямовані на формування здоров'язбережувальних компетентностей молодших школярів. Їх застосування починаю вже

напередодні 1-го класу. Під час зустрічей із батьками першокласників даю поради щодо організації режиму дитини, зміцнення м'язів. Впевнена, що саме письмо є тією навичкою, на якій будуватиметься все подальше навчання. Отже, дитина, яка не засвоїла його вчасно, матиме труднощі у навчанні. Ось чому для вирішення цього завдання використовую пальчикову гімнастику, фізкультхвилинки для розвитку дрібної моторики, ігри на пальцях, вирізування з паперу, малювання, штрихування, ігри для розвитку дрібних м'язів рук і т. ін. Очікуваний результат — формування швидкого, правильного письма, усунення пов'язаних з ним емоційної напруженості та тривожності.

Що може краще розповісти учням про здоров'я, ніж золоті перлинки народної мудрості — скоромовки, прислів'я, приказки, легенди, казки, з якими знайомлю дітей на уроках читання. Після прочитування скоромовки «Я — маленька Марина — посадила кущ калини, я расту і він росте — хто кого переросте?» у них формується переконання, що праця на свіжому повітрі корисна для здоров'я. Про це учні дізнаються з прислів'їв:

- Хто день починає із зарядки, у того справи в порядку.
- Сонце, повітря і вода — наші кращі друзі.
- Краще дихати свіжим повітрям, ніж пити ліки.
- У сильного життя 100 років, у слабкого і чверті немає.

Для уроків української мови розробила цікаві тести і завдання, пов'язані з темою «Здоров'я».

1) Продовж речення: «Я хочу бути здоровим, щоб...».

2) Прочитай. Добери заголовок до тексту. Випиши слова, які відповідають на запитання *хто? що?*.

Приймати сонячні ванни треба обережно. В спекотний полудень засмагати не можна. Гаряче сонце дуже швидко викликає опіки шкіри.

3) Прочитай. Впиши пропущені дієслова.

Хто з нас влітку _____ купатися в річці?

Треба _____ правил поведінки біля водойм.

Не _____ далеко від берега. Не _____

в незнайомому місці.

4) Добери антоніми

Хворий —

Сильний —

Ледачий —

Сумний —

Отримані на уроці знання мої учні застосовують на багатьох мовних конкурсах, зокрема на Міжнародному конкурсі з української мови імені Петра Яцика, Всеукраїнському конкурсі «Соняшник», де здобувають перемоги.

Від сформованості компетентностей у 6–10-річної дитини залежить її подальша успішність у житті. Сформованість компетентностей, у свою чергу, залежить від способу навчання у початковій школі, який визначає логіку розвитку особистості в усіх наступних вікових періодах.

Завдання сучасного вчителя початкових класів — створити такі умови для розвитку особистості, за яких розкриваються унікальні здібності, властиві кожній дитині, щоб учні стали повноправними громадянами, готовими до всіх труднощів дорослого життя, щоб вони не лише виживали в цьому світі, а й стали щасливими, жили повноцінним, продуктивним, змістовним життям, стали успішними.

А. Ф. Меркур'єва

**ТВОРЧИЙ ПІДХІД ВЧИТЕЛЯ ДО ПІДГОТОВКИ
ТА ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ НА ЗАСАДАХ
КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО
НАВЧАННЯ**

Всі світові тенденції та інновації стосуються початкової ланки освіти: особистісно орієнтований підхід, інформатизація, інтеграція тощо. До них належить і компетентнісний підхід, поява якого пов'язана, насамперед, з кризою освіти, що полягає в суперечності між програмовими вимогами до учня, запитами суспільства і потребами самої особистості в освіті. Адже довгий час у вітчизняній системі освіти домінував знаннєвий підхід, результатом якого була сукупність накопичених учнем знань (як інформації), умінь і навичок.

Сучасне інформаційне суспільство формує нову систему цінностей, в якій володіння знаннями, вміннями і навичками є необхідним, але недостатнім результатом освіти. Від людини вимагаються вміння орієнтуватися в інформаційних потоках, освоювати нові технології, самонавчатися, шукати і використовувати нові знання, володіти такими якостями, як універсальність мислення, динамізм, мобільність.

Ідея компетентнісного підходу — одна з відповідей на запитання: який результат освіти необхідний особистості і затребуваний сучасним суспільством?

Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміють спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових (базових, основних, надпредметних) і предметних компетентностей особистості.

Серед визначених педагогами ключових компетентностей основними є такі:

- **навчальна** (вміння здобувати інформацію з різноманітних джерел різними способами, виділяти головне, аналізувати, оцінювати, використовувати на практиці; складати алгоритм навчальної діяльності; здійснювати навчальну діяльність у взаємодії; прогнозувати результат такої діяльності, докладати зусилля до його досягнення; формулювати, висловлювати, доводити власну думку; здатність навчатися протягом усього життя, підвищувати професійний рівень);

- **здоров'язбережувальна** (здатність зберігати фізичне, соціальне, психічне та духовне здоров'я — своє та інших людей);

- **соціальна** (здатність до співпраці в групі та команді, мобільність, уміння адаптуватись і визначати власні цілі та виконувати різні ролі й функції в колективі, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти індивідуальних і колективних дій; уміння визначати й реалізовувати мету комунікації в залежності від обставин; підтримувати взаємини; вирішувати проблеми в різних життєвих ситуаціях);

- **загальнокультурна** (здатність аналізувати й оцінювати досягнення національної, європейської та світової науки й культури, орієнтуватися в культурному й духовному контексті сучасного суспільства; знати рідну й іноземні мови, інтерактивно їх використовувати; опановувати моделі толерантної поведінки; створювати умови для конструктивної співпраці в умовах культурних, мовних і релігійних відмінностей між людьми та народами; застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему загальнолюдських цінностей);

- **компетентність щодо інформаційно-комунікативних технологій** — ІКТ (уміння використовувати

джерела інформації, зокрема ІКТ, для власного розвитку, технічна компетентність, уміння раціонально використовувати комп'ютер для пошуку, опрацювання та систематизації, зберігання й передавання інформації, оперувати технологіями та знаннями, що задовольнять потреби інформаційного суспільства);

- **громадянська** (здатність орієнтуватися в проблемах суспільно-політичного життя, здійснювати захист своїх громадянських прав та інтересів; взаємодіяти з органами державної влади на користь собі й суспільству);

- **підприємницька** (співвідносити власні економічні інтереси з наявними матеріальними, трудовими й природними ресурсами, інтересами інших людей та суспільства; бути готовим активно діяти, організовувати власну трудову й підприємницьку діяльність і працю колективу; змінюватись і пристосовуватись до нових потреб ринку праці; оцінювати власні професійні можливості та здібності; складати й реалізувати плани підприємницької діяльності; приймати економічно обґрунтовані рішення; презентувати інформацію про результати власної економічної діяльності).

Вважаю своїм головним завданням розвивати природні задатки, позитивні якості дитини і тим самим допомагати їй знайти своє місце в суспільстві, призначене для неї природою. Вирішення цього завдання можливе лише за умови, коли навчально-виховний процес будуватиметься відповідно до потреб особистості та індивідуальних можливостей дітей, зростання їхньої самостійності і творчої активності. Позитивним аспектом у вирішенні даного питання є запровадження нових освітніх технологій, спрямованих на всебічний

розвиток дитини, застосування методів, що активізують творчу діяльність учнів у навчанні.

Впевнена, що у навчальному процесі дитину постійно має супроводжувати почуття вільного вибору, навчання повинне характеризуватись розвивальною тенденцією, щоб приносити дитині радість. Як зробити, щоб дитина не лише засвоювала нові знання, а й намагалася застосувати їх під час вироблення нових умінь, почувалася впевнено, бажала вчитися.

На своїх уроках використовую традиційні та інноваційні методи роботи. Проводжу нестандартні уроки: уроки-лекції, КВК, подорожі, вікторини, які є продуктивними у розвитку творчих здібностей. Застосовую в своїй роботі такі засоби пізнання, які розширюють можливості органів чуттів сприймати та запам'ятовувати. А саме — мультимедійні технології: відеодемонстрації, презентації, навчальні та мультиплікаційні фільми. Ці ресурси допомагають створити психологічну атмосферу уроку. Засвоєння обов'язкового матеріалу органічно поєдную з елементами гри, несподіваними та цікавими мандрівками. Одним із таких уроків було ознайомлення з поезією лауреата Нобелівської премії Чеслава Мілоша.

Активно застосовую міжпредметні зв'язки (польська мова — українська мова — основи здоров'я — мистецтво), що сприяє підвищенню інтересу учнів до вивчення предмета.

Вчу дітей вільно висловлювати свої думки. Метод «Мікрофон» використовую як на етапі актуалізації знань учнів, так і під час узагальнення навчального матеріалу. За допомогою цієї вправи на уроці читання з'ясовую думки учнів щодо прочитаного, перевіряю домашнє завдання, підводжу підсумки уроку.

Найчастіше на уроках математики для перевірки знань учнів використовую технологію «Карусель».

Інтерактивний метод «Обери позицію» застосовую на уроках з курсу «Я у світі», предмета «Основи здоров'я», на виховних годинах під час обговорення певних ситуацій.

Обов'язково на кожному уроці практикую вправи для очей і рук, слідкую за поставою, стежу за тим, щоб учні правильно сиділи за партою.

У своїй роботі велику увагу приділяю національно-патріотичному вихованню. Знайомлю дітей з народною символікою і проводжу заходи національного спрямування для молодших школярів («Свято хліба», «Подільчаники», «Свято українського козацтва», «День матері»).

Працюючи над проблемною темою «Творчий підхід до підготовки та проведення уроків на засадах компетентісно орієнтованого навчання», вбачаю завдання в тому, щоб створювати умови для розвитку та самореалізації вихованців, організовувати навчально-пошукову, дослідницьку діяльність учнів, здійснювати індивідуальний підхід у процесі навчання в умовах колективної праці, усвідомити свої можливості, повірити у власні сили, надати можливість обдарованим дітям розвивати творчий потенціал.

Я вважаю, що прийдуть нові часи, будуть нові учні, а вчитель повинен відчувати новизну моменту та учнівських проблем, аби не опинитися осторонь життєвих проблем юнацтва.

О. В. Гулько

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні зміни в освіті спричинені низкою соціокультурних та політико-економічних обставин. Вони викликані переходом людства до нового типу цивілізації — інформаційного суспільства, для якого властиві вміння орієнтуватись і працювати в інформаційному просторі, підтримувати тісні комунікативні зв'язки у соціумі, володіння гнучким мисленням.

Моделлю особистості в новій парадигмі освіти стає інноваційна людина. Вона розглядає навколишній світ не як сталу структуру, до якої потрібно пристосовуватися, а як сферу пізнавальної та практичної невідомості, яку потрібно редукувати як послідовність різноманітних труднощів, що необхідно подолати. Винахідливість стає архетипом власної дослідницької позиції, тобто знання набуває процес переходу в освітній діяльності від школи пам'яті до інституту роботи з мисленням. Саме тому переді мною постав ряд питань: «Як сформувати інноваційну особистість? Які методи та технології навчання обрати?» Шукаючи відповіді на ці запитання, на першу позицію впевнено висуваю таке завдання: формувати інформаційно-комунікативну компетентність особистості, над якою слід працювати, починаючи з молодшого шкільного віку.

Інформаційно-комунікативна компетентність забезпечує оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, вміннями й навичками спілкування в різних сферах і ситуаціях, формує вміння самостійно знаходити, аналізувати та добирати необхідну інформацію, що і є основним запитом інформаційного суспільства. Таку

методологічну позицію сучасні науковці та педагоги Л. Бевзенко, Л. Гузеєв, Н. Кочубей, В. Лутай, В. Василькова влучно називають «вглядання у дійсність і вживання з нею», саме набуття життєво важливих компетентностей особистості, і в першу чергу, вміння орієнтуватись в інформаційному просторі, встановлювати комунікативні зв'язки дає учневі можливість орієнтуватись у сучасному суспільстві, формувати здатність швидко реагувати на виклики часу.

Вважаю, що *проектна діяльність* — це найдоцільніший та найактуальніший спосіб підготовки особистості до реального життя в мінливому соціумі, саме завдяки їй школа перестає бути підготовчою сходинкою до життя, а дає можливість злитися з життям. Проектна діяльність передбачає планування, аналіз, пошук, реалізацію, результат (замислив — спроектував — здійснив), впливаючи на формування основних груп компетентностей особистості.

Як вчитель-практик у роботі в початковій школі я обрала формування інформаційно-комунікативної компетентності в процесі проектної діяльності, визначивши основні можливості проектного навчання для формування цієї компетентності. Під час проектування чітко виокремлюю шляхи, якими формую інформаційно-комунікативну компетентність своїх учнів на кожному етапі проекту.

З досвіду роботи визначила оптимальні форми навчання. Це, насамперед, уроки активного пошуку (уроки-дослідження, уроки-мандрівки, уроки-міркування, уроки серед природи, уроки-турніри, уроки-взаємонавчання), які пов'язані зі створенням та реалізацією проектів. Кожен етап проектної діяльності несе глибокий потенціал для формування інформаційно-комунікативної компетентності. На організаційному етапі

проектування об'єднують учнів у творчі групи, створюють стійкі комунікативні зв'язки між усіма учасниками проекту так, щоб вони почувалися впевнено, висловлюючи свої погляди та думки, а також заохочуючи усіх учасників до співпраці. У результаті складається стимулююча, творча атмосфера.

Однією з форм комунікативної взаємодії є метод «Розминка», який дає можливість:

- соціально об'єднати учасників проекту;
- заохотити їх спілкуватися одне з одним;
- встановити довірливі стосунки між дітьми.

Розминки-перевтілення, пальчикові розминки виконують не тільки функцію фізичного розвантаження, але й реалізують комунікативні, розвивальні, релаксаційні завдання. Систематичне впровадження розминок допомагає і сором'язливим, і агресивним дітям, і дітям з мовними й іншими вадами. Розподіляючи доручення серед учасників проекту, практикують використання ролевих ігор, учасники яких виконують певні ролі (літературних персонажів чи вигаданих героїв), зумовлені характером чи змістом проекту, імітують соціальні чи ділові відносини, ускладнені гіпотетичними ігровими ситуаціями. Наприклад, на уроках читання, реалізуючи проект «Збережи тепло — збережи Україну», учні працювали дослідницькими групами:

- «Теплунчики» — досліджували користь тепла та способи його економного використання;
- «Злісні неплатники» — у формі ролевих ігор та інсценізацій демонстрували наслідки безвідповідальності споживачів.

Проектна діяльність — це «майстерня» для вправлення в «техніці спілкування», оскільки передбачає тісну суб'єкт-суб'єктну взаємодію усіх учасників проекту. Комунікативна компетентність найкраще

формується на організаційному етапі використанням пізнавальних навчальних ігор («Скринька творчих ідей», «Словесні пазли», «Я це зроблю так...»). Це дає змогу забезпечити активність учнів, уникнути монотонності у постановці перспективних ліній проектної діяльності. Так, при проведенні проекту «Про кого кажуть — справжній друг?» на організаційному етапі пропоную гру «Скринька творчих ідей», під час якої учасники проекту пропонують власні ідеї вирішення проблеми «Яким ви бачите справжнього друга?», практикую використання мотиваційної карти для підготовки виступу кожної з груп. Мотиваційна карта для учнів початкових класів складається із запитань:

1. Чим важливий цей проект?
2. Для чого ми будемо працювати над проектом?
3. Що для цього ми зможемо зробити?
4. Як ми це будемо робити?
5. Що для цього нам потрібно?
6. Що ми отримаємо в результаті?

Під час діяльнісного етапу проекту, основне завдання якого — виконання учасниками поставлених за складеним планом завдань, використовую інтерактивні методи навчання, суть яких полягає у вирішенні проблемних завдань груповою формою, використовуючи досвід і знання кожного учасника проекту. Прикладом слугує метод «Граффіті», який розвиває вміння досліджувати різні тематичні аспекти, вчить формулювати та висловлювати власні думки. Наприклад, під час проекту «Історія міста, в якому народились», пропоную кожній групі учасників проекту плакати із незакінченими реченнями про історичне минуле рідного міста, які вони повинні дописати самостійно. Виконання такої справи допомагає зібрати інформаційний матеріал, економлячи допоміжні засоби.

У процесі реалізації етапу проекту використовую вправу «Думка-блискавка», коли учні говорять по черзі по даній проблемі проекту, але їхні речення логічно пов'язані одне з одним, а пізніше учні підсумовують сказане. Під час проведення проекту «Про кого кажуть — справжній друг?» пропоную висловитись кожній групі, назвавши суттєві якості дружніх стосунків. Для формування інформаційно-комунікативної компетенції на етапі реалізації проекту, починаючи з 4-го класу, використовую елементи дискусії, в процесі якої учні вчаться наводити аргументи, переконувати, ставити запитання, доповнювати, активно слухати, робити умовиводи. Так, під час вивчення теми з основ здоров'я «Здоров'я і харчування» був реалізований проект «Чи місце фастфудам у раціоні школяра?», на якому використала дискусію про те, що їжа має бути не лише смачною, а й корисною, взявши роль модератора на себе.

Виховуючи культуру толерантного співрозмовника, пропоную дітям «Правила гри», які допомагають побудувати цікаву дискусію:

- слухай, коли хтось говорить;
- говори чітко за темою;
- піднімай руку, коли хочеш щось сказати;
- розмовляй і слухай стримано, емоції — не кращий порадник;
- розмовляючи, дивись в очі співрозмовника;
- коли говориш, сліdkуй за часом, інші теж мають бажання висловитись.

Враховуючи власний досвід, можу стверджувати, що такі вправи дають учням максимум інформації за короткий відрізок часу, розвивають позицію активного співрозмовника та доповідача. На етапі презентації результатів проекту учні згідно з інструкцією готують презентації, проявляючи майстерність самопрезентації

як активного учасника проекту, так і презентації команди в цілому.

Серед активних форм роботи з формування інформаційно-комунікативної компетентності на цьому етапі практикую «Карти асоціацій», у яких учні узагальнюють знання та інформаційний матеріал у вигляді спеціальних схем, де на плакаті кожна група навколо проблеми в центрі малює велике коло, від якого проводяться промені, на кінчиках яких меншими колами — шляхи вирішення проблеми. Наприклад, під час презентації проекту «Чи місце фастфудам у раціоні школяра?» діти створили карти асоціацій «Раціон школяра», визначивши основні складові повноцінного харчування учнів.

Активному формуванню інформаційно-комунікативної компетентності на етапі презентації проекту сприяють «Карти пам'яті» — графічне або малюнкове зображення зібраної інформації. Так, у проекті «Подільська вишивка» (уроки трудового навчання, 3 клас) учні презентували карти пам'яті «Особливості подільської вишивки». Практика підказує і ефективність використання методу «Коллаж», який висвітлює узагальнені думки, власну позицію і аргументацію кожного учасника проекту. Діти приносять клаптики тканини, кольоровий папір, вирізки з журналів та газет, нитки, олівці, фарби, фото, засушені рослини. Готують стільки великих аркушів, скільки груп проекту. Діти виконують колаж за темою проекту і захищають його. При оцінюванні учні можуть запитувати і висловлювати власне враження. У визначеному місці діти розташовують свої роботи і створюють вернісаж проекту. Так, під час проведення захисту проекту «Дивосвіт навколо нас» учні створили колаж «Про що говорить вітер?».

Важливим етапом проекту є самооцінка та оцінка результативності роботи груп, що дає можливість реально оцінити роботу впродовж проекту. Вміння давати об'єктивну оцінку формую за допомогою таблиць авторефлексії, в яких діти висловлюють власне судження про результативність роботи, відповідаючи на запитання: «Що найбільше сподобалось? Що можна було змінити? Як? Яким чином?»

Ефективним способом оцінки є метод «Смайлик», коли на плакаті кожна група оцінює роботу іншої відповідним смайликом зі словесним коментарем, та метод «Валіза і кошик», коли готую на дошці два плакати з намальованими валізою і кошиком, роздаю учням липкі стікери двох різних кольорів і пропоную висловити свою позицію щодо роботи кожної групи впродовж усіх етапів проекту. Після команди «Старт!» учні приклеюють картки з позитивними висловлюваннями на плакат з валізою, а негативні — на плакат з кошиком.

Рефлексію проекту забезпечую використанням методу «Лист до себе», пропонуючи учням написати лист до себе, зазначивши, як вони використають в повсякденному житті знання, здобуті з проекту. Після захисту проекту «Історичні замки Хмельниччини» учні пишуть лист до себе про те, як вони будуть використовувати знання про історичне минуле рідного краю у подальшому житті. Практичний досвід переконує в тому, що проектна діяльність формує інформаційно-комунікативну компетентність учнів початкової школи. Знання індивідуальних особливостей молодших учнів, якісних властивостей методів навчання та виховання дають мені змогу правильно зорієнтуватися, обрати оптимальні методи, враховуючи їх переваги та недоліки з погляду формування компетентностей інноваційної особистості.

Наслідком формування інформаційно-комунікативної компетентності є те, що мої вихованці стають призерами на Всеукраїнських конкурсах «Патріот», «Кенгуру», активними дописувачами дитячих газет та журналів «Долонька», «Куля», дитячої сторінки у міській газеті «Всім».

Вагомим результатом своєї педагогічної діяльності вважаю володіння учнями інформаційно-комунікативною компетентністю, що дає їм можливість:

- презентувати себе;
- приймати нестандартні рішення;
- працювати командою;
- знаходити необхідну інформацію і працювати з нею;
- знати основні джерела отримання інформації;
- вміння адаптуватися в соціумі.

Тому я переконана, що саме в процесі проектної діяльності формується важлива інформаційно-комунікативна компетентність, яка готує підростаюче покоління до життя у мінливому соціумі.

О. Я. Очеретяна

ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Інформатизація освіти — один з основних напрямів, продиктований потребами сучасного суспільства, у якому головним рушієм прогресу є індивідуальний розвиток особистості. Вона має забезпечити впровадження в практику програмно-педагогічних розробок, спрямованих на інтенсифікацію навчального процесу, вдосконалення форм і методів організації навчання.

Модернізація шкільної освіти сприяє використанню засобів і форм пізнавальної діяльності учнів на основі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Важко відмовитися від потенціалу нових засобів і в початковій школі. Серед факторів, що сприяють цій тенденції, назву такі:

- дидактичні можливості використання комп'ютера;
- наявність на ринку численних програмних продуктів для школи;
- введення в навчальні плани багатьох шкіл пропедевтичного курсу інформатики (розвиток комп'ютерної грамотності школярів);
- наявність у багатьох сім'ях комп'ютерів;
- це сприяє тому, що в дітей формується готовність (психологічна, мотиваційна, практична) до використання комп'ютерів під час навчання на різних навчальних предметах.

Використання комп'ютера як засобу навчання у навчальному процесі початкової школи вносить зміни й до інших елементів педагогічної технології (процес навчання, організацію навчання, методика тощо). Це, на мій погляд, дає змогу вирішувати деякі проблемні питання.

1. Загальнодидактичні проблеми:

- визначення ролі (місця) комп'ютера в методичній (дидактичній, педагогічній) системі серед інших засобів навчання;
- визначення умов, у яких може бути здійснений педагогічний процес з використанням комп'ютера.

2. Професійна проблема:

забезпечення достатнього для підготовки і проведення комп'ютерних уроків рівня інформаційної компетентності вчителя, що дасть йому змогу вирішити необхідні організаційно-методичні питання.

3. Організаційно-методичні проблеми:

- дотримання специфіки змісту навчального предмета;
- дотримання особливостей методичної системи, що використовується при навчанні предмета;
- обґрунтування доцільності використання комп'ютера;
- обґрунтування дидактичних і технічних вимог до педагогічних програмних засобів;
- виявлення, експертиза і добір педагогічних програмних засобів;
- проектування педагогічних програмних засобів, систем комп'ютерних завдань або електронного дидактичного матеріалу;
- використання програмного продукту в технології навчання предмета.

4. Інформаційні проблеми:

- визначення наукових основ психолого-педагогічних і методичних вимог до програмних засобів, необхідних для їх ефективного використання;
- забезпечення доступності створених педагогічних програмних засобів для вчителів (наявність єдиної бази даних педагогічних програмних засобів);
- розробка педагогічних програмних засобів.

Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у початковій ланці — це не данина моді, а необхідність сьогодення, оскільки більшість дітей ознайомлюються з комп'ютером набагато раніше, ніж це їм може запропонувати школа. Ні для кого вже не є новою необхідністю широкого застосування електронних засобів навчання під час вивчення будь-якого предмета.

Інформаційно-комунікаційна технологія навчання — це сукупність методів і технічних засобів реалі-

зації інформаційних технологій на основі комп'ютерних мереж і засобів забезпечення ефективного процесу.

Інформаційні технології стають потужним багатофункціональним засобом навчання. Їх використання привчає учня жити в інформаційному середовищі, сприяє залученню школярів до інформаційної культури.

Сьогодні, з огляду на сучасні реалії, я розумію, що повинна вносити в навчальний процес нові методи подачі інформації, адже мозок сучасної дитини налаштований на отримання знань у формі розважальних програм по телебаченню і набагато легше сприйме запропоновану на уроці інформацію за допомогою медіазасобів. Тепер з використанням комп'ютерних мереж і онлайн-ових засобів школи отримали можливість подавати нову інформацію таким чином, щоб задовольнити індивідуальні запити кожного учня.

Необхідно за короткий проміжок часу навчити кожну дитину освоювати, перетворювати і використовувати в практичній діяльності величезні масиви інформації. Дуже важливо організувати процес навчання так, щоб дитина активно, з цікавістю і захопленням працювала на уроці, бачила плоди своєї праці і могла їх оцінити.

На допомогу у вирішенні цього завдання стає поєднання традиційних методів навчання та сучасних інформаційних технологій, у тому числі і комп'ютерних. Адже використання комп'ютера на уроці дозволяє зробити процес навчання мобільним, строго диференційованим та індивідуальним.

У цікавій, динамічній ігровій формі мої учні опановують комп'ютерні засоби, набувають первинних навичок користування пристроями введення-виведення, початковими вміннями й навичками управління

комп'ютером та одночасно удосконалюють свої знання з певних навчальних предметів, розвивають пам'ять, просторову уяву, логічне мислення, творчі здібності.

Таким чином, з точки зору дидактики ІКТ дозволяє:

- забезпечити зворотний зв'язок в процесі навчання;
- зробити навчання більш інтенсивним, а головне — ефективним за рахунок реалізації можливостей мультимедіа навчальних систем до дієвого і наочного подання навчального матеріалу;
- підвищити унаочненість навчального процесу;
- забезпечити пошук інформації із різноманітних джерел;
- індивідуалізувати навчання для максимальної кількості дітей з різними стилями навчання і різними можливостями сприйняття;
- моделювати досліджувані процеси або явища;
- організувати колективну й групову роботу;
- здійснювати контроль навчальних досягнень;
- створювати сприятливу атмосферу для спілкування.

При підготовці до уроку з використанням ІКТ я не забуваю, що це **УРОК**, а отже, складаю план уроку, виходячи з його цілей. Під час добору навчального матеріалу дотримуюсь основних дидактичних принципів: систематичності, послідовності, доступності, диференційованого підходу, науковості тощо. При цьому комп'ютер не замінює вчителя, а тільки доповнює його.

Такому уроку властиво:

1. Принцип адаптивності: пристосування комп'ютера до індивідуальних особливостей дитини.

2. Керованість: у будь-який момент можлива корекція вчителем процесу навчання.

3. Інтерактивність і діалоговий характер навчання.

4. ІКТ мають здатність «відгукуватися» на дії учня і вчителя.

5. «Вступати» з ними в діалог, що і становить головну особливість методик комп'ютерного навчання.

6. Оптимальне поєднання індивідуальної та групової роботи.

7. Підтримання в учня стану психологічного комфорту при спілкуванні з комп'ютером.

8. Комп'ютер може використовуватися на всіх етапах, як при підготовці уроку, так і в процесі навчання: при поясненні (введенні) нового матеріалу, закріпленні, повторенні, контролі.

Вважаю, що немає потреби і неможливо однаково навчати і навчити всіх дітей, сформувані в кожній дитині одні й ті самі вміння та навички з різних предметів, добитися від дітей одного і того самого рівня розвитку логічного та творчого мислення, однакового сприйняття дійсності. Це стосується і навчання математики, методів розв'язування різних задач, побудови й аналізу різноманітних математичних моделей процесів та явищ. Комп'ютерна підтримка цього процесу дає значний педагогічний ефект, полегшуючи, розширюючи і поглиблюючи вивчення і розуміння математики як науки.

Я на своїх уроках у методиці викладання математики використовую різні методи навчання:

- усний виклад;
- демонстрування та ілюстрування;
- бесіди;
- вправлення;
- виробничо-практичні методи тощо.

Серед них не менш важливе значення має використання ІКТ.

Перш за все, добираючи до уроку математики комп'ютерні засоби навчання, враховую, що вони повинні відповідати певним вимогам, а саме:

- бути цікавим і викликати інтерес та позитивні емоції у школярів;
- активізувати пізнавальну і розумову діяльність учнів;
- викликати у дитини бажання навчитися працювати самостійно;
- відповідати валеологічним вимогам;
- розвивати творчі здібності дитини;
- мати навчально-контролюючий характер.

Використання ІКТ в процесі вивчення математики відкриває цілий ряд можливостей для різнобічного, нетрадиційного, наочного осмислення учнями предметного матеріалу. Застосування комп'ютера на уроках математики — гарна можливість активізувати пізнавальні інтереси учнів під час вивчення та закріплення нового матеріалу, підвищити мотивацію навчальної діяльності, організувати самостійну роботу учнів.

Можливості використання комп'ютера дають змогу подавати новий матеріал наочно, в формі гри. Виконання тренувальних вправ на комп'ютері не є важким чи нудним заняттям: «граючись», дитина отримує знання. До того ж комп'ютер — нетрадиційний засіб контролю знань учнів.

Спробую виділити основні напрями доцільності використання засобів ІКТ в процесі навчання математики:

- зворотний зв'язок між користувачем та засобами інформатизації і комунікації;
- комп'ютерна візуалізація навчальної інформації про об'єкти або закономірності процесів, явищ;

- автоматизація процесів обчислювальної, інформаційно-пошукової діяльності, операцій по збору, обробці, передачі, тиражуванню інформації, а також архівному зберіганню достатньо великих обсягів інформації з можливістю легкого доступу і звернення користувача до розподіленого інформаційного ресурсу;
- автоматизація процесів обробки результатів навчального експерименту з можливістю багатократного повторення будь-якого фрагмента або самого експерименту;
- автоматизація процесів інформаційно-методичного забезпечення, організаційного управління навчальною діяльністю і контроль за результатами засвоєння знань.

Для мене важливими є такі питання в контексті використання комп'ютера на уроці:

- реалізація можливостей ІКТ в області побудови різних екранних зображень математичних об'єктів, їх динамічного уявлення;
- автоматизація процесів обчислювальної і інформаційно-пошукової діяльності, а також діяльність по збору, обробці даних про об'єкти, явища, процеси, що вивчаються;
- реалізація прикладної спрямованості навчання математики з використанням ІКТ;
- встановлення вимог до електронних засобів освітнього призначення, необхідних для вивчення математики та їх експертної оцінки;
- використання комп'ютерних тестуючих і діагностуючих методик встановлення рівня засвоєння матеріалу.

В. В. Доміна

**ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ**

Актуальність проблеми насамперед зумовлена потребою українського суспільства в особистостях, які здатні робити свідомий вибір та застосовувати демократичні технології, приймати індивідуальні і колективні рішення, враховуючи інтереси й потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави. Тому формування у молодшого школяра якостей громадянина, патріота має бути об'єктом особливої уваги вчителя початкових класів.

Сучасний зміст виховання дітей — це науково обґрунтована система загальнокультурних і громадянських цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, праці, природи, мистецтва, самої себе. Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави виявляється у патріотизмі, правосвідомості, політичній культурі та культурі міжетнічних відносин.

Патріотизм виявляється в любові до Батьківщини, свого народу, турботі про його благо, сприянні становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовності відстоювати її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею, шануванні українських звичаїв і обрядів, досконалому володінні рідною мовою.

Саме тому одна з ключових компетентностей — громадянська — націлює на здатність людини активно, відповідально, ефективно реалізувати громадянські

права і обов'язки через громадянські знання, вміння, досвід та загальнолюдські, демократичні, національні чесноти.

Складовими критеріями громадянської компетентності є:

- мотиваційно-ціннісна;
- когнітивна (знання);
- діяльнісно-процесуальна (вміння).

Мотиваційно-ціннісна складова включає: гуманізм, патріотизм, толерантність, загальнолюдські моральні норми.

Когнітивна складова включає в себе політико-правову, соціальну, економічну та культурологічну освіченість особистості.

Діяльнісно-процесуальна складова включає в себе організаторські здібності, ініціативну, громадянську активність та творчий потенціал.

Головними шляхами громадянської компетентності під час навчально-виховної роботи є: диспути, бесіди, дискусії, інтелектуальні аукціони, ситуаційно-рольові ігри, гуртки, екскурсії, клуби, дебати, перегляд кінофільмів.

Формування громадянської компетентності червоною ниткою проходить через проектне, інтегроване, вітагенне навчання, інтерактивні вправи, особистісно зорієнтоване та діалогічне навчання.

Діти молодшого шкільного віку люблять різноманітні інтерактивні вправи, у процесі яких формується громадянська компетентність:

«Гудіння бджіл»; «Клаптикова ковдра»; «Сніжки»; «Вислухай мене»; «Займи позицію» та ін. Школярі навчаються в групі або парі, прислуховуються одне до

одного, відшукують спільну думку, самореалізуються, взаємонавчаються, спираючись на власний досвід.

Однією із цікавих технологій є *вітагенне навчання*. Воно засноване на актуалізації життєвого досвіду дитини, інтелектуально-психологічному потенціалі та створенні ситуації успіху.

Актуалізація життєвого досвіду полягає в тому, щоб з'ясувати, яким запасом знань володіють учні перед тим, як вони одержать необхідний запас освітніх (наукових) знань. Реалізувати даний прийом можна через суперечність — «Сумніваюсь», неприйняття — «Не вірю», заперечую — «Не тільки не вірю, а й вважаю помилкою», взаємовиникнення — «Заперечую цю ідею і пропоную свою»; через творчі моделювання — «Якби директором був я»; через вітагенні аналогії — «У житті немає нічого такого, чого б іще не було». Будь-яка форма актуалізації вітагенного досвіду учнів має супроводжуватися ситуацією успіху та створити в дитини оптимістичну перспективу.

Підсумовуючи вище сказане, можна зробити висновок:

У дитини формується здатність пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого об'єднання, як учня, жителя міста чи села.

Виховується любов до рідного дому, школи, вулиці, своєї країни, її природи, до рідного слова та державної мови, побуту, традицій, культурних особливостей як рідного, так й інших етносів українського народу.

А. Д. Ніколайчук

МОВЛЕННЕВО-СИТУАТИВНІ ВПРАВИ, ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Сучасний світ дуже динамічний і змінюється настільки стрімко, що уміння орієнтуватися у різних інформаційних потоках, налагоджувати партнерські стосунки, творчо вирішувати поставлені завдання, проектувати кінцевий результат є нагальною потребою як дорослих, так і дітей. Ці та інші чинники зумовили необхідність оновлення Державного стандарту початкової освіти, відповідно до якого мета курсу української мови полягає у формуванні ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яку трактують як здатність успішно користуватися мовою у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу та під час вирішення життєво важливих завдань.

У представленій мною системі комунікативних завдань домінує спосіб словесного опису мовленнєвої ситуації, за якого можна окреслити компоненти, крім того, він не потребує спеціальної матеріальної бази, оскільки легко реалізовується. Запропонована система має достатню кількість вправ різних типів, що стимулюють розвиток усного та письмового діалогічного, монологічного мовлення, а також навичок читання чи аудіювання.

Наведені мовленнєво-ситуативні завдання допомагають урізноманітнити зміст уроку, посилити комунікативну спрямованість матеріалів підручника, підвищити мотивацію до навчання, сприяють формуванню мовленнєво-комунікативних умінь, розвитку особистості молодшого школяра.

Сучасний компетентнісно спрямований урок передбачає поділ змісту теми на навчальні ситуації в залежності від його структури, тому в роботі я використовую такі мовленнєво-ситуативні вправи:

— на засвоєння теоретичного матеріалу;

— на набуття практичних умінь будувати діалогічні та монологічні висловлювання на основі поданих текстів, речень та словосполучень підручника або дидактичного посібника, які будуть доречними в певній ситуації;

— на набуття практичних умінь будувати діалогічні та монологічні висловлювання без опори на готовий текст на основі одного малюнка або серії.

1. До першої групи належить рольова гра «Вчитель—учень», метою якої є роз'яснення граматичних явищ та особливостей частин мови, інтерактивна вправа «Навчаючи, вчуся». Виконання таких вправ відбувається в парах, і адресатом мовлення виступає сусід по парті або вчитель.

Наприклад, на уроках української мови у 2-му класі використовую ситуативні вправи.

При перевірці засвоєння теми «Голосні звуки. Букви, що позначають голосні звуки» використала таке завдання:

Ситуація спілкування. Уяви, що твоя молодша сестричка чула, як ти виконував завдання з української мови. Вона запитала тебе, що таке голосні звуки, скільки їх, як їх впізнати на письмі. Спробуй пояснити.

Перед виконанням вправ часто вводжу учнів у наступну мовленнєву ситуацію.

Ситуація спілкування. Уявіть, що ви присутні на уроці як помічники-консультанти. Запитайте у сусіда по парті, чи все йому зрозуміло щодо виконання вправи.

Поставте одне одному запитання за змістом завдання до вправи і дайте на них відповіді.

2. Друга група вправ спрямована на побудову власних діалогічних і монологічних висловлювань на основі поданих текстів, речень та словосполучень, які доречні в певній ситуації.

Якщо надати деяким вправам ситуативного характеру, тобто окреслити ситуацію, яка потребує використання певного мовного матеріалу, мовлення буде зверненим, вмотивованим, природним. Іноді до вправ такого типу додаю план-підказку, інструкцію до виконання тощо.

Наприклад, на уроці української мови у 2-му класі (урок 16, с. 25 за підручником української мови для 2 класу М. Д. Захарійчук) при оголошенні теми використала таке завдання:

Ситуація спілкування. Уявіть, що редактор шкільної газети доручив вам написати невеличкий текст-опис про білочку. Підказкою буде слугувати чудовий матеріал у підручнику.

3. Третя група вправ містить завдання, поштовхом до виконання яких виступають уявні ситуації за ілюстраціями без опори на готовий текст.

Відповідно до нової програми з української мови у 2-му класі діти вчать будувати розповіді за серією малюнків. В основі системи таких уроків, розроблених мною на основі методики ТРВЗ-педагогіки за підручником М. Д. Захарійчук, лежить штучна навчально-мовленнєва ситуація «Детективи», яка окреслює мету мовленнєвого висловлювання.

Ситуація спілкування. Уявіть собі, що ви перебуваєте в офісі детективного агентства «Сокіл». Чи знаєте

ви, хто такі детективи? *(Люди, які щось чи когось шукають, роблять висновки, спираючись на побачене.)* Я — начальник цього детективного агентства і набираю у штат працівників-детективів. Маю важливе завдання, оскільки отримала серію малюнків, за якими потрібно скласти невеликий звіт-розповідь. Мені потрібні перш за все спостережливі, розумні та точні у висловлюваннях працівники. Чи є серед вас ті, які хочуть спробувати себе у ролі детективів? Тоді негайно розпочинаємо свою роботу.

Навчання учнів роботі за серією малюнків здійснюю на основі алгоритму, кожен крок якого має свою мету, ігрову дію:

- знайдіть спільних героїв на картинках (*хто? або що?*);
- знайдіть місце, у якому відбуваються події (*де?*);
- визначте час подій (*коли?*);
- назвіть дії героїв (*хто? що робить? для чого?*);
- складіть розповідь;
- дайте назву розповіді.

Слід зазначити, що на таких уроках мовлення ва змістова лінія тісно переплітається з діяльнісною і всі завдання орієнтовані на розвиток у дітей логічного компонента: уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, які реально існують в житті.

На уроках розвитку зв'язного мовлення учні вчать-ся будувати розповіді, описи за картиною і запитаннями. Але предметна, а тим більше сюжетна картина має стільки елементів, нюансів, що розповіді про кожен із них і всю картину загалом можуть бути різноманітними і неповторними. Виконання ситуативних завдань, складання віртуальних діалогів приносить у розповіді дітей цікаві подробиці, оригінальні сюжетні лінії. Та, на жаль, для досконалого формування в учнів

певної системи відповідних умінь та навичок бракує в повній мірі часу, відведеного програмою. Один із варіантів вирішення цього питання — використання в навчально-виховному процесі авторського елективного курсу «Мовленнєва творчість».

В опануванні українською мовою обов'язково враховую те, що вона є не тільки предметом навчання, а й засобом засвоєння інших предметів шкільної програми. Наприклад, на уроках математики для вивчення і закріплення складу чисел будуємо ситуації спілкування за картинками, створеними на основі методів ейдетичного сприйняття. Кожну цифру на таких картинках я перетворила на образ, який вона нам нагадує, та оживила їх.

Наприклад, при вивченні складу числа 4 пропоную уявну подорож до казкового озера.

Ситуація спілкування. Нам потрібно вивчити склад числа 4. Ми знову вирушаємо до Країни Чисел до королеви Математики. Адже, запрошуючи нас до себе в гості, вона запропонувала поспостерігати за жителями математичної країни — цифрами та докладно розповісти про побачене своїм однокласникам та друзям.

Мовленнєво-ситуативні вправи є чудовим засобом розвитку творчого мислення. Адже кожне мовленнєво-ситуативне завдання спонукає дітей уявляти ситуацію. А уява, як відомо, є підґрунтям творчого мислення, оскільки, доповнюючи ситуацію, дає змогу знайти рішення навіть за відсутності належної повноти інформації для мислення.

Розглядаючи на шкільному методичному об'єднанні вчителів початкових класів, керівником якого я є, питання методологічної переорієнтації навчання на особистісний розвиток кожного учня, спонукала вчителів

до створення та впровадження в роботу «Щоденників росту для учнів початкових класів», які дозволяють об'єктивувати для дитини динаміку власної зміни як у навчальній, так і в соціальній сфері. Зокрема, заповнюючи щоденники у 1-му класі, діти виконували такі ситуативні завдання:

Ситуація спілкування. Твій друг Виростайко знає, що всі люди різні. Він цікавиться, який ти. Намалюй себе в центрі сторінки під буквою Я. Прочитай уважно напис під кожною кулькою та з'єднай кульку із собою, якщо ти вважаєш, що ти такий. Поміркуй та розкажи йому, для чого треба знати, який ти.

4. При виборі усної форми спілкування акцентувати увагу на привітності до співрозмовника, чіткості та виразності мовлення.

5. При виборі писемної форми спілкування наголошувати на охайності, каліграфічності, грамотності записів як вияву поваги до співрозмовника.

6. Застосовувати більше таких ситуативних вправ, які спонукають учнів до творчої роботи, вчать висловлювати власну точку зору.

7. Вчити дітей користуватися довідковою літературою.

8. Створювати сприятливий мікроклімат на уроці для співпраці.

9. Створювати ситуації успіху.

10. Реалізувати особистісний підхід у навчально-виховному процесі.

Подальшу перспективу моєї діяльності вбачаю в удосконаленні методики використання ситуативних завдань та розширення сфери їх використання

в навчально-виховному процесі; розробці та систематизації таких вправ на різних уроках в 3–4 класах.

Отже, використання мовленнєво-ситуативних завдань відповідає новим підходам до вивчення рідної мови як комунікативно-діяльнісним, текстоцентричним, соціокультурним. Вони відображають основні складові змісту навчання, а саме: мовленнєву, лінгвістичну, соціокультурну, діяльнісну. Такі вправи передбачають застосування проектних технологій, парних, групових і колективних форм роботи.

Нині йдуть пошуки нових, більш ефективних форм, методів та засобів навчання, які формують предметні та ключові компетентності школярів. Та в освіті нічого не можна зробити самотужки. Лише робота в команді, партнерство, співпраця допоможуть змінити реалії, внести у них необхідну різноманітність.

І. Ю. Крутій

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ВИКЛАДАННЯ ПРИРОДОЗНАВСТВА В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Розвиток національної системи початкової освіти вимагає розроблення ефективних підходів до змісту й методів природничого напрямку навчання. Зокрема цим продиктована необхідність введення у навчальні плани початкової школи нового навчального предмета «Природознавство».

Цей предмет покликаний вибудовувати у свідомості молодших школярів цілісну наукову картину світу, вивчення природи як джерела життя, розкривати нерозривну єдність природи і людини.

Головною метою освітньої галузі «Природознавство» є формування природознавчої компетентності учнів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу, способів навчально-пізнавальної діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики.

Навчальний предмет «Природознавство» у початковій школі має велике значення для розвитку особистості молодшого школяра. Знання про природу розвивають ерудицію, світогляд, пізнавальні процеси, творчі та дослідницькі здібності, спостережливість, екологічну культуру, позитивні моральні якості, різноманітні теоретичні й практичні способи діяльності, зокрема способи пізнавальної діяльності, сприяють успішній адаптації у навколишньому середовищі.

Навчальний предмет «Природознавство» виконує важливу пропедевтичну функцію: сприяє підготовці дітей до вивчення у школі інших природничих дисциплін.

Пізнавальний інтерес і задоволення від процесу та результату навчання дає учням моральний і психологічний комфорт, розуміння особистого успіху. Недарма кажуть: «Не вчи дерево рости, а створи умови для його росту». Необхідно обрати шляхи співпраці з дітьми з метою забезпечення оптимальних умов для ефективного розвитку молодших школярів, щоб перебування дітей у школі було комфортним, цікавим, діяльність — активною, спілкування — стимулюючим розвитком.

Перед кожним вчителем-практиком постає триєдина мета: навчити, розвинути і виховати. Як все розвивається в природі, так все розвивається в дитині, і моя робота підпорядкована цій меті з першого дня навчання дітей у школі. Для мене дуже важливо, щоб діти у віці 6–10 років пізнавали світ у всій його багатогранності,

відчували і розуміли природу з усіх її сторін, вчилися творчо мислити, впевнено висловлювати свої думки і разом із тим збагатили словниковий запас.

Про велику силу природи у розумовому вихованні дітей говорили видатні педагоги минулого Я. Коменський та К. Ушинський, які вважали її «всерозвивальною», адже вона є основою розумового, морального, естетичного і патріотичного виховання. В. О. Сухомлинський у своїй педагогічній діяльності творчо використовував мудрі поради своїх попередників. «Природа — величезної ваги виховний фактор, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу», — писав видатний учений. На його думку, «кожна подорож у природу є уроком мислення, уроком розвитку розуму». Сухомлинського можна назвати автором методики уроків мислення, адже саме він розробив оригінальну систему навчання молодших школярів творчо мислити. Вона передбачала організацію учнями початкових класів спостережень за природними явищами. Її назва — **«Книга природи»**. Триста сторінок цієї книги — це триста спостережень за навколишньою природою, триста яскравих картин рідної землі, що закарбовуються у свідомості школярів. **«Книга природи»** — найпрекрасніша у світі книга, тому що, на думку Сухомлинського, «природне довкілля є вічним джерелом дитячого розуму».

Переїнявшись ідеями великого педагога, з перших днів навчання я почала знайомити першокласників з куточками краси, які свого часу створили їх батьки, старші учні. Ми здійснюємо спостереження за змінами в природі в різні пори року, вчимося бачити, слухати, розуміти мову і музику природи.

Саме тут діти відпочивають, працюють, спостерігають і доглядають за деревами і кущами, вчаться

любити природу, берегти і примножувати її власноруч, відчувати органічний зв'язок із нею.

Куточки краси — це знайомі дітям дерева, кущі, квіти, трави, які щодня вітають їх на шкільному подвір'ї, але водночас — це незвичний і не завжди відомий дітям світ казок і чудес.

Тематика уроків мислення різноманітна. Перш за все я обираю теми, запропоновані Сухомлинським, і теми, розроблені самостійно. Тематика, яку я використовую: «Наше селище Понінка», «Ставок і річка», «Живе і неживе в природі», «Кожне явище має свої причини», «Рослини та їх будова», «Дерева, кущі, трав'янисті рослини», «Сонце — джерело життя», «Птахи, що відлітають у теплий край», «Вода в природі», «Перші ознаки осені», «Взимку у саду», «Природа чекає зими», «Зима-чарівниця» тощо. Під час вивчення курсу «Природознавство» я проводжу та використовую:

- екскурсії з ознайомлення із природою довкілля;
- досліди, які демонструють природні процеси і явища;
- практичні роботи у школі, практичні завдання для домашньої роботи;
- демонстрації наочних посібників (різноманітні колекції, гербарії); дослідницькі проекти; міні-проекти;
- самостійні спостереження учнів за живими та неживими об'єктами природи;
- бесіди з дітьми;
- роботу з книгою;
- милування красою природи;
- створення індивідуальних та колективних творчих робіт (казок, оповідань, малюнків, аплікацій, поробок із природних матеріалів тощо);
- дидактичні ігри природознавчого характеру.

Враховуючи це, я будую уроки природознавства так, щоб вони були не тільки цілком зрозумілими, але й улюбленими для молодших школярів. Адже маленьким учням дуже не просто досягнути зміст навчального предмета, у якому йдеться про основні закони і закономірності існування природи, про навколишній світ і місце в ньому людини.

На шляху здобуття природничих знань я створюю такі умови, щоб діти, ніби граючись, розглядали вірогідні й невірогідні життєві ситуації, залучалися до рольового моделювання з метою набуття власного досвіду спілкування з природою.

Дуже корисно проводити серед природи і уроки навчання грамоти. Це інтегровані уроки «Природознавство» і «Навчання грамоти» у формі екскурсії в природу. На таких уроках використовую навчальні казки.

Діти не байдужі до природи, а тим паче до казок, і мимоволі швидко й міцно запам'ятовують нові звуки і літери. А моральна спрямованість казок допомагає виховувати милосердя, любов до природи, спостережливість, працьовитість. Без казки не можна уявити дитинство — це наступний важливий висновок Сухомлинського. Вона наближає до дитини навчально-виховний процес. Василь Олександрович вважав, що в початковій школі казка ігнорується і до неї необхідно повернутись. Адже це дитяча творчість, найпритаманніша цьому вікові: «Казка — це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздуває вогник дитячої думки й мовлення. Діти не тільки люблять слухати казку, вони творять її».

Уроки на природі проводжу в такій послідовності:

1. Вибір об'єктів для спостереження.
2. Добирання і систематизація матеріалу, що відповідає певній темі.

3. Опрацювання кола запитань, що спрямовує хід дитячого мислення.

4. Участь дітей у підготовці до уроку.

5. Організація спостережень у природі.

6. Розвиток образного мислення, робота над словом.

7. Колективне усне складання творів на основі спостережень.

На уроках мислення вводжу пізнавальні та рольові ігри, фольклорний матеріал, інсценізації, пісні, вірші, дидактичні ігри. Основне завдання — зацікавити, захопити дитину чарівним світом навколишньої природи, дати імпульс для польоту думки, фантазії, допитливості. На думку Сухомлинського, «тільки тоді думка в учня працюватиме, якщо в нього виникне здивування: чому саме так? Подив надає процесу навчання жвавості, розвиває мислення, зумовлює інтерес до навчання». Ці слова Сухомлинського, а також навчальна програма з природознавства допомагають мені будувати свої уроки на дослідницько-пошуковому принципі. Емоційна радість, спільне переживання краси, спільне прагнення зрозуміти, чому саме так, і дають поштовх до пробудження думки. У своїй роботі я практикую уроки мислення, уроки-екскурсії, уроки-подорожі, уроки-милування, де діти знаходять відповіді на тисячі своїх питань: «Чому трава зелена?», «Чому співають або мовчать птахи?», «Чому сонечко сховалося?» — усе цікавить допитливих школярів. Пробудження дитячої думки я стимулюю поетичним словом, зачитуванням вдало дібраних уривків прозових творів, прослуховуванням музичних творів, спогляданням творів живопису, графіки, декоративно-прикладного мистецтва як перед спілкуванням з природою, так і після таких уроків. Так, перед уроком — походом до парку,

на якому діти мали спостерігати за змінами в природі восени, я запропонувала учням послухати уривки з фортепіанного альбому П. Чайковського «Пори року», а саме — «Вересень», «Жовтень», «Осіння пісня».

За допомогою ряду запитань вміло підвела дітей до осмислення того, що в природі відбуваються певні зміни, які впливають на життя людей, тварин, рослин. Після уроку серед природи відразу запропонувала дітям переглянути репродукції картин І. Левітана «Золота осінь» та І. Разживіна «Пейзажі пізньої осені», порівняти побачене серед природи та на картинах, співвіднести твори музики, живопису та картини навколишньої природи. Такі завдання не лише привчають учнів думати, спостерігати за природою, а ще й виховують естетичний смак, вміння спілкуватися з мистецтвом, бачити прекрасне.

Під час таких уроків привертаю увагу до краси природного явища, неповторного земного буття: до пожовклого осіннього листочка, до стрункої, тендітної берізки, до вічнозеленої ялинки, до сонечка. Намагаюся відкрити дитячі серця для почуттів. Завжди потрібен поштовх, щоб запрацювала фантазія.

Ось раптом за віконцем після дощюку народилася веселка, що виграє барвистими кольорами. Чому б не описати її? Або, вийшовши на шкільне подвір'я теплого сонячного дня, звертаю увагу на сонечко. Діти відчувають сонячні промінчики, добирають слова. Сонце (*яке?*): ласкаве, тепле, лагідне, привітне, променисте, золоте, яскраве, життєдайне; небо (*яке?*): синє, голубе, блакитне, високе, дзвінке, мирне.

Урок в природу — подорож до джерела живої думки. Пробудженню дитячої думки сприяє бажання зрозуміти природні явища. Під час своїх уроків вдало використовую також і фольклорний матеріал. Народні загадки

дають поштовх до роздумів дитини, чому сонечко в небі названо «золотою тарілкою на блакитній скатертині», які ж це гості «збудували собі хати без сокири і лопати», як дерева «взимку зігрівають, звеселяють, влітку холодять, а восени годують» тощо. Також разом із учнями переконуємося у мудрості та спостережливості наших предків, викладених у приказках та прикметах. Їх допитливий розум вбирає у себе нове у звичному, повсякденному. «Ховає курка голову під крило — чекай похолодання», «Розляглася кицька серед кімнати, значить, потепліє», «Далеко чути жаб'яче кумкання — буде дощ», — такі зрозумілі, близькі дитячому оточенню прикмети, з радістю перевіряють, запам'ятовують школярі.

Я переконана: коли дитячий розум зайнятий роздумами, міркуваннями, пробуджується інтерес, активізується розумова діяльність учнів. Найчастіше використовую основні категорії проблемного навчання: пізнавальну суперечність, пошукову діяльність. Учуч дітей бути дослідниками і постійно наголошую на правилах спостережливості.

Спостерігаючи і висловлюючи свої думки про побачене, діти разом із тим відточують свій найважливіший інструмент — слово. Тему чергового уроку мислення оголошую у класі заздалегідь. І тут на допомогу мені приходять батьки. Вони допомагають дітям дібрати матеріал із довідкової літератури: загадки, прислів'я, приказки, вірші, розучити пісеньку, адже, на думку Сухомлинського, «краса слова найяскравіше втілена в поезії. У крацхх віршах поетичне слово розкриває найтонші емоційні відтінки рідної природи». Коли слово хвилює дитину своєю неповторною красою, воно назавжди запам'ятовується. І при цьому пам'ять не перевантажується, а навпаки, стає ще більш гострою.

У своїй роботі широко застосовую дидактичні ігри, які стають важливим засобом розвитку інтересу до вивчення природознавства, допитливості, спостережливості, формуванню умінь аналізувати і робити висновки, швидко знаходити вихід із різних ситуацій.

Величезні можливості дає застосування ігор під час екскурсій у природу. У грі дитина здобуває початковий досвід долучення до широкого кола загальнолюдських цінностей, зокрема пізнавальних. Дитина відчувається першовідкривачем, переживає радість експериментування з об'єктами неживої природи, відкриває нове в знайомому і знайоме — в новому. У своїй роботі проводжу такі ігри-практикуми: «Впізнай дерево за силуетом», «Доглядай за квіткою у класі», «Впізнай рослину за листочком», «Збери насіння рослин для підгодівлі зимуючих птахів», «Досліди дерева довкілля» тощо, а також ігри-змагання «Птахи та звірі», «Квіти та дерева» та ін. Для цих ігор діти завчасно отримують завдання підготувати загадки, прислів'я, кросворди, вірші, казки про тварин, рослини, намалювати емблеми. Успіх проведення гри залежить від дотримання певних вимог.

У навчальних іграх немає тих, хто програв або виграв, — тут виграють усі. Такі ігри я проводжу на будь-якому етапі уроку. Це дає змогу виявити знання учня і вміння користуватися ними. І підтвердженням сказаного є слова К. Ушинського: «У грі дитина живе, і сліди цього життя залишаються в ній глибше, ніж сліди справжнього життя».

Способи та прийоми організації мислення:

- вивчити матеріали;
- проводити систему Сухомлинського;
- навчати дітей;
- вводити дітей на екскурсії.

І дійсно, для розвитку своїх творчих задатків дитина має розповісти, а пізніше і написати про побачене, пережите. За порадою Сухомлинського, спочатку я разом із дітьми складаю твір, допомагаю знайти потрібні слова, створити образи, сформувані думки, розгорнути сюжет. Зачитую твори, написані власноруч, а також ті, які створили педагоги та учні Павлівської школи. Дітям дуже корисно слухати казки, читати, розповідати. Та ще цінніше, коли дитина сама їх складе, розповідь рідним чи друзям. І тут знову на допомогу приходять небайдужі батьки, які допоможуть дитині сформувані думку, записати складену казку чи інший твір. У процесі колективного творення діти опановують прийоми викладання думки. Кожен школяр стає учасником спільного пошуку. Звісно, не кожен учень стане письменником. Проте від перших уроків мислення, від подорожей до природи на все життя залишиться в серцях почуття любові, краси і добра.

Дитячі роки найбільш сприятливі для того, щоб дитина у своє дитяче серце вбирала те, що кажуть дорослі, що її оточує у житті. Саме у шкільні роки формується характер, світогляд, звички, ставлення до навколишнього світу, де не останнє місце займає і ставлення до природи. Гармонійне спілкування дітей з природою у подальшому житті не дозволить їм необдуманно зірвати квітку, зламати деревце або ж знищити гніздечко пташки.

Під час проведення у класі свят та інших заходів я намагаюся «олюднити» об'єкти природи, надати їм характеру, поведінки, притаманної людям. Під час свят я залучаю дітей до інсценізації казок, пісень, оповідань, де дійовими особами є звірі, птахи, рослини. Щоб учні могли успішно виконати роль певного героя,

я звертаюся до досвіду дітей, який вони отримали на уроках спілкування з природою. Учні уміло втілюють образ непосидючої синички, працьовитого дятла, безтурботного горобчика, розумної сови, балакучої сороки з вірша Л. Компанієць «Розмова птахів» (свято «Зима-чарівниця»), поважного гарбуза, лагідної дині, бадьорих буряків з народної пісні «Ходить гарбуз по городу» («Свято осені»), хвалькуватого мухомора, скромної печериці, жвавих опеньок з вірша О. Підсухи «Хвалилися гриби» (урок природознавства «Чому восени ростуть гриби?»).

Я переконана, що увага дітей повинна спрямовуватися на те, що тварина і рослина — живі істоти, і життя їх залежить від людини, адже людина може докласти багато зусиль, щоб знищити або відтворити все те, що нас оточує, людина може створити нове життя у вигляді маленького паростка або перетворити квітучу галявину на пустелю. Таке сприйняття дітьми реальності допомагає донести до їхньої свідомості розуміння того, що людина — це частина природи, а тому вона повинна розвиватися за її законами і ставитися до природи так, щоб не порушувати ці закони.

Як висновок, можна сказати, що «Природа — джерело творчого натхнення».

Спостереження:

- збагачують словниковий запас;
- розвивають літературну мову;
- розвивають логічне мислення;
- розвивають вміння складати описи;
- допомагають передавати почуття;
- пізнавати і відчувати красу.

Екскурсії:

- зміцнюють здоров'я школярів;
- допомагають полюбити природу;

- розвивають мову;
- допомагають бачити в природі прекрасне;
- допомагають стати другом природи;
- навчають вдивлятися, прислухатися, думати.

В процесі такої роботи ми разом із батьками створили альбом «Творчість першокласників», продовжуємо роботу над проектами «Незвичайна колекція», «Диво-таємниці природи-чарівниці», куди записуємо найкращі твори, вміщуємо кращі малюнки, фото. А ще ми співпрацюємо із дитячою газетою «Долоньки». Працюючи над проблемою «Вчимося мислити серед природи», підготувала такі матеріали: проект «Пташкам допоможи — їм зернятка принеси». Розробила цикл уроків мислення, екскурсій згідно з сезонним принципом. Розробила інтегрований проект «Зима-чарівниця». Дібрала і систематизувала творчі завдання та дидактичні ігри до уроків мислення, екскурсій. Підготувала презентації до уроків мислення, сенкани «Зима», «Осінь».

Отже, орієнтація на формування компетентностей задає принципово іншу логіку організації початкової загальної освіти, а саме — логіку вирішення завдань і проблем, причому не тільки і не стільки індивідуального, скільки групового, парного, колективного характеру. Відповідно постає завдання не примушувати, а мотивувати дітей до тієї чи іншої діяльності, формувати потребу у виконанні тих чи інших завдань, сприяти отриманню досвіду творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до знань і до процесу їх отримання.

Потрібно зауважити, що реалізація нових Державних стандартів початкової загальної освіти потребує змін у діяльності вчителя, виконання нових функцій у процесі професійно-педагогічної роботи в сучасній школі:

- функції сприяння навчанню учнів (створення умов для прояву самостійності, творчості, відповідальності учня в освітньому процесі та формування у нього мотивації безперервної освіти);
- функції проектування (проектування спільно з учнем індивідуального освітнього маршруту);
- управлінської функції (координації діяльності суб'єктів освітнього процесу).

Опанування цих та інших функцій, формування готовності вчителя до роботи в умовах запровадження нових Державних стандартів, підвищення професійної компетентності вчителя — ці та інші завдання стоять сьогодні перед учительською спільнотою.

В. В. Шкабара

РОЗВИТОК МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОДНІЄЇ ЗІ СКЛАДОВИХ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Метою своєї діяльності вважаю вироблення в учнів умінь і навичок усіх видів мовленнєвої діяльності, формування в них комунікативної компетентності та творчих здібностей.

Ставлю перед собою перспективну мету: підготувати дитину не до окремого уроку «на завтра», а до самостійного життя, тобто виявити творчий потенціал учня, створити умови для розвитку творчої особистості, яка вміє формувати власну думку, вирішувати проблеми, здатна самостійно займатися власною освітою.

Комунікативна компетентність посідає особливе місце серед творчих проявів молодших школярів. Вона вимагає роботи таких складових літературно-творчих

здібностей, як сприйняття, мислення, творча уява, мовлення, дає змогу одночасно розкритися чуттєвій та інтелектуальній сфері молодшого школяра.

Саме у цей період активно розвивається дар фантазувати, помітно виявляється допитливість, формується вміння спостерігати, порівнювати, критично оцінювати діяльність.

Суть мого досвіду полягає в умілому використанні інноваційних технологій в організації навчання та виховання учнів:

- пошук нових засобів і методів формування комунікативної компетентності;
- розробка та апробація в навчально-виховному процесі системи пізнавальних творчих завдань, вправ, що передбачають розвиток мовленнєвої діяльності учнів;
- збагачення словникового запасу;
- розвиток потреби самостійно здобувати знання, будувати зв'язні висловлювання;
- виявлення та реалізація мовленнєвих здібностей;
- виховання мовленнєвої культури.

Сутність *компетентнісного підходу* полягає у спрямуванні навчального процесу на набуття учнями важливих компетентностей, тобто загальних здатностей особистості виконувати певний вид діяльності. Компетентність базується на знаннях, досвіді, цінностях, набутих завдяки навчанню. Вона є показником успішності особистості.

Компетентнісний підхід передбачає окреслення чіткого кола компетенцій, тобто необхідного комплексу знань, навичок, ставлень та досвіду, що дає змогу ефективно здійснювати діяльність або певну функцію. Підхід визначається державою, установами або окремими особами, які організують той чи інший вид

діяльності. Таким чином, відповідність загальної здатності учнів здійснювати певну діяльність тим вимогам, які висувуються до її здійснення, є ступенем компетентності учня.

Компетентність — це результат систематизованої навчальної діяльності, що виражається в *активному оволодінні* системою знань, а також *здатності використовувати її* з метою пізнання навколишньої дійсності і вирішення проблем, що виникають у практичній діяльності.

Комунікативна компетенція — це комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування.

Головною метою роботи є: формування в учнів комунікативної компетенції, базою якої є комунікативні вміння, сформовані на основі мовленнєвих умінь і навичок. Тому урок будує так, щоб оволодіння культурою спілкування відбувалося комплексно, з опорою на всі види мовленнєвої діяльності — аудіювання, говоріння, читання, письмо.

Особливу увагу приділяю урокам розвитку усного та писемного мовлення як засобу вільного спілкування та самовираження.

Вважаю, що одним із ефективних засобів цілеспрямованого впливу на формування комунікативних компетентностей школярів є використання на уроках системи пізнавальних завдань, збагачення словника учнів, вправ над лексичним значенням слів. Крім того, це створення умов для ознайомлення з найважливішими правилами усного та писемного мовлення і спілкування, засвоєння форм увічливості, які виховують

мовленнєву культуру. Постійно шукаю нові форми організації навчальної діяльності, що стимулюють ініціативу та творчість школярів. Це уроки-фантазії, уроки-подорожі, уроки-конкурси, уроки-концерти, ігри, інсценізації, вікторини, дослідження, конференції, усні журнали.

Використання новітніх технологій є одним із актуальних процесів у вирішенні проблеми формування комунікативної компетентності молодших школярів. Одним із сучасних методів є *метод проектів*. Довготривала робота над навчальними проектами дає змогу кожній дитині не тільки знайти потрібну інформацію, а й виступити з нею перед однокласниками та учнями паралельних класів, цікаво оформити матеріал, взяти участь у заключному святі, що є підсумком роботи над проектом. Наведу приклад організації пізнавальної діяльності учнів зі складання групового проекту за темою «Усна народна творчість» у 4-му класі.

Сформувати й розвинути комунікативну компетентність учнів мені допомагає система вправ і творчих завдань, спрямована на формування вміння слухати й говорити. Діти вчать вести дискусію, змагатися, співпрацювати, будувати діалог, складати вірші, казки, загадки. Кожна дитина має змогу розкрити свої пізнавальні, творчі можливості, нахили, подолати окремі вади: замкненість, розгубленість, скутість. Використання цих вправ і завдань роблять процес навчання учнів цікавим та невимушеним.

Уже з 1-го класу застосовую інтерактивні технології, що сприяють взаємонавчанню дітей. Передусім привчаю учнів дотримуватися правил поведінки під час роботи в парі та групі.

Саме уроки навчання грамоти дають великі можливості для ознайомлення першокласників із най-

важливішими правилами усного та писемного мовлення і спілкування, практичного засвоєння формул ввічливості, які виховують мовленнєву культуру, інтелігентність, вишуканість мовця.

Формування комунікативної компетентності передбачає розвиток умінь спілкуватися *усно і письмово*.

Для розвитку *усного спілкування* використовую такі методи:

- розігрування діалогу, монологу;
- інсценування казок;
- усний опис картини;
- проведення нестандартних уроків, сюжетно-рольових ігор;
- розширення словникового запасу школярів через роботу зі словниками;
- складання словосполучень та речень, відновлення деформованого тексту;
- використання інтерактивних технологій «Мозковий штурм», «Мікрофон» тощо;
- здійснення перекладів текстів, паралельне використання двох мовних систем;
- проведення бібліотечних уроків, підтримання постійного зв'язку з бібліотекою.

Для розвитку *уміння спілкуватися письмово* можна використати такі завдання:

- написання запрошень, привітань, оголошень;
- листування з ровесниками;
- складання пам'яток щодо адекватного спілкування і відпрацювання їх із дітьми з використанням конструкції «Я вважаю», «Перепрошую», «Я певен» та пам'яток: «Формули мовленнєвого етикету», «Правила спілкування», «Правила розмови по телефону», «Правила, яких дотримуються під час інтерв'ю».

Діалог і монолог — форми мовленнєвої діяльності. Але діалог є основною, домінуючою формою мовлення, адже використовується на рівні побутового і громадського спілкування (у сім'ї, школі, бібліотеці, магазині, на вулиці тощо). Тому вже в 1 класі на уроках навчання грамоти діалог має займати належне місце.

Учні 1 класу вже володіють діалогічним мовленням на побутовому рівні. Тому працюємо над удосконаленням вміння правильно відповідати на поставлені запитання, ставити запитання іншим, вступати в розмову; над збагаченням словникового запасу, дотриманням норм літературної вимови.

Цьому сприяють сюжетно-рольові ігри «Інтерв'ю», «У продуктовому магазині», інсценування казок, ситуативні завдання.

Одночасно з розвитком діалогічного мовлення формують вміння будувати *монологічні* усні зв'язні висловлювання. Одним з видів такої роботи є переказ тексту. Починаю з розгорнутих відповідей на запитання за змістом прослуханого тексту. Важливо ставити учням такі запитання, відповісти на які можна не одним, а кількома реченнями.

Наступним етапом є формування вміння переказувати частину тексту і текст у цілому.

Основними видами робіт з розвитку монологічних мовленнєвих висловлювань є *перекази і твори*. Але мій практичний досвід засвідчує, що необхідно пропонувати учням складати усні та письмові висловлювання з безпосередньою комунікативною метою: оголошення, вітання, запрошення тощо. Таку роботу пропоную виконувати самостійно або з опорою на різні допоміжні матеріали: план, словосполучення, ключові речення, початок чи кінець пропонованого висловлювання, малюнок, серія малюнків, картина тощо.

Наведу **приклад роботи над написанням листа** (привітання друзів зі святом або днем народження рідних).

— Уявіть собі, що ви — Червона Шапочка і збираєтесь до бабусі на день народження. Як ви почнете своє вітання?

Оберіть і підкресліть один із варіантів звертання.

1. Бабусю, вітаю!
2. Люба бабусю!
3. Кохана моя бабусю!

Прочитайте вітання та оберіть варіант, що вам сподобався. Підкресліть його.

1. Вітаю з днем народження.
2. Я прийшла (ов) привітати тебе з чудовим днем — днем твого народження.

3. Ми всі раді привітати тебе з днем народження.

Прочитайте побажання та оберіть варіант, що вам сподобався. Підкресліть його.

1. Бажаю тобі здоров'я, довгих років життя.
2. Дуже хочеться, щоб тебе ніхто не турбував, особливо Вовк.

3. Обіцяю, що буду уважною й обережною, і ніякий Вовк мене не обдурить.

Пам'ятайте, що привітання необхідно підписувати. Прочитайте підписи та оберіть варіант, що вам сподобався. Підкресліть його.

1. Твоя онучка.
2. Червона Шапочка.
3. Любляча тебе онучка.

— А тепер прочитайте, що у вас вийшло. Сподобалось? Спробуйте скласти власне привітання з днем народження для когось із вашої родини.

Роботу з формування в учнів зв'язного *писемного мовлення* починаю шляхом формування умінь

правильно будувати і записувати окремі речення. З цією метою систематично пропоную учням такі завдання:

- закінчити речення;
- перетворити деформовані речення;
- гра «Де сховалась нісенітниця?»;
- скласти і записати речення за малюнком і питанням;
- дібрати початок речення за поданою кінцівкою.

Навчальною програмою передбачено написання творів-міркувань, творів-описів, творів-розповідей.

Для створення тексту (в усній або писемній формі) необхідно володіти певними комунікативними вміннями: розкривати тему, підпорядковувати висловлювання основній думці, добирати і систематизувати матеріал, будувати своє висловлювання в певній композиційній формі, удосконалювати створене.

Твори художньої літератури і усної народної творчості, у тому числі прислів'я, приказки, фразеологізми, загадки, скоромовки, є важливими джерелами розвитку виразності мовлення молодших школярів.

Мовлення учнів початкових класів вирізняється неповторністю, природністю, індивідуальністю. Пропоную роботу над розвитком образності мовлення починаючи якомога раніше.

Використовую фразеологізми, загадки, приказки, які уточнюють уявлення учнів про різноманітність жанрів і образності мовлення і поглиблюють художнє сприйняття літературних творів. Це надає мовленню особливої яскравості, легкості, влучності і образності.

Проблема формування образності мовлення у текстотворчій діяльності молодших школярів включає в себе усі напрями роботи над словом, словосполученням, реченням. Вона є багатоаспектною і завжди актуальна.

I. Робота зі словом

Її метою є розширення лексичного запасу учнів, навчання розуміння відтінків значення слова, вміння влучно і впевнено його використовувати. Досягти цієї мети допоможуть такі творчі вправи.

- **Гра «Луна»** допомагає відпрацювати з учнями орфоепію важких у вимові слів.

Завдання:

- повторити за вчителем чітко і виразно;
- повторити пошепки, але чітко, щоб тебе почули у протилежному кінці класу;
- повторити голосно;
- повторити швидко і чітко тричі.

Для роботи використовую слова типу: *авіатор, адресований, бадьорий, джміль, дзижчати.*

- **Гра «Тайна слова»** доречна на уроках читання. В ній використовую слова з незрозумілим змістом.

Завдання:

- дайте точне пояснення значення цього слова як завдання для кросворда;
- зашифруйте слово, переставляючи склади.

Якщо діти не можуть точно пояснити значення слова, звертаємося до тлумачного словника.

- У грі **«Зайве слово»** опрацьовуємо з учнями спільнокореневі слова з різними закінченнями.

- **Пошукова гра-розвідка «Чим відрізняються?»** упорядковує знання дітей про слова з різними коренями та їх використання. На дошці пишу пари слів типу *білка — булка, мак — рак, липа — лапа* тощо. Час експозиції однієї пари слів 3–5 секунд.

- **Гра-естафета «Хто більше?»** розширює знання учнів про слова-синоніми.

- **Гра «Протилежне»** — результативна робота в парах для поглиблення знань антонімічних пар.

II. Робота зі словосполученнями

На цьому етапі цілком успішною знову стає робота в парах. Відповідно до типу уроку, його теми і мети добираю творчі завдання типу «Назви за зразком», використовуючи мовленнєвий матеріал:

- лікар — лікувати, вчитель — вчити тощо;
- шити — голка, малювати — ..., бігати — ...;
- синій, солодкий, тихий — голос, олівець, кавун.

III. Робота з реченням

Ця робота готує дітей до написання творів-мініатюр і віршів.

Вправи на конструювання речень формують вміння спрощувати речення, виразно вимовляти, змінюючи логічний наголос, уточнюючи зміст, свідомо сприймати висловлювання, тексти, вживати слова відповідно до задуму.

• **Гра «З'їж слово»** вчить бути точним і лаконічним. Учитель вимовляє речення — діти слухають. Повторюють — запам'ятовують. Отримують завдання — скоротити речення до чотирьох (трьох, двох) слів. Наприклад:

Мама якось ввечері спекла смачний пиріг.

Мама якось спекла смачний пиріг.

Мама спекла смачний пиріг.

Мама спекла пиріг.

• **Гра «Речення в мішку»** спонукає учнів порівнювати змінений порядок слів із уточненням змісту речення. Вчитель вимовляє речення, а діти змінюють порядок слів. Наприклад:

Жила собі бабуся і з нею песик жив.

Бабуся жила собі і песик жив з нею.

Бабуся собі жила і жив з нею песик.

• **Гра «Сніжний клубок»** проводиться в швидкому темпі ланцюжком. Учні поширюють дане речення, нарошуючи по одному слову. Наприклад:

Заспіваю пісню.

Заспіваю пісню колискову.

Заспіваю дитині пісню колискову.

Заспіваю коханій дитині пісню колискову.

Тихо заспіваю коханій дитині пісню колискову.

У **грі «Продовж фразу»** реалізується творча уява кожного учня. Дане вчителем речення треба продовжити одним словом.

Наприклад:

Скочив зайчик...

Мама сина...

Тече вода...

Жив собі...

Росла на груші...

Учитель добирає конструкцію речення відповідно до теми уроку мови (вивчення прислівників, відмінювання іменників, вживання прийменників тощо).

• **Гра «Я почну — ти закінчи»** є формою діалогу між учнем і вчителем. Вона навчає слухати і розуміти співрозмовника, свідомо використовувати складні конструкції, міркувати. Діти із задоволенням виконують завдання на закінчення речення.

• Продовжує діалог між учнем і вчителем **гра «Моє запитання — твоя відповідь»**. Вона розвиває вміння точно висловлюватися, змістовно аналізувати речення, краще розуміти текст. Учень має відповісти швидко — *хто це?*

Наприклад:

Рідна, лагідна, найдорожча — *хто це?*

Пухнаста, руда, хитра — *хто це?*

Фруктовий, зелений, розквітлий — *що це?*

Усі ці вправи та ігри формують і розвивають комунікативну компетентність учнів і актуальні на уроках мови і читання з першого по четвертий клас. Із поглибленням знань і вмінь учнів кожного року я добираю мовленнєвий матеріал, логічно ускладнюючи і розширюючи його.

Мета моїх уроків розвитку мовлення така: навчити дітей виділяти головне, необхідне для складання твору; розвивати комунікативну компетентність школярів, художнє відчуття предмета; уміння співставляти життєві факти, мовні явища, узагальнювати їх; удосконалювати узагальнені способи мовленнєвої діяльності, орфографічні навички, вміння правильно і точно висловлювати свої думки; збагачувати словниковий запас; формувати вміння зв'язно висловлюватись, вживати епітети, порівняння; виховувати бажання вкладати в написання творів душу, а не тільки розум.

Працюючи з дітьми над формуванням і розвитком комунікативних компетентностей, намагаюсь допомогти учням досягти «вершини творчості» — усної та писемної. Діти вчаться цінувати, любити рідне слово, відчувати його красу, збагачують свій словниковий запас, формують звукову культуру мовлення, розвивають власне зв'язне мовлення, у них виникає бажання та виробляється вміння передавати свої враження і думки за допомогою слова. Це пробуджує фантазію й уяву, прагнення творити. Впевненість у своїх можливостях дарує дітям цікаве спілкування між собою, з дорослими, книгою, довкіллям.

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ

Професійна компетентність вчителя — це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких в педагогічній діяльності дає оптимальний результат.

Педагогічна компетентність — це базова характеристика діяльності вчителя. Вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. На основі цього запропоновано розуміння професійно-педагогічної компетентності.

Професійно-педагогічна компетентність вчителя є складною багаторівневою стійкою структурою його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для вчителя особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки (мобільність, гнучкість і критичність мислення).

Основними структурними елементами педагогічної компетентності є: теоретичні педагогічні знання, практичні вміння, особистісні якості педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «педагогічна компетентність», її структурні елементи, принципи формування педагогічної компетентності вчителя розкривають у дослідженнях провідні науковці НАПН України: І. Бех, І. Єрмаков, Я. Кодлюк, В. Кремень, О. Пометун та ін. Провідні дослідники вітчизняної професійної початкової освіти (В. Бондар,

Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Савченко, Г. Тарасенко та ін.) визначають такі сутнісні характеристики професійної компетентності вчителя початкових класів, як поглиблене знання предмета, постійне оновлення знань для успішного вирішення професійних завдань, наявність змістового, процесуального й особистісного компонентів.

Мета даної статті полягає у розкритті принципів, визначенні механізму добору організаційно-методичних умов формування професійної компетентності вчителя початкових класів загальноосвітнього навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка вчителя початкової школи в контексті компетентнісного підходу має опиратися на такі принципи: принцип гуманізму, демократизації, компетентності, педагогічної творчості, проблемності, реалізму, педагогічного саморозвитку, орієнтації на особистість, принцип технологічної єдності, діалогізації.

1. Принцип гуманізму — створення умов для формування кращих якостей та здібностей педагога; гуманізація взаємин, повага до особистості вчителя, розуміння його запитів, інтересів, гідності; виховання гуманної, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної особистості.

Підготовка учителів початкових класів у світлі гуманістичної парадигми полягає у формуванні гуманістичної спрямованості методичної діяльності — єдність мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, в основі якої — ставлення до людини як найвищої цінності. Гуманістична спрямованість формування компетентностей вчителя початкових класів визначається проявом поваги до педагогічної праці, відповідальності,

турботи, творення добра. Безперечно, гуманістичну спрямованість зумовлюють моральні потреби, які виявляються у прагненні людини надавати допомогу іншим, співпереживати, піклуватися про певний психологічний клімат у колективі.

Важливо зазначити, що гуманізація діяльності може бути реалізована тільки за певних психолого-педагогічних умов, як-от:

- створення для вчителя ситуацій успіху, розширення емоційних вражень;
- підхід до професійної діяльності з оптимістичних позицій;
- урахування особистісних цілей та інтересів педагога;
- урахування можливостей вчителя в професійній діяльності;
- формування позитивного мислення;
- організація спільної методичної діяльності вчителів на засадах партнерства;
- застосування інтерактивних методів і форм методичної роботи, де оволодіння знаннями, методами та прийомами роботи здійснюється в процесі спільного пошуку істини, зіткнення думок, поглядів, позицій, різноманітних можливих рішень пізнавально-моральних завдань;
- розвиток самоконтролю й самооцінки учителів, збагачення їх творчого та духовного потенціалу;
- розкриття внутрішніх мотивів самовдосконалення.

2. Принцип демократизації — усунення авторитарного стилю у спілкуванні. Сприйняття особистості вчителя як вищої соціальної цінності, визначення його права на свободу, на розвиток педагогічних здібностей.

Діяльність педагога — вид соціально-культурної діяльності, спрямованої на передачу накопичених людством культури і досвіду від старших поколінь молодшим, створення умов для їх всебічного гармонійного розвитку та підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві.

Основою педагогічної діяльності є спільна діяльність людей, у процесі якої кожен суб'єкт засвоює загальнолюдський досвід, історично сформовані суспільні, педагогічні, комунікативні, моральні та інші цінності, знання і способи дій; формує себе як особистість.

Метою професійної діяльності педагога є створення умов для всебічного гармонійного розвитку особистості учня, його самореалізації, розкриття індивідуальності, творчого потенціалу. Вчитель має усвідомлювати унікальність і неповторність учня як індивідуальності, зважати на складність і неоднозначність процесу його становлення, свою відповідальність як фахівця.

Успіх праці вчителя й учнів розвиває їх ділові та міжособистісні стосунки, відбувається вплив педагога на особистісний, інтелектуальний і діяльнісний розвиток учня, його саморозвиток й самовдосконалення. Така діяльність передбачає здатність педагога оцінювати свою роль в успіхах дітей, їх моральному становленні, готовність захоплюватись досягненнями учнів, успіхами колег, школи, стараннями батьків.

Вчитель активно залучається до процесу реформування освіти. Громадське обговорення проектів нормативних документів, оновлення державних програм початкової школи дає можливість вносити свої пропозиції, висловлювати своє бачення організації та регламентування навчально-виховного процесу. На даний момент в організації навчально-виховного процесу вчитель має право на вибір форм та методів викладання,

самостійне визначення часових рамок вивчення тем навчальних предметів.

Концепція нової української школи передбачає розширення поля для прийняття самостійних рішень: «Насамперед творчому та відповідальному вчителю, який постійно працює над собою, буде надано академічну свободу. Учитель зможе готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і методи навчання; активно виражати власну фахову думку. Держава гарантуватиме йому свободу від втручання у професійну діяльність». Вчитель отримає право вибору місця і способу підвищення кваліфікації.

3. Принцип педагогічної творчості — створення умов для розвитку індивідуально-особистісної творчості.

Свобода є позитивною, творчою міцністю, що нічим не обумовлюється і не обґрунтовується, — це потужність духу творити не з природного світу, а з самого себе.

Педагогічна творчість — особистісна якість педагога, яка є невичерпним джерелом його ініціативи, активності, інновацій, постійного натхнення для вдосконалення всього педагогічного процесу. За С. Сисоевою, педагогічна творчість — це особистісно зорієнтована взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу (вчителя й учня), зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними, спрямована на формування творчої особистості учня і підвищення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя. Формування творчої особистості учня в навчально-виховному процесі вона розглядає як процес фасілітації, тобто полегшення, сприяння творчій навчальній діяльності, стимулювання творчої активності.

Амонашвілі підкреслює, що діти страждають від нестачі вчительської творчості. Про необхідність цієї особистісної властивості говорив і Ушинський: «...Прагнення до діяльності та прагнення до свободи так тісно пов'язані між собою, що одне без одного існувати не можуть. Діяльність має бути моєю, захоплювати мене, виходити з моєї душі і, відповідно, має бути вільною. Свобода потрібна мені тільки для того, щоб здійснити свою справу. Відберіть у людини свободу, і ви заберете у неї істинну душевну діяльність». «...Сутність педагогічної творчості... визначаємо як цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога в освітньому просторі.

Особливістю педагогічної творчості є те, що педагог реалізує свої особистісні і професійні творчі потенції засобом творення особистості дитини, а розвиток його творчого потенціалу зумовлений розвитком творчого потенціалу вихованця». Тобто без творчості немає нахненної педагогічної діяльності та активної взаємодії між вихователем і вихованцем.

4. Принцип компетентності — створення умов для розвитку та вдосконалення необхідних структурних елементів педагогічної компетентності вчителя.

Удосконалення рівня професійної компетентності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів — один із основних напрямів реформування сучасної системи освіти. Головний нормативно-правовий документ Міністерства освіти і науки України свідчить: «Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру». Саме тому на сучасному етапі модернізації системи освіти й виховання в Україні особливої гостроти й актуальності набувають

питання підвищення й розвитку професійної компетентності вчителів загальноосвітніх шкіл.

Важливо зауважити, що в сучасних умовах реформування освіти радикально змінюється статус вчителя, його освітні функції, відповідно зростають і вимоги до його професійної компетентності, рівня його професіоналізму. Показниками значущості професійної компетентності є зміни, що відбувалися в сфері суспільної свідомості в різні періоди історії. А саме — професійній компетентності й педагогічній культурі притаманні великі можливості розвитку та стабільності суспільства, оскільки вони є, наприклад, гарантом для вирішення проблемних питань між старшим та молодшим поколіннями, сприяють адаптації до нових умов, більш ефективному процесу соціалізації особистості тощо.

Для оптимальної, практичної, ефективної організації системи науково-методичного забезпечення процесу зростання професійної компетентності педагогів важливо враховувати концептуальні засади, що є базовим підґрунтям для побудови організаційно-методичних умов розвитку професійної компетентності вчителів:

- *детермінованість* — врахування потреб, професійних інтересів, можливостей людини; чітке розуміння й врахування реальних умов функціонування освіти;
- *професіоналізм* — наявність обов'язкової спеціальної підготовки. Забезпечення можливості періодичного підвищення кваліфікації в закладах післядипломної освіти шляхом стажування або самоосвіти, набуття необхідних знань із різних галузей;
- *індивідуальний підхід* — врахування індивідуальних особливостей, підвищення почуття власної гідності, причетності до загальної справи;

- *варіативність* — можливість реалізувати право особистості на вибір форм підвищення професійного рівня, засобів навчання;
- *безперервність професійного зростання* — надання можливості впродовж усього життя поглиблювати свою загальноосвітню й фахову підготовку;
- *диференційованість* — розроблення змісту організаційно-методичних умов, специфічного підходу до реалізації з урахуванням можливостей, індивідуальних, типологічних особливостей вчителів;
- *єдність зусиль адміністрації та вчителя* — спрямування зусиль всіх суб'єктів процесу науково-методичного забезпечення на реалізацію поставлених завдань; створення оптимістичної, позитивно насиченої атмосфери.

Визначення організаційно-методичних умов розвитку професійної компетентності педагогів забезпечує цілісну систему взаємопов'язаних заходів, що ґрунтуються на досягненнях науки, передового досвіду, конкретному аналізі ускладнень учителів і спрямовані на всебічне підвищення професійної компетентності кожного вчителя, на збагачення й розвиток творчого потенціалу педагогів, а в результаті — на підвищення якості освітнього процесу.

5. Принцип проблемності передбачає орієнтацію фахівця на вирішення реальних педагогічних проблем.

Система методичної роботи має передбачати практичні форми роботи з метою:

- навчити бачити педагогічну проблему і формулювати педагогічну задачу, яка з неї витікає;
- розвинути у вчителів уміння аналізувати та знаходити оптимальні рішення конкретної педагогічної проблеми;

- допомогти навчитися знімати бар'єри у спілкуванні з учнями, батьками, колегами та адміністрацією школи.

У переважній більшості педагогічні проблеми відображають глибинні педагогічні процеси в шкільному середовищі. Проблемні моменти виникають як у досвідчених вчителів початкової школи, так і в практиці молодих спеціалістів. Ситуації можуть створюватися як учнями, батьками, так і самими вчителями.

Визначення шляхів вирішення педагогічної проблеми передбачає, в першу чергу, її аналіз, виявлення причин виникнення. Обов'язковим елементом діяльності педагога є самооцінка дій і аналіз можливих наслідків поведінки молодших школярів.

Професійні ситуації в діяльності вчителя початкової школи виникають раптово, що при недостатній фаховій підготовленості педагога може призвести до зриву навчально-виховного процесу.

Педагогічна ситуація — це фрагмент педагогічної діяльності, що містить суперечності між досягнутим і бажаним рівнем вихованості учнів і колективу, що їх враховує вчитель, добираючи способи впливу, стимулюючи розвиток особистості. Педагогічна творчість учителя полягає в умінні перетворити ситуацію на педагогічну задачу, тобто спрямувати умови, що склалися, на перебудову стосунків, наближаючись до поставленої педагогічної мети.

Ситуація може не стати педагогічною задачею, якщо вчитель її не помічає або навмисно ігнорує. Таким чином, психолого-педагогічна ситуація перетворюється на педагогічну задачу лише за умови цілеспрямованості педагогічної діяльності.

Педагогічна задача — це виявлення в навчально-виховному процесі суперечностей, які враховує вчитель,

стимулюючи розвиток особистості, це певна педагогічна мета, поставлена за певних умов.

Ефективними формами методичної роботи є тренінг, «Мозковий штурм», семінар-практикум, ділові ігри «Проблема», «Педагогічний аналіз», «Вердикт».

6. Принцип реалізму передбачає орієнтованість вчителя на досягнення реальних педагогічних цілей, оволодіння необхідними для цього засобами і методами.

Структура педагогічної діяльності включає цілі й завдання (це, по суті, ті самі цілі, конкретизовані в певних умовах), які реалізуються сукупністю певних дій (умінь): основними серед умінь є гностичні, конструктивні, організаційні й комунікативні.

Педагогічні цілі поділяють на такі:

- за ступенем узагальненості — вихідні й загальні для всіх педагогів;
- етапні — для різних навчальних курсів, навчальних предметів;
- оперативно-конкретні для певного контингенту учнів;
- орієнтовані на різні сторони психічного розвитку учнів (навчальні, виховні).

Є потреба вчасно звернути увагу вчителя на етап формулювання цілей та завдань кожного уроку, які впливають із програмових вимог до знань, умінь та навичок учнів та загальнонавчальних умінь і навичок, оцінювати реальність виконання поставлених завдань конкретним класом у конкретних умовах, формувати уміння підпорядковувати структуру уроку, використання методів та прийомів реалізації поставлених цілей.

Працюючи з усім класом, вчитель повинен вміти стежити за роботою кожного учня, бачити поодинокі

випадки індивідуальних проявів та варіативно (професійно і толерантно) реагувати на кожен із них. Уміння стежити за роботою учнів, усіх разом і кожного зокрема, в класі — це початковий момент реалізації індивідуального підходу у шкільній роботі. У зв'язку з цим виникає питання про формування спостережливості вчителя, вміння аналізувати різні прояви індивідуальних особливостей учнів, робити висновки і відповідно на них реагувати.

Під час проведення уроку вчителю потрібно враховувати індивідуальні відмінності учнів у легкості розуміння, швидкості та якості засвоєння нового матеріалу, у темпах виконання завдань та рівні вольового зусилля до їхнього виконання. Вчитель-професіонал повинен уміти добирати, варіювати методи, прийоми, форми роботи на кожному уроці з метою підвищення ефективності освітнього процесу, враховуючи індивідуальні особливості кожного (темперамент, характер, стать, ліворукість тощо).

7. Принцип педагогічного саморозвитку передбачає орієнтацію на створення умов для стабільного задоволення власних духовних та педагогічних потреб у саморозвитку і самореалізації.

На думку І. Раєвської, посилення найважливішого джерела розвитку особистості вчителя-дослідника, актуалізація ним усіх потенційних можливостей свого «Я» у його цілісності стає головним завданням у системі післядипломної педагогічної освіти. Базова педагогічна освіта — лише відправний пункт у безперервному, «довічному» процесі становлення вчителя, який прагне бути професіоналом та відчуває внутрішню потребу в дослідницькій, інноваційній роботі. Основою становлення дослідницьких умінь учителя є саморозвиток,

постійна праця душі людини. Включення вчителя у процес постійного саморозвитку — головне завдання закладів післядипломної педагогічної освіти.

У світовій практиці склалися три підходи до курсової підготовки вчителя в післядипломній педагогічній освіті: змістовий, процесуальний (поведінковий) і персонологічний. У основі «змістової» моделі лежить спрощений погляд на людину як на пасивний об'єкт дії. Процесуальна система основним завданням вважає створення умов, які дозволяють вчителям засвоювати інформацію, опановувати навички, формувати до них своє становлення, виявляючи тим самим прагнення перенести акцент «ззовні всередину». Але і такий підхід має недоліки: переважає орієнтація на репродукцію, недостатня розробленість проблеми мотивації до підвищення кваліфікації як результат слабкої уваги до особистості вчителя. Персонологічний підхід дозволяє звертатися безпосередньо до Я-концепції педагога, спираючись не лише на її індивідуально-психологічні характеристики, а й на соціально-етичний, духовно-культурний зміст.

Підвищення професійної кваліфікації вчителя початкових класів відбувається не тільки у закладах післядипломної педагогічної освіти, а й у системі методичної роботи громади та закладу. На думку І. Титаренко, в умовах сучасних динамічних змін у суспільстві та модернізації системи освіти особливого значення набуває підвищення кваліфікації вчителів безпосередньо в школі, що дозволяє: оперативно аналізувати зміни в якості знань, сформованості вмінь, навичок учнів, в рівні їх вихованості і розвитку та вносити корективи у навчальний процес; поєднувати зміст і характер методичної роботи з результатами реального навчально-виховного процесу; долати вчителю утруднення

і проблеми, які виникають у процесі професійної діяльності; своєчасно отримувати інформацію щодо нових досягнень педагогічної науки і практики.

8. Принцип орієнтації на особистість — вибір змісту методів і форм методичної роботи спирається на природну схильність педагогів до пізнання, цілеспрямовано актуалізує їхні духовні потреби та інтереси, сприяє духовній самореалізації.

Індивідуально орієнтований підхід у методичній роботі передбачає перехід на методичне забезпечення, орієнтоване на професійні потреби кожного педагога, створення умов для реалізації індивідуальної траєкторії його творчого зростання. Такий підхід не виключає участі педагогів у традиційних формах підвищення кваліфікації. Однак ця участь має бути заснована на виборі педагогом адекватних форм професійного самовдосконалення.

Індивідуально орієнтований підхід до підвищення професіоналізму педагогів здійснюється, якщо реалізуються такі принципи:

Принцип «зони найближчого розвитку», обґрунтований Л. С. Виготським для навчання дітей, цілком може розглядатися в якості принципу методичного забезпечення педагогічної діяльності. У якості «зони найближчого професійного розвитку» виступає та зона, в якій педагог за допомогою своїх колег, вчених, досліджуваної літератури може вирішити проблеми, які виникли в професійній діяльності. При цьому «зона найближчого професійного розвитку» для кожного педагога суто індивідуальна. Реалізація даного принципу передбачає:

— вивчення професійних труднощів, виявлення проблем у діяльності педагога;

— актуалізацію необхідних для професійного зростання знань і умінь (надання допомоги педагогу в усвідомленні своїх професійних труднощів і проблем);

— визначення індивідуальних завдань для підвищення педагогічної кваліфікації;

— складання програми професійного зростання педагога;

— систематичну оцінку рішення поставлених завдань і реалізації програми, їх корегування.

Принцип поєднання індивідуальних і групових форм вивчення нових педагогічних технологій передбачає, що кожен педагог, вибираючи свою форму вивчення нових педагогічних технологій, може об'єднатися з іншими педагогами або включитися в роботу спеціально організованих груп з вивчення педагогічної теорії та практики.

Принцип стимулювання творчого зростання педагогів на основі розробленої системи моральних і матеріальних стимулів вимагає створення умов для формування мотивації професійного самовдосконалення. Серед мотивів можна виділити такі: мотиви успіху, подолання професійних труднощів, спрямовані на поліпшення матеріального благополуччя, професійного визнання, кар'єрні мотиви. Суб'єктом стимулювання професійного вдосконалення можуть виступати керівники освітнього закладу, колеги, а також учні, оцінка та визнання яких є найбільш яскравим підтвердженням професіоналізму педагогів.

Принцип безперервності і наступності в методичному забезпеченні навчального процесу передбачає постійне професійне зростання педагогів, а також урахування рівня їх реальної професійної підготовленості до педагогічної діяльності. Необхідно відійти від того, що педагог, підвищуючи кваліфікацію, немовби починає все спочатку, повторюючи пройдене.

Районний методичний кабінет є організатором роботи з підвищення професіоналізму педагогів у районі. Він взаємодіє з різними навчальними, науковими та освітніми установами. Центром прояву і розвитку професіоналізму має стати сама школа.

9. Принцип технологічної єдності процесу навчання, використання нових технологій навчання.

Аналізуючи сучасний етап розвитку професійної педагогічної освіти, Л. Коваль наголошує на необхідності вдосконалення системи підготовки вчителів початкової школи і пов'язує це з потребою суспільства в особистості педагога гуманного, дитиноцентрованого, який має розвинене педагогічне мислення, здатний до перетворювальної, конструктивної діяльності, фахової мобільності. Такий педагог може вільно орієнтуватися в педагогічних інноваціях, користуватися засобами інформаційно-комунікаційних технологій, глибоко розуміти потреби й умови функціонування початкової освіти. Реалізація зазначених проблем безпосередньо вимагає посилення практико-орієнтованого характеру навчання.

Г. Кравченко, досліджуючи освоєння вчителями педагогічних інновацій в умовах науково-методичної роботи, виокремлює такі педагогічні умови ефективності освоєння вчителями початкової школи освітніх нововведень:

- інноваційне навчання функціонує як цілісна система завдяки розробці та реалізації відповідної технології, оптимально включеної у внутрішньошкільну науково-методичну роботу;
- метою інноваційного навчання визнано становлення вчителя як суб'єкта педагогічних нововведень на основі впровадження технології «культивування»;

- інноваційне навчання спрямоване на підвищення професійної компетентності вчителів початкових класів шляхом освоєння методології, теорії та технології особистісно зорієнтованого навчання й виховання;
- інноваційне навчання ґрунтується на принципах діяльнісного підходу і передбачає застосування системи педагогічних задач, змістом яких є освітні нововведення в початковій школі, і які подаються у логіці їх поетапного ускладнення.

Серед сучасних освітніх інновацій одне з чільних місць посідає впровадження інформаційно-комунікативних технологій. Відповідно актуалізується питання інформаційної підготовки вчителів початкових класів. Так, О. Суховірський в якості критеріїв готовності вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій виокремлює рівень:

- навичок кваліфікованого користувача комп'ютерною технікою;
- знання особливостей використання комп'ютерних технологій в початковій школі;
- вміння використовувати комп'ютерні технології на уроці в початковій школі, здійснювати пошук інформації, отримувати нові знання та здійснювати самоосвіту, створювати власні дидактичні матеріали, діагностувати рівень навчальних досягнень учнів, здійснювати організаційну діяльність та планування засобами новітніх інформаційних технологій, використовувати їх для наукової діяльності.

10. Принцип діалогізації — відмова від монологізму як соціально-орієнтованого спілкування, розвиток у вчителів вміння бачити сильні та слабкі аспекти співрозмовника, критично ставитись до отриманої

інформації, розрізняти упереджену й неупереджену інформацію, виявляти розбіжності в позиціях учасників діалогу та розуміти позицію співрозмовника.

Важливе місце у процесі формування професійної компетентності майбутнього вчителя займає професійно-педагогічна комунікація, яка є основною формою педагогічного процесу.

Професійно-педагогічна комунікація — це система безпосередніх чи опосередкованих взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів з метою взаємообміну інформацією, регулювання педагогічних відносин. Вона забезпечує передавання через учителя учням людської культури, засвоєння знань, сприяє формуванню в них ціннісних орієнтацій. Педагогічне спілкування забезпечує обмін інформацією, співпереживання, пізнання особистості, самоствердження.

Педагогічне спілкування є одним із вирішальних чинників у налагодженні вчителем соціальних, професійних контактів засобом його самовираження за допомогою мови і мовлення. Воно віддзеркалює ціннісні орієнтації, гармонію професійних знань, комунікативних і морально-психологічних можливостей, характеризує його вихованість, уміння висловлювати думки, дотримуватись етичних норм спілкування. Опанування вчителем культури мовлення і мовленнєвого етикету є передумовою ефективності професійної і особистісної комунікації.

Формуванню вміння критично оцінювати отриману інформацію, співпрацювати в команді, обмінюватись думками допомагають тренінгові форми роботи. В педагогів виробляється уміння ситуативно взаємодіяти, інтегруватись до соціальних груп, реагувати на прості письмові та усні повідомлення, взаємодіяти в колективі

для виконання завдань, ефективно працювати в команді, сприймати критику, поради і вказівки, продукувати деталізовані усні і письмові повідомлення, зокрема у професійній діяльності, здійснювати наставництво, передавати досвід, взаємодіяти, вести співпрацю з широким колом осіб (колеги, керівники, учні, батьки) для впровадження професійної або навчальної діяльності, доносити до фахівців і нефахівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення та власний досвід в галузі професійної діяльності, здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію, зрозуміло і недвозначно доносити власні висновки, а також знання та пояснення, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються, спілкуватися в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в професійній діяльності.

Висновки

Таким чином, формування професійної компетентності вчителя початкових класів успішно реалізується за умови встановлення суб'єкт-суб'єктної гуманної взаємодії в системі «вчитель–керівник», «вчитель–методист», «вчитель–учень», формування вчителя гуманістичної орієнтації, який здатний брати на себе відповідальність за долю дитини, її життя, духовний і психологічний комфорт, за її захист, соціальну адаптованість та всебічний розвиток.

КОНСПЕКТИ УРОКІВ ВЧИТЕЛІВ — ПЕРЕМОЖЦІВ ОБЛАСНОГО ЕТАПУ КОНКУРСУ «ВЧИТЕЛЬ РОКУ — 2017»

О. Г. Козлюк

ІНТЕГРОВАНІЙ УРОК

Українська мова. Складання розповіді за малюнком і опорними словами. Вимова і написання слів *медаль*, *герой*.

Основи здоров'я. Прийняття рішень. Вплив реклами на рішення людини.

Природознавство. Лікарські рослини.

Мета:

Ключові компетентності:

- формувати в учнів здатність успішно користуватися письмовою та усною мовленнєвою діяльністю;
- сприяти усвідомленню ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини;
- розвивати вміння працювати в команді, приймати рішення, уникати конфліктів, досягати компромісів;
- формувати здатність до пошуку та засвоєння нових знань.

Предметні компетентності:

- вчити складати розповідь за малюнком і опорними словами;
- збагачувати активний словниковий запас учнів;
- довести, що реклама — не найкращий порадник у виборі продуктів;
- вчити приймати правильні самостійні рішення;
- показати важливість вміння встояти перед покупкою рекламованих товарів.

- продовжувати ознайомлення учнів з лікарськими рослинами, їхніми властивостями;
- виховувати дбайливе ставлення до природи та власного здоров'я.

Тип уроку. Інтегрований урок.

Наочність: відеопрезентація, роздатковий матеріал, ілюстративний матеріал, завдання на картках, конверти з медалями.

Хід уроку

I. Організація класу

1. Привітання. (Слайд 1. Додаток 1)

Добрий день! В добрий час!
Рада бачити всіх вас.
Нумо, діти, підведіться,
Всі приємно посміхніться,
Зараз сядуть всі дівчата,
А за ними і хлоп'ята.
Продзвенів уже дзвінок,
Починаємо урок.

— Мене звать Олена Григорівна, і сьогодні ми проведемо урок разом.

2. Перевірка готовності учнів до уроку.

— Для роботи вам будуть необхідні зошити з української мови, щоденники та пенали. Перевірте, чи все необхідне є у вас на парті.

II. Актуалізація опорних знань учнів

1. Вступна бесіда.

— Ми з вами продовжуємо мандрувати Україною Слів. Які групи слів ви знаєте? (Іменник, прикметник, дієслово.) Приклейте на дошку їх назви. (Додаток 2)

- Що називає іменник (прикметник, дієслово)?
- На які запитання відповідає іменник (прикметник, дієслово)?
- Наведіть приклад до кожної групи слів.

2. Перевірка домашнього завдання.

— Розгорніть зошити. Яким було ваше домашнє завдання? (*Вправа 352, с. 134*)

— Яку групу слів вам слід було підкреслити? (*Дієслова.*)

— Обміняйтесь зошитами зі своїм сусідом по парті та перевірте, чи правильно підкреслені дієслова, зв'язуючись із записом на слайді. (*Слайд 2*)

III. Повідомлення теми, мети та завдань уроку (*Слайд 3*)

— Сьогодні ми з вами будемо мандрувати Країною Слів і шукати відповідь на запитання: «Що слід робити, щоб бути здоровим?». А зупинки наші будуть називатися «Казкова», «Рухлива», «Малюнкова» та «Рекламна».

IV. Мотивація навчальної діяльності

Вправа «Незакінчене речення»

— Чого ви очікуєте від сьогоднішнього уроку? Продовжіть речення.

Сьогодні я хочу дізнатися...

Сьогодні я хочу навчитися...

Сьогодні я хочу відчути...

— Чи справдяться ваші очікування, ми дізнаємось наприкінці уроку.

V. Станція «Казкова». Вивчення нового матеріалу

1. Каліграфічна хвилинка. (Слайд 4)

— Запишіть, будь ласка, дату.

26 квітня
Класна робота

— А розпочнемо ми нашу мандрівку з казки.

Були собі на світі двоє близнюків: *e* та *u*. І були вони такі схожі між собою, що часто любили пожартувати і тоді у словах замість [и] чулося [e] і навпаки. На фермі тварини писали диктант і не знали, як написати слова «медаль» та «герой».

— Давайте їх вимовимо. Який другий звук ви чуєте? (Одні кажуть [e], інші — [u].)

— Думала коза, думала і сказала: «Ме!» та написала слово *медаль* з буквою «е», а гуска думала-думала і сказала «Ге!» та написала слово *герой* з буквою «е». З того часу слова «медаль» та «герой» вони пишуть з буквою «е».

— Давайте і ми запишемо, щоб не забути. Що сказала коза? («Ме!») Яке слово вона записала? (*Медаль*.) Підкресліть букву «е» у слові «медаль». (Діти записують з'єднання «ме» та слово «медаль».)

— Що, сказала гуска? («Ге!») Яке слово вона записала? (*Герой*.) Підкресліть букву «е» у слові «герой». (Діти записують з'єднання «ге» та слово «герой».)

— Діти, що таке медаль? (*Знак переважно у вигляді круглої металевої пластинки з рельєфним написом і зображенням.*)

— За що її можуть давати? (*За особливі заслуги, трудові та бойові подвиги.*)

— А як називають ту людину, яка отримала медаль за героїчний вчинок? (*Герой*.)

— До якої групи слів належать слова «герой», «медаль»? (*Іменники*.)

2. Інформаційна хвилинка. (Слайд 5)

— Кого із героїв вашого міста ви знаєте?

— Слободян Тарас Ігорович народився 10 грудня 1982 року у місті Тернополі. Спочатку закінчив Тернопільську ЗОШ № 12 із золотою медаллю, потім Тернопільський національний економічний університет з відзнакою, готувався до захисту кандидатської дисертації. Проте у 2013 році розпочалася Революція гідності, і хлопець почав ходити на акції на *Майдані Незалежності*, щоб відстояти свою громадянську позицію, конституційні засади прав і свобод людини. Батьки розповідають, що ще в грудні контактували з ним. Але відтоді він не виходив на зв'язок. Знайшли юнака аж на *Сумщині* в лісі зі слідами катувань, зокрема без кисті руки. А 5 березня 2014 року його поховали на *Микулинському цвинтарі* в Тернополі.

— Слободяну Тарасу Ігоровичу посмертно було присвоєно звання *Героя України* з удостоєнням *ордена «Золота Зірка»* — за громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини. За самовіддане служіння українському народу, виявлене під час *Революції гідності* йому присвоїли медаль «За жертвність і любов до України».

VI. Станція «Рухлива». Фізкультхвилинка

— Після уроку коза і гуска вирішили поїсти. І як ви думаєте, куди вони пішли? (*Вони пішли у поле.*) Чому? (*У полі росте соковита трава, якою живляться рослиноідні тварини.*)

— Давайте ми їх підтримаємо і помандруємо до наступної нашої зупинки — «Малюнкової».

Фізкультхвилинка. (Слайд 6)

Тут трава росте густенька,
Тут стежинонька вузенька.
Вище руки, вище ноги —

Не проста у нас дорога.
А тепер ідемо боком —
Із підскоком, із підскоком.

VII. Станція «Малюнок». (Слайд 7)

1. Робота за малюнком.

— Розгляньте малюнок. (Додаток 3) Кого тварини зустріли у полі? (Дітей та вчительку.)

— Що вони там робили? (Збирали лікарські рослини.)

— Які лікарські рослини могли збирати діти? (Ромашку, кропиву, шавлію.)

— Які цілющі властивості мають ці рослини? (Слайди 8–10)

— Що потрібно робити, щоб рослини могли тривалий час зберігатися? (Сушити рослини.)

— Які правила збору та сушіння лікарських рослин ви знаєте? (Слайд 11)

2. Правила збору та сушіння лікарських рослин.

— Збирайте тільки необхідні вам трави, які ви добре знаєте.

— Не можна проводити збір трав поблизу доріг, сміттєзвалищ, промислових підприємств.

— Приступати до збору лікарських рослин потрібно у суху ясну погоду.

— Збирати слід, коли рослини містять найбільшу кількість діючих речовин.

Бруньки збирають в період набубнявіння.

Кору — в період сокоруху.

Листя — в період цвітіння рослин.

Квіти — в період повного цвітіння, окрім квітів безсмертника.

Трави — в період цвітіння рослин.

Коріння — навесні і восени, після в'янення рослин.

— Не зривати рослину цілком, якщо вам потрібні лише деякі її частини.

— Вкладати у кошик пухко, не утрамбовувати.

— Сушити та зберігати рослини слід у затінку при доброму провітрюванні, під накриттям, куди не потрапляють прямі сонячні промені та волога.

— Розгляньте сухі лікарські рослини, які лежать перед вами на парті. Чи впізнали ви, які це рослини? (*Ромашка, кропива, шавлія.*)

— Де можна придбати ці рослини, якщо вони вам знадобляться? (*У аптеці.*)

— Близько 30 тонн лікарських трав на рік постає аптекам всієї України та за її межі Тернопільський фармацевтичний завод «Тернофарм». Його робітники проводять збір сировини, перевіряють на вміст радіації, подрібнюють та фасують, а потім розвозять по аптеках.

3. Складання розповіді за малюнком і опорними словами.

- Ще раз погляньте на малюнок. Назвіть, кого і що ви бачите на малюнку, використовуючи лише іменники. (*Поле, дітей, вчительку, рослини.*)
- А тепер давайте доберемо до цих слів ознаки. (*Квітуче, працюючі, дбайлива, лікарські.*)
- Які дієслова можна використати? (*Розкинулося, збирали, розповідала, допомагають.*)
- Спробуємо скласти речення, використовуючи подані слова. (*Слайд 12*)

Розкинулося квітуче поле.

Працюючі діти збирали лікарські рослини.

Дбайлива вчителька розповідала про цілющі властивості рослин.

Лікарські рослини допомагають людям боротися з хворобами.

- Чи можна скласти розповідь із запропонованих речень? (Так.)
- Як би ви її назвали? (Збір лікарських рослин.)
- Давайте складемо розповідь за малюнком і опорними словами.

(За селом розкинулося квітуче поле. Тут працюють діти збирали лікарські рослини. Дбайлива вчителька розповідала їм про цілющі властивості польових трав. Лікарські рослини допомагають людям боротися з хворобами.)

4. Запис розповіді у зошити.

- У вас на парті є два кружечки. Підніміть зелений кружечок, якщо ви можете самостійно записати розповідь за малюнком і поданими словами. На написання маєте 4 хвилини. Приступайте до роботи.

- Підніміть червоний кружечок ті, кому важко самостійно впоратись із завданням. Розгорніть червоні конверти, там для вас є допомога. (Додаток 4) На картках уже складена розповідь, вам потрібно лише вставити пропущені слова і записати її у зошити.

VIII. Станція «Рекламна». Творче перенесення знань, умінь і навичок учнів у нові ситуації

1. Вправа «Прийми рішення».

— А зараз рекламна пауза. Перегляньте ролик. (Слайд 13)

— Об'єднайтесь у групи за рядами. Розгляньте на столах запропоновані вам предмети.

— Порадьтеся у групі та оберіть той шампунь, який ви б хотіли придбати у подарунок своїй мамі.

— Яке рішення ви прийняли? (У подарунок своїй мамі ми б обрали шампунь «Тімотей».) Чому ви обрали саме цей шампунь? (Тому що про його чудодійні властивості говорилося в рекламному ролику.)

— Діти, я вам розрекламувала товар і ви його обрали. Ви самі переконалися в силі реклами. А тепер я вас переконаю в тому, що не завжди слід вірити рекламі.

2. Вправа «Світлофор». (Слайд 14)

— Для прийняття зважених рішень ми скористаємось правилом світлофора. Вам треба придбати шампунь. Перед вами вибір — «Тімотей» або «Шаума».

- Червоне світло: «Зупинись!»

Розгляньте склад даного товару. Зачитайте склад «Тімотей» (2 група) і склад «Шаума» (1 група). Який із них є кориснішим (3 група)? (*Корисніший шампунь «Шаума».*) Чому? (*Тому що до його складу входять лікарські рослини.*)

- Жовте світло: «Зваж наслідки!»

Якщо ви оберете «Тімотей», що складається лише з хімічних речовин, які наслідки можуть бути? (*Може викликати подразнення шкіри голови, пошкодження структури волосся.*) А якщо оберете трав'яний шампунь «Шаума»? (*Сприятиме відновленню волосся або хоча б не завдасть йому шкоди.*)

- Зелене світло: «Зроби вибір!»

Який вибір ви зробите? (*Оберемо шампунь «Шаума».*)

3. Гра-руханка «Купую — не купую».

— Пограймо у гру. Я буду читати вам рядки вірша, а ви будете присідати і говорити «Не купую» або підстрибувати і говорити «Купую».

Ось сухарики в пакеті. (*Не купую.*)

Макарони і спагеті. (*Купую.*)

Чіпси смажені, хрусткі. (*Не купую.*)

А ось булочки м'які. (*Купую.*)

Помідори з огірками. (*Купую.*)

А ось «Фанта» з бульбашками. (*Не купую.*)

— Випишіть назви продуктів, які звучали у вірші.

1 група — які часто рекламують;

2 група — які рідко рекламують;

3 група — які ніколи не рекламують.

— Третя група, зачитайте назви продуктів, які ви виписали. Подумайте: чому ці продукти не потребують реклами? (*Тому що вони корисні, люди й так їх купують.*)

— Перша група, зачитайте назви продуктів, які ви виписали. Чому рекламують продукти першої групи? (*Щоб їх більше купували.*)

— То яка мета реклами? (*Мета реклами — продати товар.*)

— Доповніть речення: «Не завжди слід купувати те, що пропонує реклама, тому що...».

ІХ. Узагальнення та систематизація навчальних досягнень дітей

1. Домашнє завдання.

— Наш урок добігає кінця. Ваше домашнє завдання — підготувати повідомлення про одного з героїв нашого краю.

2. Вправа «Незакінчене речення». (Слайд 15)

— Продовжіть речення про те, чим був корисний для вас сьогоднішній наш урок.

Сьогодні я дізнався...

Сьогодні я навчився...

Сьогодні я зрозумів...

3. Оцінювання навчальних досягнень.

— Дякую вам усім за роботу. Ви сьогодні герої і отримуєте медалі, але за умови правильної відповіді на запитання: «Як пишуться слово *герой* (1 група) та слово *медаль* (2 група)?».

— Перед вами два конверти з буквами: «е», «и». Якщо ви вважаєте, що ці слова пишуться з буквою «е»,

діставайте винагороду з конверту з буквою «е» або на-
впаки. (В конверті з буквою «е» лежать цукерки-ме-
далі, а в конверті з буквою «и» — картка з написом
«Спробуй ще раз».)

Х. Підсумок уроку. (Слайд 16)

— От і закінчилась наша мандрівка. Дайте відповідь
на головне запитання уроку: «Що потрібно робити, щоб
бути здоровим?»

- Вживати лікарські рослини для профілактики та боротьби з хворобами.
- Рухатися, робити зарядку, займатися спортом.
- Приймати зважені рішення.
- Завжди читати склад продуктів, які купуємо.
- Пам'ятати, що корисні продукти не потребують зайвої реклами.

В. В. Повзун

КОМАХИ

Мета уроку:

- формувати уявлення про комах як царство живих організмів, їх ознаки і будову, значення для природи та людей; науковий світогляд;
- удосконалювати навички роботи з текстом, розвивати спостережливість, вміння логічно мислити, робити висновки;
- виховувати зацікавленість предметом, бережливе ставлення до природи.

Пізнавальний аспект:

- дати уявлення про різноманітність комах та їх значення.

Розвивальний аспект:

- розвивати вміння виявляти ознаки комах;
- знаходити інформацію за підручником та додатковою інформацією;
- висловлювати судження, доводити твердження, обґрунтовувати їх, працювати в парі та самостійно.

Виховний аспект:

- виховувати інтерес до природи, обережність поведінки в природі;
- потребу точно висловлювати свої думки;
- оцінювати ставлення до вчинків інших людей у природі.

Тип уроку: відкриття нового знання.

Формувати групи компетентностей: соціально-трудоу, загальнокультурну, уміння вчитися, інформаційну.

Методи: пояснення, демонстрація презентацій, фронтальна бесіда, усне опитування, робота з рисунками, текстом підручника, друкованим зошитом; дискусія, порівняння, узагальнення, інтерактивні, ігрові.

Прийоми: заповнення кросворду, «Незакінчені речення», «Мікрофон», ігри «Мовчанка», «Впізнай комаху» «Інтерв'ю», розшифрування ребуса, словникова робота, вправа «Гронування», «Поетична хвилинка», розв'язування задач-цікавинок.

Обладнання: проектор та екран, ПК, наочність, підручник «Природознавство» / Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак. — К. : Генеза, 2013. Зошит з природознавства / Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак, презентація до уроку, презентація з офтальмологічною паузою.

План уроку

МОДУЛЬ I. ВСТУП

1. Організація класу

1. Знайомство з класом.
2. Психологічна розминка.
3. Робота «Синоптиків».
4. Прийом «Мікрофон».
5. Висновок.

2. Перевірка домашнього завдання

1. Фронтальне опитування.
2. Словникова робота.
3. Інтерактивна вправа «Гронування».
4. Гра «Мовчанка».
5. Підсумок перевірки домашнього завдання.

МОДУЛЬ II. ВСТУПНЕ ПОВТОРЕННЯ

Актуалізація опорних знань

1. Розшифрування ребуса.
2. Бесіда.

МОДУЛЬ III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Оголошення теми, мети та очікуваних навчальних результатів.

МОДУЛЬ IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Сприймання і усвідомлення нового матеріалу

- Розповідь учителя про світ комах.
- Будова тіла комах.
- Робота з підручником.
- Ознайомлення з будовою ніг комах.
- Ознайомлення з крилами комах.
- Фізкультхвилинка.

МОДУЛЬ V. ПРАКТИКА

Формування та вдосконалення вмінь і навичок

1. Робота в друкованому зошиті.
2. Гра «Впіймай комаху».
3. Розв'язування задач-цікавинок.

МОДУЛЬ VI. УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

Осмислення, узагальнення, систематизація знань учнів

1. Дискусія.
2. Поетична хвилинка.
3. Фразеологізми.
4. Кросворд.

МОДУЛЬ VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Інструктаж до виконання домашнього завдання

МОДУЛЬ VIII. РЕФЛЕКСІЯ ДІЯЛЬНОСТІ

Закріплення засвоєного

1. Прийом «Інтерв'ю».
2. Закінчити речення.
3. Підсумок.

Хід уроку

МОДУЛЬ I. ВСТУП

1. Організація класу

1. Знайомство із класом:

— Доброго дня, учні 3-А класу! Сьогодні урок природознавства разом із вами проведу я, звати мене Василь Васильович.

2. Психологічна розминка:

— Раджу вам усміхнутися одне одному, адже лише за наявності хорошого настрою людина може досягти успіху і своєї мети, подумки побажайте успіхів на цільний день. Для того, щоб впоратися на уроці із завданнями, будьте старанними та уважними.

— Я хочу, щоб наш урок був продуктивним, а вас на уроці хочу бачити активними, зібраними, розумними, наполегливими, і тоді ми разом створимо цікавий творчий урок, на якому ви здобудете нові знання, отримаєте цікаву інформацію, відчуєте успіх та задоволення від спільної праці.

Йдемо в гості до природи,
Є в ній різна дивина:
В небі — зорі, в річках — води,
В полі — квіточка ясна.
А зимою є сніжинка,
Літо дощик принесе,
Є метелик і пташинка —
І таке цікаве все!

— Отже, давайте усі разом поринемо у цей дивовижний і чарівний світ природи. Годі нам вже розмовляти, починаймо працювати!

3. Робота «синоптиків»

— Уявімо себе працівниками гідрометеоцентру. А чим вони займаються? (*Відповіді учнів.*) Так, вони прогнозують, передбачають погоду, яка чекає на нас найближчим часом.

4. Прийом «Мікрофон»

Ось вам, люба дітвора,
мікрофон — естафета-гра.
Будь уважним, не лінись,
Давши відповідь,
мікрофоном із сусідом поділись.

— На кожне із поставлених запитань дайте чіткі та повні відповіді.

— Яка зараз пора року? Який місяць? Яка температура повітря? Що ви можете сказати про стан неба вранці? Чи спостерігали ви по дорозі до школи опади? (*Відповіді учнів.*)

5. Висновок

— Отож, сьогодні, 1 лютого, нас очікує ясний сонячний зимовий день, без опадів, з температурою повітря від двох градусів морозу до нуля, що сприятиме активній праці на уроці.

2. Перевірка домашнього завдання

1. Фронтальне опитування

— Пригадайте: яку тему ви почали вивчати? (Тварини.)

— До якої природи належать тварини? (До живої.)

— Доведіть, що тварини — це жива природа. (Тварини дихають, ростуть, розмножуються, живляться, відмирають.)

— А рослини теж дихають, ростуть, розмножуються, живляться, відмирають. Чим же тварини відрізняються від рослин? (Тварини рухаються, живляться готовою їжею, ростуть тільки в молодому віці.)

2. Словникова робота

— Пригадайте та дайте пояснення словам «ботаніка» (Наука про рослини.), «зоологія» (Наука про тварин.).

3. Інтерактивна вправа «Групування»

— Які групи тварин ви знаєте? До кожної групи тварин називайте по 2–3 представники. (Вчені поділяють царство Тварини на велику кількість груп. Серед них — черви, молюски, ракоподібні, павукоподібні, комахи, риби, земноводні, плазуни, птахи, звірі.)

4. Гра «Мовчанка»

— Відгадайте назви груп тварин за їх істотними ознаками, просигналізуйте відповідними малюнками.

— Тіло вкрите слизькою лускою. (Риби.)

— Вони мають 10 ніг. (Ракоподібні.)

— М'яке тіло вкрите черепашкою. (Молюски.)

— Тіло вкрите сухими роговими лусочками. (Плазуни.)

— У них вісім ніг. (Павукоподібні.)

— Тіло вкрите м'якою, вологою шкірою. (Земноводні.)

— Мають 6 ніг. (Комахи.)

— Тіло вкрите пір'ям. (*Птахи.*)

— Тіло вкрите шерстю і вигодовують дитинчат молоком. (*Звірі.*)

— У них сегментоване тіло. (*Черви.*)

5. Підсумок перевірки домашнього завдання

— Молодці, ви мене переконали, що гарно засвоїли матеріал теми «Тварини», ваші відповіді були змістовними, аргументованими. А найактивнішим — ось ці веселі смайлики.

МОДУЛЬ II. ВСТУПНЕ ПОВТОРЕННЯ

Актуалізація опорних знань

1. Розшифрування ребуса 'ХИ

— Усі, і дорослі, і діти, люблять відкривати таємниці. Але, щоб відкрити нашу таємницю — дізнатися тему сьогоднішнього уроку, розшифруйте слово, зображене на екрані.

— Чому ви так думаєте, доведіть, що це дійсно слово «комахи».

2. Бесіда

— Давайте усі разом пригадаємо, яких комах вам доводилося бачити в природі найчастіше. У цьому нам допоможуть слайди презентації, увага на екран. (*Показ слайдів.*)

А як саме відбувалися ваші зустрічі із цими комахами? Можливо, згадаєте цікаві історії, ситуації. (*Відповіді учнів.*)

На вашу думку, за якою ознакою можна впізнати комах? (*Відповіді учнів.*)

МОДУЛЬ III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Оголошення теми, мети та очікуваних навчальних результатів

Сьогодні ви познайомитеся із різноманітним світом комах. Здобудете нові знання про них, їх особливі

ознаки та будову тіла, навчитеся розрізняти частини тіла комах, виділяти їх із групи інших тварин.

Для чого, на вашу думку, ми вивчатимемо цю тему? *(Щоб більше знати про цих тваринок, охороняти корисних, оберігати себе від небезпечних комах.)*

Яке значення для природи мають комахи? *(Запилюють рослини, продукт живлення для інших тварин.)*

А вас я хочу бачити активними, зібраними, розумними, наполегливими, працьовитими, як справжні комашки, і тоді ми разом створимо творчий, продуктивний урок, на якому ви не тільки здобудете нові знання, а й отримаєте цікаву інформацію, відчуєте успіх та задоволення від спільної праці. Тому девізом нашого уроку будуть слова, які прочитає ... *(Читає один із учнів.)*

Не просто слухати, а чути.

Не просто дивитися, а бачити.

Не просто відповідати, а міркувати,

Дружно і плідно працювати!

Офтальмологічна пауза (поетапне малювання очима частин будови тіла жучка-сонечка.)

МОДУЛЬ IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Сприйняття і усвідомлення нового матеріалу.

1. Розповідь учителя про світ комах

— З різноманітними комахами, а саме — жуками, мухами, бджолами, метеликами — ви стикаєтеся повсякчас. Це і не дивно, адже цих тварин на нашій планеті налічують дуже багато, майже втричі більше, ніж усіх інших живих істот. Багато видів науці ще не відомо. Комахи живуть в квартирі та будинку, серед них є як корисні, так і паразити, тобто ті, що живуть за рахунок інших. Як би ми не ставилися до комах, вони відіграють важливу роль у природі. Вони є санітарами

нашого світу, піклуючись про його чистоту. Вражає чисельність комах. Скільки видів комах існує на планеті, важко сказати. Навряд чи вчені зможуть повністю обчислити усі домашні, рідкісні і навіть зникаючі види та дати їм назви. Комахи живуть скрізь, за винятком морських глибин. Досить різноманітні і розміри цих тварин. Серед них відомі «карлики» завдовжки менше міліметра і «велетні». Наприклад, жук-слон у Південній Америці та жук-голіаф в Африці сягають до 15 см завдовжки. В Україні найбільші комахи — жук-олень, майже 8 см завдовжки, та метелик «Велике нічне павичеве око», розмах його крил — 15 см.

Наука, що вивчає комах, називається ентомологією.

2. Будова тіла комахи

- Погляньте на слайд: це хто? (*Травневий хрущ.*)
- Із скількох частин складається його тіло? (*З трьох — голови, грудей і черевця.*)
 - Що розташоване на голові? (*Очі, пара вусиків та ротовий апарат.*)
 - Скільки в нього ніжок? (*Три пари ніжок.*)
 - У комах є 6 ніг. Більшість із них мають 1 або 2 пари крил і вміють літати.
 - Хрущі об'їдають листя на деревах. Вони також живляться їх цвітом та бруньками. Великими шкідниками є личинки хруща.
 - Назвіть: яких ви знаєте найвідоміших корисних комах? (*Мурашка, бджола.*)
 - Пригадайте з власного досвіду: чим вони корисні? (*Корисні комахи поїдають шкідливих комах, запилюють квіти, тим самим підвищують врожайність.*)
 - Яких ви знаєте шкідливих комах? (*Комар, муха, воша, блоха, тарган, колорадський жук, травневий*

хрущ.) Як ви гадаєте, чому вони шкідливі? (Відповіді учнів.)

Так, вони знищують рослини, переносять інфекційні захворювання. Але вони й потрібні в природі, бо є кормом для інших тварин.

3. Робота з підручником

— Прочитайте самостійно текст підручника на с. 103. Знайдіть і зачитайте речення про істотну властивість комах. (*Шість ніг — це істотна ознака комах.*) В підручнику на с. 104 ми дізнаємося, які органи чуття є в комах. (*Читання вголос учнем.*)

— Що в комах добре розвинене? (*Слух, зір, нюх.*)

Візьміть олівець і підкресліть, що вловлюють комахи завдяки особливим органам тіла? (*Найтонші запахи і найменший рух повітря.*) Органи дотику і нюху розташовані на вусиках, смаку — на ротових органах, а у деяких можуть бути на кінцівках. Окремі комахи здатні сприймати запах на відстані до 11 кілометрів.

4. Ознайомлення з будовою ніг комах

— Залежно від способу життя ноги у комах різних типів. Для бігу пристосовані довгі тонкі кінцівки. Широкими потужними ногами деякі комахи риють землю. Ті, які плавають у воді, відштовхуються своїми схожими на весла ногами. У багатьох комах є хапальні кінцівки. Для чого вони потрібні? У деяких зігнуті, щоб можна було добре стрибати.

Розгляньте мал. 82. Назвіть комах, що зображені.

- У яких комах ноги пристосовані для стрибання? (*Коник, богомол.*) Коник в стрибку здатен подолати відстань в 100 разів більшу за довжину свого тіла.
- Для риття? (*Капустянка, медведка.*) Ця комаха поїдає коріння молодих рослин.

МОДУЛЬ V. ПРАКТИКА

Формування та вдосконалення вмінь і навичок

1. Робота в друкованому зошиті

— Відкрийте зошити на с. 38, виконайте завдання № 1–2 (взаємоперевірка).

2. Гра «Впіймай комаху» (оплеск у долоні, почувши назву комаху).

— Котик, коник, метелик, песик, корівка, муха, сонечко, бджілка, кальмар, комар, мишка, шишка, зайчик, коса, оса, павук, джмелик, білка, мурашка, тарган, хрущ.

3. Розв'язування задач-цікавинок (міжпредметні зв'язки).

• Скільки ніжок у павучка, якщо у чотирьох їх тридцять дві? ($32 : 4 = 8$)

• Жук-плавунець за добу знищує 90 личинок комарів, а личинок бабки — 40. На скільки більше він знищить личинок комарів, ніж бабки за 2 доби? ($(90 - 40) \times 2 = 100$)

• Пригадайте: який твір про комах ви вивчали на уроках літературного читання? Яким зобразив Л. Глібов коника-стрибунця? А мурашу? (Відповіді учнів.)

МОДУЛЬ VI. УЗАГАЛЬНЕННЯ

ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

Осмислення, узагальнення, систематизація знань учнів

1. Дискусія

— Поміркуй, чому так: коник зелений, а джміль смугастий? (Відповіді учнів.)

2. Поетична хвилинка

— Які твори про комах ми вивчали на літературному читанні? (Відповіді учнів.)

— Як ми можемо оберігати мурашники? (Відповіді учнів.)

3. Фразеологізми

— Поміркуйте, чому так кажуть.

- Вчепився, як кліщ.
- Мурашки по спині бігають.

4. Кросворд

1. Як називаються комахи, якими живиться со-
нечко? (Попелиці.)

2. На квітку квітка сіла, знялася й полетіла.
(Метелик.)

3. Хто його вб'є, свою кров проллє. (Комар.)

4. У лісі біля пня біготня, метушня:

Народ робочий весь день клопоче. (Мурахи.)

5. Хто з тварин 6 ніг має? (Комахи.)

1 п	о	п	е	л	и	ц	і
2 м	е	т	е	л	и	к	
3 к	о	м	а	р			
4 м	у	р	а	х	и		
5 к	о	м	а	х	и		

МОДУЛЬ VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Інструктаж для виконання домашнього завдання

1. Прочитайте текст підручника (с. 103–105).
2. Дайте відповіді на запитання підручника (с. 105).
3. Для допитливих: дізнайтеся, скільки очей мають комахи (с. 106 підручника).
4. Складіть казочку про комаху, яка вам найбільше сподобалася.

МОДУЛЬ VIII. РЕФЛЕКСІЯ ДІЯЛЬНОСТІ

1. *Приєм «Інтерв'ю»* (відповівши на запитання, прикріпи метелика на квітку, що висить на дошці).

— Назвіть: яких комах ви запам'ятали? Яка істотна ознака усіх комах? Зі скількох частин складається тіло комах? Назвіть ці частини. Що почуєте на уроці вразило тебе найбільше? Про що б ти хотів розповісти своїм друзям?

2. *Закінчи речення.*

— Сьогодні на уроці я дізнався...

— Сьогодні на уроці я зрозумів...

— Сьогодні на уроці я навчився...

— Сьогодні на уроці я змінив своє ставлення до...

3. *Підсумок.*

— Пам'ятайте, діти, навіть найменша комашка дуже потрібна на Землі. Ми повинні берегти природу, любити її, вивчати і спостерігати. І тоді вона розкриє перед нами свої таємниці.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ!

- Комахи — найчисельніша група тварин на Землі.
- Живуть у ґрунті, повітрі, воді.
- Літають, бігають, стрибають, повзають, плавають.
- Мають гарний слух, зір, нюх.
- Шість ніг — головна ознака комах!

— А найактивнішим на уроці я обіцяв сюрприз, тож отримуйте ці веселі смайлики!

Я щиро дякую 3-А клас за такий цікавий та змістовний урок!

Л. В. Зоріна

ПРИРОДОЗНАВСТВО

Тема уроку: рослинний і тваринний світ Південної Америки.

Мета: розширити уявлення учнів про природу Південної Америки; розвивати пізнавальний інтерес, мовлення та мислення; вчити складати комп'ютерні презентації, розповіді про природу материків; виховувати бережливе ставлення до природи; розвивати математичну компетентність, компетентність підприємливості та ініціативності.

Обладнання: малюнок літака; карти материків; картки до гри «Дешифрувальник»; індивідуальні картки для самостійної роботи і роботи в парах; таця з овочами та фруктами; сигнальні картки; мультимедійна дошка; ноутбук.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Створення емоційного налаштування на урок.

— Сьогодні ми розпочнемо урок природознавства не за партами, а в колі. Запрошую вас усіх створити велике коло і взятися за руки. Погляньте одне на одного і повторіть за мною такі слова:

Свої долоньки теплі я друзям простягну,
Урок новий цікавий я з радістю почну.

З цієї хвилини ми стали друзями, а тому можемо поділитися одне з одним найзаповітнішими мріями. Розкажіть: про що ви мрієте? *(Діти відповідають.)*

Ваша мрія буде почута і обов'язково здійсниться, бо наше коло не просте. Це коло справжньої дружби.

Бажаю, щоб ваші мрії збулися якнайшвидше! *(Діти сідають.)*

Запрошую вас усіх зайняти свої робочі місця.

У мене теж є мрія. Я хочу побувати на одному з найвологіших материків планети. Спробуйте відгадати назву цього материка (*прикріплюю набір букв*).

Гра «Дешифрувальник»

ЯПІАВІАДЕІАІІІІА ІАМІАЕІАІІІІА ІАІАІА

(*Прочитайте назву материка, без букви, яка повторюється.*)

Південна Америка

II. Актуалізація опорних знань

Що вам відомо про цей материк?

- Покажіть на карті, де він розташовується.
- В якій півкулі? (*Західній.*)
- Що вам відомо про розмір цього материка? (*Посідає четверте місце за площею.*)
- Якими океанами омивається материк? (*Атлантичним та Тихим.*)

- На якому материкі ми з вами живемо? (*Євразія.*)

Зверніть увагу на відстань між цими материками. Яким видом транспорту найзручніше вирушити у подорож? (*На літаку.*)

Подорожуючи на літаку до Південної Америки, я очікую, що ви будете на уроці (*прикріплюю великі букви УРОК*):

У — уважними;

Р — розумними;

О — організованими;

К — кмітливими.

— А чого ви очікуєте від уроку?

Щоб вирушити у подорож, ми маємо дізнатися: чи дозволяють нам подорожувати погодні умови? Тому заслухаємо повідомлення учня-синоптика.

Фонологічні спостереження

Гра «Інтерв'ю про погоду» (з мікрофоном)

Один із учнів виконує роль кореспондента, ставить запитання однокласникам. Відповідає той, до кого підходить кореспондент.

Запитання:

- Яка зараз пора року?
- Яка температура повітря?
- Який сьогодні день?
- Який стан неба?
- Яке число і місяць?
- Чи є вітер?

(Діти записують погоду в календар спостережень.)

Погодні умови сприяють нашій подорожі. Сідайте зручно і вирушаймо в політ.

Оголошення теми і мети уроку.

План уроку

- Дізнатися про рослинний і тваринний світ.
- Прочитати про представників рослинного та тваринного світу Південної Америки.
- Попрацювати в групі.
- Пограти в гру.
- Провести вікторину.
- Зробити підсумок уроку.

Робота над темою уроку

Розповідь учителя.

Наш літак приземляється на материк. Давайте подивимось навколо і дізнаємося, які рослини ростуть у Південній Америці (рослини тропічних лісів, саван, степів, пустель).

Тваринний світ — це тварини тропічних лісів, саван, степів, пустель.

Робота з підручником (по рядах)

1 ряд — опрацює матеріал про рослинний та тваринний світ тропічних лісів.

2 ряд — опрацює матеріал про рослинний та тваринний світ саван.

3 ряд — опрацює матеріал про рослинний та тваринний світ степів та пустель.

Робота в парах (картки)

Південна Америка	Тропічні ліси
Тваринний світ	Степи
Рослинний світ	Пустелі
Савани	

Причинно-наслідкові зв'язки. Розвиток математичних компетентностей.

— Чому найбільше рослин у вологих тропічних лісах?

— А хто скаже, скільки тисяч видів рослин є в тропічних лісах? (40 000)

— А в пустелі приблизно 10 000.

Давайте обчислимо, на скільки більше росте видів рослин в тропічних лісах, ніж в пустелі?

Робота в зошиті

Завдання 1, 2, 3 — з коментарем.

Завдання 3, 4 — самостійно.

Гра «Фрукти і продукти»

На столі лежать фрукти та овочі. Потрібно вибрати ті, які мають походження з Південної Америки.

Південна Америка є батьківщиною картоплі, помідорів, кукурудзи, шоколадного дерева, ананасу.

Хвилинка-цікавинка про картоплю.

Їхали мандрівники дорогою і шукали, де б їм зупинитись на ніч. Розташувались вони в лісі. Нарвали

сухого бур'яну, щоб топити, і розклали вогонь. Пішов один мандрівник ще вирвати сухого бур'яну. Побачив рослину, а на тій рослині ростуть маленькі квіточки. Мандрівник узяв та й вирвав рослину з коренем. Дивиться, а на ньому здорові грудки. Кинув чоловік грудки рослини у вогонь.

Настав ранок. Мандрівники взяли ці грудки і почали їсти. Їм сподобалось, вони пішли й ще вирвали грудки.

Поїхали мандрівники в місто і роздали людям ці грудки, щоб посадили. Через деякий час люди здогадалися, що ця рослина називається *картоплею*.

Вперше знайшли та почали споживати картоплю індіанці, які жили біля озера Тітікака.

Картопля — джерело вітаміну С. У картоплі є й інші важливі вітаміни: В2, В6, РР, але в невеликих кількостях. Поживності картоплі надають вуглеводи у вигляді крохмалю.

Картопляні чіпси

Цікава випадковість допомогла з'явитися на світ картопляним чіпсам. У 1853 р. в одному з містечок штату Нью-Йорк весь персонал ресторану «стояв на вухах» через одного особливо прискіпливого відвідувача. Залізничний магнат Корнеліус Вандербільдт знову і знову відмовлявся від принесеної йому картоплі фрі, кажучи, що картопля в блюді надто волога і товсто нарізана. Коли чергова порція була відкинута, кухар Джордж Крам вийшов з себе і вирішив помститися клієнту. Крам навмисно тонко нарізав скибочки картоплі та обсмажив їх в олії до абсолютно сухого стану. Дивно, але примхливий Вандербільдт захопився цією стравою. Картопляні чіпси тут же стали головними в меню, а потім завоювали світову популярність.

Завдання. Я знаю, що багато хто з вас полюбляє картопляні чіпси. Підніміть руку, кому з вас мама вдома готує цю страву. Молодці! Хочу сказати, що на картопляних чіпсах можна мати прибуток, продаючи їх. Із 1 кг можна виготовити 10 пакетів по 100 г та продати по 10 грн 1 пакет. Пропоную вам обчислити, скільки потрібно картоплі, щоб отримати 1000 грн.

Вікторина «Так чи ні?»

(Сигнальні картки)

- В річці Амазонка живе хижка риба пінгвін? *(Ні, піранія.)*
- Лінивця можна зустріти на деревах в Південній Америці? *(Так.)*
- Напій кока-кола можна виготовити з дерева кола? *(Так.)*
- Ягуар живе в пустелях? *(Ні, у тропічних лісах.)*
- Рудих мавп можна зустріти в тропічних лісах? *(Так.)*
- Мурахоїд вкритий панциром? *(Ні, панцерник.)*

Підсумок уроку

- Що нового дізналися на уроці?
- Які завдання сподобалися?
- Чи справилися ваші очікування?

Усміхнись усім навколо,
Небу, сонцю, квітам, людям.
І тоді обов'язково
День тобі веселим буде.

Оцінювання

Сьогодні моїми помічниками на уроці були ваші правильні та змістовні відповіді.

Н. О. Ішук

ПРИРОДОЗНАВСТВО. 3 КЛАС

Тема уроку: Комахи.

Мета уроку: поглибити знання учнів про комах; ознайомити з особливостями будови їхнього тіла; удосконалювати навички роботи з текстом; розвивати спостережливість, уміння логічно мислити, робити висновки; формувати науковий світогляд; виховувати зацікавленість предметом, бережливе ставлення до природи.

Тип уроку: комбінований.

Форма проведення: нестандартний урок «У зоолабораторії».

Хід уроку

І. Етап орієнтації

1. Настрій.

— Доброго дня!

До нас на урок завітали гості. Поверніться до них, привітайтеся, подаруйте їм свої щирі усмішки.

Сядьте, діти, всі рівненько,
Посміхніться всі гарненько,
Настрій на урок візьміть
Й працювати всі почніть!

Сьогодні у нас буде незвичайний урок. Він пройде у зоолабораторії. Це слово складається з двох частин: *зоо-* та *лабораторія*.

Чи знаєте ви, що таке лабораторія?

2. Словникова робота.

Лабораторія — спеціальне приміщення для проведення досліджень, обладнане спеціальними приладами та пристроями.

— А чому зоо?

— А чи знаєте ви, що це за наука зоологія?

— Хто працює у лабораторіях?

Я — керівник лабораторії і набираю у штат працівників-лаборантів. Мені потрібні розумні, точні у своїх висловлюваннях працівники. Вашими вірними друзями під час роботи в науково-дослідницькій лабораторії повинні бути уважність, кмітливість, винахідливість та взаємодопомога. А також усім вам просто необхідно дотримуватись таких правил:

Відповідати швидко.

Міркувати точно.

Творчо працювати,

Щоб природу добре знати!

До нас у лабораторію завітала гостя. Хто вона, дізнаємось, коли прочитаємо лист.

Ж-ж-ж — Щоб Ж-ж-ж — зна Ж-ж-ж — ти Ж-ж-ж — і Ж-ж-ж — лю Ж-ж-ж — би Ж-ж-ж — ти Ж-ж-ж — при Ж-ж-ж — ро Ж-ж-ж — ду, Ж-ж-ж — тре Ж-ж-ж — ба Ж-ж-ж — її Ж-ж-ж — ви Ж-ж-ж — вча Ж-ж-ж — ти.

Вона нам принесла завдання для досліджень у цьому конверті.

3. Хвилинка спостережень.

— Перше завдання для юних лаборантів — хвилинка спостережень.

Метод «Мікрофон».

- Яка зараз пора року?
- Який місяць?
- Яка температура повітря?
- Чи були опади?
- Який стан неба?

А я вам бажаю, мої юні дослідники, гарної погоди на уроці.

II. Перевірка домашнього завдання.

Попереднє дослідження

1. Фронтальне опитування.

- Яку тему ви досліджували на минулому уроці?
- До якої природи належать тварини? Доведіть. (*Тварини дихають, ростуть, розмножуються, живляться, відмирають.*)
- А рослини теж дихають, ростуть, розмножуються, живляться, відмирають?
- Чим же тварини відрізняються від рослин? (*Тварини рухаються, живляться готовою їжею, ростуть тільки в молодому віці.*)

2. Тестування.

— Перевіримо тестуванням, чи досконально ви дослідили попередню тему. Запишіть свої відповіді у картку дослідження, яка лежить у вас на партах. Будьте уважні! Серед трьох запропонованих відповідей одна правильна.

1. У яких тварин тіло вкрите слизькою лускою?
 - а) У птахів;
 - б) у риб;
 - в) у звірів.
2. Вони мають 8 ніг.
 - а) Ракоподібні;
 - б) павукоподібні;
 - в) молюски.
3. У яких тварин м'яке тіло, захищене черепашкою?
 - а) У ракоподібних;
 - б) у павукоподібних;
 - в) у молюсків.
4. Краби, креветки — це...
 - а) Черви;

- б) ракоподібні;
- в) молюски.

5. Тіло вкрите шерстю і вигодовують дитинчат молоком.

- а) Птахи;
- б) риби;
- в) звірі.

6. Тварини, які частину життя проводять на землі, а частину — у воді.

- а) Ракоподібні;
- б) земноводні;
- в) молюски.

3. Взаємоперевірка.

— Обміняйтесь картками і перевірте відповіді.
Я задоволена роботою наших лаборантів.

III. Повідомлення теми і мети уроку

Зустріч у відеосалоні. Перегляд мультфільму.

— Сьогодні ми поглибимо свої знання з теми «Тварини». А яку групу ми будемо вивчати, ви дізнаєтесь, переглянувши мультфільм (мультфільм про комах).

Яка тема уроку? Для чого нам це вивчати?

IV. Робота над темою уроку

1. Бесіда.

- А чи знаєте ви, як називається наука, що вивчає і досліджує комах?
- Запам'ятайте! Наука про комах — *ентомологія*.
- Де живуть комахи?
- Так, вони живуть скрізь, за винятком морських глибин. Як вони пересуваються?

2. Система позначок «Допомога» (робота з науковим матеріалом).

- Розгорніть підручник на с. 103–104. Прочитайте перші 2 абзаци. Якщо ви це знали, поставте «+», якщо ні — «-», якщо хочете дізнатися більше — «?».

3. Робота з плакатом.

Далі ми будемо продовжувати дослідження. Про кого? Розгляньте малюнок.

- Це хто? (*Метелик.*)
- Із скількох частин складається його тіло? (*З трьох — голови, грудей і черевця.*)
- Що розташовано на голові? (*Очі, пара вусиків та ротовий апарат.*)
- Скільки в нього ніжок? (*У комах 6 ніг. Більшість із них мають 1 або 2 пари крил і вміють літати.*)
- Хто це? (*Бабка.*)
- Які у неї очі?

Виявляється, очі у бабки складаються з маленьких оченят. Вони займають майже всю голову. У кожному оці до 30 000 оченят. Вона може дивитися на всі боки і, не повертаючи голови, схопити здобич.

Бабка — корисна комаха, вона на льоту хапає мух, комарів й інших комах.

Фізкультхвилинка.

4. Проблемна ситуація.

- Павук — це комаха? Доведіть!
- Як ви думаєте, чому?

Павуки, діти, належать до класу павукоподібних. На відміну від комах у них вісім ніжок і відсутні крила.

5. Дослідження в групах.

— У вас на партах малюнки комах, оберіть одну. Нагадую, що, працюючи в групах ви маєте призначити старшого лаборанта, який буде захищати роботу вашої

групи. Утворіть групи. Використайте науковий журнал «Підручник» на с. 105 і доведіть твердження.

Працюйте злагоджено та швидко. На це вам дається 3 хв.

1 група. Сонечко — хижа комаха.

2 група. Жук-гнойовик — «санітар».

3 група. Метелик — рослиноїдна комаха.

4 група. Бджола — свійська комаха.

Захист дослідження.

6. Комахи Хмельниччини, занесені до Червоної книги.

- Діти, поміркуйте: чому одна комаха у червоній рамці?
- А яких комах Хмельниччини, занесених до Червоної книги, ви знаєте?
- Чому вони занесені до Червоної книги?

V. Закріплення вивченого матеріалу

1. Хвилинка-цікавинка.

— Запрошую вас на Зелену галявину (до дошки). Як керівник зоолабораторії дослідила комах-синоптиків. (*Синоптики* — це ті, хто передбачає погоду.) І зробила висновки:

- Коли комарі та мошки збираються разом — буде хороша сонячна погода.
- Мухи стають надокучливим перед негодою.

2. Дослідження в парах (за підручником).

— Пропоную роботу в парах. Поміркуйте, чому так: коник зелений, а джміль смугастий?

Поетична хвилинка

— Які твори про комах ми вивчали на уроках літературного читання? (*Леонід Глібов «Коник-стрибунець»*)

— Яким автор змалював Коника? Яким Мураху?

— Як ми можемо оберігати мурашники?

3. Фразеологізми.

— Поміркуйте, чому так кажуть.

Прилип як муха (надокучливий).

Мурашки поза шкірою бігають (змерз або налякався).

VI. Підсумок уроку

- Що нового ви дізналися під час дослідження у зоолабораторії?
- Якою інформацією поділилися б з батьками?
- З яких частин складається тіло комахи? Назвіть ці частини.
- Чи можете ви зараз побачити комах? Чому?
- Бережіть красу природи, тому що тільки краса зможе врятувати світ!
- Як ви сьогодні зрозуміли, навіть найменша комашка дуже потрібна на Землі. Ми повинні берегти природу, любити її, вивчати і спостерігати. І тоді вона розкриє перед нами свої таємниці.

VII. Домашнє завдання

1. Опрацюйте статтю підручника (с. 103–106).

2. Придумайте сценарій пригодницького мультфільму «У світі комах» або знайдіть цікаву інформацію про комах.

— За співпрацю і підтримку вам від мене подарунок — розмальовка.

Ти долоньку свою маленьку
Простягни до сонця тепла,
Залиши промінець у серденьку,
Доброта щоб у ньому жила.

ПРИРОДОЗНАВСТВО

Тема уроку: рослинний і тваринний світ Південної Америки.

Мета: ознайомити учнів із рослинним і тваринним світом Південної Америки, їх пристосуванням до різних умов існування; установити загальні зв'язки в матеріалі, що дозволяє побачити учням тему в цілому; встановлювати зв'язки між засвоєними та новими знаннями; створити позитивно-емоційний настрій і психологічно комфортні умови; створити умови для збагачення індивідуального досвіду дітей про рослини і тварин Південної Америки; розвивати увагу, пам'ять, мислення; виховувати ціннісне ставлення до природи і естетичні почуття.

Формувати:

- *Ключові компетентності* — вміння вчитися.
- *Навчально-організаційні* — включатися в роботу відразу після вказівки вчителя.
- *Загальномовленнєві:* говорити чітко, вільно, виразно, з відповідною силою голосу; зосереджено слухати вчителя, відповідати на запитання за відомою і вільною моделлю; з повагою звертатися до вчителя, учнів.
- *Загальнопізнавальні:* виділяти особливості предмета.
- *Інформаційно-комунікативні:* знаходити необхідну інформацію з додаткових джерел знань; обговорювати отриману інформацію.
- *Соціальні:* прагнути бути культурним у спілкуванні з однокласниками.

Предметні компетентності (конкретизовані навчальні цілі, очікувані результати):

— знати назви материків, географічне положення, показувати їх на карті світу;

— знати та називати природні зони Південної Америки;

— знати про різноманітність рослинного та тваринного світу Південної Америки;

— розуміти значення і вплив флори та фауни на існування природи та людини;

— розуміти роль людини у збереженні природи на планеті Земля;

— знаходити необхідну інформацію про природу з додаткових джерел та обговорювати отриману інформацію.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: технічні засоби навчання (презентація); енциклопедії; карта світу; підручник; моделі природних зон; чарівна скринька; картки.

Хід уроку

I. Організація класу до уроку

— Доброго дня, дорогі учні! Мені випала честь сьогодні провести урок у вашому класі. Звати мене Оксана Станіславівна, а під час уроку я познайомлюся з вами, розумними четвертокласниками.

Аутотренінг

Щоб налаштуватися на роботу, проведемо вправу.

Сядьмо обличчям одне до одного, відчуймо тепло долонь, заплющимо очі (діти повторюють за учителем) і промовляймо:

Я — розумний...

Я — щасливий...

Я — досліджую, думаю, замислююся...

Я — впевнений у собі, бо я живу заради добра на Землі...

Розплющіть очі і подаруйте одне одному посмішку.

II. Актуалізація опорних знань

— Ви всі однаково прекрасні. Всі в чомусь дуже схожі, хоча кожен із вас різний. Так і материки на нашій планеті чимось подібні, але й мають розбіжності.

- Скільки всього материків на Землі? (*Відповіді учнів.*)
- Які материки вже вивчили? Покажіть їх на карті. (*Відповіді учнів.*)
- Для чого ми вивчаємо материки, їх природу? (*Відповіді учнів.*)

Зараз перевіримо, як добре ви знаєте, чим особливий кожен материк.

Дидактична гра «Пошта» (учні дістають із конверта лист з описом материка, називають його і прикріплюють лист на карту на відповідному материка).

- Найбільший материк на Землі, омивається водами всіх чотирьох океанів. На цьому материка розташовані гори Гімалаї. На цьому материка є такі природні зони: тайга, мішані і листяні ліси, лісостепа, степи. Тут різноманітний тваринний світ, а саме: лосі, рисі, вовки глухарі та ін. (*Євразія.*)
- Це найспекотніший материк. Його майже посередині перетинає лінія екватора. На території цього материка розташовується пустеля Сахара. У вологих тропічних лісах немає пір року: взимку і влітку однаково тепло. Тут ліси вічнозелені. Ростуть червоне, залізне, хлібне та кавове дерева. Водяться горили, карликові бегемоти та ін. (*Африка.*)
- Це третій за величиною материк. Тут вирощують пшеницю, кукурудзу. Рослиною, яка зустрічається тільки на цьому материка, є дерево-гігант секвойя, а твариною — бізон. Величезні скелясті гори оточують материк на заході. Тут протікає одна з найбільших річок світу — Міссісіпі. (*Північна Америка.*)

- Це четвертий за величиною материк. Він простягнувся від спекотних районів екватора до холодних вод Антарктиди. На заході височать гори Анди. На цьому материку багато корисних копалин. По материку протікає найповноводніша річка світу Амазонка. (*Південна Америка.*)

III. Мотивація навчальної діяльності, оголошення теми уроку

— Чи всі материки отримали листи? Чому? (*Відповіді учнів.*)

— Чи все вже ми знаємо про материк Південна Америка? А що невідомо? (*Відповіді учнів.*)

— Отже, як ви гадаєте: якою буде тема уроку? (*Відповіді учнів.*) (*Слайд 1*)

IV. Вивчення нового матеріалу

— Південна Америка має своєрідну флору й фауну. Флора материка нараховує понад 40 000 видів вищих рослин. Південна Америка — це батьківщина картоплі, помідорів, кавового дерева, кукурудзи, арахісу, бавовни й ананаса.

Це унікальний материк з надзвичайно різноманітним рослинним і тваринним світом. І ми починаємо знайомство. (*Слайд 2*)

— На материку Південна Америка розташовані такі природні зони: вологі екваторіальні ліси (сельва), савани, пампи, пустелі й гори Анди.

Обабіч екватора на Амазонській низовині розкинулися вологі екваторіальні ліси. Їх називають сельвою. У сельві вологіше, ніж у лісах Африки. (*Слайд 3*)

Тут ростуть пальми, фікуси, кавове, шоколадне і молочне дерева, папороті, вічнозелена гевея. Із соку гевеї

отримують натуральний каучук (гуму), а сік молочного дерева вживають у їжу — за кольором і смаком він нагадує молоко. (Слайд 4) Також ростуть могутня сейба (бавовникове дерево), що сягає заввишки 80 м, і гігантська трава — ананас. (Слайд 5)

У водах Амазонки росте Вікторія-регія — велика тропічна рослина, листя якої сягає двох метрів у діаметрі. (Слайди 6, 7)

У селві на деревах живуть тварини з чіпкими хвостами: мавпи, опосуми, лінивці, які рідко спускаються на землю. Добре лазить по деревах велика хижка кішка ягуар. (Слайд 8)

У селві багато птахів. Тут можна побачити різноманітних папуг, в тому числі великого папугу ара, крихітного колібрі (Слайд 9) і хижого птаха гарпію, який полює на мавп і лінивців.

Відкрийте підручники на с. 80, знайдіть п. 27. Прочитайте до с. 83, до природної зони *савана* (виділено шрифтом) і дайте відповіді на питання: про яких тварин я не розповідала? (Учні самостійно читають, називають тварин, про яких я не згадувала.)

Хвилинка-цікавинка про деяких із цих тварин (Виймають картки зі скриньки).

- Тукани в момент небезпеки захищають один одного. Завжди прагнуть дати хижаківі дружну відсіч, виручити поранених особин. Ночувати в гніздах намагаються дружною компанією. Навіть хвости закидають на спину, щоб зручніше усім помістися.
— Чи подобається вам така поведінка птахів? Чому?
- Більшість видів піраній — не хижаки. Вони — вегетаріанці. Вони живляться водяними рослинами або опалими у воду плодами.
- Метелик Морфо. Розмах крил цього великого метелика до 13 см. Через прекрасні крильця морфо

виловлювали для багатих колекціонерів. Крім того, їх використовували для ювелірних прикрас, оздоблення скриньок.

— Як ви думаєте, звідки я взяла цю інформацію? *(Відповіді учнів.)*

— А ще звідки можна черпати інформацію? *(Відповіді учнів.)*

Тож не забувайте дружити з енциклопедією. *(Демонструю енциклопедії про тварин.)*

Фізкультхвилинка.

(Слайд 10)

— У Південній Америці є й савани. На півночі саван на червоних ґрунтах серед ковили й пирію ростуть високі пальми і акації, а на півдні на бідних кам'янистих ґрунтах — деревоподібні кактуси, колючі кущики.

Броненосець, або панцерник, який має панцир з рогових щитків, — санітар саван. Він поїдає загиблих тварин. *(Слайд 11)* Із хижаків, крім ягуара, зустрічається пума. Водяться змії, ящірки, хижі мурахи, терміти і мурахоїди.

— То хто є хижак у саванах, крім ягуара? *(Пума.)*

До речі, цікавинка про пуму. *(Учень виймає картку зі скриньки, зачитує.)*

Індіанці здавна називають пуму другом людини, адже вона ніколи сама не нападає. Дуже допитливі, годинами можуть йти за людиною, просто спостерігаючи за нею.

— На південь від саван простяглися рівнинні степові простори — пампи. Тут на родючих сіро-коричневих ґрунтах ростуть злакові трави — ковила, бородач, тонконіг. *(Слайд 11)* У пампах мешкають тварини, які швидко бігають: пампасний олень, пампасна кішка, страус нанду. Тут живуть броненосці, а біля водойм — нутрії.

Є у Південній Америці і пустелі. (Слайд 13). Вони простягаються вздовж Тихоокеанського узбережжя. Пустеля Атакама — одна з найбезводніших у світі. Подекуди, переважно на піщаних ґрунтах, ростуть кактуси, живуть ящірки, змії, комахи. Рослини й тварини пристосувались отримувати вологу з туманів.

В Андах живуть рідкісні тварини: шиншила й дика лама. (Слайд 14) Шиншили живляться мохами, лишайниками, кактусами, а дикі лами — травами, невисокими кущиками. На неприступних скелях гніздиться кондор — найбільший і найважчий літаючий птах на Землі. (Робота з підручником, не дочитуємо параграф.)

V. Формування і вдосконалення знань, вмін та навичок

Гра «Велике заселення»

На дошці — чисті аркуші паперу. Пригадуємо, які природні зони є в Південній Америці. Заселяємо рослини і тварин у відповідні зони.

Природні зони:

- *Вологі тропічні ліси* — сельва: вікторія-регія, анаконда, трав'яниста рослина ананас, тукан, колібрі.
- *Савана*: панцерник, мурахоїд, пума.
- *Рівнинні степи* — пампи: страус нанду, кішка пампаська.
- *Пустелі*: ящірки, змії, комахи.
- *Гори Анди*: кондор, шиншила, дика лама.

— Молодці, заселили природні зони і тваринами, і рослинами.

Скажіть, будь ласка, чи комфортно живеться нашим поселенцям? (Відповіді учнів.)

А чи можуть бути несприятливі умови? Коли і чому? (Дочитуємо параграф до кінця.)

Люди змінюють природу Південної Америки. Вони вирубують ліси, перетворюють савани на плантації цукрової тростини, бананів, винограду, кавових дерев. На просторах пампи вирощують пшеницю й кукурудзу, розширюють пасовища для великої рогатої худоби. Це призводить до зникнення багатьох видів рослин і тварин. Уряди південноамериканських країн занепокоєні стрімкими темпами винищення екваторіальних лісів і вживають заходів для їх збереження. Проте площа природоохоронних територій у Південній Америці невелика.

— Після параграфу для любителів природи є цікавинка. Прочитайте. (Слайд 15)

Гра «Показуха»

Гравці по черзі дістають картку з назвою тварини і за допомогою міміки та жестів показують її: піранья, мурахойд, страус нанду, лінивець.

VI. Підсумки. Рефлексія (Слайд 16)

- Я не знав, але дізнався...
- Я почув, і мені сподобалось...
- Я запам'ятав і розкажу мамі, татові, братові, сестрі...

VII. Домашнє завдання

1) с. 80–85, розповідати про рослинний і тваринний світ Південної Америки.

2) с. 80–85, використовуючи різні джерела інформації, підготувати повідомлення про рідкісну рослину або тварину Південної Америки.

3) с. 80–85, порівняти рослинний і тваринний світ савани Південної Америки і африканської савани.

ПРИРОДОЗНАВСТВО. 3 КЛАС

Тема уроку: комахи

Мета уроку: сприяти створенню теоретичної бази для інтелектуального розвитку молодших школярів; розширити та уточнити знання учнів про різноманітність комах, умови їх проживання; вчити наводити приклади і розпізнавати комах найближчого оточення; формувати вміння порівнювати комах, групувати їх за способом пересування, середовищем існування; сприяти розвитку спостережливості, мислення дитини, уваги, пам'яті; прищеплювати почуття шанобливого ставлення до тварин; закріпити і поглибити знання учнів про комах, ознайомити з особливостями будови їхнього тіла; удосконалювати навички роботи з текстом; розвивати спостережливість, уміння логічно мислити, робити висновки; формувати науковий світогляд; виховувати зацікавленість предметом, бережливе ставлення до природи.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. Організація класу

* * *

Пролунав уже дзвінок,
Починаємо урок.
Вчитись будемо старанно,
І писати бездоганно.
Все, що знаємо, згадаємо
А нове запам'ятаємо.

* * *

Йдемо в гості до природи,
Є в ній різна дивина:
В небі — зорі, в річках — води,
В полі — квіточка ясна.
А зимою є сніжинка,
Літо дощик принесе,
Є метелик і пташинка —
І таке цікаве все!

— Ви готові далі пізнавати дивовижний і чарівний світ природи? Тоді до роботи.

II. Хвилинка спостережень

Робота «синоптиків»

— Надаю слово працівнику гідрометеоцентру.

Підсумок фенологічних спостережень.

- Яка зараз пора року?
- Який місяць?
- Яка температура повітря?
- Що ви можете сказати про стан неба?
- Чи є опади? Які?
- Чи є вітер? Визначте його напрямок.
- Чи спостерігали ви якісь інші явища?
- Як змінилася висота сонця?
- Зміни в рослинному світі.
- Зміни в тваринному світі.
- Праця людей.

III. Перевірка домашнього завдання

1. Фронтальне опитування.

— Яку тему ми почали вивчати? (*На дошці запис «Тварини».*)

— До якої природи належать тварини? (*До живої.*)

— Доведіть, що тварини належать до живої природи. (*Тварини дихають, ростуть, розмножуються, живляться, відмирають.*)

— Рослини теж дихають, ростуть, розмножуються, живляться, відмирають. Чим же тварини відрізняються від рослин? (*Тварини переміщуються, живляться готовою їжею, ростуть тільки в молодому віці.*)

2. Інтерактивна вправа «Гронування».

— Які групи тварин ви знаєте?

(*Черви, молюски, ракоподібні, павукоподібні, комахи, риби, земноводні, плазуни, птахи, звірі.*)

3. Завдання за темою «Тварини. Різноманітність тварин». (*Індивідуальне, із самоперевіркою. Робота на картках: диференційовано, за рівнем складності.*)

IV. Актуалізація опорних знань

Робота з кросвордом.

— Сьогодні до нас завітали чудові гості. Щоб дізнатися, про яку групу ми будемо говорити, павучок пропонує вам розгадати кросворд. (*Робота в групах.*)

1. М Е Т Е Л И К

2. Б Д Ж О Л А

3. М У Х А

4. К О М А Р

5. М У Р А Х А

6. К О Н И К

1. Навесні барвиста квітка
На галявині розквітла.

Ми понюхати хотіли,
Вона раз — і полетіла. (*Метелик*)

2. Наче птиця, крила має,
Все літає та співає:
— Я медок вам наношу,
Не чіпайте, бо вкушу! (*Бджола*)

3. Прилетіла цокотуха,
Щось торочить понад вухом.
Всім набридла байка ця
Без початку і кінця. (*Муха*)

4. Летить — пищить,
Сяде — мовчить.
Хто його вб'є, —
Свою кров пролле. (*Комар*)

5. Це комашка-розумашка,
І працює дуже важко.
В земляну свою хатинку
Тягне довгу соломинку. (*Мураха*)

6. По травичці він стрибає
І сюркоче, і співає,
Заливається, як дзвоник,
Називають його ... (*коник*).

V. Мотивація навчальної діяльності. Оголошення теми і мети уроку

— Отже, ви зрозуміли, що сьогодні ми ознайомимося із чарівним світом комах. Павучок також хоче подорожувати, але чи може він бути у світі комах?

(*Ні. У комах 6 лапок, а в павука 8.*)

Отже, він не належить до групи комах, тому ми прощаємося з ним.

Ученим відомо близько півтора мільйона видів тварин. З них понад мільйон — це комахи. А решта — усі інші види тварин.

— Чого ж, на вашу думку, ми навчимося на цьому уроці? (*Познайомимося із новими назвами комах, з їх особливими ознаками, навчимося розрізняти частини тіла комах, виділяти їх із групи інших тварин.*)

Вчитель вивіщує опорні схеми:

— Для чого ми вивчаємо цю тему? (*Щоб більше знати про цих комах, охороняти корисних, оберігати себе від небезпечних.*).

— З якими комахами у народі порівнюють працю виту людину? (З мурахами.)

VI. Сприйняття і усвідомлення нового матеріалу

1. Бесіда.

- До нас завітав метелик. До якої групи тварин ми його віднесемо? (*Комахи.*)
- За якою ознакою можна впізнати комах? (*Робота з таблицею.*)
- Із скількох частин складається його тіло? (*З трьох — голови, грудей і черевця.*)
- Що розташоване на голові? (*Очі, пара вусиків та ротовий апарат.*)
- Скільки в нього ніжок? (*У комах шість ніг. Більшість із них мають одну або дві пари крил і вміють літати.*)
- Яких комах вам доводилося бачити в природі? (*Бджоли, сонечко, мурахи, коники, метелики, мухи, джмелі...*)
- Яке значення для природи мають комахи? (*Запилюють рослини, продукт живлення для інших тварин.*)

2. Робота в парах.

— Метелику сумно подорожувати одному, тому пропоную вам серед перелічених тварин знайти йому друзів комах (*метелик, жук, комар, коник*).

3. Робота з підручником.

Метод «Інсерт» (читання з позначками).

— Прочитайте самостійно текст підручника на с. 103–105.

Читати ви будете за допомогою позначок.

Усвідомити нові знання	+	Я це знав
Позначити нові судження	?	Це для мене зовсім нове
Привертає увагу до теми	V	Я хочу знати про це більше

— Що нового ви дізналися?

— Що вас здивувало і про що б ви хотіли дізнатися більше?

4. Вправа для очей.

5. Прийом «Товсті і тонкі» запитання (робота в парах).

Товсті запитання	Тонкі запитання
Дайте три пояснення: Чому...? У чому відмінність...? Що буде, якщо...?	Хто? Що? Коли? Де? Чи правильно...? Чи згодні ви...?

6. Фізкультхвилинка.

VII. Осмислення, узагальнення, систематизація знань учнів

1. Гра «Назви комаху» (робота на картках).

2. Робота в групах.

Вибери з перелічених комах групу комах.

3. Запитання для роздумів.

— Поміркуй, чому так: коник зелений, а джміль смугастий?

4. Це цікаво.

Найбільша комаха в світі за розмахом крил — метелик «Тізанія Агрипина» з розмахом крил до 30,5 см (майже розмір підручника).

5. Народна мудрість.

Розташуйте правильно слова. Поясніть зміст.

Бджола рада цвіту, а людина — літу.

VIII. Підсумок уроку

1. Прийом «Незакінчене речення».

Кожна комаха це ... тіло яких поділено на три частини: ..., ..., Є ... ніг, ... крила. Вони стрибають, ..., плавають, ..., літають.

Наприклад: жуки, метелики, ..., ...,

2. Метод «Сенквей».

Кожна

Рослиноїдні, хижі

Літають, повзають, стрибають, плавають

Запилюють рослини, очищують ґрунт і воду

Санітари

IX. Домашнє завдання, інструктаж для його виконання

1. Прочитайте текст підручника (с. 103–105).

2. Дайте відповіді на запитання підручника (с. 105).

3. Для допитливих: дізнайтеся, скільки очей мають комахи (с. 106 підручника).

4. Складіть казочку про комаху, яка вам найбільше сподобалася.

— Бережіть красу природи, бо тільки краса зможе врятувати світ! Як ви сьогодні зрозуміли, навіть найменша комашка дуже потрібна на Землі.

Ми повинні берегти природу, любити її, вивчати і спостерігати. І тоді вона розкриє перед нами свої таємниці. Це потрібно насамперед нам, щоб не блукали ми у цьому світі, а жили щасливо і радісно, несли в собі чарівність веселки, чистоту джерельної води, тепло сонячного проміння.

В небі сонце ласкаве квітне,
Посила нам тепло і світло,
Щоб комашці, пташині, тварині
На Землі цій було спокійно.
Ти долоньку свою маленьку
Простягни до його тепла,
Залиши промінець у серденьку,
Доброта щоб у ньому жила.

Т. В. Дрига

УРОК З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ. 3 КЛАС **За оновленою чинною навчальною програмою**

Тема уроку: звуконаслідування.

Андрій М'ястківський «Розмова з одудом»

Мета: вдосконалювати навички швидкого виразного читання; вчити дітей помічати красу і неповторність природи; розвивати зв'язне мовлення, пам'ять, увагу, мислення учнів; виховувати любов до художнього

слова; аналізувати прочитане, узагальнювати, осмислювати набуті знання.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Перевірити організацію робочих місць учнів.

Шкільний дзвоник пролунав,
Працювати час настав.

II. Мовленнєва розминка

Робота над скоромовкою.

Здалека лелека летів,
До лелеченят клекотів.

Чистомовка

Ка-ка-ка — взимку жив лелека
Ні-ні-ні — у чужій стороні,
Ка-ка-ка — а весною здалека
Ай-ай-ай — прилетів у рідний край.

III. Перевірка домашнього завдання

1. Учні виразно зачитують рядки вірша і коментують свої малюнки.

2. Гра «Так чи ні?»

- Сніг розтав на вигрітій землі. (*Так.*)
- Ручаї несуть дерев'яні кораблі. (*Ні, паперові.*)
- Дощі і зливи у квітні постійно. (*Ні, немає.*)
- Дрібні проліски засиніли у парку. (*Ні, у лісі.*)
- Ліщина сережками заглядає у потік. (*Так.*)
- Весняний ліс неначе квітник. (*Так.*)

IV. Мотивація навчальної діяльності

1. Повідомлення теми і мети уроку.

— Послухайте вірш.

Хто це тут, за осокою?
Одуд з дудкою лункою.
Оду-ду, оду-ду,
Сам я граю на дуду.

В. Гринько

— Про яку пташку в ньому йдеться?

— Що ви знаєте про цю пташку?

2. Цікава інформація.

Батьківщина одуда — спекотна Африка. Він і дотепер мешкає на широких просторах цього континенту. На території Центральної Африки зимують і одуди, які гніздяться в межах помірною клімату. Одуди селяться на прогрітих сонцем, відкритих місцях. Цього барвистого чубатого птаха можна зустріти на лісових галявинах, виноградниках, луках, пасовиськах, полях. Чим далі на південь, тим більше одуди надають перевагу сухим степам та оазисам, іноді — місцям поблизу господарських споруд. У північній частині України одуда можна побачити з середини квітня до вересня — за цей час він устигає вигодувати один виводок.

Чубок з оранжевих пір'їн з чорно-білими кінчиками прикрашає голову одуда. Дзьоб довгий і тонкий, трохи загнутий донизу, — це пристосування для витягування комах із землі. Очі порівняно великі та темні. оперення тулуба вохристо-руде, на спині та крилах є поперечні чорно-білі смуги. Лапи із гострими кігтями дозволяють одуду легко вилізати на стовбури дерев.

Одуд належить до числа тих пернатих, у яких одна частина популяції живе осіло, а інша — здійснює сезонні міграції. Птахи, що гніздяться на півночі, проводять

зиму в краях із теплим кліматом. Одуди-«європейці» відлітають зимувати в Африку, а жителі Азії відкочовують на південь рідного континенту.

Для одуда характерний своєрідний хвилеподібний політ — чергування м'яких змахів крил з короткою фазою ширяння. Ця манера є досить незвичайною і надає одуду в польоті схожість із великим барвистим метеликом. Незважаючи на яскраве забарвлення одуда, його досить непросто помітити на землі. Його головний засіб захисту — стоматоліз. Зляканий птах падає на землю, широко розкривши крила та хвіст, і буквально розчиняється на барвистій зелені. Мисливські угіддя одуда розташовані по сусідству з гніздом. Полює він, ходячи по землі, підбирає цвіркунів, личинок, павуків, жуків, гусінь, дощових черв'яків та іншу дрібноту. Схопивши здобич, одуд витягує її із землі та вбиває точним ударом дзьоба, після чого підкидає вгору та ловить на льоту, щоб корм із дзьоба потрапив прямо в горло. Ця майстерність в одудів вроджена, і навіть юним птахам не потрібне навчання.

Одуди перекликаються глухими окриками, «удуш — дуд», яким і зобов'язані своєю назвою. Наполохані птахи видають різкі крики, схожі на каркання. (Відеофільм про одуда.)

Фізкультхвилинка.

— Сьогодні ми прочитаємо вірш Андрія М'ястківського «Розмова з одудом». Повчимося передавати голос пташки. Це називається звуконаслідуванням. Але спочатку відпочинемо і трішки потренуємося.

Гра «Що як звучить?»

(Звуконаслідувальна вправа)

Жук літає вгорі і дзижчить ... (*жу-жу-жу*).

Вуж сховався у норі і шипить ... (*шу-шу-шу*).

Шелестить трава ... (*ша-ша-ша*).
Пилка дзенькає ... (*дза-дза-дза*).
Краплі падають ... (*дзень-дзень-дзень*).
Повний звуків день.

V. Сприйняття й усвідомлення нового матеріалу

Опрацювання вірша Андрія М'ястківського «Розмова з одудом».

Гра «Добери риму»

Ду-ду-ду — ... (*у саду*)
Чі-чі-чі — ... (*вночі*)
Чі-чі-чі — ... (*ключі*)
Ду-ду-ду — ... (*не знайду*)

Гра «Бджілки» (Робота в парах)

Учні в парах напівголосно читають вірш за особами.
Конкурс на краще виразне читання вірша за особами.

- Про що запитує автор одуда?
- Де ночує одуд?
- Чому він не віддав ключі від саду?

VI. Підсумок уроку

Рефлексія.

Мені сподобалось...

На мою думку, ...

Мені було важко...

На уроці я дізнався (дізналася), що...

VII. Домашнє завдання

Читати вірш. Підготувати розповідь про одуда. Намалювати (за бажанням) ілюстрацію до вірша. (с. 166).

Н. А. Паюк (вчитель класу)
О. І. Михайленко (вчитель музики)

БІНАРНИЙ УРОК. 3 КЛАС

Предмети. Розвиток мовлення. Музика.

Тема уроку: складання казки «Подорож осіннього листочка»; повторення пісень про осінь; слухання музики: П. І. Чайковський «Пори року. Осінь».

Мета уроку: сприяти активізації уяви учнів; збагачувати словниковий запас та мовлення учнів; розвивати вміння передавати свої думки зв'язним мовленням; розвивати уяву, вміння складати зв'язне висловлювання, музично-творчі здібності; формувати уявлення про зображальні можливості музики; спонукати учнів до творчості; виховувати любов до природи, до рідного слова та гармонії навколишнього світу.

Обладнання: картини осінньої природи, ребуси, листочки.

Хід уроку

I. Організація класу (Слайд 2)

Усміхнися сонечку! Здрастуй, золоте!
Усміхнися дощику! Лийся, мов з відра!
Друзям усміхнися, побажай добра!

II. Повідомлення теми і мети уроку

1. Загадка. (Слайди 3, 4)

В зеленім лісі побував
Якийсь художник і поволі
Дерева перефарбував
У золотисто-жовтий колір.

- Справді художник перефарбував дерева?
- Якого кольору стали листочки на деревах?

2. Добір прикметників (на дошці).

Осінь (*яка?*) золота, багата, щедра, чарівна, барвиста...

Слово вчителя класу.

— Красою природи милуватися можна не тільки очима. Письменники словами розповідають про природу так, що їхні спостереження, почуття стають для нас, читачів, цікавим відкриттям, пробуджують уяву. Композитори передають красу природи за допомогою музики. Сьогодні в нас незвичайний урок. Ми спробуємо написати казку «Подорож осіннього листочка». А допоможуть нам поезія і музика. (Слайди 5, 6, 7)

Слово вчителя музики.

— Чарівна музика до нас прийшла сьогодні в 3 клас. (Слайд 8)

На уроці ви дізнаєтесь, які зміни відбулися у природі з приходом осені.

Повторимо пісні про осінь та з'ясуємо, які явища в них відображені. А також ви дізнаєтесь, як за допомогою музичних звуків та інструментів відомі композитори передають красу золотої осені.

Виконання поспівки «Що нам осінь принесла?». (Слайд 9)

У ч е н и ц я

Поглянь навколо — чарівниця-осінь
В коралях і у золоті стоїть.
Пожовкле листя і бездонна просинь,
І срібне павутиння ледь тремтить.

Д і в ч и н к а - о с і н ь

Осінь я. Осоння листям засипаю.
Трави сонні долу нагинаю.
Вдень — як позолота,
Обриваю листя — це моя робота.

Прийшла у гості я до вас
Не з порожніми руками,
А із щедрими дарами.

(Дівчинка-осінь ставить на стіл кошик з яблуками та листочками.)

III. Підготовка до написання твору

Слово вчителя музики.

— А для тебе, Осінь, учні підготували подарунок — пісню. *(Виконання пісні «Осінь», слайд 10).*

Слово вчителя класу.

— Діти, я думаю, що ми теж подаруємо Осені свої подарунки. А подарунками стануть наші твори. Ви знаєте, що про красу природи можуть розповісти поезія, музика, живопис. Осінь, ніби художниця, розфарбовує листячко на деревах. Яке ж стало листя? *(Слайд 11)* Листя *(яке?)* — багряне, жовте, різнокольорове, ніжне. Листя *(що робить?)* — шелестить, падає, кружляє, танцює; листя, мов метелик, мов пушинка.

Слово вчителя музики.

— Який осінній колір вам подобається найбільше?

Осінь природа
Хвилює, вражає
На творчість вона
Завжди надихає.

— Художник відображає свою творчість у картинах, поет — у словах, а музикант — у музичних творах.

— Послухайте твір П. І. Чайковського «Осінь». Спробуйте уявити танок осінніх листочків. *(Слайд 12)*

Слово вчителя класу.

Читання тексту під час слухання музики.

— Уявіть себе в осінньому лісі. Повіває теплий вітерець, яскраво світить сонечко. Від дихання вітру

листочки зриваються з дерев. Ось червоний закружляв навколо берізки, а жовтий лежить і лежить, відбиваючи яскраві промені сонця. Дружно кружляють листочки в осінньому таночку. Осяяні сонцем, вони передають нам свій святковий настрій. Ви дивитесь на цей листопад, і почуття спокою наповнює ваше серце. Повіяв вітерець, і на ваші парти прилетіли різнобарвні листочки.

Слово вчителя музики.

Обговорення музичного твору.

— Кожний листочок шукає собі затишного місця, щоб перезимувати.

Листочки кружляють, сумують вони, бо треба сховатися десь до весни.

IV. Фізпауза (слайд 13)

Пісня «Золоті листочки» виконується з рухами.

V. Написання твору

(Словесно-стилістична робота)

Слово вчителя класу.

— Прочитайте зачин казки. *(Слайд 14)*

Жив на дереві листочок. Його звали Барвик. Коли прийшла осінь, листочки почали падати з дерев, але Барвик тримався дуже міцно. Сумно йому стало самому, і він полетів у мандри.

— Подумайте: що могло статись з Барвиком? З ким він міг зустрітись?

Щоб уникнути повторів слова листочок, які можна слова використати? *(Він, Барвик.)*

Пам'ятка

1. Дотримуйтесь абзаців.
2. Уникайте повторів.
3. Написання «не» з дієсловами.

4. Ненаголошені *e, u*. Самостійна робота учнів. Зачитування творів.

Слово вчителя музики.

Діти, а у мене є завдання від Барвика — ребуси. (Слайд 15)

— Якою буває музика? Які ви знаєте музичні інструменти?

— Осінь не тільки гарна, чарівна пора, вона ще й щедра, тому що дарує всім свої дари. Що нам дарує осінь?

Виконання пісні «Збирай урожай». (Слайд 16)

Осінь роздає присутнім яблука.

VI. Підсумок уроку

Діти, щоб милуватися красою осінньої природи з року в рік, потрібно її берегти, поважати. Нехай настрій осіннього танцю пробуджує вашу уяву. Даруйте одне одному тепло ваших сердець. (Слайд 17)

Н. А. Паюк (вчитель класу)

О. І. Михайленко (вчитель музики)

БІНАРНИЙ УРОК. 1 КЛАС

ІНТЕГРОВАНІ ПРЕДМЕТИ:

МУЗИКА, ЧИТАННЯ

(післябукварна частина. В. О. Науменко)

Тема уроку: звуки весни. Вірш «Джмелиний оркестр»; В. Чухліб «Дивовижні інструменти».

Мета уроку: формувати в дітей навички правильної (зливої) вимови звука [дж] під час безпосереднього вимовляння і читання слів із цим сполученням; продовжити формувати уявлення про невідповідність між звуками і буквами; удосконалювати навички

правильного і виразного читання; узагальнити і поглибити знання учнів щодо призначення музичних інструментів, їх роль у музичному творі та музичному мистецтві; розвивати творчі здібності; виховувати інтерес до музики, любов та бережливе ставлення до природи.

Обладнання: малюнки бджоли, джмеля; картки зі словами; вірш; малюнки музичних інструментів; портрет композитора.

Хід уроку

I. Організація класу

Вчитель музики

Ось і знову дзвіночок лунає,
Мелодійно і срібно звучить.

Вчитель класу

Він до класу дітей закликає,
Щоб успішно вас знову учить.

II. Закріплення вивченого матеріалу

— Сьогодні у нас незвичайний урок. На уроці ми працюємо над текстом, дізнаємось багато нового та повторимо те, що знаємо про буквосполучення [дж].

— Також ми з вами познайомимось з музичними інструментами і повторимо вивчені пісні.

(Звучить пісня джмеля, до класу заходить учень у костюмі джмелика, слайд 2).

Загадка (слайд 3)

Я крилатий, я пухнастий,
Золотистий і смугастий,
Над лужком танок веду,
Дзвінко, сумно гуду.

— Хто це завітав до нас на урок?

— Джмелику, чому ти такий сумний?

Д ж м е л и к. Я сумую, тому що нічого про себе не знаю. Я не знаю слів з буквосполученням [дж], не вмію правильно їх вимовляти і читати.

— Не сумуй, джмелику, ми тебе навчимо, адже наші дітки багато знають про джмелів і вже вивчили буквосполучення [дж].

Д ж м е л и к. Що ви знаєте про джмелів? Розкажіть мені.

Довідкове бюро (слайд 4, 5).

(Читають підготовлені учні.)

- На Землі існує понад 300 видів джмелів, 38 з яких є у фауні України. Живуть ці комахи сім'ями, у гніздах під землею. Джмелі запилюють багато рослин, які не можуть запилювати інші комахи.
- Це одна з найбільш холодостійких комах. Джмелі скорочують м'язи грудей, розігріваючи своє тіло до 40 °С. Це дозволяє їм вилітати рано вранці і збирати перший нектар. Але, коли температура повітря перевищує 39–40 °С, джмелі літати не можуть.
- Щоб не загинути від перегрівання тіла під час польоту, у спеку джмелі вмикають свою «систему охолодження» — виділяють краплю рідини, яка потрапляє на голову і, випаровуючись, охолоджує її.
- Джмелі мають найбільшу швидкість зору серед усіх живих істот, що живуть на Землі і здатні до навчання. Вони стають надзвичайно обережними після того, коли хоч один раз зіткнуться зі смертельною небезпекою, наприклад з павуком. Легко відрізняють «своїх» джмелів від «чужих».
- Джмелі мають господарське значення як запилювачі, їм належить велика роль в запиленні різноманітних польових рослин, особливо конюшини. Для запилення овочів у теплицях і оранжереях можуть бути використані джмелині сім'ї.

Вчитель класу. Джмелику, які завдання ти нам приніс?

Джмелик. Я приніс багато завдань.

Загадка (слайд 6).

— Складіть звукові моделі слів *джміль* та *бджола*. Але перед цим згадайте правило, яке ми вивчили (слайди 7, 8).

Скоромовка розрізається на частини, кожна дитина отримує 1 слово. За командою діти складають скоромовку (слайд 9).

— Підготуємо ротик до читання.

- Гра «Продовж скоромовку» (*джмелик називає початок вивченої скоромовки, діти продовжують*).
- Читання складів (слайд 10).
- Гра «Пограй із Джмеликом» (*учні називають слова на [дж], слайд 11*).

Джмелик. Я дуже люблю працювати в саду і для цього використовую багато інструментів. А які інструменти ви знаєте?

Вчитель музики. А ще є інші інструменти. Послухайте вірш. Про які інструменти ідеться у ньому? (слайд 12)

* * *

Зал. Концерт. На сцену вийшли

Інструменти дивовижні.

Хтозна, що з ними робити?

Може, в стіну цвях забити,

Може поратись в городі чи прибрати у господі,

Чи полагодити хату, чи картину малювати.

Ні, це інші інструменти: за наказом диригента

Їх беруть музики в руки і дарують людям звуки!

— Музичні інструменти — це прилади, що «дарують» людям звуки, музику. Їхнє звучання особливе, вони відрізняються один від одного.

Сьогодні ми послухаємо твір австрійського композитора В. А. Моцарта. Цей твір він написав для дружини Констанції, вклавши у музику всю свою любов та ніжність. (Слайд 13)

Послухайте музику. Яка це музика? Які музичні інструменти звучать? (Слайд 14)

— Скільки разів упродовж твору повторювалась головна тема?

— Який характер твору? (Ніжний, спокійний, лагідний, легкий.)

— Яке враження справила на вас музика? (Спокій, рівновага.)

— Поміркуйте, які почуття композитора «зазвучали» в цьому творі? (Закоханість, захоплення, ніжність.)

— Якими кольорами ви б зобразили музику Моцарта і чому? (Світлими, теплими.)

III. Фізпауза

Д ж м е л и к. Відгадайте мою загадку.

У вишневому садку чути пісеньку таку:

— Дзу-дзу-дзу — на весь садок,

Нам нектар, а вам медок.

Аж тремтить довкола гілка!

Це медок збирає... (бджілка).

— Моя подружка приготувала для вас фізпаузу (слайд 15, 16, виконує учениця у костюмі бджілки).

Вчитель класу. А зараз ми прочитаємо вірш про нашого джмелика. Будьте уважні! Запамятайте, які музичні інструменти зустрінуться у вірші і хто на них гратиме.

(Вірш на кожну парту.)

ДЖМЕЛИНИЙ ОРКЕСТР

Якось джміль стомивсь літати,
Опустився на траву,
І промовив сам до себе:
— Не-ці-каво я живу.
От чого б мені не скликать
На галявині оркестр!

Жук рогатий буде грати
На роялі голубім,
Хрущик — на віолончелі,
А цвіркунчик — на трубі.
Коник — вроджений скрипалик,
А комарик — ди-ри-гент!

Гей, комахи, поспішайте!
Починаємо концерт!
Був концерт — найкращий в світі,
І раділа вся земля
В ніжних дзвонах трав і квітів,
В золотих піснях джмеля.

— Хто ж на яких інструментах грав? (*Слайди 17, 18, 19, 20*)

• Читання вірша «Джмелиний оркестр».

— Послухайте розповідь про оркестр, який влаштовують джмелі навесні.

• Читання вчителем. (*Слайд 21*)

• Читання слів. (*Слайд 22*)

• Гра «Хвостик» (*вчитель читає початок речення, учні продовжують*).

IV. Фізпауза для очей (слайди 23, 24, 25, 26)

Вчитель музики. Назви яких інструментів зустрілись у тексті? (*Слайди 27–30*)

— Діти, які ви знаєте пісні про музичні інструменти? («Веселий музикант», «Ой заграйте дударики...»)

- Виконання пісні «Веселий музикант». (Слайд 31)
- Читання вірша «Естафета».

Вчитель класу. Що ви дізналися про джмелів?

V. Підсумок уроку

Вчитель класу. Джмелику, тобі сподобався наш урок? Сподіваюсь, ти не будеш більше сумувати.

Джмелик. Я дарую вам кросворд. (Слайд 32)

Вчитель музики

Ось і пролунав дзвінок,
Закінчився наш урок.

Вчитель класу

За роботу по заслугі
Щиро дякуємо, друзі! (Слайд 33)

О. І. Тищук,

Л. В. Березецька,

О. А. Семенюк

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ. МОВЛЕННЄВІ ГОЛОВОЛОМКИ. 4 КЛАС

Мета: підвищення інтелектуального рівня, загальної обізнаності, швидкості та гнучкості мислення учнів, збагачення словникового запасу; виховувати почуття товариськості, взаємодопомоги.

Обладнання: гасло уроку; ілюстрації; слайди; картки з завданнями.

Хід уроку

I. Організація класу

У ч и т е л ь

Це те, що люблять дітлахи.
І це не просто пустощі, забави,
А розвивальні і корисні дуже вправи.

В. Бутрім

Звучить мелодія. Діти в колі взялися за руки. Передали одне одному хороший настрій.

II. Повідомлення теми і мети уроку

— Прочитайте уважно слова. (Слайд 1)

Терпіння три дає білочка уміння пролісок.

— Вилучіть зайві слова і прочитайте гасло уроку.

Терпіння дає уміння. (Слайд 2)

— Діти, чому терпіння дає уміння?

— Як ви розумієте такий вислів?

Отже, для того щоб багато знати й уміти, нам потрібно підвищувати інтелектуальний рівень, швидкість та гнучкість мислення, збагачувати словниковий запас. А допоможуть нам у цьому інтелектуальні вправи та мовні головоломки.

III. Конкурс інтелектуальних вправ

Продовжуємо подорож Мовним оазисом. (Слайд 3)
Пропоную об'єднатися у команди. А команди формуватимуться за таким принципом: оберіть колір, який подобається найбільше. Таким чином, зберуться чотири команди — жовті, зелені, блакитні, червоні.

Кожна з команд отримає правила роботи у команді.

Правила роботи

1. Допомогати одне одному у відгадуванні загадок.
2. Прислухатися до думок інших.

3. Не сперечатися, не галасувати.
4. Вибирати спільно ту відповідь, яку вважаєте за найвдалішу.
5. Записати відповіді до кожного завдання.
6. Віддати відповіді спостерігачам.
7. Заздалегідь визначити порядок виступу членів команди.

1. Картки з завданнями.

Команда «Жовті»

- 1) Дівєсоїніті не тевчеш. (*Від своєї тіні не втечеш.*)
- 2) Авод в шетіре ен стоїтьсјв. (*Вода в решеті не встоїтьсјв.*)
- 3) Блуказав жім тьорх носос. (*Заблукав між трьох сосон.*) (3 бали)

Команда «Зелені»

- 1) Радез сона й черкогою не стадінеш. (*Задер носа — й кочергою не дістанеш.*)
- 2) З норчої шірик лібої не збориш. (*З чорної шкіри білої не зробиш.*)
- 3) Вило бури ен ан вороскодї,а у відо. (*Лови рибу не на сковороді, а у воді.*) (3 бали)

Команда «Блакитні»

- 1) Знавався биргом — зіль у кикош. (*Назвався грибом — лізь у кошик.*)
- 2) Ен чив руби ватипла. (*Не вчи рибу плавати.*)
- 3) Повап цальпем у боне. (*Попав пальцем у небо.*) (3 бали)

Команда «Червоні»

- 1) Рипет, закаче, оматаном дубеш. (*Терпи, козаче, отаманом будеш.*)
- 2) Місх щерак куліє, жін сіу кіли. (*Сміх краще лікує, ніж усі ліки.*)
- 3) Бяки казкі не лакаска, от і жінук не лазмала. (*Якби кізка не скакала, то і ніжку не зламала.*) (3 бали)

2. Картки з завданнями.

Команда «Жовті»

* * *

Не старіє, не вмирає, а все нищить, забирає. (*Час*)

* * *

Ніг не маю, а ходжу,
Рота не маю, а скажу,
Коли обідати, коли спати,
Коли роботу починати.

(*Годинник*)

* * *

Що то за гість, що темряву їсть? (*День*)

* * *

Прийшла чорна корова, весь світ зборола. (*Ніч*)

* * *

Чорне сукно лізе у вікно. (*Ніч*)

* * *

Що було вчора і буде завтра? (*День*)

Команда «Зелені»

* * *

Сіла дівчина спочити на краю села,
Розчесала довгі коси, чорні, мов смола.
В них засяяли зорини.
Як же звати цю дівчину?
Он підказує нам сич:
— Чорні коси чеше ... (*ніч*).

* * *

День прибуває, а він убуває. (*Відривний календар*)

* * *

Він ніякий не пустун, цей веселий цокотун.
Він невтомно цокотить, справно час нам
сповістить.
(*Годинник*)

* * *

Він добрий друг усіх людей,
Не спить у свята й будень.
Він вдень іде, вночі іде,
А як попросиш — збудить.
(*Годинник*)

* * *

Іде років двісті, не стоїть на місці,
Лічить людський вік, а не чоловік.
(*Годинник*)

* * *

Що може в один і той же час висіти,
стояти,
Ходити, лежати і правду казати?
(*Годинник*)

Команда «Блакитні»

* * *

Таким товстеньким і серйозним
Він починає Новий рік,
Та худне швидко із днем кожним,
Дивись — змарнів і зовсім зник.
(*Календар*)

* * *

Хоч не кленок і не дубок —
Листочків понад триста.
Та з кожним днем втрача листок,
За рік зірвем геть чисто.
І вже новий собі берем.
Звемо його... (*календарем*).

* * *

Встане — в метр висотою, сяде — в метр шириною.
Я уже розгадку дав, та ніхто не відгадав. (*Метр*)

* * *

Дві сестри ідуть-ідуть
І ніколи не зійдуться.
(*Стрілки годинника*)

* * *

Триста шістдесят п'ять чайок,
П'ятдесят два орли,
Дванадцять голубів
Одне яйце знесли.

(*Дні, тижні, місяці, рік*)

Команда «Червоні»

* * *

Три сестри й три брати
З праці йдуть до хати.
Їх сестриця сьома зустрічає вдома.
Ї кличе до світлиці їсти паляниці.
(*Дні тижня*)

* * *

Дванадцять братів один за одним ходять,
Один одного не обходять. (*Місяці року*)

* * *

Летів птах на дванадцяти крилах
Та одне яйце зніс.

(*Місяці, рік*)

* * *

Стоїть дуб, а на ньому дванадцять гілок,
А на кожній гілці по чотири гнізда,
А в кожному гнізді по сім птахів,
А кожний птах зносить по двадцять
чотири яйця,
А в кожному яйці по шістдесят жовтків.

(*Рік, місяці, тижні, дні, доба, хвилинка*)

* * *

В книжці шість листків простих,
Ну а сьомий — золотий.

(*Тиждень, дні тижня*)

* * *

Біжить, біжить, не оглядається.
Біжить, біжить, не зупиняється

(*Час*)

(*Кожна команда отримує по 4 бали.*)

Музична пауза.

Звучить мелодія, діти повторюють рухи з відео-
зображення.

IV. Конкурс мовних головоломок

Команда «Жовті»

Ліфт

Чоловік живе у квартирі на 10-му поверсі. Коли вранці він іде на роботу, то спускається на перший поверх на ліфті. А ввечері піднімається тільки на 7-й поверх, а далі йде нагору східцями. Чому він так робить?

Відповідь. Чоловік — карлик, і через свій малий зріст може дотягтися в кабіні ліфта тільки до кнопки 7.

Команда «Зелені»

Два обличчя

Хлопчик і дівчинка бавилися на брудному темному горищі. Коли вони вийшли на вулицю, то у дівчинки все обличчя було сірим від пилу, а в хлопчика — залишилося чистим. Але саме хлопчик пішов умиватися. Чому?

Відповідь. Хлопчик подивився на брудне обличчя дівчинки і подумав, що він теж забруднився. А дівчинка, навпаки, поглянула на хлопця і, побачивши, що його обличчя чисте, була переконана, що і з нею все в порядку.

Команда «Блакитні»

Прогулянка до озера

Сашко прямує до лісового озера. Йому назустріч іде вчителька, а за нею — 25 учнів. Вчителька взяла на допомогу практикантку, а та — свого песика. У прогулянці беруть участь ще й батьки деяких дітей: один татко і п'ять мам. Скільки ніг іде по дорозі до лісового озера?

Відповідь. По дорозі до лісового озера йдуть лише дві ноги: це ноги Сашка. Усі інші йдуть назустріч хлопчику — отже, повертаються від озера.

Команда «Червоні»

Острів Бінарний

Видатний логік мандрував островом Бінарний. На ньому було два селища: Лицарське і Рокоманське. Жителі першого завжди говорили правду, а жителі другого, навпаки, постійно брехали. Якось логік потрапив до одного з цих поселень, та не знав, до якого саме. Що він запитав у зустрічного мешканця, аби дізнатися, де перебуває?

Відповідь. Логік запитав: «Чи живете ви в цьому селищі?». Якщо він у Лицарському, то незалежно від того, хто йому зустрівся — лицарець чи рокоманець — відповідь буде «так». Житель Лицарського казатиме «так», бо це правда, гість із Рокоманського також — бо це брехня. Якщо ж логік у Рокоманському, то теж неважливо, кого саме він зустріне — кожен зі своїх причин відповідатиме «ні».

Кожна команда отримує по 5 балів.

Додаткове завдання.

Верблюди

Старий шейх покликав двох своїх синів і сказав, що поблизу в оазисі захований неймовірний скарб. Сини мусли вирушити на пошуки скарбу, але за заповітом батька отримати його мав той, чий верблюд дістанеться оазису другим.

Як же це зробити? Адже якщо кожен хотітиме відстати від іншого, брати ніколи не дойдуть до оазису. Тож чоловіки вирішили звернутися за порадою до верховного судді — кадія. Той сказав їм зійти з верблюдів, а потім прошепотів щось на вухо кожному по черзі. Після цього сини шейха посідали на верблюдів і стрімголов помчали до оазису. То що ж порадив кадій братам?

Відповідь. Скарб отримає той, чий верблюд приїде другим. Кадій порадив братам помінятися верблюдами.

Запитання на кмітливість.

1. Яку воду можна принести в ситі?
2. Кінь перевозить 10 кг вугілля, а поні — 10 кг ва-ти. У кого вантаж важчий?
3. Що посеред землі стоїть?
4. Яке колесо не крутиться в автомобілі, коли він їде?
5. На небі одна, у баби дві, а у дівки немає.
6. Коли ми, дивлячись на цифру «два» кажемо «десять»?
7. Складіть віршик з шести літер.
8. Їде чоловік у потязі, сниться йому, що сидить він на підлозі, а дошки у безодню летять. Глядь — лише од-на дошка залишилась. Що треба зробити чоловіку, аби не впасти?
(1. *Заморожену.* 2. *Вантаж однаковий — 10 кг.* 3. *Літера «м».* 4. *Запасне.* 5. *Літера «б».* 6. *Коли стрілка годинника показує десять хвилин.* 7. *Віршик.* 8. *Прокинутись.*)

V. Підсумок уроку

Увага! Увага! Оголошуємо результати конкурсу ін-телектуальних вправ та мовних головоломок.

За загадки іншим командам додаткові бали такі...

Ми вирішили за гарну командну роботу дати такі додаткові бали...

(Оголошення результатів.)

Молодці! До нових зустрічей!

АНТОНІМИ ТА СИНОНІМИ. ОМОНІМИ. ОМОГРАФИ

Мета: розширити знання про групи слів за значенням; розкрити поняття «синонімічні ряди»; навчитися розрізняти омоніми і багатозначні слова; формувати вміння школярів свідомо підходити до розуміння значення і використання слова; добирати синоніми й антоніми; виховувати мовне чуття, увагу до слова.

Обладнання: гасло уроку; ілюстрації; слайди; картки з завданнями.

Хід уроку

I. Організація класу

Ми розумники малі, просто класні школярі. Грамотні, видющі і на все тямущі.

Звучить мелодія. Діти в колі взялися за руки. Передали одне одному хороший настрій.

II. Повідомлення теми і мети уроку

Вправа «Мікрофон»

1. Що таке синоніми?

Пропонуємо дітям мікрофон.

2. Надаємо слово тільки тому, хто отримує мікрофон.

3. Даємо вказівку, щоб учні говорили лаконічно і швидко.

4. Учитель відповідь не коментує і не оцінює.

5. Що таке антоніми? Назвіть слова-синоніми. Назвіть слова-антоніми.

Отже, ми пригадали слова-синоніми та слова-антоніми. А сьогодні розширимо знання про групи слів за значенням; розкриємо поняття «синонімічні ряди»; навчимося розрізняти омоніми і багатозначні слова.

III. Подорож на Планету Міркувань

Продовжуємо подорож Мовним оазисом. (Слайд 1)
Пропоную об'єднуватися у команди. А команди формуватимуться за таким правилом. Оберіть геометричну фігуру, яка подобається найбільше. Таким чином, зберуться 4 команди — квадрат, коло, трикутник, прямокутник. Кожна з команд отримає правила роботи у команді.

Правила роботи

1. Допомогати одне одному у виконанні завдань.
2. Прислухатися до думок інших.
3. Не сперечатися, не галасувати.
4. Вибирати спільно ту відповідь, яку вважаєте за найвдалішу.
5. Записувати відповіді до кожного завдання.
6. Віддати відповіді спостерігачам.
7. Заздалегідь визначити порядок виступу членів команди.

1. Картки з завданнями

Команда «Квадрат»

Знайди і випиши антоніми.

- Той мурує, той руйнує... (1 бал)
- На чорній землі білий хліб родить. (1 бал)
- Порожня бочка гучить, а повна — мовчить. (2 бали)
- Чужого доброго не свари, а свого поганого не хвали. (3 бали)
- Такий добрий, що в ложці води втопив би. (4 бали)

Команда «Коло»

Знайди і випиши синоніми.

- За вікном мете хуртеча, ліпить сніг в вікно... (1 бал)
- Ні пройти, ані проїхать — сіра віхола, як віхоть. (1 бал)

- Ой, мороз щипа за вуха! Хуртовина, завірюха! (2 бали)
- Хурделиця-метелиця хуртує за вікном, сніжок танцює й стелиться сріблястим полотном. (3 бали)
- Замела дороги хуга. Ой сніги, сніги... (4 бали)

Команда «Трикутник»

- Знайди і випиши синоніми.
- Заводить в село степова дорога, ні краю їй, ні межі. (1 бал)
- Хай там без нас гуде азартом траса! (2 бали)
- У нас, мій коню, шлях, а не дистанція. (3 бали)
- Руді стежки роз'їдені дощами. З крутих плаїв зриваємось, йдемо. (5 балів)

Команда «Прямокутник»

Знайди і випиши антоніми.

- Де багато слів, там мало діла. (1 бал)
- Дурний любить вчить, а розумний вчитися. (1 бал)
- З бідою не знатися — щастя не знайти. (2 бали)
- Краще погано їхати, ніж добре йти. (3 бали)
- Не замітай чужої хижі — дивись, чи твоя заметена. (4 бали)

Фізкультхвилинка.

2. Жарти (каламбури)

(Поглянемо на слайд 2)

Прочитайте жарти (каламбури). Зверніть увагу: в основі кожного з них лежить використання омонімів. Вкажіть омоніми. За допомогою словника з'ясуйте значення слова *каламбур*.

Читає одночасно наш Роман оповідання, повість і роман. Цей жорстокий місяць лютий до птахів нестерп-

но лютий. Приснивсь мені узимку весняний гарний сон: на лісовій галявині підсніжники і сон. У озері вертлява плітка про щуку розпустила плітку. Гукав матросам з хвилі котик: «Я звір морський, не Мурчик-котик!» Поки траву я у лузі косив, заєць на мене із лісу косив. В світі цілому дівчата любляють танцювати. Українка, чешка, полька люблять вальс, гопак і польку.

Довідкове бюро

Учні зачитують інформацію.

Для довідки. **Каламбур** — дотеп, в основу якого покладено використання різних значень одного слова або кількох різних за значенням, але однакових або схожих за звучанням слів.

Чи можна вважати каламбурами подані речення? Свою думку обґрунтувати.

3. Робота зі словами. Омографи

(Поглянемо на слайд 3)

Омографи — це однакові за написанням, але різні за вимовою (наголосом) слова: оргáн — о́рган, замóк — за́мок, сім'я́ — сім'я, прикла́д — при́клад, браті́ — бра́ти, рукі́ — ру́ки, мука́ — му́ка, пла́чу — плачу́, сапа́ — са́па, білізна́ — білизна́, насип́ — насі́п, ра́дій — раді́й. Визначаємо правильно наголос.

Добираємо слова-омоніми.

- Лава (меблі) — лава (вулканічна) — лава (шахта) — лава (шеренга).
- Крона (верхня частина дерева) — крона (грошова одиниця).
- Рись (тварина) — рись (біг).
- Байка (літературний жанр) — байка (тканина).
- Лисичка (тварина) — лисичка (гриб).

4. Конкурс загадок

Зараз кожна з команд працюватиме над своїми загадками. Час відгадування — 6 хвилин. Відгадки записати і передати спостерігачам. Тож час пішов.

Ви впоралися з першим завданням, тож поки підбиватимуться бали, маєте змогу загадати іншій команді загадки. Якщо вони не відгадають, бали отримуєте ви, а якщо відгадають — вони.

V. Підсумок уроку

Увага! Увага! Оголошуємо результати конкурсу.

За загадки іншим командам додаткові бали такі...

Ми вирішили за гарну командну роботу дати такі додаткові бали...

(Оголошення результатів.)

Молодці! До нових зустрічей!

Творча група вчителів початкових класів
Шепетівського навчально-виховного комплексу №1
у складі: Загальноосвітня школа I-II ступенів
та ліцей ім. Героя України М. Дзявувського
Хмельницької області

КВЕСТ «ТРАВ'ЯНИСТІ РОСЛИНИ НАВЕСНІ»

2 КЛАС

Мета: сформувати уявлення про ранньоквітучі трав'янисті рослини; навчити розпізнавати їх за зовнішнім виглядом; розуміти необхідність охорони ранньоквітучих рослин; розвивати спостережливість, допитливість, уміння визначати характерні особливості; виховувати бажання досліджувати природу рідного краю, бережливо до неї ставитися.

Тривалість: 40 хв.

Сюжет. Учасники гри мандрують лісом.

Механіка гри. Учасники квесту виконують завдання на всіх зупинках та отримують запис у листі оцінювання про виконання і час перебування на зупинці. Виграє та команда, яка швидше впорається із завданнями. Завдання команда обирає самостійно із запропонованих. Наприкінці гри командам вручають призи.

Оцінювання. Для того щоб рухатись вперед, потрібно правильно виконати завдання і отримати позначку на кожній станції в листі оцінювання.

Маршрут. У кожній команди — свій маршрут і система завдань, які визначаються за допомогою жеребкування під час гри. Маршрутний лист зі списком усіх зупинок надається команді перед початком гри.

Хід квесту

I. Організація роботи

— У нас сьогодні урок-квест. Ми з вами здійснимо подорож до лісу.

1. Ознайомлення з маршрутним листом.

Мандруватимемо лісом за вказаним маршрутом, зупиняючись на зупинках.

- Зупинка 1. Домашня
- Зупинка 2. Ранньоквітучих трав'янистих рослин
- Зупинка 3. Пізньоквітучих трав'янистих рослин
- Зупинка 4. Рослини нашого краю
- Зупинка 5. Червонокнижна
- Зупинка 6. Зберігаюча
- Зупинка 7. Підсумкова

2. Повторення правил роботи в групі та особливостей проведення квесту.

Під час проходження маршруту ви будете рухатися командами, тобто працюватимете в групах.

— Яких правил слід дотримуватися під час роботи в групах?

Квест вимагає від команди чітких відповідей. До наступного етапу команда переходить, виконавши запропоноване завдання. Учні-модератори (помічники) будуть стежити за правильністю проходження етапу, видавати конверти із завданнями та надавати необхідну допомогу. Виконання завдань кожного етапу оцінюватиметься певною кількістю балів. Переможцем квесту стане команда, що першою прийде до фінішу та набере найбільшу кількість балів.

Щасливої дороги!

II. Другий етап — реалізація квесту

Формування команд

- Оберіть квіточку.
- Об'єднайтеся в групи за обраною квіткою (учні формують 4 групи — команди).
- Виберіть капітана.

Вручення командам маршрутних листів

Зупинка 1. Домашня

Завдання

Уважно прочитайте запитання. Обведіть букву з правильною відповіддю. Зверніть увагу! В одному запитанні є декілька варіантів правильних відповідей.

З обведених букв по вертикалі складіть і прочитайте тему уроку.

1. *Вибери весняні місяці.*

- А) вересень
- Т) березень
- Р) квітень
- З) липень
- А) травень

2. *Вибери весняні явища в житті неживої природи.*
- В) танення снігу
 - А) хуртовина
 - ’) скресання криги на водоймах
 - П) зatoryжні морози
 - Я) льодохід
 - Н) повінь
3. *Вибери весняні явища в житті рослин.*
- И) сокорух
 - Д) пожовтіння листя
 - С) розвиток бруньок
 - Л) досягання плодів і насіння
 - Т) розпускання листків
 - Е) рослини перейшли в стан зимового спокою
 - І) цвітіння

Зупинка 2. Ранньоквітучих трав’янистих рослин

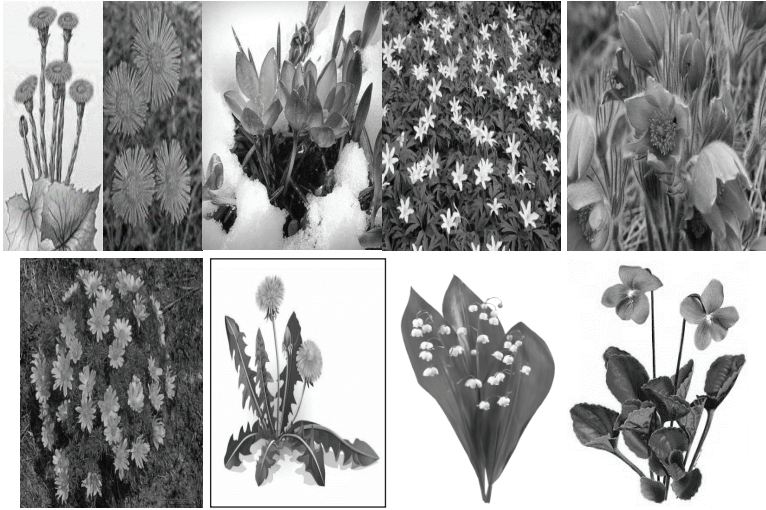
Завдання 1

- Опрацюйте матеріал, розміщений в підручнику на с. 104, і знайдіть відповіді на запитання:
 - Як називають групу трав’янистих рослин, які квітують першими?
 - Які ознаки цих рослин?

Завдання 2

- Уважно розгляньте рослини;

- користуючись додатковим матеріалом, відшукайте назву рослин;
- виберіть ранньоквітучі трав'янисті рослини;
- посадіть рослини на галявину;

- якщо все виконали правильно, то наступне завдання подорожі буде за галявиною, яку обрали.

Зупинка 3. Пізньоквітучих трав'янистих рослин

Завдання 1

- Опрацюйте матеріал, розміщений в підручнику на с. 105 і дайте відповіді на запитання:
 - Як називають групу трав'янистих рослин, які квітнуть пізніше?
 - Які їхні ознаки?

Завдання 2

- Уважно розгляньте рослини;

- користуючись додатковим матеріалом, відшукайте назви рослин;
- виберіть пізньоквітучі трав'янисті рослини;
- посадіть рослини на галявину;

- якщо все виконали правильно, то наступне завдання подорожі буде за галявиною, яку обрали.

Зупинка 4. Рослини нашого краю

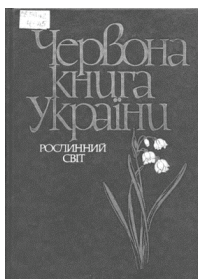
Завдання

- Опрацюйте матеріал довідки. Запишіть на карту назви рослин, які поширені у нашій місцевості.

Зупинка 5. Червонокнижна

Завдання

- Опрацюйте матеріал довідки. Визначте рослини, які занесені до Червоної книги.
- З'єднайте рослини, які занесені до Червоної книги, з книгою.

Зупинка 6. Зберігаюча

Завдання

Розгляньте знаки, поясніть, що ми можемо робити, щоб зберегти зникаючі рослини.

Підпишіть під знаком його значення.

Зупинка 7. Підсумкова

Завдання

Уважно прочитайте твердження. Якщо воно правильне, поставте знак «+», якщо ні — «-».

Твердження	«+»	«-»
Трав'янисті рослини, що квітують до розпускання листків на березі та черемсі, належать до ранньоквітучих		
Першим зацвітає підсніжник		
Підсніжників дуже багато, тому з них треба робити гарні букети		
Рослини, які занесені до Червоної книги перебувають під державною охороною		
Трав'янисті рослини, що квітують до розпускання листків на березі та черемсі, належать до пізньоквітучих		
Першою зацвітає конвалія травнева		

Твердження	«+»	«-»
Сон і горицвіт весняний занесені до Червоної книги України		
Весняними квітами краще милуватися, а не зривати їх для букетів		

III. Підведення підсумків. Нагородження учасників та переможців

КВЕСТ «ДОРОЖНЯ РОЗМІТКА» 2 КЛАС

Тема: дорожня розмітка. Практична робота. Моделювання ситуації переходу дороги на регульованому і нерегульованому перехресті.

Мета: ознайомити учнів з дорожньою розміткою; навчити розпізнавати лінії дорожньої розмітки, види перехресть; формувати вміння оцінювати ризик під час переходу дороги на регульованому і нерегульованому перехресті; розвивати вміння аналізувати, порівнювати; створити умови для відпрацювання командної взаємодії, розвитку креативності; виховувати бажання дбати про власне здоров'я; дати можливість відчувати успішність від спільного творчого процесу.

Місце проведення: класна кімната, шкільний коридор, подвір'я школи, на якому нанесена дорожня розмітка.

Тривалість: 40 хвилин.

Механіка гри. У квесті беруть участь чотири команди: «Пішоходи», «Тачки», «ДжеДАІ», «Радар». Вони рухаються від локації до локації згідно зі своїм маршрутно-оцінювальним листом і виконують завдання.

Квест починається з тестування, де команди перебувають усі разом, і завершується практичною роботою на шкільному подвір'ї, де нанесена дорожня розмітка.

Команди відвідують чотири локації окремо одна від одної. Локації «Дорожня розмітка», «Лінії дорожньої розмітки» розміщені в класі, а локації «Перехрестя», «Вузлик напам'ять» — в шкільному коридорі. Учителю допомагають четверо дорослих (батьки, медсестра), які є ведучими на локаціях. У кожній команді є спікер, який організовує всю команду та несе за неї відповідальність, і черговий по ДАІ, який робить позначки й записує бали в маршрутно-оцінювальному листі.

Довідка

ДжеДАІ — воїни доріг.

Радар — локаційний прилад, наприклад для вимірювання швидкості автомобіля.

Маршрутно-оцінювальні листи

№ локації	Команда «Пішоходи»	Позначка про відвідування	Бали
1	Локація «Тестування»		
2	Локація «Дорожня розмітка»		
3	Локація «Лінії дорожньої розмітки»		
4	Локація «Перехрестя»		
5	Локація «Вузлик напам'ять»		
6	Практична робота		
Усього балів:			

№ локації	Команда «Тачки»	Позначка про відвідування	Бали
1	Локація «Тестування»		
2	Локація «Лінії дорожньої розмітки»		
3	Локація «Дорожня розмітка»		
4	Локація «Вузлик напам'ять»		
5	Локація «Перехрестя»		
6	Практична робота		
Усього балів:			

№ локації	Команда «ДжеДАІ»	Позначка про відвідування	Бали
1	Локація «Тестування»		
2	Локація «Перехрестя»		
3	Локація «Вузлик напам'ять»		
4	Локація «Дорожня розмітка»		
5	Локація «Лінії дорожньої розмітки»		
6	Практична робота		
Усього балів:			

№ локації	Команда «Радар»	Позначка про відвідування	Бали
1	Локація «Тестування»		
2	Локація «Вузлик напам'ять»		
3	Локація «Перехрестя»		
4	Локація «Лінії дорожньої розмітки»		
5	Локація «Дорожня розмітка»		
6	Практична робота		
		Усього балів:	

Хід уроку

I. Організація класу.

Створення позитивного емоційного настрою

Посміхніться одне одному. Побажайте собі плідної праці на уроці. Побажайте мені успіху. Дякую. Я вам також бажаю успіху.

II. Актуалізація опорних знань

1. Відгадування загадки

Сьогодні вас запросив на гостину веселий і суворий, справедливий і вимогливий... А хто саме, ви здогадаєтеся, коли відгадаєте загадку.

Різні скельця є у мене:
Червоне, жовте і зелене.

Можу ними я сказати:
«Йти», «Стояти», «Зачекати».

(Світлофор)

Отже, ми з вами вирушаємо в подорож до Світлофорчика. Подорожувати ми будемо пішки трьома групами, виконуючи завдання Світлофорчика. Якщо успішно виконаєте всі завдання Світлофорчика і розшифруєте слово, то по завершенні подорожі отримаєте від Світлофорчика подарунок. У пригоді вам стане маршрутно-оцінювальний лист. Девізом подорожі будуть слова:

Будь завжди уважний дуже!
Знай всі правила, мій друже!
Де іти, де постояти,
Де потрібно почекати.
Це не жарти і не сміх,
Бо життя — одне у всіх.

2. Перевірка засвоєння матеріалу попереднього уроку

— В подорож ми вирушаємо, коли виконаємо перше завдання Світлофорчика: перевіримо, як засвоїли матеріал попереднього уроку. Для цього виконаємо тестові завдання. З виділених букв складіть і прочитайте слово, яке позначає місце, де відбувається рух транспортних засобів.

Тест

1. Дорога — це не стежка,
Дорога — не канава...
Сперш дивись:
Д) наліво, а потім вже направо;
Ж) направо, а потім вже наліво.
2. Пішохід повинен рухатися:
О) по тротуару, пішохідній доріжці;
У) по проїзній частині.

3. Під час руху по тротуару і пішохідній доріжці потрібно триматися:

- Д) лівої сторони;
- Р) правої сторони.

4. Якщо пішохід рухається по узбіччю, то можна йти з:

- О) лівої сторони, назустріч транспорту;
- У) правої сторони дороги, в тому ж напрямку, що рухається транспорт.

5. Щоб не сталося біди, потрібно дорогу переходити там:

- Г) де є наземні, підземні переходи, надземні перехрестя, світлофор;
 - Д) де цього немає.
6. Дітям до 14 років:

- О) можна кататися на проїзній частині дороги;
- А) не можна кататися на проїзній частині дороги.

3. Самоперевірка

Якщо ви правильно відповіли на всі питання, то зможете прочитати слово.

Яке? (*Дорога.*)

Отже, відправляємося в подорож.

А тепер спробуємо розгадати шифрування від Світлофорчика.

4. Розгадування шифрування

- На звороті маршрутно-оцінювального листа запишіть букву, яка одночасно є в словах *дорога* і *розмітка* і є першою буквою алфавіту.
- Утворивши від слова *дорога* прикметник і склавши словосполучення зі словом *розмітка*, ви дізнаєтесь тему уроку.

III. Визначення теми, завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності

Отже, тема уроку

Які завдання кожен із вас ставить перед собою на уроці?

По закінченню уроку ви повинні...

Знати:

- лінії дорожньої розмітки;
- види перехресть.

Вміти:

- розрізняти лінії дорожньої розмітки;
- розрізняти види перехресть;
- правильно переходити вулицю;
- оцінювати ризик під час переходу на регульованому і нерегульованому перехресті.

Як ви думаєте, чи важливі знання і вміння, які ви сьогодні отримаєте на уроці?

Ми визначили мету та завдання подорожі, тож можемо рушати далі.

IV. Первинне сприйняття та усвідомлення нового матеріалу

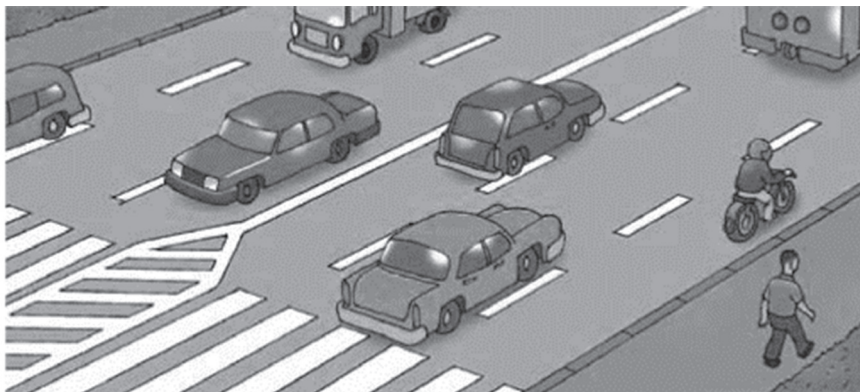
1. Робота в групах

Для того щоб з'ясувати тему уроку, Світлофорчик пропонує попрацювати в групах відповідно до маршрутно-оцінювального листа.

Локація «Дорожня розмітка»

Завдання: розгляньте малюнок дорожньої розмітки, змодельуйте дорожню розмітку на дошці.

- На звороті маршрутно-оцінювального листа запишіть букву, яка одночасно є в словах *дорога* і *розмітка* і позначає приголосний звук.

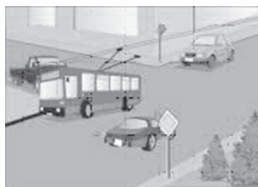
Локація «Лінії дорожньої розмітки»

Завдання: опрацюйте матеріал підручника на с. 82–83. З’ясуйте значення ліній дорожньої розмітки.

- На звороті маршрутно-оцінювального листа запишіть букву, яка є в слові *лінії*, позначає приголосний м’який звук, але її немає в слові *дорожньої*.

Локація «Перехрестя»

Завдання: опрацюйте матеріал підручника на с. 84–85, допоміжний матеріал. З’ясуйте визначення перехрестя; дізнайтесь, які є види перехресть.

- На звороті маршрутно-оцінювального листа запишіть букву, з якої починається слово *перехрестя*.

Локація «Вузлик напам’ять»

Завдання: опрацюйте правила переходу регульованого та нерегульованого перехрестя.

- На звороті маршрутно-оцінювального листа запишіть букву, яка є в слові *вузлик* і схожа на окуляри.

V. Закріплення матеріалу

Локація «Практична робота»

Завдання: змоделюйте ситуацію переходу дороги на регульованому і нерегульованому перехресті. Допоможуть змоделювати ситуацію живі світлофори.

- На звороті маршрутно-оцінювального листа запишіть дві різні букви, які є в слові *практична* і позначають голосні звуки.

VI. Узагальнення та систематизація знань

Прийом «незавершені речення»

— Ви гарно попрацювали в групах, перевіримо, як ви засвоїли знання.

Доповніть незавершені речення.

- Дорожня розмітка допомагає регулювати рух...
- Дорогу потрібно переходити по...
- Перехрестя — це...
- Якщо на перехресті одночасно є світлофор і регульовальник, то слід керуватися сигналами...

VII. Підсумок уроку

- Що нового дізналися на уроці?
- Які вміння сформували?
- Що найбільше сподобалось виконувати?
- Що виконувати було найважче?

А тепер із букв, що записані на звороті ваших маршрутно-оцінювальних листів, складіть слово і отримаєте від Світлофорчика подарунок.

(Учні отримують від Світлофорчика правила переходу регульованого і нерегульованого перехрестя.)

КВЕСТ «СМАЧНІ ФРУКТИ» 2 КЛАС

Мета: узагальнити та систематизувати знання учнів про натюрморт; удосконалювати вміння узгоджувати величину зображення з розміром робочої поверхні; формувати вміння визначати композиційний центр, виділяти головне в композиції; розвивати уяву, вміння працювати в команді; виховувати естетичний смак, інтерес до художнього бачення краси навколишнього світу.

Місце проведення: класна кімната.

Тривалість: 40 хв.

Сюжет. Учасники гри подорожують у світ мистецтва.

Механіка гри. Учасники квесту виконують завдання на всіх зупинках та отримують запис у листі оцінювання про виконання і час перебування на зупинці. Виграє та команда, яка швидше впорається із завданнями. Завдання команда обирає самостійно із запропонованих. Наприкінці гри командам вручають призи.

Оцінювання. Для того щоб рухатись вперед, потрібно правильно виконати завдання і отримати букву для створення ключового слова.

Маршрут. У кожної команди — свій маршрут і система завдань, які визначаються за допомогою жеребкування під час гри. Маршрутний лист зі списком усіх зупинок надається команді перед початком гри.

Хід квесту

I. Організація роботи

Сьогоднішній квест хочеться почати з чудових рядків, що кличуть до завзятості, працьовитості, радості життя, творчості. Нехай вони стануть і вашим девізом:

*«Не можеш — дізнайся, не знаєш — дізнайся,
Пробуй, шукай, здійсни, досягай.»*

У нас сьогодні урок-квест. Ми з вами здійснимо подорож у світ мистецтва. Працювати будете в командах. Виконавши завдання на всіх зупинках, ви розгадаєте один секрет.

— А ви любите секрети?

Тоді — вперед! Кожна команда має конверт із завданням, яке треба виконати за даний їй час.

Маршрутний лист

Зупинка 1. Добрий початок — половина успіху.

Зупинка 2. Перли та перлинки з поетичної торбинки.

Зупинка 3. Загадкове слово.

Зупинка 4. Знати, щоб розуміти і вміти.

Зупинка 5. На гостини до картини.

Зупинка 6. Смак мистецтва.

Зупинка 7. Вернісаж.

2. Другий етап — реалізація квесту

Зупинка 1. Добрий початок — половина успіху

Дайте письмові відповіді на запитання.

— Які жанри живопису ви знаєте?

— Що таке композиція?

— Якою вона буває?

Зупинка 2. Перли та перлинки з поетичної торбинки

Зберіть слова-відгадки до «Чарівної торбинки».

Влітку у садочку зріє під листочком,

Восени, набравши соку, стане враз червонобоким.

(Яблуко)

Лампочка вгорі висіла.

Стала смачна, пожовтіла.

Діти лампочку зірвали,

З апетитом скуштували.

(Груша)

Поміж листя з оксамиту
Дозрівають серед літа,
Мов сережки, червоненькі,
Дрібні ягідки смачненькі.

(Вишні)

Чи то жовта, чи то синя
Соковита господиня.
Чи то сонце, чи то злива
Пригостить нас влітку... *(слива)*.

На лозі, росою вмиті, зріли грона соковиті.
В сонця силюнку черпали, золотистим соком стали.
(Виноград)

Сам жовтенький, соковитий, досягає серед літа.
Він у джемі, у варенні, і солодкий, і приємний.
(Абрикос)

Сонечко маленьке, кисло-солоденьке.
На частинки поділю, своїх друзів пригощу.
Здогадалися, що це? Корисне, з вітаміном С?
(Апельсин)

Жовтий і продовгуватий,
Товстошкірий, лисуватий.
Наче місяць молодий,
Не небесний, а земний.

(Банан)

Запах, колір — все відмінне,
Посміхнешся неодмінно.
Як серединку кусати,
Скривить так, що й не впізнати.

(Лимон)

Зупинка 3. Загадкове слово

Пригадайте, що таке «натюрморт».

Натюрморт — від французького «мертва натура» — жанр образотворчого мистецтва, зображення різних предметів, речей, харчів, овочів, фруктів, квітів та ін. Голландською та німецькою мовами суть натюрморту виражається як *тихе життя речей*. Виник цей жанр близько 400 років тому в Голландії та Іспанії.

Натюрморт — це картина, на якій зображено групу неживих предметів (квіти, овочі, фрукти, предмети домашнього вжитку, риба, дичина).

Зупинка 4. Знати, щоб розуміти і вміти

Відновіть алгоритм правильного зображення натюрморту.

Зупинка 5. На гостини до картини

Подивіться на ці репродукції картин. Художники просто зображують звичайні побутові речі, квіти.

— До якого жанру живопису можна віднести ці картини? Запишіть.

Зупинка 6. Смак мистецтва

Кожен із вас як художник може обрати будь-які фрукти для зображення власного смачного натюрморту. Але, щоб кожен натюрморт був гарний, ви маєте пам'ятати правила справжніх художників.

Пам'ятка-підказка

Пам'ятайте, що все, що знаходиться ближче до глядача, має бути розташовано нижче на аркуші паперу і за розміром буде більшим. А ось усе те, що знаходиться далі, буде розташовано вище на аркуші паперу, а за розміром буде меншим.

Зупинка 7. Вернісаж

- Всі команди впорались із завданнями.
- Яке секретне слово відкрили? (Здоров'я)
- Нагородження команд.

Інтерактивна вправа «Інтерв'ю»

— Що було виконувати важко?

— Що було найбільш цікавим?

— Якими враженнями поділитесь з батьками вдома?

Урок добігає кінця.

Картини художників ми споглядали

Та на вернісажі дружно побували.

Бажаю успіхів щоденно,

Бажаю творчості усім й великого натхнення.

КВЕСТ «БУДЬМО ЗДОРОВІ» 3 КЛАС

Тема уроку: будьмо здорові.

Мета: поглибити поняття, що для людини головне — це здоров'я; створити умови для закріплення знань учнів з питань здорового способу життя України, її майбутнє; формувати здоров'язберігаючу компетентність, санітарно-гігієнічні навички догляду за тілом; сприяти зміцненню здоров'я дітей, покращенню настрою; розвивати вміння берегти здоров'я, слідкувати за собою, дотримуватися правил безпечної поведінки; виховувати життєву потребу — бути завжди здоровим; удосконалювати навички роботи в команді; вчити досягати наміченої цілі, долаючи різні перешкоди; розвивати кмітливість, логічне мислення, увагу, спостережливість, уміння правильно виконувати завдання та швидко долати випробування.

Обладнання: конверти із завданнями; предметні ма-
люнки; пазли «Дорожні знаки»; спортивний інвентар;
предмети для першої допомоги.

Місце проведення: приміщення школи, подвір'я
школи, комп'ютерний клас, кабінет медичної сестри,
актова зала.

Тривалість: 40–50 хв.

Сюжет. Пошук скарбу.

Хід квесту

I. Організація класу. Створення позитивного психологічного настрою

II. Мотивація діяльності учнів

1. Вступне слово вчителя.

— Чи любите ви розважатися?

Сьогодні ми також будемо розважатися, але розва-
га наша буде у вигляді квесту пошуків скарбу — найці-
нішого для людини. За правильне і вчасне виконання
завдання кожна команда отримує одну букву слова —
назви скарбу. Хто першим добереться до фініша, той
складе слово і стане переможцем гри-квесту.

Для цього учні класу формують дві команди за ко-
льором. Обирають назву команди.

Умови гри

1. Для учнів гра відбувається в межах школи. Учас-
никам видається завдання. Якщо ви правильно вико-
нуєте його за відведений час, то одержуєте завдання,
в якому зашифровано номер чи назву кабінету, де ви
отримуєте наступне завдання.

2. Повторення правил роботи в команді та особли-
востей проведення квесту.

— Яких правил слід дотримуватися під час роботи
в командах?

Правила роботи в команді під час проведення квесту

1. Квест вимагає чітких відповідей від команд.
2. Дискваліфікація за ЧІТ (передавання відповіді іншій команді) обох команд.
3. Команди самі слідкують за часом, відведеним для виконання одного завдання.
4. Модератори слідкують за дотриманням правил, видають конверти із завданнями та надають необхідну допомогу.
5. Перехід до наступного завдання відбувається тільки після виконання відповідного.
6. Організатори не мають права підказувати і надавати допомогу командам.
7. За шум — штрафні 5 хвилин на завданні.
8. Переможцем квесту стане команда, яка першою прийде до фінішу та збере слово — назву скарбу.

Випробовування 1

Старт. Командам потрібно розшифрувати анаграму і потрапити на старт.

Казало вата (актова зала)

Хто прибув першим, отримує букву «О».

Випробовування 2

Знайти улюблене і найсмачніше місце у школі (їдальня).

В їдальні учнів зустрічає шеф-повар.

— Учням роздаються картки з малюнками різних продуктів, овочів і фруктів. На столах розкладені картки з назвами: вітаміни А, В, С, жири, білки, вуглеводи. Потрібно правильно розподілити картки з малюнками по столах з картками-назвами вітамінів та поживних речовин.

За правильний розподіл учні отримують букву «Д».

Випробовування 3

Відгадайте загадку і дізнаєтесь, де отримаєте конверт із завданням.

Фізкультура у нас,
На уроці весь клас.
Бігали ми і скакали
Всім класом у ... (*спортзалі*).

У спортзалі учнів чекає вчитель фізкультури. Учасникам потрібно по черзі пройти *смугу перешкод*. Яка команда першою її пройде, отримує в нагороду букву «Р».

Наступне місце випробовування ви знайдете на лавочці у спортзалі під цифрою ювілея нашої школи (25 років) і номером кабінету медсестри.

Випробовування 4

Зустрічає шкільна медсестра. На столі — предмети.

Щоб виконати завдання, треба з предметів вибрати ті, які потрібні для надання першої допомоги при порізах. (*Бинт, лейкопластир, вата, перекис водню, джгут, таблетки, телефон, пляшка з водою, йод та ін.*)

За правильне виконання команда отримує апостроф і букву «'Я».

Наступне випробовування відбудеться у кабінеті під номером, який є відповіддю до прикладу: $(2 \cdot 3 \cdot 4) + (6 \cdot 7) + 1 = 67$.

Випробовування 5

Зустрічає президент школи. Завдання — відгадування загадок.

1. Волосся, зачесане певним чином. (*Зачіска.*)
2. Чим більше миється, тим менше стає. (*Мило.*)
3. Предмет особистої гігієни, завжди схожий на свого власника. (*Люстерко.*)
4. Їстівні плоди дерев та кущів, що містять вітаміни. (*Фрукти.*)
5. Збудники захворювань.

(Мікроби.) 6. Речовина для чищення зубів. (Паста.)

7. Речовина для миття волосся. (Шампунь.)

Якщо всі загадки відгадали, команди отримують букву «З».

Якщо команда відгадала не всі загадки, жертвують одним членом команди або всі присідають 5 разів.

(Щоб дізнатися, де відбудеться наступне випробування, потрібно виглянути у вікно. Це майданчик правил дорожнього руху.)

Випробування 6

Зустрічає інспектор поліції — тато учня класу.

Склади знак.

Діти складають дорожній знак з чотирьох частин пазлу і називають його.

Блиц-турнір

Для кожного члена команди — одне запитання. Хто не знає відповіді, присідає 5 разів.

* * *

Яке світло нам каже:

«Ви постійте — шлях закритий!»

(Червоне)

* * *

Три кольорових кола

Блимають спроквола.

Світяться, моргають —

Людям допомагають.

(Світлофор)

* * *

Залізна сова на гілці біля дороги,

Три ока різнобарвних дивляться дуже строго.

(Світлофор)

* * *

Там, де складне перехрестя,
Він — машин керівник.
Там, де він, легко і просто,
Він для всіх — путівник.
Хто це?

(Регулювальник)

* * *

Стоять вони всі при дорозі, допомогти
людині в змозі,
Усюди — близько і далеко — надійні сторожі
безпеки.
Одні із них нам сповіщають, а інші —
щось забороняють,
Попереджають нас завжди, аби не сталося
біди.
Це знає кожен, знає всякий — слід поважать
дорожні ... *(знаки)*.

* * *

Що за кінь, у смужку весь, на дорозі засмагає?
Люди їдуть та ідуть, а він не тікає.
(Пішохідний перехід)

* * *

Звірі залізні гудуть і гарчать.
Очі, як у кішок, ночами горять.
(Машини)

* * *

Його робота — п'ять коліс, іншої нема.
Під ним чотири колеса, а п'яте у руках.
(Шофер)

* * *

Смугаста указка, наче паличка з казки.
(Жезл)

* * *

Що за зебра без копит?
Не під нею пил летить,
А над нею пил той лине,
І летять автомашини.
(Пішохідний перехід)

* * *

Віконця спереду і ззаду, і навіть із боків...
Кудись на круглих ніжках будинок покотив.
(Автомобіль)

* * *

Сонце сіло. Нічка тиха.
Щоб вона пройшла без лиха,
Для людей є маячок —
Одноногий світлячок.
(Ліхтар)

* * *

Смугасте лошатко поперек дороги лягло.
Всі машини стали, якщо ми тут йдемо.
(Перехід «Зебра»)

* * *

Яка тварина допомагає нам
переходити вулицю?
(Зебра)

* * *

Яке світло нам каже:
«Проходьте — шлях відкритий!»?
(Зелене)

За правильні відповіді команда отримує букву «В».

Наступне випробовування відбудеться у кабінеті, де багато ваших електронних друзів. Хто не відгадав, тому підказка-ребус.

Випробовування 7

Переходять у комп'ютерний клас. Зустрічає класний керівник.

— Діти, ви здогадалися, який скарб сьогодні знайшли?

— Так, це — найцінніший для людини скарб — здоров'я.

(Якщо учні не здогадалися, пропонується із розсіпаних слів на моніторі комп'ютера скласти прислів'я про здоров'я.)

1. Здоров'я дорожче за багатство.
2. Здоров'я за гроші не купиш.

III. Підбиття підсумків квесту.

Нагородження переможців

Учитель. Сьогодні ми з вами багато чого пригадали, дещо дізналися нове, надчимось задумалися. Ростіть здоровими, діти, щоб раділи ви світові, а світ радів вам!

Швидко спливають хвилини — от і прощатись пора. Я на прощання вам зичу щастя, здоров'я, добра.

У с і р а з о м. Здоров'я — це сила! Здоров'я — це клас! Хай буде здоров'я у вас і у нас!

**КВЕСТ «ЗНАХОДЖЕННЯ ЗНАЧЕНЬ ВИРАЗІВ
НА СУМІСНІ ДІЇ З БАГАТОЦИФРОВИМИ ЧИСЛАМИ.
РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ, ПОВ'ЯЗАНИХ
ІЗ ПОНЯТТЯМ ПЛОЩІ ПРЯМОКУТНИКА»
4 КЛАС**

Мета: вчити знаходити значення виразів на сумісній дії з багатоцифровими числами; закріпити вивчені випадки ділення багатоцифрових чисел на одноцифрові; вдосконалювати вміння розв'язувати задачі, пов'язані із поняттям «площа прямокутника»; формувати обчислювальні навички; забезпечити умови для вільного вибору кожним учнем форми навчальної роботи, рівня складності матеріалу; розвивати логічне мислення, кмітливість, навички самоконтролю, самооцінки; виховувати культуру розумової праці, наполегливість.

Місце проведення: класна кімната; зупинки, позначені кольором.

Тривалість: 40 хвилин.

Сюжет. Учасники команд мандрують по зупинках, отримуючи букви, з яких по завершенню складуть слово.

Механіка гри. У квесті беруть участь три команди. Вони рухаються від зупинки до зупинки згідно зі своїм маршрутно-оцінювальним листом і виконують завдання. Квест починається з тестування, де команди перебувають усі разом. Завдання команди виконують на швидкість. На кожній зупинці отримують одну букву. Виграє та команда, яка найшвидше повернеться до місця старту, зібравши своє слово. Наприкінці командам вручають призи.

Обладнання: презентація; алгоритм; зірочки; картки; карта; скорочений запис.

Хід уроку

I. Організація класу.

Створення емоційного настрою

Доброго ранку! Я рада бачити ваші посмішки. Усміхніться одне одному і побажайте всім успіху на цьому уроці. Розпочинаємо урок математики. Підготуйте робоче місце. Ви всі готові до уроку, ви всі уважні, старанні, кмітливі, ви всі бажаєте працювати.

1. Звіт консультантів про виконання домашнього завдання.

2. Для того щоб ви продуктивно працювали на уроці, проведемо тест. А ви робіть позначки.

- Я буду уважним на уроці.
- Я буду гарно мислити.
- Я буду ввічливим.
- Я буду активним.
- Я буду старанним.
- Я буду толерантним під час співпраці з друзями в групі.
- Я буду розвивати культуру математичної мови.

— Отже, візьміть із собою хороший настрій і розпочнімо роботу.

II. Актуалізація чуттєвого досвіду і опорних знань учнів

1. Усна лічба з секретом. Презентація.

— Яка геометрична фігура зображена? Доведіть свою думку.

— Які геометричні фігури зникли?

— Розгляньте приклад. Які знаки пропущені?

$$230 * 10 - (1820 + 6400 : 80) + 300 =$$

— Дії якого ступеня простежуються?

— З наведених питань сформулюйте тему уроку.

— Яка ж тема уроку? Які завдання уроку?

III. Повідомлення теми, мети, завдань уроку.

Мотивація навчальної діяльності

Ми будемо працювати над темою «Знаходження значень виразів на сумісні дії з багатоцифровими числами. Задачі, пов'язані із поняттям площі прямокутника».

Наші завдання

Вчитель повторює завдання, які збігаються з метою уроку.

— Виходячи із цих завдань, яку мету ви ставите перед собою?

— Для чого нам необхідні ці знання?

Саме розв'язуванню цих задач присвячений квест-урок з математики.

(Технологія «Квест-урок» допомагає ефективно розвивати цілий ряд компетентностей учнів.)

IV. Практична робота

Щоб перейти до наступного виду роботи — психонастрій — кольори.

Веселка. Які основні її кольори?

Робота в групах. Сформуйте групи за кольором свого настрою. Червоний — активність, зелений — впевненість, жовтий — енергійність.

— Об'єднайтесь в групи, оберіть лідера, розподіліть ролі.

Перевірка роботи груп буде здійснюватись звітом груп перед консультантом. Роботу організуйте згідно з алгоритмом роботи.

Коментар перед роботою. На дошці зображена карта з зупинками, на яких ви маєте побувати і виконати завдання. На кожній зупинці прикріплені зірочки, які мають колір ваших груп. До зірочок прикріплено завдання, яке потрібно виконати. Відкривши зірочку, ви відкриєте букву. По завершенню роботи з відкритих букв ви складете слово. Виконавши завдання першої зупинки, правильність якого перевіряє консультант, ви переходите до наступної зупинки, де берете зірочку відповідного кольору. Якщо потрібна моя допомога — відразу сигнальте.

(Контролюють правильність виконання завдань в групах учні-консультанти.)

Отже, запрошую всіх на першу зупинку.

Лідери груп беруть завдання.

Зупинка 1

Обчислити:

$$(4247 + 39\ 096 : 54) \cdot 23 - 472 =$$

— Чи можна сказати, що при обчисленні виразів на сумісні дії є правило, яким користуємось?

— Ні. Виразів багато, і при їх розв'язуванні потрібно міркувати, знати порядок дій.

- Виконавши завдання, перша група отримує букву «З», друга група отримує букву «В», третя група отримує букву «П».

ПРИГАДАЙ ПОРЯДОК
ВИКОНАННЯ ДІЙ

Дії в дужках

Множення і ділення

Додавання і віднімання

Зупинка 2

Склади вираз та знайди його значення.

Частку суми чисел 3885 і 4051 та числа 32 збільшити у 47 разів.

- Виконавши завдання, перша група отримує букву «Н», друга група отримує букву «М», третя група отримує букву «Р».

Зупинка 3

Задача 1

Ширина городу 15 м, а довжина — на 8 м більша.

Знайти периметр та площу городу.

Задача 2

Присадибна ділянка має форму прямокутника. Довжина ділянки 36 м, ширина на 12 м коротша. Сад займає $\frac{1}{4}$ площі, а решту — будівлі. Яку площу займають будівлі?

- Виконавши завдання, перша група отримує букву «А», друга група отримує букву «Ц», третя група отримує букву «А».

Зупинка 4

Задача

Різниця в масі двох хлопчиків складає 12 кг. Якою може бути маса другого хлопчика, якщо маса першого — 30 кг? Знайдіть всі можливі варіанти.

- Виконавши завдання, перша група отримує букву «Н», друга група отримує букву «Н», третя група отримує букву «Ц».

Зупинка 5

Задача

Із двох населених пунктів одночасно назустріч один одному виїхали два потяги і зустрілися через 5 год. Швидкість першого потяга — 56 км/год, другого — 64 км/год. Чому дорівнює відстань між населеними пунктами?

- Виконавши завдання, перша група отримує букву «Н», друга група отримує букву «Н», третя група отримує букву «Я».

Зупинка 6

Мама принесла яблука двом синам. Перший син взяв половину яблук і пішов на прогулянку. Тим часом прийшов другий син, і не знаючи, що перший уже одержав частину яблук, узяв половину від решти. Після цього залишилося 4 яблука. Скільки яблук принесла мама?

- Виконавши завдання, перша група отримує букву «Я», друга група отримує букву «Я», третя група отримує!

Утворені слова

- 1 група — знання.
- 2 група — вміння.
- 3 група — праця.

VI. Підведення підсумків квест-уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон»

- Проаналізуйте: чи всі ви були такими, якими планували?

- Чи досягли ви своєї мети?
- Що викликало труднощі?
- Що було цікаво на уроці?
- Яке слово склала кожна група? (*Знання, вміння, праця!*)
- Чому саме ці слова ви утворили?

УРОК-КВЕСТ «ПОДОРОЖ ДО КРАЇНИ ПРИКМЕТНИК» 4 КЛАС

Мета: закріплювати та узагальнювати знання учнів про прикметник, його граматичні ознаки; удосконалювати вміння розпізнавати прикметники в тексті поміж інших частин мови; удосконалювати навички роботи в команді; розвивати зв'язне мовлення, творче мислення; виховувати любов до рідної країни, рідної мови.

Місце проведення: класна кімната, прикрашена маршрутними картками.

Тривалість: 40 хв.

Сюжет. У казковій країні є замок Прикметника. Але потрапити в цей замок ми не можемо. Злий чаклун зачинив двері замку на чотири замки і заховав ключі. Тому, щоб потрапити до замку, нам потрібно відшукати ключі і знайти скриньку з секретом. По дорозі до замку ми будемо закріплювати і узагальнювати знання про вивчену частину мови. А щоб дізнатись, про яку, я пропоную відгадати шифрування.

2	4	7	5	1	8	3	10	9	6
р	к	т	м	п	н	и	к	и	е

Команда, яка першою знайде скриньку, переможе. Щоб знайти скриньку, потрібно правильно пройти станції, виконати всі завдання, відшукати всі підказки.

Механіка гри. Усі учасники квесту об'єднуються у команди. Вам потрібно довести, що ви розумні, кмітливі, ерудовані в питаннях мовознавства.

Наша гра поділяється на три етапи: I — теоретичний; II — практичний; III — творчий. Кожний етап умовно позначений іншим кольором.

На проходження кожного етапу вам дається 10 хвилин, тому ви маєте бути активними.

На I етапі (теоретичному) ви витягуєте картку, де є завдання і варіанти відповідей. Ви уважно читаете і даєте правильний варіант відповіді. В кінці відповіді є напис: «Переходьте до картки...». Якщо всі дадуть правильну відповідь, ми утворимо перше теоретичне коло персикового кольору.

На II етапі (практичному) ви вже працюєте в парі. Пара витягує картку з відповідним практичним завданням, яке виконується в зошиті, де також є варіанти відповіді. Знову ж таки, якщо всі відповіді були правильними, то утвориться коло іншого кольору.

На III етапі (творчому) ви вже працюватимете в групах. Знову ж таки на картках будуть завдання, але не буде варіантів відповіді. Вам потрібно правильно виконати творче завдання і утворити коло іншого кольору.

Оцінювання. Хоча гра є командною, проте кожен набирає свої бали. За кожну правильну відповідь ви отримуете квест-жетон.

Якщо учасник не дав правильну відповідь, хтось з команди має право дати правильну відповідь і отримати відповідно квест-жетон.

Маршрут. Подорожувати будемо до Країни Прикметник за вказаним маршрутом. У кожній команді — свій маршрут і завдання. Перш ніж вирушити, пригадаємо правила поведінки. Ви підготували народні прислів'я і приказки про поведінку в гостях, підкреслили в них прикметники, вказали відмінки.

Завдання 1. Учні (по черзі) з кожної команди зачитують зібрані прислів'я та приказки, називають прикметники, вказують відмінки.

- Веселий гість — дому радість.

Н. в.

- У чужому домі не будь примітливий, а будь привітливий.

М. в. Н. в. Н. в.

- Гарними розмовами гостей не наситиш.

О. в.

- Чим хата багата, тим гостям рада.

Н. в. Н. в.

Після виконання першого завдання, учасники команди отримують жетони і переходять до станції «Тестова».

Тест. Взаємоперевірка

1. Прикметник — це частина мови, що означає:

- а) назву предмета;
- б) назву ознаки предмета;
- в) назву дії предмета.

2. На які питання відповідає прикметник?

- а) *хто? що?*
- б) *як? де?*
- в) *який? яка? яке? які?*

3. Прикметник змінюється за:

- а) числами, часами;
- б) родами, відмінками;
- в) числами, відмінками, родами.

4. Прикметник належить до того ж роду, числа і відмінка, що й:

- к) дієслово;
- я) іменник;
- р) прийменник.

5. Яке зі слів зайве?

- н) хворий;
- в) захворювання;
- а) хвороба.

6. До якого з іменників належить прикметник *увічливий*?

- а) хлопчик;
- б) дитятко;
- в) учениця.

Якщо правильно обрали відповіді, отримаєте вказівку продовження маршруту.

Станція «Галявина прикметників»

Ми вже зайшли в місто. Ось замок Прикметника. Біля замку галявина. Але увійти в замок ми не можемо, двері зачинені на чотири замки. Нам потрібно відшукати ключі від замків. За кожне правильно виконане завдання група отримує частинку ключа. Вам необхідно знайти у вірші прикметники і назвати їх.

Мій отчий дім, де всі стежки мої
Веселками ясними перевиті,
Де у садках дзвінкоголосі солов'ї,
Де шлях в світі проліг в високім житті.

— Про що йде мова у вірші?

— Доберіть синоніми до слова *отчий*. (*Батьківський, рідний*.)

Запишіть.

— Чи все спокійно зараз у нашій країні?

— Якими прикметниками ми схарактеризуємо воїнів, які відстоюють єдність нашої країни в зоні АТО?

*(Мужні, відважні, сміливі, хоробрі, безстрашні.)
Отримують підказку маршруту.*

Станція «Карусель». Робота в групах. Гра «Асоціації»

Вам пропонується покататися на каруселі. Кожна група отримує фломастери різних кольорів. На парті лежать аркуші паперу із записаним іменником. Вам необхідно записати прикметники, які асоціюються у вас з даним словом. Працювати над кожним завданням будете 1 хв, а за сигналом вчителя виконуватимете наступне завдання, передаючи аркуш іншій групі. Не повторюйтесь, будьте уважні.

I група. Україна (вільна, незалежна, рідна, кохана, єдина, солов'їна, ...)

II група. Народ (український, працюючий, щедрий, щирий, співучий, доброзичливий, гостинний, ...)

III група. Пісня (українська, народна, дзвінка, коліскова, тиха, лірична, жартівлива, задушевна, ...)

IV група. Матуся (рідна, найкраща, лагідна, мила, люба, турботлива, ...)

Станція «Місток прислів'я»

Український народ залишив нам багату спадщину: прислів'я, приказки, загадки. Попрацюйте в парах. Спишіть прислів'я, вставляючи замість крапок антоніми до виділених слів.

Повний колос до землі гнеться, а ... угору пнеться.

З погані трави буде не ... сіно.

Нових друзів наживай, а ... не забувай.

Борода довга, а розум

Не бійся розумного ворога, а бійся ... друга.

Краще гірка правда, ніж ... брехня.

Станція «Стежина загадок»

А ще в кожного народу є державні і народні символи.

— Які державні символи України ви знаєте?

— Назвіть рослини — символи України.

Завдання групам. Відгадайте загадки. Підкресліть прикметники хвилястою лінією, визначте відмінок.

I група

У зеленім зіллі вирости дівчатка.

Мають білі вії, жовті оченята.

(Ромашка)

II група

Квітне синім цвітом, лист зелений має,
Він до самих холодів клумбу прикрашає.
Хоч мороз усе побив, його не займає.

(Барвінок)

III група

Сині зірочки пухнаті
Виглядають з жита,
Мов веселі оченята.
Як їх не любити?

(Волошки)

IV група

Стоїть півень над водою з червоною
бородою.
Хто не пройде, за бороду щипне.

(Калина)

Станція «Чарівні квіти»

Дописати прикметники з іменниками у потрібному відмінку.

Березові гаї — у

Соснові бори — за

Зелені діброви — серед

Лісові хащі — у

Невеличкі переліски — між

Станція «Калиновий кущ»

Творче завдання

Біля будиночка Прикметника ростуть чарівні кущі калини і верби. Ось вам, діти, завдання.

Від іменників верба і калина утворіть прикметники у поданих словосполученнях. Вкажіть рід, число.

Верба — ... дощечка, ... кілочок, ... листячко, ... неділя.

Калина — ... чай, ... гілочка, ... зернятко, ... вуста.

У яких словосполученнях прикметники вжиті в прямому значенні, а в яких — у переносному? З одним із словосполучень складіть речення.

Ось і закінчився маршрут нашої подорожі. Ми виконали всі завдання. Нас зустрічає володар замку — Прикметник.

Станція «Чарівна яблунька»

Індивідуальна самотійна робота

Гра «Розбери прикметник за зразком»

Господар Прикметник пригощає вас яблучками. Кожен вибере собі яблуко самотійно. Вам необхідно виписати з тексту словосполучення прикметника з іменником і розібрати за зразком. (Завдання дібрані

диференційовані, подані різними кольорами: червоним — складне, зеленим — середньої складності, жовтим — легке).

Зразок:

Іменник з прикметником	Питання до прикметника	Рід	Число	Відмінок	Закінчення прикметника
Веселого дня	Якого?	Чол.	Одн.	Р. в.	-ого

V. Підсумок гри

Ось і закінчився маршрут нашої подорожі. Кожна команда гарно попрацювала і назбирала аж по 6 частинок пазлів. Пропоную всім разом взятися до роботи й скласти ключі, заради яких ви так добре працювали. Відчинити замок має право та команда, яка швидше складе свій ключ і знайде сховані скарби.

Кінцева станція «Скарб»

Скласти якнайбільше слів, використовуючи букви поданого слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bowden John. Competency — Based Education — Neither a Panacea nor a Pariah [Electronic resource] / Available: www.crm.hct.ac.ae/events/archive/tend.018.bowden.html. — 2001.
2. Bowden John. Competency — Based Education — Neither a Panacea nor a Pariah [Electronic resource] / Available: www.crm.hct.ac.ae/events/archive/tend.018.bowden.html. — 2001.
3. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English language: Lesicon Publication, 1993. — 1150 p.
4. Short E. The Concept of Competence: Its Use and Misuse in Education // Journal of Teacher Education. — 1985. — Vol. 36. — № 2. — Р. Айлант, 2006. — 124 с.
5. Армейська Л. Нові підходи до організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників сільських навчальних закладів // Імідж сучасного педагога, 2012. — № 6.
6. Байбара Т. Компетентнісний підхід у початковій ланці освіти / Байбара Т. // Початкова школа, 2010. — № 8. — С. 46–50.
7. Бранашко Л. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти. — Хмельницький, 2010.
8. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результаті початкової освіти / Бібік Н. // Початкова школа, 2010. — № 9. — С. 1–4.
9. Бондар В. Управління формуванням професійної компетентності вчителя. // Освіта і управління, 2006. — т. 9 (№ 2).
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Гол. ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. — 1440 с.
11. Волярська О. С. Оцінка якості підвищення кваліфікації вчителів у післядипломній педагогічній освіті: теоретичний аспект. Розвиток професійної компетентності педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти. — Харків, 2006
12. Глоссарий терминов рынка труда, разработки стандартов образовательных программ и учебных планов. Европейский фонд образования. ЕФО, 1997.
13. Глузман О. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості. // Педагогіка та психологія, 2009. — № 2.
14. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять / М. С. Головань // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2011. — № 8. — С. 224–233.

15. Гузій Н. Основи педагогічного професіоналізму. / К. : НПУ, 2004.

16. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять / М. С. Головань // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2011. — № 8. — С. 224–233.

17. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці // Шлях освіти, 2004. — № 3.

18. Делор Ж. Образование: необходимая утопия // Педагогіка, 1998. — № 5.

19. Енциклопедія освіти. /Акад. пед. наук України / Голов. ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.

20. Життєва компетентність особистості: науково-методичний посібник / За ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова та ін. — К. : Богдан, 2003. — 520 с.

21. Зимняя И. Ключевые компетентности / И. Зимняя. // Высшее образование, 2003. — № 6.

22. Зубко А. М. Організація навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : монографія / А. М. Зубко. — Херсон : Енциклопедія освіти. /Акад. пед. наук України.

23. Зязюн І. А. Неперервна освіта : концептуальні засади і сучасні технології / І. А. Зязюн // Творча особистість в системі неперервної освіти. — Харків, 2000. — С. 8–16.

24. Клокар Н. І. Психолого-педагогічна підготовка вчителя до інноваційної діяльності. Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. — К., 1997. — 227 с.

25. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова: монографія / Л. В. Коваль. — Донецьк : Юго-Восток, 2009. — 375 с.

26. Кодлюк Я. Теоретико-методичні засади формування дидактичної компетентності майбутніх учителів початкової школи. // Імідж сучасного педагога, 2012. — № 6.

27. Коломієць Н. Вплив ціннісних орієнтацій на формування компетентностей особистості. // Імідж сучасного педагога, 2012. — № 6.

28. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О. В. Онищук. — К. : КІС., 2004. — 112 с.

29. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи [Колектив авторів: Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко та ін.]. — С. 111.

30. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світо-вий досвід та українські перспективи / За ред. О. В. Ов-чарук. — К. : КІС., 2004.
31. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти / Л. В. Банашко, О. М. Севастьянова, Б. С. Кришук, С. І. Тафінцева. — Режим доступу: <http://www.kgra.km.ua>
32. Крамаренко А. Компетентнісний підхід до проблеми формування соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти. // Імідж сучасного педагога, 2012. — № 6.
33. Крамаренко А. М. Гуманістична спрямованість діяльності майбутніх учителів початкових класів / Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць / Ред. кол. Суцценко Т. І. та ін. — Київ-Запоріжжя, 2003. — Вип. 28. — С. 123–129.
34. Кремень В. Г. Час вимагає учителя з новими якостями. // Освіта, 2006. — № 33.
35. Локшина О. Становлення компетентнісної ідеї в європейській освіті. — К. : Педагогічна думка, 2009.
36. Кремень В. Г. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
37. Латинско-русский словарь / Ред. И. Х. Дворецкий. — М. : Русский язык, 1976. — 720 с.
38. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів освіти / В. І. Лозова // Педагогічна підготовка вищих навчальних закладів: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. — Х. : ОВС, 2002. — 164 с.
39. Локшина О. І. Становлення компетентнісної ідеї в європейській освіті. — К. : Педагогічна думка, 2009. — С. 21–30.
40. Лукьянова М. Психолого-педагогическая компетентность учителя. // Педагогика, 2001. — № 10.
41. Мазур І. Самовдосконалення інноваційного стилю педагогічної діяльності майбутнього вчителя початкових класів. // Імідж сучасного педагога, 2012. — № 6.
42. Махмутов М. И. Современный урок / М. И. Махмутов. — [2-е изд., испр. и доп.]. — М. : Педагогика, 1985. — 184 с.
43. Митник О. Розвиток професійної компетентності сучасного вчителя: реалії і перспективи / О. Митник // Початкова школа, С. 35–37.
44. Моторіна В. Г. Дидактичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів математики у вищих педагогічних

навчальних закладах: дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук: 13.00.04 / Валентина Григорівна Моторіна; Харківський національний пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. — Х. : 2005. — 512 с.

45. Національна доктрина розвитку освіти. // Освіта України, 2002. — № 33.

46. Овчарук О. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. — К. : К. І. С., 2004.

47. Ніколенко Л. Т. Особистісно орієнтована освіта та шляхи її реалізації в системі підвищення кваліфікації / Л. Т. Ніколенко // Учебные записки, 2005. — № 3. — С. 23–27.

48. Олейник В. Професіональний рост педагогических работников : организационно-педагогический аспект / В. Олейник, Л. Даниленко // Методист, 2003.

49. Онопрієнко О. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті. // Шлях освіти, 2007. — № 4.

50. Орлов Ю. М. Восхождение к индивидуальности : книга для учителя / Орлов Ю. М. / М. : Просвещение, 1991. — 387 с.

51. Падалка О. Неперервна педагогічна освіта у контексті навчання впродовж життя / В. Аніщенко, О. Падалка // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: Зб. наук. праць. — К., 2010. — Вип. 2. — С. 203–209.

52. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн, Л. В. Карамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. За ред. І. А. Зязюна. — К. : Вища школа, 1997. — 349 с.

53. Педагогічний коучинг. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://pedkab.wordpress.com>

54. Петриненко Л. Теоретико-методологічні засади формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкової школи. — Харків, 2006.

55. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессиональной подготовки учителя / За заг. ред. И. А. Зязюна. — К. : Вища школа, 1997. — 281 с.

56. Підготовка майбутнього вчителя для впровадження педагогічних технологій: навч. посібник / За ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. — К. : АСК., 2003. — 240 с.

57. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. П. Підласий. — К. : Видавничий дім «Слово», 2004. — 61 с.

58. Пометун О. Компетентнісний підхід — найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа, 2005. — № 1. — С. 65–69.

59. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : КІС., 2004. — С. 66–72.

60. Пометун О. І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун. — К. : АСК., 2004. — 192 с. 4.

61. Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. — К. : К. І. С., 2004. — С. 16–25.

62. Пономарьова Т. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів. / Пономарьова Т. // Початкова школа, 2010. — № 12. — С. 49–50.

63. Радченко А. Моніторинг професійної педагогічної компетентності вчителя. // Управління школою, 2005. — № 35–36.

64. Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/5/11sercmt.pdf> Теорія та методика управління освітою, № 3, 2010.

65. Роль і значення самоосвіти. // Методист, 2012. — № 8.

66. Савченко О. Взаємозв'язок ключових і предметних компетентностей у контексті формування у молодших школярів умінь вчитися. // Імідж сучасного педагога, 2012. — № 6.

67. Савченко О. Компетентнісний підхід як чинник професійної підготовки майбутнього вчителя. — К. : НПУ, 2010.

68. Савченко О. Покликання початкової школи. // Початкова школа, 2008. — № 2.

69. Савченко О. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. // Початкова школа, 2001. — № 7.

70. Савченко О. Удосконалення психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів у контексті модернізації шкільної освіти, 2006.

71. Савченко О. Уміння вчитися як ключова компетентність. // Основна школа.

72. Савченко О. Якість початкової освіти: сутність і чинники впливу / Савченко О. // Початкова школа, 2009. — № 8. — С. 1–6.

73. Семиченко В. А. Психологічні аспекти професійної підготовки і післядипломної освіти педагогічних кадрів / В. А. Семиченко // Післядипломна освіта в Україні, 2001. — № 2. — С. 54–57.

74. Сергієнко Н. Ф. Професійна компетентність сучасного вчителя [Електронний ресурс] / Н. Ф. Сергієнко. — 2005. — № 3–4.

75. Сергієнко Н. Ф. Професійна компетентність сучасного вчителя [Електронний ресурс] / Н. Ф. Сергієнко. — Режим доступу : <http://tme.uomo.edu.ua/docs/5/11sercmt.pdf> Теорія та методи-ка управління освітою, № 3, 2010.

76. Сидоренко В. Професійна компетентність учителя початкових класів та шляхи її розвитку в умовах особистісно орієнтованого навчання.

77. Скворцова С. Професійна компетентність учителя початкових класів. // Початкова освіта, 2011. — № 32.

78. Скрипник М. Мистецтво бути педагогом / М. Скрипник. — К., 2006.

79. Словник іншомовних слів / Уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. — К. : Наукова думка, 2000. — 680 с.

80. Сорочан Т. Професіоналізм педагога в контексті післядипломної освіти. // Методист, 2012. — № 5.

81. Старша школа зарубіжжя: організація та зміст освіти / За ред. О. І. Локшиної. — К. : СПД Богданова А. М., 2006.

82. Студенікіна В. Методична компетентність учителів. // Методист, 2012. — № 8.

83. Сущенко А. В. Гуманізація педагогічної діяльності та інноваційний процес / Ред. кол.: Сущенко Т. І. та ін. // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць. — Київ-Запоріжжя, 2003. — Вип. 29. — С. 32–39.

84. Тевлін Б. Професійна підготовка вчителів. — Х. : Основа, 2006.

85. Тюрікова О. Підвищення професійної компетентності педагогів в умовах інноваційної діяльності методичних служб. // Методист, 2012. — № 7.

86. Уйсімбаєва Н. Розвиток професійної компетентності як шлях до підготовки висококваліфікованих фахівців. // Рідна школа, 2006. — № 6.

87. Федченко О. Професійна компетентність педагога початкової школи. // Методист, 2012. — № 8.

88. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. — К. : Академвидав, 2006. — 352 с. (Альма-матер).

89. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и современным методикам обучения / А. В. Хуторской. — СПб. : Питер, 2004. — С. 63–74.

90. Чемерис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції // Вища освіта України, 2006. — № 2. — С. 84–86.

91. Як правильно ставити цілі? Технологія S. M. A. R. T [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://timehack.wordpress.com/>

90. Концепція нової української школи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
Тема 1. Професійна компетентність як базова характеристика діяльності педагога	7
1.1. Основні дефініції компетентнісного підходу	7
1.2. Критерії професійної компетентності вчителя початкових класів	25
1.3. Мета, завдання, сутність, ключові компоненти професійної компетентності вчителя початкової школи	33
1.4. Компетентність у навчанні	42
1.5. Види діяльності та завдання для самоконтролю знань педагогів	45
Тема 2. Модель, принципи, методи та форми організації навчальної діяльності педагога початкової школи	51
2.1. Модель педагогічної компетентності	51
2.2. Принципи формування педагогічної компетентності.	57
2.3. Методи та форми організації навчальної діяльності педагога.	59
2.4. Розвиток компетентності педагога шляхом самоосвіти	64
2.5. Методичний супровід розвитку професійної компетентності вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти.	69

2.6.	Види діяльності та завдання для самоконтролю знань педагогів	79
	Завдання для самоконтролю знань педагогів	84
Тема 3.	Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів	90
3.1.	Місце уроку в системі компетентнісно зорієнтованого навчання	90
3.2.	Реалізація компетентнісного підходу в навчанні математики молодших школярів	101
3.3.	Реалізація компетентнісного підходу у навчанні української мови	109
3.4.	Реалізація компетентнісного підходу в освітньому проекті «Освіта для стійкого розвитку»	117
3.5.	Роль учителя для забезпечення компетентнісно зорієнтованого змісту навчальних дисциплін	122
3.6.	Види діяльності та завдання для поточного контролю знань педагогів	130
Додаток.	137
	Зразки перспективного педагогічного досвіду	137
	Конспекти уроків вчителів — переможців обласного етапу конкурсу «Вчитель року — 2017»	361
Література	486

Навчальне видання
**Віктор Євгенович Берека,
Антоніна Вікторівна Галас**
**ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ:**
навчально-методичний посібник
для вчителів

Провідний редактор *Г. Ю. Рогінська*
Коректор *Н. В. Красна*
Верстка *В. В. Лукашова*

О134113У. Підписано до друку 16.10.2017.
Формат 60×90/16. Папір друкарський.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 31.

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5215 від 22.09.2016.
Для листів: вул. Космічна, 21а, Харків,
61145.

E-mail: office@ranok.com.ua
Тел. (057) 701-11-22, 719-48-65,
тел./факс (057) 719-58-67.